T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Sanat Tarihi Anabilim Dalı

125209

YABANCI ŞİRKETLERİN BATI ANADOLU BÖLGESİ'NDEKİ HALICILIK FAALİYETLERİ VE BUNUN GELENEKSEL TÜRK HALI SANATINA ETKİLERİ

DOKTORA TEZİ

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

125209

Harun ÜRER

DANIŞMAN: Prof. Dr. Rahmi Hüseyin ÜNAL

İZMİR 2002

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğun "*Yabancı Şirketlerin Batı Anadolu Bölgesi'ndeki Halıcılık Faaliyetleri ve Bunun Geleneksel Türk Halı Sanatına Etkileri*" adlı doktora tezinin tarafımdan bilimsel ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

08. 07.2002

Harun Ürer

TUTANAK

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 14./6./2002 tarih ve 1162. sayılı kararı ile oluşturulan jüri .....Sanat Tarihi..... anabilim dalı doktora öğrencisi .....Harun ÜNER.....'nın Yabancı Sikkelerin Batı Anadolu Bölgesindeki Hakimlik Faaliyetleri ve Bunun Gelecekteki Türk Hali Sanatına Etkileri' başlıklı tezini incelemiş ve adayı 02../.7../.2002..... günü saat 10.00...'da tez savunmasına almıştır.

Sınav sonunda adayın tez savunmasını ve jüri üyeleri tarafından tezi ile ilgili kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevapları değerlendirerek tezin başarılı olduğuna oy birliğiyle / ~~oy çokluğuyla~~ karar vermiştir.

Prof. Dr. Rahmi Hüseyin Ünal

BAŞKAN

Prof. Dr. Haluk Önal

ÜYE

Prof. Dr. İnci Kuyulu Ersoy

ÜYE

ÜYE

Yrd. Doç. Dr. Yelda Demirkan

ÜYE

Yard. Doç. Dr. Şakir GAGMAK

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....I

I- GİRİŞ
A- Amaç ve Yöntem.....1-4
B- Konu İle İlgili Yayınlar.....5-7
C- Türk Halı Sanatının Gelişimine Kısa Bir Bakış.....8-10
D- 16. Yüzyıldan 19. Yüzyıl Ortalarına Kadar Osmanlı İmparatorluğu İle Bazı Avrupa Ülkeleri Arasındaki Ticari İlişkiler ve İzmir'in Önemi.....11-19

II- 1836-1935 TARİHLERİ ARASINDA GERÇEKLEŞEN TİCARİ HALICILIK FAALİYETLERİ
A- Üretim ve İhracata Yönelik Gelişmeler.....20-34
B- Başlıca Dokuma Merkezleri.....35-42
C- Teknik Özellikler
1- Dokuma Tekniği ve Kalite.....43-44
2- Malzeme.....44-49
D- Desen ve Kompozisyon Özellikleri.....50-57
1- Çeşitli Halı Bölgelerinin Özelliklerini Yansıtan Sipariş Halılar.....57-58
a- Madalyonlu Halılar.....58-59
Madalyonunun Etrafi Desensiz (Boş) Halılar.....59-60
Madalyonunun Etrafi Bitkisel Desenlerle Doldurulan Halılar.....61-62
Madalyonunun Etrafi Bitki Desenleri ve Hayvan Figürleriyle Doldurulan Halılar.....62
b- Zemini Geometrik ve Bitkisel Karakterli Desenlerle Doldurulan Halılar.....62-63
Rozet Desenli Halılar.....63
Serpme Çiçek ve Yaprak Motifli Halılar.....63-64
2- Anadolu'nun Geleneksel Halı Tiplerinden Gelişen Sipariş Halılar.....64-68
3- Sipariş Halıların Etkisiyle Desen ve Kompozisyonu Yozlaşmış Halılar.....68-71

III- KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME.....72-82

IV- SONUÇ.....83-85

V- SEÇME BİBLİYOGRAFYA.....86-90

VI- RESİM LİSTESİ.....91-104

VII- RESİMLER.....105-208

Önsöz

Türk kültür ve medeniyetinin bir ürünü olan, yaklaşık 2000 yıllık bir geçmişe sahip halı dokuma sanatı, geleneksel el sanatları içinde önemli bir yere sahiptir. Göçebe toplumların yere sermek üzere geliştirdikleri halı dokumalar, zamanla ev dekorasyonunda vazgeçilmez bir unsur haline gelmiştir. Özellikle batılı toplumların doğuya ve doğu mallarına ilgilerinin artması ve gelir seviyelerinin yükselmesi nedeniyle, 18. yüzyıldan itibaren halı üretiminde önemli bir artış meydana gelmiştir. Bol hammadde ve ucuz iş gücü gibi cazip koşullar nedeniyle, ilk etapta İran'da, yalnızca halı üretimi ve ihracatı amacıyla kurulan yabancı şirketler tarafından başlatılan ticari amaçlı halı üretiminin, 19. yüzyıldan itibaren Batı Anadolu'dan başlayarak Anadolu'nun çeşitli halı üretim merkezlerine yayıldığı görülmektedir. Anadolu'da, 1930'lu yıllara kadar yabancı ticaret evleri ve şirketlerin yönlendirmesiyle gerçekleşen ticari halı üretimi, Kafkasya'dan başlayarak Orta Asya'ya doğru yayılmıştır. Bugün ise Tibet bölgesinde olduğu gibi dünyanın çeşitli bölgelerinde aynı amaçla halı üretimi gerçekleştirilmektedir.

Anadolu'daki ticari halı üretiminde, artan talebi karşılamak amacıyla özellikle dokuma malzemesi ve boyama tekniğinde yeni uygulamalara yönelindiği, bunun yanı sıra batı toplumlarının zevkine uygun desenlerde halı üretildiği görülmektedir. Bu çalışmada, ağırlıklı olarak Batı Anadolu'da dokunan ticari halılar tanıtılarak, malzeme ve desen açısından ortaya çıkan yeni uygulamalar üzerinde durulmuştur.

Manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen ve çalışmalarımı hassasiyetle takip eden hocalarım **Prof. Dr. Sayın Gönül Öney**'e ve **Prof. Dr. Sayın Rahmi Hüseyin Ünal**'a, tarihi konularda ve arşiv çalışmalarımda deneyimini ve bilgisini benden esirgemeyen hocam **Öğr. Gör. Sayın Aydoğan Demir**'e, teknik konularda yardımlarını gördüğüm hocam **Yard. Doç. Dr. Sayın Yekta Demiralp**'e, bölüm hocalarıma ve arkadaşlarıma şükran borçluyum. Anadolu'da üretilen ticari halıların guvaş boya ile yapılmış modellerini kullanmama izin veren Klasik Halı A.Ş.'nin sahibi **Sayın Tahir Önder**'e ve **Sümer Halı A.Ş.** yetkililerine minnettarım. **Şark Halı İmalatçıları Şirketi**'nin (The Oriental Carpet Manufacturers Ltd.) belge niteliği taşıyan resmi ve özel yazışmalarını incelememe izin veren **Sayın Brian E. Giraud**'ya, kütüphanesinden ve koleksiyonlarından yararlanmama izin veren **Sayın Süreyya Çolak**'a, İngiltere'nin İzmir Konsolosu **Sayın Willie Buttigieg**'e ve yurtdışı araştırmalarını benimle paylaşan **Sayın Melih Gürsoy**'a, alan araştırmalarında yardımlarını gördüğüm arkadaşlarım **Arş. Gör. Ersel Çağlıtütüncigil**'e ve **Ahmet Gedikli**'ye teşekkür ediyorum.

İzmir, 2002

Harun Ürer

I- GİRİŞ

A- Amaç ve Yöntem

"*Yabancı Şirketlerin Batı Anadolu Bölgesi'ndeki Halıcılık Faaliyetleri ve Bunun Geleneksel Türk Halı Sanatına Etkileri*" konulu bu çalışmada, Anadolu'da halı ticareti amacıyla kurulan ilk yabancı ticaret evinin faaliyete başladığı **1836** yılından itibaren, ticari anlamda gelişmeye başlayan ve Şark Halı Şirketi'nin **1935** yılında millileşmesine kadar yaklaşık **100** yıllık bir dönemde çoğunluğu yabancı halı şirketleri tarafından gerçekleştirilen ihraç amaçlı halıcılık faaliyetleri ele alınmaktadır. Asırlardır yurtdışına gönderilen ya da götürülen Anadolu halılarının daha önceki yüzyıllarda da ihraç edildiği ve alış-verişinin yapıldığı malumdur. Ancak 1836'dan itibaren gerçekleşmeye başlayan ve 1935'lere kadar devam eden dönemde dokunan halılar malzeme ve desen itibariyle farklı özelliklere sahiptir.

El Sanatları içinde önemli bir yere sahip olan halı sanatının *ihraç* ya da *ticaret* gibi terimlerle birlikte telaffuz edilmesi daha ilk etapta bu tür halıların sanat değerini tartışmaya açmaktadır. 2000'li yılları yaşadığımız şu günlerde, makine halıları bir tarafa, el ile dokunan çoğu halının bile geleneksel halı sanatıyla uzaktan yakından bir ilgisi yoktur. Yaklaşık 2000 yıllık bir geleneğin son 150-200 yılda neden bu kadar bozulduğu sorusu bizi bu araştırmaya iten en önemli sebeptir.

Yaklaşık bir asır boyunca yerli ve yabancı halı şirketleri tarafından gerçekleştirilen halıcılık faaliyetleri, ilerleyen bölümlerde kısaca **"ticari dönem halıcılığı"** ya da **"ihracat amacıyla dokunan halılar"** şeklinde isimlendirilmiştir. Öncelikle yabancı halı şirketlerinin faaliyetlerini ele aldığımız bu çalışmada, araştırmalar ilerledikçe Batı Anadolu'da halı ticareti yapan yabancı şirketlerin yaklaşık % 80'inin İngiliz ve İngiltere hesabına çalışan kuruluşlar olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle de ağırlıklı olarak İngilizlerin ticari faaliyetleri üzerinde durulmuştur.

Bu amaçla başlanan çalışmada, ilk olarak İzmir, İstanbul ve Ankara'daki kütüphanelerde çalışmalar yapılmıştır. Çalışmalar sonucunda çoğu yabancı bilim adamları tarafından yazılmış birkaç kitap ve makale dışında konuyla doğrudan ilgili yayının olmadığı tespit edilmiştir.

2000 yılı Temmuz ayında **İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivi**'nde çalışma yapılmış, incelemeye açılan belgelerden konu ile ilgili çeşitli bilgiler elde edilmiştir. **İzmir**,

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Uşak, Isparta ve **Kula** başta olmak üzere çeşitli dokuma merkezlerinde bugün halen faaliyetlerini sürdüren eski halıcılarla görüşmeler yapılmış, konu ile ilgili önemli belge ve bilgiler elde edilmiştir. İzmir'de 1900'lerin başında faaliyet gösteren *İmam-zade Mehmet Tahir Efendi Halıcılık Şirketi*'nin devamı niteliğindeki *Klasik Halı Şirketi*'nin sahibi İmam-zade Mehmet Tahir Efendi'nin torunu Tahir Önder ve *El-Sa Halıcılık'ın* sahibi Fikret Önder ile görüşmeler yapılmış, Tahir Önder'den ticari dönem halıcılığı ile ilgili önemli bilgiler ve İngiltere'de guvaş boya ile 1/4'ü hazırlanmış halı resimleri temin edilmiştir. Her biri birer belge niteliğindeki bu resimler, 19. yüzyılın son çeyreğinde ve 1908 yılında kurulan The Oriental Carpet Manufacturers'in (Şark Halı Şirketi) 20. yüzyılın ilk çeyreğinde dokutturduğu halıların desenleri hakkında önemli bilgiler vermektedir. Ayrıca, halıcılık geçmişi 1866 yılına kadar inen *Çolak-zade Halıcılık Şirketi*'nin varislerinden, 1960'lı yıllara kadar İzmir ve Kula'da halıcılık yapan **Süreyya Çolak** ile görüşmeler yapılmış, zengin kütüphanesinden ve halı kataloglarından yararlanma imkanı bulunmuştur. Ailenin halıcılık faaliyeti bugün *İzmir Halı İhracat ve Ticaret* adı altında devam etmektedir. Yine İzmir'deki araştırmalar sırasında Şark Halı Şirketi'nde yöneticilik yapmış **Giraud** ailesinden bugün *İzmir Pamuk Şirketi*'nin sahibi **Mr. Brian E. Giraud** ile görüşmeler yapılmış, 1914-15 ile 1934-35 yıllarına ait **O.C.M.**'in (Oriental Carpet Manufacturers) İzmir'deki merkezi ile İstanbul ve Londra'daki merkezler arasında yapılan yazışmalar elde edilmiştir. Bu yazışmalardan 20. yüzyılın ilk yarısındaki uygulamalar ve ekonomik krizlerle ilgili önemli bilgiler edinilmiş, çalışmanın ilgili bölümlerinde belge amacıyla kullanılmıştır.

Kaynaklara göre ticari dönem halıcılığının % 80'ini tekelinde bulunduran İngiltere'de de, konu ile ilgili öncelikle kütüphane araştırmasının yapılması amaçlanmıştır. Yapılan ön çalışmalar sırasında, uzun yıllar İngiltere'de ve Amerika'da araştırma yapmış ve kütüphanelerin Türkiye ile ilgili bölümlerinde çalışmış **Melih Gürsoy** ile görüşülmüş, ticari dönemle ilgili kayda değer bir bilginin edinilemediği anlaşılmıştır. Bununla birlikte İngiltere'nin İzmir Konsolosu **Mr. Willie Buttigieg** ile konu hakkında görüşmeler yapılmıştır. Ayrıca, Ankara'da *İngiltere Arkeoloji Enstitüsü* ile temasa geçilmiş ve arşivlerde konuyla ilgili belge bulunmadığı öğrenilmiştir. Bugün İngiltere'de yaşayan İngiltere Arkeoloji Enstitünün eski müdürü **Dr. David French** ile yapılan yazışmalar sonucu, konu ile doğrudan ilgili herhangi bir yayının ve belgenin olmadığı bilgisi edinilmiştir. Bu gelişmelerin ardından konumuzun merkezi olan Türkiye'de elde ettiğimiz bilgilerin ötesinde farklı bilgilere ulaşılamayacağı kanaatine varılmıştır.

Isparta'da, Sümer Halı Fabrikası'nda araştırmalara devam edilmiştir. The Oriental

Carpet Manufacturers'in (Şark Halı Şirketi) devamı niteliğinde olan **Sümer Halı A.Ş.**'nin arşivinde yapılan incelemelerde, Şark Halı Şirketi döneminde hazırlanan, İzmir'de saptadığımız guvaş boya ile hazırlanmış 1/4'lük halı resimlerine benzer örnekler ve milimetrik kağıtlara çizilmiş desenler tespit edilmiştir.

Uşak'ta, 20. yüzyılın başlarında önemli halıcılardan olan **Uşaklıgiller** ile temasa geçilmiş, halen halıcılıkla ilgilenen İbrahim Uşaklıgil ve diğer halıcılarla görüşmeler yapılmıştır.

Yapılan ön çalışmaların ardından, kaynaklardan ve halı şirketlerinden saptanan ticari dönem halılarının resim ve desenleri ışığında alan araştırmalarına başlanmıştır. Alan araştırmalarında İzmir, Uşak, Isparta, Kula ve diğer dokuma merkezlerinde, öncelikle camilerde ve söz konusu merkezlerdeki ailelerde bulunan halıların tespit edilmesi amaçlanmıştır. Özellikle büyük şehirlerdeki camilerde yapılan taramalar sırasında önemli örnekler saptanmış; İzmir'deki Levantenlere ait evlerde yapılması amaçlanan çalışmalar, ev sahiplerinin çekingen tutumları nedeniyle kısıtlı kalmıştır.

Yine de bol miktarda inceleme imkanı bulduğumuz malzeme, dönemin halıcılık faaliyetlerini teknik ve desen düzenlemesi bakımından ortaya koyacak niteliktedir.

Çalışmamızda, halı sanatımızın gelişimine "**Türk Halı Sanatının Gelişimine Kısa Bir Bakış**" bölümünde kısaca değinilmiştir. "**16. Yüzyıldan 19. Yüzyıl Ortalarına Kadar Osmanlı İmparatorluğu İle Bazı Avrupa Ülkeleri Arasındaki Ticari İlişkiler ve İzmir'in Önemi**" bölümünde, ticari halıcılığın başlamasından önce Anadolu ile batı ülkeleri arasındaki ticari ilişkiler ele alınmıştır.

Halı ticaretinin ortaya çıkışı, ticaret evlerinin Batı Anadolu'da gerçekleştirdikleri halıcılık girişimleri, üretimde gerçekleştirilen yenilikler ve Şark Halı Şirketi'nin kuruluşu kronolojik olarak "**Üretim ve İhracata Yönelik Gelişmeler**" bölümünde değerlendirilmiştir. "**Başlıca Dokuma Merkezleri**" bölümünde, kısaca ihracat amacıyla halı dokunan merkezler tanıtılmıştır. "**Teknik Özellikler**" bölümünde, ticari amaçla dokunan halıların **dokuma tekniği, kalitesi** ve **malzemesi** hakkında bilgiler verilmiştir. "**Desen ve Kompozisyon Özellikleri**" bölümünde ise, başta İran olmak üzere Anadolu, Kafkasya, Türkistan ve Çin halılarının desen ve kompozisyon özelliklerini yansıtan guvaş boyalı halı resimlerinden hareketle, konu ile ilgili yayınlardan ve alan araştırmalarında saptanan örnekler, "**Çeşitli Halı Bölgelerinin Özelliklerini Yansıtan Sipariş Halılar**" başlığı altında değerlendirilmiştir "**Anadolu'nun Geleneksel Halı Tiplerinden Gelişen Sipariş Halılar**" bölümünde ise, söz konusu dönemde geleneksel halılar ve geleneksel

halılara bağlı kalınarak geliştirilen yeni halı tipleri tanıtılmıştır. Desen ve Kompozisyon Özellikleri'nin son bölümünde, ağırlıklı olarak Batı Anadolu'da gerçekleşen yaklaşık 100 yıllık ticari amaçlı halı üretiminin, ticari amaç güdülmeden geleneksel yöntemlerle dokunan halılardaki etkileri, **"Sipariş Halıların Etkisiyle Desen ve Kompozisyonu Yozlaşmış Halılar"** bölümünde ele alınan örneklerle değerlendirilmiştir.

"Karşılaştırma ve Değerlendirme" bölümünde, *Desen ve Kompozisyon Özellikleri* bölümünde ele alınan örneklerdeki Anadolu ile birlikte diğer halı bölgelerinin etkileri, resimlerle ve yayınlara yapılan atıflarla ortaya konulmuştur. **"Sonuç"** bölümünde, yapılan çalışmanın kısa bir özeti verilerek, ticari halıcılık döneminde gerçekleştirilen yeni uygulamaların geleneksel Türk halı sanatına etkileri üzerinde durulmuştur. **"Seçme Bibliyografya"** bölümünde, konu ile doğrudan ilgili olan kaynaklara yer verilmiştir. **"Resimler"** bölümünde ise, büyük bir bölümü özel arşivlerden ve koleksiyonlardan derlenen guvaş boyalı halı resimleri, alan araştırmalarında bire bir inceleme imkanı bulunan örnekler ve yayınlardan tespit edilen söz konusu döneme ait fotoğraflar bulunmaktadır.

B- Konu İle İlgili Yayınlar

Anadolu'da yaklaşık bir asır boyunca fiilen devam eden *ticari halıcılık faaliyetleri* konusunda bugüne kadar yerli ya da yabancı ayrıntılı bir çalışma mevcut değildir. Başta İngiltere olmak üzere, özellikle Avrupa ülkelerine ait ticaret evleri ve şirketler tarafından, merkezi Batı Anadolu olmak üzere gerçekleştirilen ticari halı üretimi, batıda yayınlanan ve Anadolu ile birlikte dünyanın diğer halı bölgelerini konu alan; Luciano Coen - Louise Duncan; **The Oriental Rug**, Toronto, 1978; Ian Bennett, **Oriental Carpets and Rugs**, Portugal, 1985; Ivan C Neff and Carol V. Maggs, **Dictionary of Oriental Rugs**, London, 1977; J. Iten-Maritz, **Le Tapis Turc**, Freiburg, 1975; Knut Larson, **Rugs and Carpets of the Orient**, London, 1978; H. Ropers, **Morgenländische Teppiche**, Berlin, 1978; Albrecht Hopf, **Tapis d'Orient**, Reutlingen, 1961; Georg Butterweck – Dieter Orasch, **Das Standard werk des Anatolischen Knüpfteppichs / Handbook of Anatolian Carpets**, Wien, 1986; S. A. Milhofer, **Teppich Atlas, Türkei, Kaukasus**, Hannover, 1979; Raymond Benardout, **Caucasian Rugs**, London, 1978; George W. O'Bannon, **The Turkoman Carpet**, London, 1974; Werner Loges, **Turkoman Tribal Rugs**, London, 1980; Siawosch Azadi, **Turkoman Carpets**, London, 1975; Josef Günther Lettenmair, **Das Grosse Orientteppich Buch**, München, 1980; Friedrich Spuhler, **Die Orientteppiche**, Berlin, 1987; E. Gans-Ruedin, **Splandeur du Tapis Persan**, Paris, 1980; E. Gans-Ruedin, **Le Tapis de l'Amateur**, Paris, 1980 adlı kitaplarda zikredilmiş, ancak desen ve kompozisyon uygulamaları açısından ayrıntılı bir değerlendirmeye gidilmemiştir. Bu nedenle, Anadolu'da gerçekleştirilen söz konusu halı üretimi ile ilgili en doğru bilginin, yine Anadolu'da yapılacak detaylı bir araştırma ile edinileceği kanaatine varılmış, söz konusu dönemde halı üretimi yapılan dokuma merkezlerinde ve ihracat merkezi olan İzmir'de, alan araştırmalarına ağırlık verilerek yayın, desen ve örnek açısından orijinal belgelere ulaşılmıştır (Konu ile ilgili kitap ve makaleler dışında tespit edilen materyaller için bk: II- Konu İle İlgili Yayınlar) .

Daha da erken tarihlere götürülebilecek olan ancak çok fazla detaya girmemek amacıyla 16. yüzyıldan itibaren ele aldığımız Anadolu-Batı Avrupa ticari ilişkileri ile ilgili ayrıntılı bilgiler veren çok sayıda kitap ve makale bazında çalışma mevcuttur[1]. Ticari halılarla ilgili resimlerin yer aldığı en önemli belge **Şark Halı Şirketi**'nin (*The Oriental Carpet Manufacturers LTD.*), muhtemelen 1908'den kısa bir süre sonra hazırladığı

[1] Söz konusu yayınlar, Seçme Bibliyografya bölümünde belirtilmiştir.

Oriental Carpets isimli halı kataloğudur. Söz konusu dönemde faaliyet gösteren *Çolak-zade Halı Kumpanyası*'nın varislerinden olan

Sayın *Süreyya Çolak*'dan temin edilen **Halı Kataloğu**'nda, hem Anadolu'da, hem de Anadolu dışında dokunan ticari halıların renkli resimleri bulunmaktadır. Dönemin halı üretiminde önemli bir paya sahip olan Çolak-zade Halı Kumpanyası'nın Kula'daki üretimlerini konu alan ve Süreyya Çolak tarafından düzenlenen Kula Halıları Kataloğu da, bu konuda siyah-beyaz resimler içeren önemli bir kaynaktır. *Şark Halı Şirketi*'nin devamı niteliğindeki **Sümer Halı'nın** 1965 tarihli **Sümer Halı Albümü** ise, renkli resimlerle hem ticari halıcılık uygulamaları, hem de söz konusu dönemden sonraki yeni dizaynlarla ilgili önemli ipuçları vermektedir. Bunların yanı sıra ticari halıcılık ile ilgili önemli bilgiler veren kitap ve makaleler de bulunmaktadır:

Pretextat Lecomte tarafından yazılan "**Türkiye'de Sanatlar ve Zenaatlar**" (Tarihsiz) isimli kitapta, genel olarak 19. yüzyılın sonlarına ait izlenimlere yer verilmiştir. Kitabın "*Yeni ve Eski Doğu ve Batı Halıları*" bölümünde, ticari amaçla üretilen geleneksel tipteki halılarda ortaya çıkan değişimler ya da bozulmalar vurgulanmaktadır.

Kazım Dirik'in "**Eski ve Yeni Türk Halıcılığı ve Cihan Halı Tipleri Panoraması**" (İstanbul, 1938) isimli kitabı, özellikle ticari amaçla dokunan halıların üretimi, ihracatı, boyanması gibi konularda önemli bilgiler vermektedir.

Güngör Işıksaçan'a ait "**Batı Anadolu'nun Başlıca Halı Merkezlerinde İmâl Edilen Halıların Desen ve Kaliteleri Üzerinde Araştırmalar**" (İzmir, 1964) adlı çalışmada, özellikle halı kaliteleri üzerinde durulmuş, yer yer ticari amaçla dokunan halılarla ilgili bilgiler de verilmiştir.

Gündüz Ökçün, "**Osmanlı Sanayii 1913-1915 İstatistikleri**" (İstanbul, 1984) isimli kitabının beşinci bölümünde *dokuma sanayiine* yer vermiş, halı üretimi, kalite ve kazançlar'a değinmiştir.

Donald Quataert'in "**Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü**" (İstanbul, 1999) isimli kitabı da, ticari halıcılık dönemi; desen, üretim organizasyonları, boya, iplik üretimi gibi konularda önemli bilgiler içermektedir.

Orhan Kurmuş, "**Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi**" (Ankara 1982) adlı kitabında, halıcılıktaki kapitalist ilişkilere değinmiş, üretim yöntemleri ve ticari kuruluşlar hakkında bilgiler vermiştir.

Önder Küçükerman'ın "**İzmir Limanı ve Isparta Halı Fabrikası**" (İstanbul, 1987) isimli kitabında, ağırlıklı olarak Isparta olmak üzere Batı Anadolu'daki halıcılık

merkezlerinin tarihi geçmişleri, sanayileşme girişimleri, İzmir Limanı ve İzmir'in halı ticaretindeki rolü üzerinde durulmuştur.

Ticari halıcılık ile ilgili yapılan diğer bir çalışma ise, Elvan Anmaç'ın "**Osmanlı-İngiliz Ekonomik İlişkilerinin Batı Anadolu (Ege Bölgesi) Halıcılığına Etkisi ve 19. Yüzyıldan Başlayarak Bu Bölgede İngiliz Sermayesi İle Üretilen Halıların Kalite, Renk ve Desen Özellikleri**" (İzmir, 1992) isimli yüksek lisans tezidir.

Ayrıca, "Egenin İki Kıyısında Halı Rekabeti", **Toplumsal Tarih**, 62/1999 ve "Uşak Osmanlı Halı Ticarethanesi-I-II", **Toplumsal Tarih**, 26-27/1996 isimli makaleleri ile **Doç.Dr. Sabri Yetkin**; "Kula Halıları", **Bilim Birlik Başarı**, 43/11 ve "Gördes Halıları" **Bilim Birlik Başarı**, 45/12 isimli makaleleri ile de Hocam **Prof.Dr. Bekir Deniz** konu ile ilgili bilgiler vermektedirler. **Prof.Dr. Zeki Sönmez**, "Batı Anadolu Türk Halıcılığının 19. Yüzyıldaki Durumu Üzerine", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, 32/1984, isimli makalesinde, genel olarak ticaret evleri, halıcılığın gelişmesi ve iplik fabrikaları ile ilgili bilgiler vermektedir.

C- Türk Halı Sanatının Gelişimine Kısa Bir Bakış

Halının hangi tarihten itibaren dokunmaya başladığı ve ilk nerede dokunduğu konusunda araştırmacılar arasında tam bir fikir birliği yoktur. Yaklaşık 2500 yıldan bu yana dokunduğu kabul edilen halının, yapılan arkeolojik çalışmalara dayanılarak Orta Asya medeniyetinin bir ürünü olduğu söylenebilir.

Halı ile ilgili hemen her makale ya da kitapta, tarihi gelişim ile ilgili verilen bilgiler arasında Pazırık halısına değinilmektedir. Ele geçen en eski buluntu niteliğindeki *Pazırık Halısının* dokuma tekniği ve kalitesi hakkında bazı fikir ayrılıkları olsa da[2] araştırmacılar bu önemli buluntunun Türklere ait olduğu konusunda hemfikirdirler.

Erdmann'a göre; dünya üzerinde halının vatanı 30 ile 45 derece kuzey paralelleri arasında kalan bölgedir. 30 derece kuzey paralellerinin güneyinde kalan bölgeler fazla sıcak olduğu için genellikle hasır kullanılmaktadır. 45 derece kuzey paralellerinin kuzeyinde kalan bölgeler de ise çok soğuk olduğu için hayvan postu tercih edilmektedir. Söz konusu 15 derecelik bölgenin doğusu keçe, batısı ise halı bölgesidir. Dokuma tekniği konusunda tam bir fikir birliği bulunmayan Pazırık halısı bir tarafa bırakılacak olursa, halen kabul edilen dünyanın en eski halıları doğu Türkistan bölgesinde bulunan halılardır. Ancak, Erdman'a göre doğu Türkistan, bu bölgedeki duvar resimleri ve minyatürlerde tasvir edilen örneklerden de anlaşıldığı gibi bir keçe bölgesidir. Buna göre en yakın tahmin, doğu Türkistan'da bulunan halılar batıdan getirilmiş olmalıdır[3].

Bugün bir çok araştırmacının kabul ettiği halı kuşağı adıyla tanımlanan *Türkistan, Kafkasya, İran* ve *Anadolu*'nun içinde bulunduğu bölge, Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya göçlerinde izlediği güzergahtır.

Türkler Orta Asya'dan batıya başlayan göçleri sırasında Anadolu'ya gelmeden önce Kafkasya ve İran'da hüküm sürmüşler daha sonra Anadolu'ya gelmişlerdir. Araştırma ve kazılarla ele geçen Orta Asya halı buluntuları dikkatle incelendiğinde, bu örneklerle Anadolu'da dokunan halıların yakın benzerliklere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Aynı şekilde Kafkasya bölgesinde dokunan geleneksel halılar da desen özellikleri itibariyle Türk halılarını hatırlatmaktadır. İran'da ise mevcut halı dokuma geleneğinin

---

[2] Harun Ürer, "Pazırık Halısı Işığında Orta Asya'dan Anadolu'ya Halı Bölgeleri", **Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu (Prof.Dr. Gönül Öney'e Armağan)**, 10-12 Ekim 2001, İzmir, 2002, s. 591-597.

[3] Kurt Erdman, **Der Türkische Teppich Des 15. Jahrhunderts / 15. Asır Türk Halısı**, İstanbul, 1957, s. 85-86.

kaynağı hakkında farklı görüşler bulunmaktadır[4]. İran'da, Safevi döneminden itibaren dokunan ve **Acem** halıları olarak tanınan ilk örneklerin, Herat halıları olduğu belirtilmektedir. Safevi Devleti'nin kuruluşunda, İranlıların Timur İmparatorluğu topraklarının önemli bir bölümünü zapteddiği, Herat'taki sanat atölyeleri ile bütün san'atkârların Tebriz'e nakledildiği belirtilmektedir. Bu nedenle de yalnızca bölgenin adının eski tabirle **Acemistan** oluşu nedeniyle, Acem halısı denilen grubun İran'a ya da İranlılara maledilemeyeceği belirtilmektedir. Diğer taraftan, İran (Acem) halılarında görülen bahçe ve av sahneleri ile hayvan figürlerinin, Türk sanatına yabancı olmadığı, İslamiyet'ten önce ve sonra bu tür düzenlemelerin Türk sanatının her dalında kullanıldığı, bu halıların İran milletinin buluşu olarak görülemeyeceği belirtilmektedir[5]. Bize göre de doğru bir yaklaşım olan bu görüş çerçevesinde, Türkler'in Anadolu'ya gelmeden önce yaşadıkları Kafkasya'da ve İran'da, daha erken dönemlere ait, Türkler'in dışında bir halı dokuma geleneğinin bulunmadığı söylenebilir. Anadolu'da da, gerek kaynaklardan ve gerekse yapılan kazı ve araştırmalardan hareketle, Türkler'den önce halı dokuma geleneğinin bulunmadığı, halının Doğu Türkistan'dan İran yolu ile Anadolu'ya geldiği görülmektedir.

Dolayısıyla Anadolu'da, bugünkü halıcılığın önderliğini Anayurt Orta Asya'dan göç ederek, Anadolu'ya yerleşen Türkler yapmışlardır. Böylece Türkler'in Anadolu'ya gelişleri ile, başlangıçta Anadolu'nun doğusunda gelişen halıcılığın, Konya'nın Anadolu Selçuklu medeniyetinin başşehri olmasıyla Kırşehir, Sivas, Ladik gibi şehir ve kasabaları takip ederek Uşak, Kula, Gördes Bergama gibi şehir ve kasabalara kadar ilerlemiş olduğu tahmin edilmektedir[6].

Anadolu'daki Türk halı geleneğinin en erken buluntularını, 1905 yılında Konya Alaeddin ve Beyşehir Eşrefoğlu Camii'nde bulunan Selçuklu Halıları oluşturmaktadır. 13. yüzyıla tarihlenen ve büyük boyutlarıyla Selçuklu ihtişamını yansıtan bu örnekler, soyutlaşmış kûfi yazılı bordürlere ve geometrik karakterli desen kompozisyonlarına

---

[4] İran topraklarında yaşayan en eski insanların Matlar ve Partlar olduğu belirtilerek, İran'da, İran Türkleri tarafından yapıldığı kabul edilen en eski İran halılarının Matlar'a ait olduğu kabul edilmektedir [Bk: Kadir Golkarian (Güldiken), "İran Türkleri El Sanatları (Halı Üzerine)", **Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri**, 4-7 Kasım 1997, C. I, Ankara, 1999, s.279-280; Yılmaz Öztuna, **Devletler ve Hanedanlar**, C.III, Ankara, 1996, s.78-80]. Ayrıca Partlar'ın halı sanatı ile ilgili, The Oriental Carpet Manufacturers LTD. şirketinin 1908 yılındaki **Oriental Carpets** isimli halı kataloğunda bilgiler verilmektedir (Katalog, Süreyya Çolak'dan temin edilmiştir).

[5] Bilge Çetintürk, "İstanbul'da XVI. Asır Sonuna Kadar Hâssa Halı San'atkârları", **Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri**, I, İstanbul, 1963, s. 720-721.

[6] Güngör Işıksaçan, **Batı Anadolunun Başlıca Halı Merkezlerinde İmal Edilen Halıların Desen ve Kaliteleri Üzerinde Araştırmalar**, İzmir, 1964, s.7.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

sahiptirler.

13. yüzyıldan bugüne kadar yaklaşık 800 yıllık bir geçmişe sahip Anadolu-Türk halılarının sürekli bir gelişim sergilediği görülmektedir. Buluntu ve kaynaklara göre Selçuklu halılarından sonra 14. yüzyıl başından 15. yüzyıl sonuna kadar olan dönemde görülen ikinci halı grubu, hayvanlı halılar olarak isimlendirilmektedir. Hayvanlı halılar ilk kez Avrupalı ressamların tablolarında görülmüş, böylelikle ele geçen buluntuların sağlıklı bir şekilde tarihlendirilmesi mümkün olmuştur. Sanat Tarihçilerine göre Anadolu'da farklı olarak değerlendirilebilecek üçüncü halı grubu 16. ve 17. yüzyılda ortaya çıkan Osmanlı halılarıdır. 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselişine paralel olarak her sanat dalında olduğu gibi halı sanatında da çeşit ve desen açısından büyük bir gelişme gözlenmektedir. Teknik ve desen bakımından farklı, ancak temelde aynı özelliklere sahip halıların ortaya çıktığı 16. ve 17. yüzyılda dokunan halılar, Uşak ve Saray Halıları adı altında iki ana gruba ayrılmaktadır[7].

16. yüzyılda, İmparatorluk sınırlarının genişlemesi ile birlikte diğer sanat dallarında olduğu gibi halı sanatında da farklı kültürlerin etkisi görülmeye başlamaktadır. 16. yüzyılda İran'a yapılan seferler sonucu İstanbul'a getirilen İranlı halı ustalarının sarayda kullanılmak amacıyla dokudukları Saray Halıları olarak isimlendirilen halılarda İran halılarının özellikleri görülmektedir[8]. Geometrik şemanın hakim olduğu Türk halıları, bu tarihten sonra *madalyonlarla* birlikte *kıvrım dal ve yapraklardan* meydana gelen düzenlemelerle tanışmıştır. Başlangıçta saray için üretilen bu halılar Uşak başta olmak üzere diğer halı dokuma merkezlerinde de dokunarak Türk halı sanatına girmiştir.

---

[7] Geniş bilgi için bk: Şerare Yetkin, **Türk Halı Sanatı**, Ankara, 1991, s. 87-113.

[8] İranlı dokuyucular Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde desteklenen Şah Tahmasp (*Yazar muhtemelen Şah Tahmasp yerine Şah Abbas ifadesini kullanmıştır. Çünkü Şah Abbas dönemi 1588-1629'dur. Yavuz Sultan Selim 1512-1520, Kanuni Sultan Süleyman dönemi ise 1520-1566 yılları arasıdır. Ayrıca yazar 38. sayfada Şah Tahmasp ve Kanuni Sultan Süleyman ilişkisinden bahsetmektedir)* tarafından Osmanlı Sarayına gönderilmiştir. Bu dönemde dokunan halılarda İran etkileri görülür. Özellikle bordürlerde görülen motifler İran'ın "Herati" motifidir. Ayrıca bu dönemde İran'ın bitkisel desenli ve çiçekli dokumaları da kopya edilmiştir (Geniş bilgi bk: Luciano Coen - Louise Duncan, **The Oriental Rug**, Toronto, 1978, s. 49, 70-71).

D- 16. Yüzyıldan 19. Yüzyıl Ortalarına Kadar, Osmanlı İmparatorluğu ile Bazı Avrupa Ülkeleri Arasındaki Ticari İlişkiler ve İzmir'in Önemi

İzmir'in 19. yüzyıldan itibaren büyük gelişmelere sahne olan halı ticaretindeki önemini açıklayabilmek için, İzmir Limanı kullanılarak gerçekleşen ticaretin geçmiş yüzyıllardaki durumunu değerlendirmek gerekmektedir. Kuşkusuz 19. yüzyıldan önce de İzmir, hem halı ticaretinde, hem de diğer ticari malların sevkıyatında Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Anadolu'nun önemli liman şehirlerinden biridir. Bu nedenle 19. yüzyıla kadar olan dönemde şehrin ticari potansiyeli, İzmir Limanı'nı kullanarak ticaret yapan ülkeler ve ayrıca hangi malların ticaretinin yapıldığı konumuzun özünü meydana getiren ve 1836'dan itibaren büyük bir artış kaydeden ihraç amaçlı halı üretimi açısından önem arz etmektedir.

İzmir, hem satılabilir nitelikteki malların üretimi açısından zengin bir tarım alanına sahip, hem de coğrafi konumu itibariyle dünyanın en güvenli liman şehirlerinden biridir. Bu özelliği nedeniyle, her dönemde önemli bir ticaret merkezi olma özelliğini korumuştur. İzmir ticaretinde 16. yüzyıldan itibaren belirgin bir şekilde hissedilen canlanma, ilerleyen yüzyıllarda, başta **İngiltere** ve **Fransa** olmak üzere çeşitli Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'nden aldıkları imtiyazlar nedeniyle daha da artmıştır.

Genel olarak bakıldığında, Osmanlı topraklarında ticaret yapan ülkeler arasında ticaret hacmi açısından ilk sırayı İngiltere almaktadır. Bu nedenle Osmanlı-İngiltere ticari ilişkilerine, diğer Avrupa ülkelerine göre daha fazla yer verilmiştir. 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren artarak devam eden halı ticaretinde yaklaşık % 80'lik payı elinde bulunduran *İngilizler*'in, 16. yüzyıl sonlarından itibaren Batı Anadolu kıyılarına yöneldikleri görülmektedir. Kaynaklara göre İngilizler'in bu zorunlu yönelişinin asıl nedenleri; Antwerp kumaş pazarının 1585'te çökmesi nedeniyle dokumaları için yeni satış yerleri aramaya zorlanmaları, Hollandalılar tarafından güneydoğu Asya baharat ticaretinden dışlanmaları ve Hindistan'daki biber ticaretinden yeni elde ettikleri paydan da yoksun bırakılma tehdidi altında olmalarıdır. Bu nedenle yeni ticaret mallarının peşine düşen İngilizler, lüks tüketim mallarından yoksun kalmışlar, Hindistan'dan pamuk ithal etmeye başlamışlardır. Artan pamuk ithali ise, İngiliz yerli dokumacılığının daha da gelişmesine sebep olmuştur[9].

İngilizler'i Osmanlı topraklarında ticaret yapmaya iten en önemli sebep,

---

[9] Daniel Goffman, **İzmir ve Levanten Dünya 1550-1650**, İstanbul, 1995, s. 67-68.

dokumaları için gerekli olan pamuk ihtiyacını karşılamaktır. Bu amaçla, İngiltere'yi temsilen İstanbul'a gelen *Joseph Clement* ve *John Wright*, birbuçuk sene kadar İstanbul'da kaldıktan sonra Osmanlı topraklarında yapılacak ticaret için gönderilecek mümessile bir yol hükmü alıp İngiltere'ye dönmüştür. Üç İngiliz tüccarının temsilcisi olarak İstanbul'a gelen *William Harborne* ise hem ticaret işleriyle ilgilenip hem de sarayda nüfuzlu kişilerle görüşerek 1579 senesi Mart'ında *Sultan Murat (III)*'dan, *Kraliçe Elizabeth*'e hitaben yazılmış bir mektup alıp İngiltere'ye dönmüştür. Bu mektupta, üç İngiliz tüccarına Osmanlı topraklarında ticaret yapmaları için müsaade verdiğini, İngiliz tüccarlarına zorluk çıkarılmaması, gümrüklerini ödeyip ellerine mühürlü temessük aldıktan sonra kendilerine ve eşyalarına tecavüzde bulunulmaması için beyler, kadılar, reisler ve iskele eminlerine emirler verildiği ifade edilmektedir. İngilizler bu gelişmelerin ardından çeşitli yazışmalarla *Mayıs 1580'de* Türkiye'de serbest ticaret yapmalarını kabul eden ilk ahitnameyi almışlardır[10]. Osmanlı devletinden resmen alınan bu iznin ardından 17. yüzyıldan itibaren İngiltere başta olmak üzere diğer Avrupa devletleri de Anadolu topraklarında resmen ticaret yapma imkanı bulmuşlardır.

İngilizler'in ticaret yapabilmeleri için Osmanlı Devletinden aldıkları izin doğrultusunda *Kraliçe I. Elizabeth,* 11 Eylül 1581'de 12 İngiliz tüccarına 7 sene süreyle Türkiye ile ticaret yapma imtiyazını vermiş ve bu sayede *Turkey Company* kurulmuştur. 1583'te de yine bazı tüccarlara verilen imtiyazlarla *Venice Company* kurulmuştur. 7 Ocak 1592'de ise bu iki şirketin birleşmesi ile de *Levant Company* kurulmuştur[11]. İngiltere'nin Osmanlı Devletinde görev yapan ilk İngiliz Büyükelçisi olan *Sir William Harbourne*'nin gayretiyle kurulan *Levant Company*'nin amacı, İngiltere'nin Osmanlı etki alanı ile batı Avrupa arasındaki ticarette yer alma çabasıdır. 16. yüzyılın başlarında, büyük bir bölümü Venedikli, Fransız ve Hollandalı tüccarlar tarafından yürütülen Osmanlı pamuk ve tiftik ticaretinin, Levant Şirketi'nin kuruluşu ile birlikte büyük oranda İngiliz tüccarlarının eline geçtiği görülmektedir[12].

Anadolu topraklarında ticari faaliyetlerini sürdüren yabancı şirketlerin alış-veriş sistemi uzun yıllar malı malla değiştirmek şeklinde gerçekleşmiştir. Bu yöntem sayesinde hem ticaret yapıp kazanç elde etmişler, hem de kendi ürünlerini pazarlama imkanı

---

[10] Mübahat S. Kütükoğlu, **Osmanlı-İngiliz İktisâdî Münasebetleri I (1580-1838)**, Ankara, 1974, s. 11-13; Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600) I**, İstanbul, 2000, s. 428-29.

[11] Mübahat S. Kütükoğlu, **a.g.e.**, s. 15.

[12] David H. French, "Yün Ticareti ve Ankara'da İngiliz Tüccarlar", **Ankara Dergisi**, C. I, S. 3, Ocak, 1992, s. 29.

bulmuşlardır. Osmanlı-Avrupa ticari ilişkilerinde ihraç edilen mallar kadar ithal edilenler de önemlidir. 1592'den 1825'e[13] kadar Levant Company'nin sistemli bir şekilde gerçekleştirdiği Osmanlı-İngiltere ticaretinde, İngilizler'in ihraç ettiği malların en önemlisinin yünlü kumaşlar olduğu görülmektedir. İngiliz kumaşlarının üstün kalitesi, fiyatının yüksek olmasına rağmen tercih edilmesini sağlamıştır. İngiltere'yi temsil eden Levant Company'nin bu dönemde ticaret hacmini genişleterek rakiplerini gölgede bıraktığı görülmektedir. Bunun en önemli sebebi ise Papa'nın Hıristiyan gemilerinin doğuya götürmesini yasak ettiği *kalay* ve *kurşun* gibi maddeleri, bu yasağa önem vermeyerek ihraç etmeleridir. Şirket, kuruluşunun ilk senelerinde muhtelif cins ve renkte en iyi *kumaşlar*, çubuk şeklinde *kalay* ve *kurşun* gibi çeşitli maddeler ihraç etmiş; karşılığında *ham ipek, pamuk* ve *pamuk ipliği* gibi çeşitli maddelerin yanı sıra **halı** satın almıştır[14]. 17. yüzyılın ortalarına gelindiğinde İngilizlerin Anadolu'ya getirdikleri malların arasında ise çeşitli kumaş dokumaların yanı sıra *İngiliz halısının* bulunması çok ilginçtir[15]. Bunun dışında 1863 yılında Dolmabahçe Sarayı ve Nüzhetiye Kasrı için İngiltere'den alınan eşyaların arasında 8 adet halı bulunmaktadır. Anadolu'da dokunup İngiltere'ye götürülen halıların tekrar geri getirilme ihtimali olmadığına göre, bu bilgi İngiltere'de halı dokunduğunu, hatta Osmanlı Sarayı için halı üretilecek seviyede olduğunu göstermektedir[16].

Avrupa ülkelerinin 17. yüzyıldaki ticari etkinliklerine bakıldığında *Fransız* ve *Hollandalılar*'ın, İngilizler'e göre Anadolu ticaretinde biraz daha öne çıktıkları görülmektedir. Bunun sebebi Fransız ve Holandalılar'ın para ile ticaret yapmaya başlaması ve Anadolu insanının da artık parayı tercih etmesinden kaynaklanmaktadır. İngiltere hükümeti ise, altın ve gümüş stoklarını korumak için uzun yıllar para ile ticarete izin vermemiştir.

Osmanlının ekonomik ve sosyal açıdan yakın ilişkilerde bulunduğu bir diğer Avrupa ülkesi olan Fransa, Osmanlı topraklarında ticaret yapma hakkını 1536 kapitülasyonları ile kazanmış ve 1569 ahitnamesiyle de kendi bayrağı altında ticaret

---

[13] 1592'de kurulan Levant Company, üye olmayan İngiliz tüccarlarına ticaret izni vermemiş ve bu tekelci durumun, İngiltere'nin Osmanlı pazarına tamamen girmesini geciktirmesi sebebiyle de Levant Company 1825'de fesh edilmiştir (Ali İhsan Bağış, "Osmanlı Ekonomisinde Ticaret Sektörünün Görünümü Yabancı Tüccar ve Gayrimüslüm Tebaanın İzmir Ticaretindeki Yeri ve Önemi", **1885-1985 Türkiye Ekonomisinin 100 Yılı ve İzmir ve İzmir Ticaret Odası Sempozyumu**, İzmir, 1985, s. 3).

[14] Mübahat S. Kütükoğlu, **a.g.e.**, s. 16-17.

[15] **Ay.es.**, s. 18-19.

[16] Netice Yıldız, "19. yüzyıl Osmanlı Saraylarıyla İlgili Bazı Belgelerin Değerlendirilmesi", **Milli Saraylar,** 1992, s. 44-57.

yapmaya başlamıştır[17]. 18. yüzyıl boyunca Türkiye'nin dış ticaretinde en önemli yeri Fransa'nın aldığı görülmektedir. Daha sonraki yıllarda İngiltere'nin Türkiye üzerindeki ekonomik ve politik etkisinin artması nedeniyle Fransa'nın ticaret hacmi giderek azalmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu ile ticari ilişkilerde bulunan diğer bir Avrupa ülkesi de Hollanda'dır. Küçük bir devlet olmasına rağmen dünya ticaretinde önemli bir yere sahip olan Hollanda, İzmir'deki ticari temaslarını 1601 yılına kadar İngiliz bayrağı ve koruması altında yürütmüş, 1601 yılından sonra ise ticari anlaşma yapmak üzere Osmanlı hükümetine müracaat etmiş ve 6 Haziran 1612'de Osmanlı hükümetinden bir ahitname almıştır. 1612 yılından 1668 yılına kadar Hollanda Hükümeti Türkiye'de elçi bulundurmaya gerek görmeden ticari faaliyetlerini sürdürmüştür. Kuzey Afrika korsanlarının Akdeniz'de Hollanda gemilerine olan hücumları artınca, 12 Ağustos 1668 yılında ilk olarak İstanbul'a elçi gönderilmiştir. 18. yüzyıl başında ise İzmir'de Hollanda ticaret evlerinin iş hacminin önemli ölçüde arttığı görülmektedir[18]. Belgelere göre 17. yüzyılın sonlarına doğru *İngiltere* ve *Fransa*'nın yanı sıra İzmir'de konsolosluğu bulunan *Hollanda*'nın Osmanlı İmparatorluğu ile ticari temaslarının daha öncelere dayandığı anlaşılmaktadır. Hollanda'nın Amsterdam Belediye Arşivi'nde bulunan noter kayıtlarındaki gemi ile yük taşıma sözleşmelerinde, ticari amaçla ilk Hollanda gemisinin 1589 yılında Osmanlı limanına geldiği şeklinde bir kayıt bulunmaktadır. Ancak yine Hollanda arşiv kayıtlarındaki bilgilere göre, çeşitli Hollandalı tacirlerin daha önceki tarihlerde de Doğu Akdeniz ticaretinde isimleri geçmektedir[19].

Osmanlı İmparatorluğu ile *Almanya* arasındaki ticari ilişkilerin 20. yüzyıldan itibaren özellikle İngiltere'ye rakip olacak seviyede önem kazandığı, 19. yüzyıldan önce ise iki ülke arasındaki ticaret hacminin çok küçük olduğu görülmektedir[20].

Anadolu'nun batıya açılan kapısı olan İzmir'in ticari potansiyelinin artış nedenlerinden biri de, *1699 Karlofça* ve *1718 Pasarofça* antlaşmalarından sonra Osmanlı'nın batıdaki yaşam tarzına karşı ilgi ve merakının artmasına paralel olarak batı ürünlerine yönelik talebin artmasıdır. 18. yüzyıl başlarında iyice artan Avrupa modasının, *III. Ahmet* döneminde Viyana'ya ve Paris'e gönderilen elçilerle resmileştirildiği

---

[17] Mübahat S. Kütükoğlu, **a.g.e.**, s. 38.
[18] Melih Gürsoy, **Ekonomisi ve İnsanları ile Bizim İzmirimiz**, İstanbul, 1993, s. 106.
[19] Mehmet Bulut, "XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Hollandalı Tüccarların Osmanlı Bölgelerindeki Faaliyetleri", **Osmanlı**, C.3, Ankara, 1999, s. 212.
[20] Ali İhsan Bağış, **a.g.m.**, s. 9.

görülmektedir[21].

Osmanlı İmparatorluğu ile yabancı ülkeler arasındaki ticaret sisteminin, 19. yüzyıldan itibaren değişmeye başladığı görülmektedir. Daha önce karşılıklı olarak malların değişimi şeklinde yapılan ticaret, bu tarihten sonra Avrupa ülkelerinin direkt olarak üretime yönelmeleriyle bir anlamda sömürü şeklini almıştır. Bu da, bilindiği gibi daha sonra Osmanlı topraklarından pay alma isteğine kadar ilerlemiştir.

1838 yılında imzalanan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun dış ticareti ile ilgili ağır kapitülasyonlar içeren *Balta Limanı Antlaşması*, ticaret hayatında ne yazık ki kötüye gidişin başlangıcı niteliğindedir. Bu antlaşma ile, ithalat ve ihracatta İngiltere'nin etkinliği iyice artmıştır[22]. 1839 yılından itibaren ise İzmir ithalatında en büyük pay İngilizlerin eline geçmiştir. 1846 yılından sonra İngiltere'nin Türkiye ile yaptığı ticaret giderek artmasına rağmen, İngiltere ticaretinin İstanbul'a kayması nedeniyle İzmir ticaretinde İngiltere'nin payı hissedilir bir şekilde azalmıştır. Bunda İstanbul'un nüfus artışı ve sarayın artan istekleri etkili olduğu görülmektedir. İzmir'in İngiltere ile olan ticari ilişkisindeki azalmanın bir diğer nedeni de, 1840 yılında Aydın Valisi Hüseyin Paşa'nın *Balta Limanı Anlaşması* ile yasaklanmış olan iç gümrükleri yeniden yürürlüğe koymasıdır. İthal ve ihraç mallarının üzerine konulan ek vergileri İngiliz tüccarları protesto ettilerse de, sonunda valinin isteklerine boyun eğmek zorunda kalmışlardır. Ticaret anlaşmasına aykırı olan bu uygulama, Hüseyin Paşa'nın yerine Kamil Paşa'nın atandığı 1849 yılında sona ermiştir[23].

1870'lerde İngiliz sanayisini sarsan ekonomik kriz, pek çok sanayi müessesesini iflasa sürüklenmiş, üretimi durdurmuş ve çok sayıda İngiliz işçisinin işsiz kalmasına sebep olmuştur. Kriz nedeniyle dış pazarlarda İngiliz etkinliğinin azalması, 19. yüzyıldan önce Osmanlı ticaretinde etkin olamayan Almanlar'ın öne çıkmasına neden olmuştur. Almanlar'ın Türkiye'deki yatırımlarının tutarı 33 yılda (1880 - 1913) 40 milyon marktan 600 milyon marka yükselmiştir. İzmir'de ve Batı Anadolu'da üreticiyi bilinçlendirmek, tohum ve malzeme vermek gibi kapsamlı faaliyetlere girişen Almanlar, arazi satın alıp bizzat üretime de yönelmişlerdir[24].

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa ülkelerinin Batı Anadolu'daki etkinliklerinin, büyük miktarlarda sermayelerin ortaya koyulduğu işletmecilik şekline

---

[21] Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Ankara, 1970, s. 46.
[22] Aslan Eren, "Osmanlı Ekonomisinde Kurumsal Gelişmeler", **Osmanlı**, C. 3, Ankara, 1999, s. 243.
[23] Orhan Kurmuş, **Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi**, Ankara, 1982, s. 27-30.
[24] Melih Gürsoy, **a.g.e.**, s. 107.

dönüştüğü görülmektedir. Bu dönemde **İngilizler**'in, Osmanlı Devletinden aldıkları çeşitli imtiyazlarla, yapımını üstlendikleri *İzmir-Aydın demiryolunun* yanı sıra madencilikten hava gazına, dokuma sanayiinden yağ sanayiine, ulaşım hizmetlerinden sigortacılık ve komisyonculuğa kadar Ege'de son derece yaygın bir ticaret ağı kurduğu görülmektedir. **Fransızlar**, *İzmir-Kasaba (Turgutlu) demiryolu* ile birlikte *İzmir Limanı ve rıhtımları, Balya-Karaaydın Maden Şirketi, M. Guiffray Kordon Tramvayları, İzmir Suları İşletmeleri* gibi yatırımları gerçekleştirmişler ve işletmişlerdir. İzmir'de önemli bir toplumsal koloni oluşturan **İtalyanlar**'ın ticaret ve sanayide söz sahibi oldukları görülmektedir. Diğer bir Avrupa devleti olan **Belçika**, *İzmir elektrik Şirketi, Göztepe Tramvayları, Körfez Vapur İşletmesi* gibi yatırımların yanı sıra, İngiliz sermayeli *İzmir Pamuk Kumpanyası* ve *Şark Sanayii Kumpanyası*'nda hisse sahibiydiler. **Amerika Birleşik Devletleri** ise üç tütün ve bir meyan balı ve kökü şirketine sahipti[25].

Yukarıdaki manzaradan da açıkça anlaşılacağı gibi Batılı devletlerin Anadolu'ya karşı ilgisi sadece konumuzun özünü oluşturan halı ticareti alanında olmamıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren büyük oranda İngiliz ve İngiliz menfaatine çalışan ticaret evleri ve şirketler tarafından gerçekleştirilen halı ticareti, Anadolu pamuğunun tekrar önem kazanmasına neden olmuştur. İngilizler, halı imalatında daha sonra değineceğimiz çeşitli avantajları nedeniyle kullanımını teşvik ettikleri pamuğu hem hammadde olarak ithal etmeye devam etmişler, hem de başta Batı Anadolu'da olmak üzere kurdukları fabrikalarda iplik haline dönüştürmüşlerdir.

1620 yılından sonra Osmanlı hükümeti tarafından hammadde olarak kabul edilen ve ticaretine izin verilen pamuğu, ticari amaçlı halı üretiminin gerçekleşmesi açısından daha detaylı ele almak gerekmektedir.

18. yüzyılda Türk pamuğunun büyük bir bölümünün İngiltere ve Fransa'ya ihraç edildiği görülmektedir. 19. yüzyıl başlarında ise İzmir'den İngiltere'ye ihraç edilen pamuğun miktarında büyük bir düşme görülmüştür. Bu düşüşün en önemli nedeni, Türk pamuğunun yerini Amerikan pamuğunun almaya başlamasıdır. Bunun nedeni Amerikan pamuğunun Ege pamuğuna göre ince uzun elyaflı, daha kaliteli ve ucuz olmasıdır. Bu nedenle de Türkiye'de pamuk fiyatları düşmüş, iç kullanım dışında pamuk üretimi kârlı olmaktan çıkmıştır. Anadolu'daki bu durumun, Amerikan pamuğuna bağımlı kalmak istemeyen İngiliz dokumacılarını endişelendirdiği görülmektedir. Bu amaçla 1856 yılında **Küçük Asya Şirketi**, 1863 yılında **Osmanlı Pamuk Şirketi** ve yine aynı yılda **Küçük**

[25] Ö. Küçükerman, **İzmir Limanı ve Isparta Halı Fabrikası**, Ankara, 1990, s. 97.

Asya Pamuk Şirketi'nin kurulduğu görülmektedir. 1861 yılında Amerika'da iç savaşlar çıkınca tahminler tutmuş ve Türk pamuk üreticisi tekrar üretime teşvik edilmiştir. Bu amaçla İzmir'de İngiltere konsolosluğu tarafından bir araştırma yapılmış, Türk üreticisine Amerikan pamuğu tohumu verilip pratik yardım sağlandığı takdirde kısa zamanda daha çok ürün alınabileceği kararına varılmıştır[26]. Bu tarihten sonra Amerika'dan getirilen pamuk tohumu bütün Anadolu'da kullanılmaya başlanmıştır[27]. Dolayısıyla 1860'lardan sonra başlayan Amerikan pamuk tohumu ithalinin uzun bir süre devam ettiği söylenebilir. Bunun yanı sıra 1 Recep 1330 (16 Haziran 1912) tarihli bir Osmanlı arşiv belgesinde, Orta Asya'dan da pamuk tohumu ithal edildiğine dair bilgiler bulunmaktadır[28]. Ege Bölgesi'ndeki Amerikan pamuğu üretimi 3.5 milyon kiloya kadar çıkmış, buna paralel olarak üretilen pamuğun işlenmesi için iplik fabrikaların kurulması gündeme gelmiştir. Bu amaçla Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde iplik fabrikaları açılmıştır[29]. Ayrıca, Anadolu'da üretilen pamuğun yanı sıra Türkistan, Kafkasya ve İran mahsullerinin Batı Avrupa'ya ihracı amacıyla da çeşitli şirketler kurulduğu görülmektedir[30]. Örneğin, 18. yüzyılda İran'dan alınan mallar arasında; başta ipek ve ipek mamulü olmak üzere kürk, deri, **pamuk**, kahve, siyah tiftik ve hatta **halı** ve **kilim** bulunmaktadır. İthal edilen bu mallar arasında halı ve kilim ile birlikte pamuğun bulunması ilginçtir. Halı ve kilimin ihraç amacıyla alındığı ve doğrudan Avrupa'ya sevkedildiği bilinmektedir. Pamuğun ithalini ise; Anadolu'nun batısından doğusuna gerçekleştirilecek pamuk sevkıyatının, İran'dan

---

[26] Musa Çadırcı, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, Ankara, 1991, s. 363-364; Melih Gürsoy, **a.g.e.**, s. 52-55.

[27] 15 Zilkade 1327 (28 Kasım1909) tarihli bir Osmanlı arşiv belgesinde; Adana'da faaliyet gösteren bir Alman şirketinin (Deutsche Orientalische Geselschaft) Amerika'dan ithal edeceği pamuk tohumunun gümrük resminden muaf tutulacağı ve hastalıklı olanlarının ayrılıp imha edilmesi gerektiği belirtilmektedir (**BOA, Meslis-i Vükelâ Mazbataları**, C.V, Sıra No:500, Dosya No:134, Gömlek No:45).

[28] **BOA, Meslis-i Vükelâ Mazbataları**, C.V, Sıra No:2970, Dosya No:166, Gömlek No:8.

[29] Pamuk imalatı ve ilik fabrikaları ile ilgili bazı belgeler: İzmir'de pamuk imalatı ile iştigal edecek "**İzmir Pamuk İmalatı Osmanlı Anonim Şirketi**" ünvanlı bir şirketin kurulmasına ruhsat verilmesi, **BOA, Meslis-i Vükelâ Mazbataları**, C.VII, Dosya No:226, Gömlek No:37, Tarih 1329. Z. 26 (18 Aralık 1911)., Tonbakzade Said Murad Bey'in Konya Ereğlisi civarında tesis edeceği yün iplik fabrikası için bazı müsaadat ve muafiyet talebi, **B.O.A, Meslis-i Vükelâ Mazbataları**, C.V, Sıra No:1581, Dosya No:149, Gömlek No:22, Tarih 1329. S. 21 (21 Şubat 1911)., Merkezi Dersaadet'te (İstanbul'da) olacak "**Adana Osmanlı Pamukçuluk Şirketi**" namı ile bir şirket teşkili için askeriyeden mütekanid Hasan İzzet Paşa'ya izin verilmesi, **B.O.A, Meslis-i Vükelâ Mazbataları**, C.VII, Dosya No:247, Gömlek No:88, Tarih 1335. L. 26 (15 Ağustos 1917).

[30] Bu şirketlerden biri de merkezi İstanbul'da olan "Beynelmilel Petrol ve Pamuk Ticaret Osmanlı Anonim Şirketi"dir. **BOA, Meslis-i Vükelâ Mazbataları**, C.VII, Dosya No:251, Gömlek No:107, Tarih 1337. Z. 26 (22 Eylül 1919).

ithalinden daha masraflı ve zor oluşu ile açıklamak mümkündür[31].

Avrupa ülkelerinin, önemle üzerinde durdukları ve yatırımlarıyla uzun yıllar gerçekleştirmeyi planladıkları Anadolu ticaretini daha kârlı hale getirebilmek için çeşitli girişimlerde de bulundukları görülmektedir. Bunlardan en önemlileri ise ulaşım ve İzmir'deki rıhtım inşasıdır.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sürekli artan ticari potansiyel, iplik makinalarının Anadolu'ya getirilmesi için demiryolu inşasının önem kazanmasını sağlamış, bu nedenle de Aydın-İzmir demir yolu bir an önce tamamlanmıştır. Anadolu ticaretini daha kârlı hale getirmenin yollarını arayan batılı şirketler demiryolları konusuna ağırlıkla eğilmişler, hatta bazı paşalar aracılığıyla padişahı ikna yoluna bile gitmişlerdir. Batılı ülkelerin, özellikle de İngilizlerin demiryolu ile ilgili uygulamaları dikkate alındığında başlangıçta Hindistan ticaretine kısa yoldan ulaşma amacına yönelik olduğu görülmektedir. Bu nedenle ilk demiryolu hattının İzmir-Aydın güzergahını izlediği, Süveyş Kanalı'nın açılması ile bu projenin devamından vazgeçildiği görülmektedir. 19. yüzyılın sonunda Osmanlı ülkelerindeki yabancı sermayenin % 41'inin demiryolu ile ilgili olduğu görülmektedir. Daha sonraki yıllarda tamamen Anadolu ticaretinin geliştirilmesine yönelik olarak yürütülen demiryolu projelerine İngiltere, Fransa ve Almanya'nın çok büyük önem verdiği görülmektedir[32]. Buna paralel olarak İzmir'de rıhtım yapılması ile ilgili düşünce ve çalışmalar da hızlanmış, 1862'deki ilk teşebbüsten sonra 1867'de verilen imtiyazla rıhtım inşaatı işi kesinleşmiştir[33]. 1869 yılında başlanan rıhtım inşaatı, 1880'de bitirilebilmiştir[34].

19. yüzyılın ortalarından itibaren İzmir'in batılı tüccarlar için vazgeçilmez bir merkez haline geldiği görülmektedir. 1864 yılında İngiliz konsolosu Cumberbatch, İzmir Ticaret Raporunda, İzmir limanı ile ilgili olarak "*...Bu liman doğu Akdeniz'in en önemli limanıdır; Kapasitesi ve giriş kolaylığı açısından dünyada başka bir eşi yoktur. Etrafı tamamen dağlarla çevrilidir. Kıyıdan hemen sonrası derinleşmektedir. Körfezin girişinde güçlü bir koruma vardır; giriş yarım mile kadar daralmıştır ve Gediz'in*

---

[31] Neşe Erim, "1720-1790 Arasında Osmanlı – İran Ticareti", **V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisad Tarihi Kongresi (Tebliğler)**, İstanbul, 21-25 Ağustos 1989, Ankara, 1990, s. 577.

[32] Geniş bilgi için bk: Muhteşem Kaynak, "Osmanlı Demiryollarına Bir Bakış", **Yapıt,** 5, Ankara, 1984, s. 66 – 86.

[33] Mübahat S. Kütükoğlu, "İzmir Rıhtım İnşaatı ve İşletme İmtiyazı", **Tarih Dergisi**, S. 32, Mart, 1979, s.498.

[34] Mübahat S. Kütükoğlu, "Osmanlı Dış Ticaretinin Gelişmesinde İzmir Limanı ve Gümrüklerin Rolü", **1885-1985 Türkiye Ekonomisinin 100 Yılı İzmir ve İzmir Ticaret Odası Sempozyumu**, 21-23 Kasım 1985, İzmir, 1985, s. 104.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

alüvyonlu topraktan oluşturulmuş ağzına bağlıdır; ancak bu giriş iyi ışıklandırılmış ve işaretlenmiş olduğundan, burada denizcilik tehlikeli değildir. Demirleme yeri iyidir ve liman her yönden esen rüzgara karşı korumalıdır. Gemiler yük boşaltmak üzere rıhtımlara gelebilmektedirler. Körfez 6x8 mil büyüklüğünde olduğundan çok miktarda gemi buraya girebilmektedir" şeklinde bilgiler vermektedir. Yine aynı raporda İzmir limanından sevkedilen ana ürünler arasında **halı**, ham ipek, **pamuk**, **pamuk ipliği**, keçi kılı, kök boya, kilim, yün'ün bulunduğu anlaşılmaktadır[35].

[35] **İngiliz Konsolosluk Raporlarına Göre İzmir Ticareti (1864-1914)**, İzmir, 1998, s. 1.

II- 1836-1935 TARİHLERİ ARASINDA GERÇEKLEŞEN TİCARİ HALICILIK FAALİYETLERİ

A- Üretim ve İhracata Yönelik Gelişmeler

Avrupalıların kapsamlı bir şekilde Anadolu halıları ile tanışması, 11. yüzyıl sonunda yapılan *I. Haçlı Seferi* ile gerçekleşmiştir. 13. yüzyıldan itibaren Floransalı, Cenevizli ve Ragusalı tüccarlar tarafından Avrupa'ya götürülen Türk halılarının kilise, şato ve saraylarda kullanıldığı bilinmektedir. Ayrıca, Fustat'ta bulunan Selçuklu halıları, 13. yüzyılda Anadolu'dan Mısır'a halı ihraç edildiğini göstermektedir[36]. Anadolu dışına sevkıyatı çok erken tarihlerden itibaren gerçekleşmeye başlayan Türk halılarının, 16. yüzyıldan itibaren özellikle İngiliz ve Felemenk tüccar ve diplomatların kendi ihtiyaçlarının yanı sıra satmak amacıyla halı talep etmeleri ile birlikte ticari bir yön kazandığı görülmektedir. Aynı yüzyılda Anadolu'da dokunan halılarının yük arabaları ile at ve deve sırtında Avrupa'ya gönderildiği bilinmektedir. Bu da daha 16. yüzyılda halı ticaretinin belli bir potansiyele ulaştığını göstermektedir. 18. yüzyılın ilk yarısına gelindiğinde ise İngiltere, Felemenk, Almanya ve İtalya ülkelerinde halı satışlarının arttığı ve Anadolu'nun ihracata yönelik geniş ve iyi örgütlenmiş bir halıcılık sektörüne sahip olduğu görülmektedir[37]. Başta Avrupa olmak üzere yabancı ülkelere yapılan halı ihracatı, iniş ve çıkışlarla birlikte 19. yüzyıla kadar kesintisiz bir şekilde devam etmiş, bu tarihten sonra da uygulamada bazı değişikliklere sahne olmuştur. Bu değişikliklere geçmeden evvel, 19. yüzyıldan itibaren Anadolu'da halıcılık girişimlerinde bulunacak olan batılı tüccarların daha önce İran'da başladıkları ve Anadolu ile eş zamanlı yürüttükleri halı ticaretine bakmakta fayda vardır.

Avrupa'nın İran halılarıyla tanışması Şah Abbas (1587-1629) döneminde gerçekleşmiştir. Bu dönemde, İran'da, Polonyalı ailelerin hanedan armalarını içeren ve Polonez (Polonaise) adı verilen halılar dokunmuştur[38]. Ucuz iş gücü ve bol hammadde

---

[36] Geniş bilgi için bkz. İ. Hulusi Güngör, **Türk Halıları, Çanakkale Bölgesi Halıları**, C. I, İstanbul, 1984, s. 21.

[37] Donald Quataert, **Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü**, İstanbul, 1999, s.241.

[38] Polonyalı ailelerin hanedan armaları içeren ipek malzemeli altın ve gümüşlerle süslenmiş bir grup dokumalarına Polonez (Polonaise) adı verilmektedir. İran düğümü ile dokunan bu grup halılarda atkı ve çözgü pamuk, desen ipi ise ipektir. Oldukça kaliteli olan bu halıların dm^2'sinde 9000 düğüm bulunmaktadır. Polonez halıları tıpkı diğer doğu sanatları gibi doğunun ünlü dokuma merkezlerinde sipariş üzerine üretilen ve Polonya'ya gönderilen halılardır. Bunları ya diplomatik bir hediye ya da ticari

gibi avantajlarla 16. yüzyıldan itibaren kesintisiz bir şekilde devam eden Avrupa-İran halı ticaretinin, 19. yüzyılın ortalarından sonra da devam ettiği görülmektedir. İran'da bu dönemde başlıca sınai üretim olan halı üretiminin bir bölümünün, Anadolu üzerinden Avrupa'ya ihraç edildiği görülmektedir. Kirman ve Tebriz gibi İran'ın önemli halı dokuma merkezlerine temsilcilerini gönderen batılı tüccarlar, malzeme, desen, boya ve boyutlarda batının tercihlerine göre halı dokutmuşlardır[39]. Dolayısıyla siparişle halı üretimi ve ticaretinin Anadolu'dan önce İran'da başladığı görülmektedir.

Anadolu'nun üretimden çok tüketime dayalı bir toplum yapısına sahip olması, bol hammadde ve ucuz iş gücü, İran'da olduğu gibi Batılı halı tüccarlarını Osmanlı topraklarında ticaret yapmaya iten en önemli nedenlerdir. Batıdaki sanayileşme hamlelerinden ve çağın buluşlarından uzak kalan Anadolu, tarıma dayalı ekonomisiyle, batının sanayi ürünlerine bağımlı bir yaşam sürmüştür. Bunu 1877-1881 yılları arasında İzmir'de İngiltere Konsolosluğu yapan **Denni**'nin ithalat ile ilgili verdiği bilgiler de doğrulamaktadır. Denni şöyle yazmaktadır: "*Avrupa'daki hiçbir ülke Türkiye kadar medeniyetin uygulanması açısından diğer ülkelere bağımlı değildir. Osmanlı bölgelerinin hiçbir kısmı Küçük Asya kadar dış tedarike bağımlı değildir. Küçük Asya'da temel yaşam ihtiyaçları dışında hemen hiçbir şey imal edilmemektedir. Hammaddeleri kullanılabilir şekillere dönüştürmek için imkan yoktur. Köylüler ise esas olarak tarıma yöneliktir. Sadece halı imal edilmektedir*"[40]. Bu nedenle sanayileşmiş batı devletleri hammadde rezervleri bakımından zengin bir potansiyele sahip olan Anadolu'yu, hem kendi üretimleri için bir kaynak hem de ürünleri için bir pazar olarak kullanmışlardır. Bu açıdan ele alındığında özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından sonraki dönemde Batı Anadolu'da uygulanan halı ticaretinin gerekçesi ortaya çıkmaktadır.

Yüzyıllar boyu malın malla değişimi esasına dayanan ticaret döneminde gerçekleşen halı ihracatının 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren sistemli bir şekle dönüştürüldüğü görülmektedir. Ticari halıcılığın, başta Batı Anadolu'daki halıcılık merkezlerinde olmak üzere, köylülere malzeme verip iş yaptıran belirli sayıdaki Osmanlı tüccarı ile birlikte, İstanbul ve İzmir'deki yabancı tüccarlarının denetimi altında

---

bir obje olarak değerlendirmek gerekmektedir. Bugüne ulaşabilen kaynaklara göre 1602'de Kral III. Sigismund'un Kâşan'a (İran) Sefer Muratowicz isimli Ermeni bir tüccar gönderdiği, Muratowicz'in, altın işlemeli ipek halılar, çadır, pala(kılıç) vb. malzemeler sipariş ettiği ve böylece Kral hanedanının armalarıyla zemini doldurulmuş halıların Polonya'ya getirildiği bilinmektedir (Beata Biédronska Slota, "The Polonaise Carpets and their Connection with Polish Art and Culture" **Oriental Carpet and Textile Studies**, I, London, 1958, s. 93).

[39] Luciano Coen-Louise Duncan, **a.g.e.**, s. 39.

[40] **İngiliz Konsolosluk Raporlarına Göre İzmir Ticareti**....., s. 69.

gerçekleştiği görülmektedir[41]. Kaynaklardan edinilen bilgilere göre, halı dokutup ihraç etmek amacıyla kurulan ilk ticaret evi 1836 yılında İzmir'de kurulan **P. de Andria & Co.**'dir. Daha sonra yine aynı amaçla İzmir'de 1840 yılında **Habif & Polako**, 1842 yılında ise **T. A. Spartali & Co.** isimli ticaret evleri kurulmuştur. 1860 yılı itibariyle Uşak'ta **Schiffman Ticarethanesi** ile **Hacı Ali Efendi** isimli bir Türk tüccarın önemli miktarda halı dokuttukları görülmektedir[42]. Söz konusu ticaret evlerinin başta Batı Anadolu'nun Uşak, Kula, Gördes gibi merkezlerinde yürüttükleri halı üretiminin 19. yüzyılın sonlarına doğru kademeli olarak arttığı görülmektedir. Gerçekleşen sanayi hamleleri sonucu batıdaki refah düzeyi ve alım gücünün artması ve özellikle Avrupa halkının 1851 ve 1862'de Londra'da, 1876'da Amerika'da ve 1891'de Viyana'da açılan halı sergileri sayesinde daha detaylı bir şekilde Anadolu halıları ile tanışma fırsatı bulmaları bu artışın en önemli sebepleridir[43]. Ayrıca yapımına başlanan *İzmir – Aydın demiryolu* Batı Anadolu'da halıcılık ile birlikte diğer ticari faaliyetlerin de olumlu yönde gelişmesine sebep olmuş, mevcut potansiyel Avrupalı ticaret evlerinin daha da ilgisini çekmiştir. Bu amaç doğrultusunda, 1878 yılında, merkezi Londra'da bulunan **G. P. & J. Baker Limited** isimli ticaret evi kurulmuştur. 1880 yılında ise İzmir'de, **Sydney La Fontaine** ve 1902 yılında da yine İzmir'de **Sykes & Co.** isimli ticaret evleri kurulmuştur[44].

Batı Anadolu'da gerçekleştirilen halı ticaretinin önemli bir bölümünü ellerinde bulunduran 6 İzmir ticaret evinin çok yüksek kârlar elde ettikleri ve daha fazla kazanmak amacıyla yalnızca halı dokutmak ve ihraç etmekle kalmadıkları, yünlerin alınmasını, işlenmesini ve boyanmasını da organize ettikleri görülmektedir. Halı ipliklerinin eğrilmesinde ve boyanmasında aracı örgütlerden de faydalanan İngilizler'in, İzmir'de Rumların, Turgutlu (Kasaba) ve Demirci'de Ermenilerin iplik atölyelerine iş verdikleri görülmektedir. İngiliz ticaret evleri, komisyoncuları aracılığıyla istedikleri halıların miktarı ve ölçüleri ile birlikte boyanmış iplikleri köylere dağıtarak çok kapsamlı bir üretim politikası uygulamışlardır[45]. Birbirlerinden bağımsız olarak faaliyet gösteren 6 ticaret

---

[41] Donald Quataert, **a.g.e.**, s.266-67.
[42] **Ay.es.**, s.253.
[43] **Ay.es.**, s.249.
[44] Sözkonusu ticaret evleri ve kuruluş tarihleri ile ilgili bilgiler 1908 yılında bu altı ticaret evinin biraraya gelmesiyle kurulan *The Oriental Carpet Manufacturers LTD.*'nin yayınladığı **Oriental Carpets** isimli katalogdan alınmıştır.
[45] Bak: Ian Bennett, **Oriental Carpets and Rugs**, Portugal, 1985, s. 85; Sabri Yetkin, "II. Meşrutiyet Öncesi Ege'de Şirket-i Milli Denemesi: Uşak Osmanlı Halı Ticarethanesi - I", **Toplumsal Tarih**, 26, Şubat, 1996, s. 15.

evinden üçünün (G. P. & J. Baker Limited, Sydney La Fontaine, Sykes & Co.) İngiliz, diğer üçünün [P. de Andria & Co.(İtalyan), T. A. Spartali & Co., Habif & Polako] ise İngiltere hesabına çalışan ve onların menfaatlerini temsil eden firmalar olduğu görülmektedir. Anadolu'nun bu önemli sanayisine sağlanan Avrupalı enerjisi ve sermayesi sayesinde, üretimin, daha önce üretim yapılan dört önemli bölgede iki misli arttığı, ayrıca 12 değişik bölgede daha halı üretimine başlandığı görülmektedir[46].

20. yüzyılın başlarında İstanbul, halı ticaretinde önem kazanmaya başlamıştır. Daha önce yalnızca İran ve Rusya üzerinden gelen Kafkas halılarının transit ticareti ile ilgilenen İstanbul'daki halı şirketleri, bu tarihten itibaren halı üretimine yönelmişlerdir. Uşak, Kula, Gördes ve İzmir çevresinde faaliyet gösteren İzmir ticaret evleri, bu dönemde etkinlik alanını Isparta, Kayseri ve Sivas'a kadar ilerletmiştir. İstanbul şirketleri ise Konya başta olmak üzere çeşitli merkezlerde halı üretimine el atmışlardır.

19. yüzyıl sonuna kadar başta İran halıları olmak üzere dokunmuş halıların ticareti üzerinde yoğunlaşan İstanbul şirketlerinin yüzyılın sonundan itibaren Anadolu halıcılığına el attıkları görülmektedir. Bu dönemde Kula, Gördes ve Uşak'ta yoğunlaşan halı üretim faaliyetlerinin Demirci, Kütahya, Sivas, Isparta, Kırşehir gibi Batı ve Orta Anadolu Bölgeleri'nden Doğu Anadolu'nun Urfa, Harput ve Halep gibi merkezlerine kadar ilerlediği, yeni üretime katılan merkezlerden özellikle Konya'da İstanbul tüccarlarının üretim faaliyetlerine başladığı görülmektedir[47].

İngiltere hesabına çalışan İzmir'deki 6 ticaret evinin, ipliklerinin eğrilmesinden halının ihracatına kadar bütün üretim sistemini ellerine geçirdiği görülmektedir. Üretim aşamalarındaki bütün işlemleri aracı kişiler vasıtasıyla kontrol altına alan ticaret evlerinin halıcılık faaliyetleri 19. yüzyıl sonuna kadar bazı istisnalar hariç geleneksel şemaya bağlı kalınarak gerçekleşmiştir.

İngiliz ticaret evleri, artan talebi karşılayabilmek için öncelikle geleneksel yöntemlerle hazırlanması uzun zaman alan halı ipliklerinin seri üretimi konusunda çalışmalar yapmışlardır. Bu amaçla kurulan iplik fabrikaları sayesinde hem maliyet düşürülmüş hem de iplik üretiminin bir bölümü kontrol altına alınmıştır. İkinci olarak üretilen ipliklerin boyanmasında yetersiz kalan ve çok zaman alan bitkisel boyaların yerine, kimyasal boya kullanımı teşvik edilmiştir. Bu amaçla **Almanya** ve **Belçika**'dan getirilen **kimyasal** (anilin-alizarin) boyalar kullanılmıştır. Hemen her dokuma

---

[46] **İngiliz Konsolosluk Raporlarına Göre İzmir Ticareti**....., s. 186.
[47] Donald Quataert, **a.g.e.**, s.266-71.

merkezinde yaygınlaştırılmaya çalışılan kimyasal boya kullanımının zaman zaman uygulamayı bilmeyen kişiler nedeniyle ya da boyaların üzerindeki açıklamaların anlaşılamaması nedeniyle kötü sonuçlar verdiği görülmektedir. Amaçları kısa sürede yüksek kâr etmek olan ticaret evlerinin aslında bitkisel boyaların değerini çok iyi bildikleri, Kula'daki uygulamalarından anlaşılmaktadır. **Kula** dolaylarındaki boyacıların bir bölümünün kimyasal boya kullanmadığı, İngiliz tüccarların da bu yöre boyacılarına kimyasal boya satma girişiminde bulunmadığı, tam tersine doğal bitki boyalarının kullanımını teşvik ettikleri görülmektedir. Anlaşıldığına göre, iplerin bitkisel boyalarla boyanması Kula dolaylarındaki ırmaklarda yapıldığı zaman boyanmış ipleri kimyasal maddelerle ikinci bir işleme tabi tutma gereği ortadan kalkıyor, bu sayede iplikler bazı doğal yağlarını yitirmediği için halılar çok üstün bir kaliteye sahip oluyordu. Bu halılar da Avrupa'da zenginlere çok yüksek fiyata satılıyordu. Halı üretimindeki ikinci aşama, boyanmış ipliklerin köylere dağıtılmasıydı. İngilizler'in komisyoncuları köyleri teker teker dolaşarak örgütün en alt kademesinde yer alan köy muhtarlarına İngilizler'in istediği halıların miktarını ve ölçülerini bildiriyor ve dokumacılara dağıtılmak üzere iplikleri teslim ediyordu. Bir örnek halıdan bakılarak ya da geleneksel yöntemlerle zihinden halı dokunan bu dönemde, ticaret evlerinin, istedikleri desenleri usta dokuyuculara vererek parçalar halinde örnek bir model dokuttukları (sadece bir desen ya da desen grubu) ve bu modelleri diğer dokuyuculara dağıttıkları bilinmektedir[48]. Hem model problemini çözmek hem de satışı arttırmak amacıyla ticaret evlerinin 1890 yılından itibaren önemli bir keşifte bulunduğu görülmektedir. Bu da halılarda geleneksel desenlerin yerine, Avrupa zevkine hitap eden motifler kullanıldığında, bu tür halıların daha fazla rağbet gördüğüdür. Hemen çalışmalara başlayan tüccarların Londra'da, batı zevkine uygun halı tipleri geliştirilmek üzere desenhaneler kurduğu, buralarda ise özellikle İran ve Uzak Doğu'dan getirilen halı ustalarının çalıştırıldığı bilinmektedir. Bu merkezlerde guvaş boyalarla, istenilen halının desen özelliklerine göre, halının 4'te 1'ini, yarısını ya da tamamını gösteren ve karton adı verilen, Avrupa beğenisi doğrultusunda halı resimleri hazırlanmıştır. Bu resimler katalog haline getirilerek İngiltere ve diğer ülkelerdeki acentalara gönderilmiş, alınan siparişler ise İzmir ve Uşak'ta açılan desenhanelerde, milimetrik kağıtlar üzerinde model haline dönüştürülerek dokuyuculara dağıtılmıştır. Bunun yanı sıra, halı siparişinde bulunan kişilerin çeşitli dergilerden koparılan yaprakları ya da İran halı fotoğraflarını, dokunmak amacıyla Anadolu'ya gönderdikleri bilinmektedir. Sözkonusu halı modellerinden elde ettiğimiz çeşitli örnekler, halı dokuma konusunda uzman ve tecrübeli kişilere gösterilmiş,

[48] **Ay.es.**, s.250-54.

bu desenlerden bir çoğunun halı dokuma tekniğine uygun olmadığı ve dokunmasının mümkün olamayacağı öğrenilmiştir. Bu da söz konusu dönemde gerçekleştirilen halı üretiminin amacını ve bu geleneğin ne kadar yozlaştırıldığını açıkça ortaya koymaktadır. Bu dönemde ortaya çıkan bir başka yenilik de, maliyeti azaltmak amacıyla atkı ve çözgülerde pamuk ipinin kullanılmaya başlamasıdır. Ayrıca, özellikle çözgülerde pamuk ipliği kullanıldığında halının daha düzgün olduğu ve güvelenmediği keşfedilmiştir. Bu iş için gerekli olan kaba pamuk ipliğini üretmek amacıyla *Manisa*, *Aydın* ve *Nazilli*'de üç, daha sonra da Fransızlar'ın aynı amaçla *İzmir*'de bir fabrika kurduğu görülmektedir[49].

20. yüzyılın başlarına kadar halı ticaretinde rakipleri bulunmayan İngilizler'in halının satış fiyatı ile işçilere ödenen ücretlere bakıldığında çok yüksek kârlar elde ettikleri görülmektedir. Örneğin verilen bilgilerden yola çıkarak bir hesaplama yapıldığında, kuruş cinsinden kaba halı şeklinde isimlendirilen ortalama 1 dm²'sinde 600 düğüm bulunan halıların 1 m²'sine ödenen işçi ücreti bölgelere göre 16 kuruş ile 30 kuruş arasında değişmektedir. Halının aynı dönemde 1 m²'sinin satış fiyatı ise en az 90-100 kuruş civarındadır. Sonuç olarak halı şirketlerinin daha birinci elden % 200 ile % 600 arasında değişen oranlarda kâr ettikleri görülmektedir[50]. 1884 yılında batı Anadolu'nun 155.000 m² olan halı üretiminin, bu kârlı işe dört elle sarılan İngilizler'in çabaları sonucu 1893 yılında 367.876 m²'ye yükseldiği görülmektedir. İngiliz ticaret evleri eve iş verme yöntemiyle, hiçbir ek yatırım yapmadan uzun yıllar Batı Anadolu halıcılığından büyük kârlar sağlamışlardır[51].

Anadolu ticaretinde canlanma yaratan halıcılık konusunda Osmanlı hükümetinin çeşitli girişimlerde bulunduğu da görülmektedir. Örneğin, daha 1845 ve 1850'li yıllarda Uşak ve Gördes başta olmak üzere halıcılığı geliştirmek ve desteklemek amacıyla çeşitli tedbirler alınmıştır[52]. 1897 yılında ise halı üretiminde İngiltere tekelini hisseden Osmanlı hükümeti "kurulacak sanayi tesislerine 10 yıl süreyle vergi muafiyeti" uygulamasını getirmiş, bunu takiben 1901'de Uşak'ta *Yılancı-zade Biraderler Şayak Fabrikası* ve *Hamza-zadeler ve Şürekası İplik ve Şayak Fabrikası* açılmıştır. 1910'lu yıllarda ise

---

[49] Orhan Kurmuş, **a.g.e.**, s. 146-148.

[50] Ücretler ve fiyatlar için bk; Sabri Yetkin, "II. Meşrutiyet Öncesi Ege'de Şirket-i Milli Denemesi: Uşak Osmanlı Halı Ticarethanesi - I", **Toplumsal Tarih**, 26, Şubat, 1996, s. 15; Gündüz Ökçün, **Osmanlı Sanayii 1913-1915 İstatistikleri**, İstanbul, 1984, s. 124; İsmail Öztürk, "Ege Bölgesi Halıcılığının Demirci ve Gördes Örneğinde Halkbilimsel Açıdan İncelenmesi", **III. Milletlerarası Türk Follor Kongresi Bildirileri**, C. V, Ankara, 1987, s.316.

[51] Orhan Kurmuş, **a.g.e.**, s. 149.

[52] Özlem Öztoksoy-İbrahim Yıldırım, "Uşak Halı ve Kilimlerinin Tarihi Gelişimi Üzerine Başbakanlık Osmanlı Belgeleri Işığında Bir İnceleme", **21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu** 25-27 Ekim 2001, C. I, İstanbul, 2001, s. 489.

Isparta'da *Halı İpliği Fabrikası* ve sonra da *İmam-zade Tahir Efendi Halıcılık Şirketi* kurulmuştur[53].

Halı üretimini ev sanayii şeklinde sürdüren ve ihracatını uzun bir süre ellerinde bulunduran İngilizler'in, daha fazla kâr elde etmek amacıyla iplik üretimi dışında halı sektörüne hiçbir yatırım yapmadıkları görülmektedir. Uluslararası piyasada gittikçe artan ve kârlı hale gelen halı ticaretinin, 20. yüzyıl başından itibaren İstanbul şirketlerinin ilgisini çekmesi, bu tarihten itibaren ticari halı üretiminde büyük gelişmelerin yaşanmasına sebep olmuştur.

Örneğin, İstanbul'lu tüccarlardan **Keun** adlı bir Avusturyalı, **Giustiniani** şirketinin temsilcisi olarak Konya'da halıcılık girişimlerine başlamıştır. 1900'lerin başında Konya'ya yakın bir mesafede olan **Sille Köyü**'nde, bir halı atölyesi açan ve kaliteli halı üretimi yapan Keun ve bazı İstanbul tüccarlarının girişimleriyle yörede kayda değer bir halı üretiminin gerçekleştirildiği, 1906 yılına gelindiğinde ise Konya'da 1.200 tezgah başında 5.000 işçinin çalıştığı görülmektedir[54]. Çeşitli yayınlarda **Avusturya**'lılara ait **Keun ve Ortakları** adlı bir şirket olarak tanımlanan Keun/Giustiniani ortaklığı ile birlikte *Türk* ve *yabancı* azınlıkların 15 tane daha halı şirketi kurması, bu tarihe kadar halı üretiminde tekel oluşturan İzmir'deki İngiliz ticaret evlerini tedirgin etmiştir. Başta Keun/Giustiniani ortaklığı olmak üzere, ortaya çıkan yeni oluşumlardan rahatsızlık duyan İzmir ticaret evlerinin temsilcilerinin, 1907 yılı Ocak ayından itibaren yeni gelişmeler karşısında çare olarak birleşmenin şartlarını konuşmaya başladıkları görülmektedir. Hareketin öncülüğünü ise T. A. Spartalı ticaret evinin müdürü Albert Aliotti ile P. de Andrea şirketinin müdürü Herman de Andrea üstlenmiştir. Görüşmeler sonucu 25 Şubat 1907 tarihinde, **The Oriental Carpet Manufacturers Limited**[55] (Doğu Halı İmalatçıları Şirketi veya halk arasındaki söylenişle Şark Halı Kumpanyası ya da İzmir Halı Sendikası) adlı şirketin kuruluş mukavelesi imzalanmıştır. Kuruluş sermayesinin 300.000 ya da 400.000 Sterlin olduğu konusunda farklı bilgiler bulunan şirket, 1907 yılını hazırlık yılı olarak ilan etmiş, 1 Ocak 1908'de işe başlanacağı belirtilmiştir. Şirketin yönetim kurulu birinci başkanlığına Nelson de Andrea, ikinci başkanlığına Sydney La Fontaine, müdürlüğe ise Albert Aliotti getirilmiştir[56].

Gerçekten de başta Batı Anadolu olmak üzere geniş bir bölgede halı üretimi ve

---

[53] Önder Küçükerman, **a.g.e.**, s. 56-57.
[54] Donald Quataert, **a.g.e.**, s.270-71.
[55] *İngiltere Ticaret Dairesi*'ne 96.091 numara ile kayıtlı bulunan bu şirket Londra borsası kayıtlarına göre, 1960 yılında hâlâ faal durumdadır (Orhan Kurmuş, **a.g.e.**, s. 282.)
[56] Sabri Yetkin, **a.g.m.**, s. 16.

ticaretini yeni oluşumlara rağmen tekeli altına almayı başaran Şark Halı Şirketi'ni, kuruluşu, etnik yapısı ve çalışmaları açısından ayrıntılı bir şekilde ele almak gerekmektedir.

O.C.M. (Oriental Carpet Manufacturers - Şark Halı Şirketi) ve **O.C.C.** (Ottoman Cloth Company - Osmanlı Kumaş Sanayii) olmak üzere iki bölümden oluşan ve **The Oriental Carpet Manufacturers Ltd**. (O.C.M.) adı altında faaliyet gösteren şirket hakkında, şirketin 1908 veya buna yakın bir tarihte hazırladığını tahmin ettiğimiz[57] **Oriental Carpets** isimli halı kataloğundan ve şirketin İzmir şubesi ile Londra ve İstanbul şubeleri arasında **1914-15, 1934-35** yıllarındaki ekonomik krizi konu alan birer belge niteliğindeki **resmi ve özel mektuplar ile telgraflardan,** önemli bilgiler elde edilmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda Şark Halı Şirketi'nin çalışma alanı, çalışma koşulları ve şirket sahiplerinin uyrukları ile ilgili önemli saptamalar yapılmıştır.

Şark Halı Şirketi'nin muhtemelen çeşitli ülkelerdeki acentalarına dağıtılmak üzere hazırlattığı ve bizim Çolak-zade Halı Kumpanyası'nın varislerinden Sayın **Süreyya Çolak**'tan temin ettiğimiz **Oriental Carpets** isimli halı kataloğunda, Şark Halı Şirketi'ni kuran 6 ticaret evinin kuruluş tarihleri ile birlikte isimleri verilmektedir. Bu bilgilere göre; şirketin İzmir bölümü *Head House* (Merkez) şeklinde adlandırılmakta, bununla birlikte *Branch Houses* bölümünde *Londra, Paris, İstanbul, Kahire, İskenderiye, New York* gibi şehirlerin yanı sıra ismi zikredilmeyen doğudaki diğer acentalardan bahsedilmektedir. Görüldüğü gibi *Asya, Avrupa, Afrika* ve *Amerika* olmak üzere bütün Dünya'da temsilci ağına sahip olan Şark Halı Şirketi'nin, 25 Mart 1914'den 22 Mayıs 1915'e kadar yapılan yazışmalarını içeren 1914 Krizi adlı dosyadan, özellikle şirketin etnik yapısı ve işleyişi hakkında önemli bilgiler elde edilmektedir. Öncelikle söz konusu mektuplardan, daha önce adı geçen ticaret evlerinin sahiplerinin Şark Halı Şirketi'nin yönetiminde aktif olarak görev yaptıkları görülmektedir. Örneğin **16 Nisan 1914** tarihli, *Joe A. Sykes*'ın (İstanbul), *Albert Aliotti*'ye (İzmir) yazdığı mektuptan, Şark Halı Şirketi'nin Genel Müdürünün *Albert Aliotti* olduğu, şirketin idare meclisinin, İstanbul Yedikule'de kurulacak Pamuk İpliği Şirketi'nin müdürlüğüne Joe A. Sykes'ı teklif ettiği öğrenilmektedir. Şirketin 1914 yılı yazışmaları dikkatli bir şekilde incelendiğinde, halı üretiminin azaldığı, bunun yerine yün ve pamuk ticareti ile özellikle Osmanlı Ordusu için kumaş üretimine yönelindiği, yönetim merkezinin ise İstanbul'a kaydığı görülmektedir.

---

[57] Katalogda belirtilen sermaye, şirketin kuruluşundaki 400.000£'luk sermaye ile aynıdır. Daha sonraki bir tarihte (tarih belli değil) şirketin sermayesinin 1.000.000 Sterline çıkartıldığı bilinmektedir. Şirket

20.7.1914 tarihinde, O.C.M'in İzmir müdürlerinden *E.H. Giraud* tarafından *Mr. Sykes*'e yazılan tarihli mektupta, Beyköy (Bandırma yakınlarında) fabrikasının halı stoğunu azaltmak için üretimin azaltılacağı belirtilmektedir. Bu mektuba cevaben yazılan **23.7.1914** tarihli mektupta ise, *J.A.Sykes, Mr. Giraud*'dan, Beyköy fabrikasını bir tarafa bırakmasını ve bütün dikkatini O.C.C.'ye vermesini istemektedir. 1914'de savaş nedeniyle yaşanan ekonomik krizlerin Şark Halı Şirketi'nin çalışmalarını etkilediği görülmektedir. Savaş nedeniyle Osmanlı Hükümeti'nin yapacağı ödemelerin aksamasından endişe duyan şirket yetkilileri, hükümetin ticaret amacıyla kullanılana kadar yünlerine ve yakacaklarına el koyduğunu belirtilmektedirler **(6.8.1914 ve 28.10.1914 tarihli mektuplar)**. Bu ve bunun gibi sıkıntılarla geçen dönemde, Şark Halı Şirketi'nin, Osmanlı Kumaş Sanayii bölümünün (O.C.C.), *İzmir Jandarması, 4. Ordu Birliği, Beyrut Jandarması* ve *Bağdat Jandarması*'na elbiselik kumaş ürettiği görülmektedir **(28.10.1914 tarihli mektup)**.

9 Kasım 1914 tarihli mektupta, O.C.M. ve O.C.C. hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır. O.C.C.'nin vekillik atamasını konu alan mektupta, O.C.C.'nin bütün hisselerinin O.C.M.'e ait olduğu belirtilmektedir. Bu mektupta; Şark Halı Şirketi'nin her biri **5 Sterlin** değerinde **200.000** hissesinin bulunduğu belirtilmektedir (Resim:1). Bu da kaynaklarda, şirketin kurulduktan kısa bir süre sonra sermayesini **1.000.000 Sterline** yükselttiğini belirten bilgileri doğrulamakta ve bu işlemin 1914'den önceki bir tarihte gerçekleştiğini göstermektedir. İngiliz Ticaret Odası kayıtlarında yeralması, ve yönetiminin İngilizler tarafından yürütülmesi gibi nedenlerle, yalnızca İngilizlere ait bir şirketmiş gibi algılanan Şark Halı Şirketi (O.C.M.)'nin, söz konusu mektupta verilen hissedarlar ve hisseleri ile ilgili bilgilerden, *çok uluslu kozmopolit bir yapıya* sahip olduğu görülmektedir. Hatta hisselerinin alınıp satıldığı da göz önünde bulundurulursa Şark Halı Şirketinin yapısı daha iyi anlaşılmaktadır. Aynı mektupta O.C.M.'in hisse sahipleri ve uyrukları hakkında bilgiler de verilmektedir. Buna göre; şirketin toplam 200.000 hissesinden anamalın çoğunluğunu elinde bulunduranlar ve diğer hisse sahipleri ve hisseleri ayrı ayrı belirtilmiştir:

Yönetim kurulunu oluşturan ve hisselerin çoğunluğunu ellerinde bulunduranlar:
1. **Mr. George Tanqueray**, Fransız uyruklu, hisselerin 100.000'ine (yarısına) sahip.
2. **Herman de Andria**, İtalyan uyruklu, şirketin başkanı, hisselerin 11.000'ine sahip.
3. **Joe. A. Sykes**, İngiliz uyruklu, hisselerin 1000'ine sahip.
4. **M. N. Pappadopoulo**, Yunan uyruklu, hisselerin 5000'ine sahip.

---

yazışmalarından da 1913 ve 14 yıllarında şirket sermayesinin 1.000.000 Sterlin olduğu görülmektedir. Bu nedenle söz konusu katalog, 1908 ile 1913 yılları arasında hazırlanmış olmalıdır.

Diğer hisse sahipleri:

1. **Mr. Charles B. Fritz**, Amerikan vatandaşı, hisselerin 6000'ine sahip.
2. **Mr. Solara**, İtalyan uyruklu, yaklaşık 1000 hissesi var.
3. **Mr. Aliotti**, İtalyan uyruklu, ?.000 hissesi var (okunamıyor).
4. **Mr. Giraud**, Fransız uyruklu, 1000 hissesi var.
5. **Mr. Sydney La Fontaine**, İngiliz uyruklu, ?.000 hissesi var (okunamıyor).
6. **Mr. George Baker** ve **Mr. James Baker**, ikisi de İngiliz uyruklu, toplam 6000 hisseleri var.

Buna göre Şark Halı Şirketi'nin çoğunluğu **Fransız** olmak üzere **İtalyan, İngiliz, Amerikan** ve **Yunan** uyruklu kişilere ait olduğu görülmektedir. Şirket hisselerinin çoğunluğuna sahip ve yönetim kurulunu oluşturan, **H. De Andria, Joe. A. Sykes, G. Tanqueray ve M. N. Pappadopoulo**'nun imzalarıyla, toplantı sonucunda **Sir Edwin Pears** şirketin O.C.C. bölümünün başına getirilmiş, **Mr. H. De Andria** ise mal sahiplerinin paylarını koruma göreviyle (şirketin vekili) yetkilendirilmiştir.

Ekonomik krizler ve savaş tehlikesi nedeniyle halı üretimi faaliyetleri durma noktasına gelen Şark Halı Şirketi'nin, 1914'lü yıllarda, kumaş üretimi ile yün ve pamuk ticaretine yöneldiği görülmektedir. 1914 tarihli özellikle **E. H. Giraud** tarafından Londra'ya gönderilen özel mektuplar, dönemin sosyal hayatı ve şirketin İzmir bölümünün çalışmaları hakkında önemli bilgiler içermektedir. **21 Kasım 1914** tarihli, *E.H. Giraud* tarafından *Mr. J. Baker*'e (Londra) yazılan ve sonunda Türkiye'den kaçırılarak başka bir ülkeden postalanacağı belirtilen mektupta, Osmanlı Hükümeti'nin İngiltere ve Fransa ile her türlü posta ve haberleşmeyi yasakladığı, bu nedenle telgraf ve posta işlemlerinin **Clazomene** (Urla) ve **Pire Limanı** (Atina) arasında çalışan gemi kaptanları vasıtasıyla yapıldığı belirtilmektedir. Şark Halı Şirketi'nin İzmir'deki kumaş bölümü müdürlerinden olan Giraud, mektubunda, "İzmir Şubesinden sorumlu olan *Albert Aliotti*'nin Buca'daki malikanesinden ayrılmadığını, işlerle ilgilenmediğini, Harry, Arthur, de Portu, Dedeyan ve kendisinin gayretleriyle özellikle kumaş bölümünün çalıştırıldığını, İzmir'deki yabancılar arasında savaş bildirisi nedeniyle huzursuzluk olduğunu" belirtmektedir. Dönemin İzmir Valisi **Rahmi Bey**'in kendilerine güvence verdiğini belirten Giraud, yabancılara 10-12 günlük İzmir'i özgürce terk etme izni verildiğini, buna karşılık çok az sayıda İngiliz ve Fransız ailenin İzmir'i terk ettiğini belirtmektedir. İstanbul'da yabancıların çoğunun şehri terk ettiğini belirten Giraud, işlerinin sekteye uğradığını, Halkapınar'daki fabrikanın zor durumda olduğunu, O.C.C.'yi kapatmayıp işçileri elde tutmanın doğru olup olmadığından emin olmadıklarını belirtmektedir. Ayrıca, **Osmanlı Demiryolları, Osmanlı Benzin**

Şirketi & Turgutlu Demiryolları ile Şark Halı Şirketi'nin İzmir'deki rakibi olan Belçika kökenli **Compagnie Industrielle du Levant**'ın İngiliz ve Fransız işçileriyle çalışmalarına normal bir şekilde devam ettiğini, Belçika şirketinin yöneticisi olan Fransız **Mr. Guiffray**'nin Türk devleti mecbur bırakmadıkça işlerine devam edeceğini belirttiğini söyleyen Giraud, İzmir'deki halı bölümünde ve merkezi ofislerde herhangi bir hareketliliğin olmadığını belirtmektedir. Mektubunda Türkiye ve Türkler'den de bahseden Giraud, Türklerin kendilerine iyi davrandığını, işçilerinin askerlik görevinden muaf tutulduğunu, kendilerine kömür ve boya sağlandığını ancak yün stoklarına el konulduğunu, ve en ilgincinin de İngiltere ve Türkiye arasında savaş çıkmasına rağmen, Türklerin kendilerine düzenli bir şekilde ödeme yaptığını belirtmektedir.

22 Aralık 1914 tarihli yine *Giraud* tarafından *Mr. Baker*'a yazılan mektupta, şirketin yöneticileri ve hisselerin çoğunluğunu ellerinde bulunduran üyelerin savaşa hazırlanan bir ülkede yaşayan tüccarlar olarak İstanbul'da sürekli toplantı yaptıkları belirtilmektedir. Bu mektupta yer alan E.H. Giraud'un bir ifadesi çok ilginçtir: "...Durumumuz şu an o kadar rahat değil. Bir tarafta gözönünde bulundurmamız gereken uyruğumuz, diğer tarafta materyalist kârlarımız ve bu ülkede korumamız gereken yatırımlarımız....Bu iki durum arasında iyi bir çıkış noktası bulmak çok zor..". **23 Aralık 1915** tarihli, *Giraud*'un *Mr. Baker'e* yazdığı mektupta, Aliotti'nin (Şark Halı Şirketi'nin yöneticisi) diğer dünya ile posta iletişimini kolaylaştırmak amacıyla Atina'ya bir adam göndermeye karar verdiğini belirtmektedir. Mektupta, İngiliz ve Fransız uyruklulara nezaket ve dikkat gösteren güçlü bir valilerinin (Vali Rahmi Bey) olduğunu, kendileri için elinden gelen her şeyi yaptığını, Ordu görevlilerinin de keza kendilerine düşman değil de müttefikleriymiş gibi nazik davrandığını belirtmektedir. Mektubun ilerleyen bölümlerinde **halı dokuma işleminin** parası alınan işlerle ve Amerika'dan alınan siparişlerle sınırlandığı belirtilmekte ve 3 aya kadar halı dokuma işleminin tamamen durabileceğinden bahsedilmektedir. Mektupta, Şark Halı Şirketi'nin durumuna ve Osmanlı Hükümeti açısından önemine şu ilgi çekici cümlelerle yer verilmiştir: "....Türkiye savaşa katıldığından beri kafamızı kurcalayan bir nokta da, düşman için çalışan bir İngiliz Fabrikası olarak durumumuzun ne olduğu idi. Bizler vatan haini miydik? Veya fabrikamızı kapatacak mıydık? Türkler'in düşmanlığını kışkırtacak mıydık? 50 kadar aileyi yoksulluk ve sefalete mi sürükleyecektik veya hissedarlarımızın işlerini mi bozacaktık?.....". Anlaşıldığına göre bu dönemde Osmanlı Hükümeti, özellikle ordunun giyim ihtiyacını karşılamak için Şark Halı Şirketi'nin üretimine mani olmamış, tam tersine hammadde ihtiyacını karşılayarak kontrollü bir şekilde üretimi teşvik etmiştir. Bunun yanı

sıra Şark Halı Şirketi'nin, Türkler'in iyi niyetini sağlamak amacıyla yönetim kuruluna iki Osmanlı'nın adaylığını önerdiği görülmektedir. **30 Aralık 1914**'de *E. H. Giraud, J. A. Sykes*'e (İstanbul) yazdığı mektupta, İzmir'de Halkapınar'daki ile birlikte her türlü zorluğa karşı çalıştırılan iki fabrikanın şirket için yararlı olduğu şu sözlerle dile getirilmektedir:[58] "...O.C.C.'nin tüm engellere rağmen maddi açıdan düşünüldüğünde O.C.M.'nin kurtuluşuna sebep olduğu ve bizim kontrolümüz altında iyi bir şekilde devam eden bir şirket olduğunu görmek ve anlamak hiç de zor değil.....". **9 Nisan 1915** tarihli *E. H. Giraud*'un *J. A. Sykes*'e yazdığı mektupta, İstanbul'daki yönetimin kumaş işini alt-üst ettiği ve İstanbul'un Dünya'da desteğin bekleneceği son yer olduğu belirtilmektedir. Ayrıca mektupta İstanbul yönetiminin çalışmadığı, şirketin sonunu hazırladığı belirtilerek, kısıtlı da olsa çalışmaya devam edilmesi gerektiği ve devletin verdiği haftalıklarla işi yürütüp devlete olan borcun ödenerek tekrar devletin güveninin kazanılması gerektiğinden bahsedilmektedir. Sonuç olarak *E.H. Giraud*, O.C.M. Ltd. Müfettişi *Mr. P.Franco*'ya yazdığı **22 Mayıs 1915** tarihli mektupta, İstanbul'un ilgisizliğine rağmen kendi mallarını korumak adına üretime devam ettiklerini ve gerek gördüklerinde İstanbul'un kararlarını beklemeden kendi kararlarını kendileri vereceklerini belirtmektedir. Şirketin **1934-35** yıllarına ait yazışmalarında durumun düzelmediği ve şirketin feshi için uzun yazışmalar yapıldığı görülmektedir. Kurulduktan sonra 5 ya da 6 yıl gibi kısa bir süre halı ticaretini artarak devam ettiren ve Dünya'da ve Türkiye'de savaş nedeniyle ortaya çıkan ekonomik krizler karşısında tutunabilmek için kumaş üretimine yönelen şirketin daha kuruluş aşamasında özellikle küçük çapta halıcılık faaliyeti gösteren Osmanlı tüccarlarını bir hayli tedirgin ettiği görülmektedir.

1907 yılından itibaren alınan birleşme kararı ile çalışmalara başlayan Şark Halı Şirketi'nin kuruluşu ile birlikte özellikle İzmir basınında tekelleşmenin üretimdeki sömürüyü daha da arttıracağı yönünde yazılar yayınlanmış ve birleşme çağrısı yapılmıştır. Örneğin bu yazılardan birinde şirketin daha kurulma aşamasında olmasına rağmen iplik fiyatlarını % 80 arttırdığı, işçilik fiyatını ise % 15 düşürdüğü belirtilmektedir[59]. Yayınlanan yazılar ve durumun farkında olan Türk tüccarların gayretleriyle Nisan 1907 tarihinde 50.000 lira sermaye ile **Uşak Osmanlı Halı Ticarethanesi** adı altında bir şirket kurulduğu görülmektedir. *Tirit-zade Mehmet Paşa, Hamza-zade Hacı Hüseyin, Helvacı-zade Ömer* ve *Hacı Gedik-zade*'nin önderliğinde kurulan şirketin, daha kurulma

[58] Bugün, Alsancak Limanı yakınındaki Şaraphane mevkiinde, Şark Sanayi olarak tanınan 1885 tarihli yapı halen ayaktadır.
[59] Sabri Yetkin, **a.g.m.**, s. 18-19.

aşamasındaki Şark Halı Şirketi'ni oldukça rahatsız ettiği belirtilmektedir. Hatta Şark Halı Şirketi, bir ticarethane açmak amacıyla İzmir'e gelen Uşak Osmanlı Halı Ticarethanesi yöneticilerinin birleşmek amacıyla kendileriyle görüşmek için İzmir'e geldiklerini duyurmuş ve bu tür dedikodularla yeni kurulan şirketi yıpratma yoluna gitmiştir. Şark Halı Şirketi'nin 1908 –1913 yılları arasında 17 fabrika daha açması, 1910 yılına ait gazetelerde Şark Halı Şirketi'nin tekelciliğinden bahsedilmesi ve Uşak Osmanlı Halı Ticarethanesi'nin kuruluşundan sonra hakkında hiçbir yazının yayınlanmaması, dedikoduların işe yaradığını ve şirketin işe başlar başlamaz dağıtıldığını göstermektedir[60]. Batı Anadolu'da yeni kurulan fabrikalarla etkinliğini iyice arttıran Şark Halı Şirketi'nin yukarıdaki yazışmalardan da anlaşıldığı gibi kuruluşundan kısa süre sonra sermayesini 1.000.000 Sterline çıkarttığı görülmektedir. Şirket karşısında, hem İstanbul şirketlerinin (Keun/Giustiniani Ortaklığı ve diğer girişimler) hem de diğer Türk ve Azınlık kuruluşlarının tutunamadığı, kurulan kartelin daha ilk yılında Konya'da büyük bir zafer elde ettiği görülmektedir. Şirketin, kendi adına yaşadığı kötü tecrübelerle halı imalatında en önemli güç olan iplik üretimine ve boyamaya ağırlık verdiği, bunun yanı sıra kumaş üretimine yöneldiği görülmektedir. Halı tekelini yeniden eline geçiren Şark Halı İmalatçıları Şirketi'nin, özellikle Uşak'ta sürekli artan talep karşısında sınırlı dokuyucu nedeniyle halı dokuma maliyetinin artması sonucu, üretimi değişik yerlere yaydığı ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde toplu üretime geçtiği görülmektedir.

Bu amaçla halı dokuyan kadın ve kızlar bir araya toplanmış, *İzmir, Afyon, Giresun, Sivas, Burdur, Isparta, Haçin, Urla, Maraş ve Kırkağaç* şehirlerinde imalathaneler kurulmuştur. Bunun yanı sıra *Demirci, Akhisar, Sivrihisar, Niğde, Kula, Kütahya, Simav, Manisa, Gördes, Denizli, Milas, Akşehir, Sille, Isparta* gibi şehirlerde ise acentalar aracılığı ile imalat yaptırılmıştır[61]. Ayrıca üretimi hızlandırmak amacıyla desenhanelerin açıldığı görülmektedir[62]. Örneğin, İzmir'de açılan bir desen bürosunda *İngiliz ve Fransız* ressamların Avrupa zevkine uygun desenler üzerinde çalıştırılmaya başlandığı, *Avrupa Barok, İran, Kafkas, Afgan, Hint* ve *Çin* desenleri üzerinde durulduğu hatta Avrupa'dan makine halısı katalogları getirtilerek desenhanelerde benzer yeni desenlerin yapıldığı bilinmektedir. Bununla birlikte bazı merkezlerde yöresel halı

---

[60] Sabri Yetkin, "II. Meşrutiyet Öncesi Ege'de Şirket-i Milli Denemesi: Uşak Osmanlı Halı Ticarethanesi -II", **Toplumsal Tarih**, 27, Mart, 1996, s. 26-29.

[61] Gündüz Ökçün, **a.g.e.**, s. 124.

[62] İ. Çetin Aytaç, "Değişim Süreci İçinde Uşak Halıları", **21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu** 25-27 Ekim 2001, İstanbul, 2001, s. 503.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

desenlerinin yeniden yorumlanarak Avrupa beğenisine sunulduğu da görülmektedir[63].

Şark Halı Şirketi'nin bu etkili girişimleri sonucu bir yıl içinde halı ticareti ile ilgilenen küçük sermayeli bir çok kuruluş gerekli hammaddeleri bulamadıkları için iflas etmişlerdir. Merkezi İzmir'de olan Çolak-zade Halı Şirketi ise Şark Halı Şirketi'ne karşı koymayı başarıp halı ticaretini devam ettirmiştir[64]. Bazı Türk, Rus ve Alman şirketleri ise Şark Halı Şirketi'nin bünyesine dahil olmuştur. 1913 yılına gelindiğinde *Şark Halı İmalatçıları Şirketi'nin* (O.C.M) Türkiye'de halı dokutup ihraç eden tek şirket olduğu görülmektedir. Daha sonraki yıllarda bazı yerli ve yabancı halı şirketleri kurulmuşsa da İngilizlerin tekeli kırılamamıştır[65]. İngiliz ticaret evlerinin ve 1908 yılından itibaren de kurulan Şark Halı Şirketi'nin maddi açıdan çalıştırdıkları halı işçilerini sömürdükleri, ayrıca onları, insanı isyan ettirecek kadar kötü çalışma koşullarına maruz bıraktıkları görülmektedir[66]. 1935 yılına kadar *The Oriental Carpet Manufacturers Ltd.* adı altında faaliyetini sürdüren şirket, bu tarihten sonra Türkleşme ihtiyacını duymuş, halı bölümü *Şark Halı T.A.Ş.*, yün ipliği ve kumaş bölümü ise *İzmir Yün Mensucat T.A.Ş.* adı altında üretime devam etmiştir[67].

Yaklaşık yüz yıllık bir dönemde yabancı halı şirketlerinin faaliyetleri ile büyük gelişmelere sahne olan Anadolu halı üretiminin, 20. yüzyıl başlarına kadar olan süre içerisindeki en önemli ihraç merkezi **İzmir**'dir. Bu nedenle, İzmir Limanı'ndan ihraç edilen halılar, Avrupa'da **İzmir Halıları** ya da **modern üretim** şeklinde isimlendirilmiştir[68]. **İstanbul,** 20. yüzyıldan itibaren özellikle transit halı ticaretinde önem kazanmaya başlamış, ulaşım kolaylığı nedeniyle yurtiçi üretimin bir kısmının da ihracatının yapıldığı İstanbul'a, özellikle Avrupa ve Amerika'dan gelen yabancı alıcılara gösterilmek ve ihraç edilmek üzere İzmir'den halı gönderildiği görülmektedir. Orta ve Doğu

---

[63] Orhan Kurmuş, **a.g.e.**, s. 150; Elvan Anmaç, "İngiliz Sermayesinin Batı Anadolu Halıcılığına Etkisi ve Şark Halı Kumpanyası", **Kamu ve Özel Kuruluşlarla Orta Öğretimde, Üniversitelerde El Sanatlarına Yaklaşım ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri**, Ankara, 1994, s. 11.

[64] Elvan Anmaç, **a.g.m.**, s.11.

[65] Örneğin tüccar *Karazade Hacı Bekir Efendi*, 15 Rebiyülevvel 1338 (8 Aralık 1919) tarihinde merkezi Akşehir'de "*Akşehir Osmanlı Elektrik Halı ve Şayak Anonim Şirketi*"ni (bak. **B.O.A, Meslis-i Vükelâ Mazbataları**, C.VII, Dosya No:253, Gömlek No:106.), 18 Şevval 1338 (5 Temmuz 1920) tarihinde ise *Adolf Rozental*, halı imalatı ve ticareti ile ilgili "*Halı Ticaret Osmanlı Anonim Şirketi*"ni (bak. **B.O.A, Meslis-i Vükelâ Mazbataları**, C.VII, Dosya No:252, Gömlek No:3) kurmuşlardır.

[66] Geniş bilgi için bk: Orhan Kurmuş, **a.g.e.**, s. 149-150; Melih Gürsoy, **a.g.e.**, s. 60-61; Zeki Sönmez, "Batı Anadolu Türk Halıcılığı",**Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi** (Türk Halıları Özel Sayısı), 32, Ekim, 1984, s. 104; Elvan Anmaç, **a.g.m.**, s. 11.

[67] Nurdoğan Taçalan, **Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken**, 1971, s. 85.

[68] Ian Bennett, **a.g.e.**, s. 85; Zeki Sönmez, **a.g.m.**, s. 100; Paul Fesch, **Abdülmecid'in Son Günlerinde "İstanbul"**, İstanbul, 1999, s.553-554.

Anadolu'da üretilen halıların bir kısmı ise, ulaşımın kolay oluşu nedeniyle **Mersin**'den ihraç edilmiştir[69].

1900'lü yıllar itibariyle, Anadolu'nun çeşitli dokuma merkezlerine ait yılık halı üretimi ile ilgili verilen bilgilerde, ağırlığın Batı Anadolu'da olduğu görülmektedir. Dokuma merkezlerine yakınlığı ve tren yolu ağı gözönüne alınarak, üretilen halıların İzmir ve İstanbul olmak üzere iki önemli liman kentinden ihraç edildiği görülmektedir. Yaklaşık 140 kg.'lık balyalar halinde sarılan halılar, kervanlarla en yakın tren istasyonuna ve oradan da limanlara ulaştırılmıştır. Özellikle İzmir'de üretim bölgelerinden gelen halıların temizlenerek 250-300 kg.lık balyalar haline getirildiği ve çeşitli ülkelere ihraç edildiği görülmektedir. Bu dönemde İzmir'den halı miktarına göre sırasıyla, **İngiltere, Fransa, Amerika, Avusturya-Macaristan, Almanya, İtalya, İspanya, Romanya, Yunanistan**, ve **Bulgaristan**'ın yanı sıra **İstanbul**'a da halı gönderildiği görülmektedir. Almanya'ya yapılan halı sevkıyatının ise, Almanya'da, özellikle **Şlezya**'da önemli miktarda halı dokunduğu için, diğer ülkelere göre çok düşük olduğu görülmektedir[70].

Özellikle 20. yüzyıl başından itibaren ithalat ve ihracatında artış görünen İstanbul'dan, Anadolu halı üretiminin yanı sıra, İran'dan ya da **Rusya** üzerinden gelen İran ve Kafkas halıları ihraç edilmektedir. Bu dönemde halı ticaretinde önemli bir merkez konumuna gelen **Rusya** ise, **Azerbaycan** ve **Kafkas** halılarını İstanbul üzerinden **Avusturya-Macaristan, Fransa, Almanya, İngiltere, Finlandiya** halı ihraç ettiği görülmektedir[71].

Bir bütün olarak ele almak gerekirse, Anadolu'nun, halı ticaretinde üretimin yanı sıra transit ticaretin yapıldığı önemli bir merkez olduğu, **Türkiye, Kafkasya** ve **İran**'da üretilen halıların, **Asya, Avrupa, Afrika, Amerika** dahil olmak üzere bütün dünyada kurulan geniş bir ihracat ve satış organizasyonu ile pazarlandığı anlaşılmaktadır.

---

[69] Kazım Dirik, **Eski ve Yeni Türk Halıcılığı ve Cihan Halı Tipleri Panoraması**, İstanbul, 1938, s. 32.

[70] Paul Lindau, "1900'lerde İzmir", **Türk Dünyası Araştırmaları**, 38, Ekim, 1985, s. 167-68.

[71] Aly Jamil Abbasov, "Azerbaijanian Carpets on the Home and Export Markets in the Late Nineteenth and Early Twentieth Centuries", **Oriental Carpet and Textile Studies I**, London, 1985, s. 184-185.

B- Başlıca Dokuma Merkezleri

Batı Anadolu'da, kendine has desen özellikleri olan geleneksel dokuma merkezlerinde, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra, büyük çoğunluğunu yabancı halı şirketlerinin gerçekleştirdiği ticari amaca yönelik halılar dokunmuştur. Bu dokuma merkezlerinden en önemlisi batıda da halı dokumalarıyla tanınan **Uşak**'tır.

Kaynaklara göre Uşak bölgesindeki halı dokuma geleneğinin kökeni, Türkler'in Anadolu'ya geliş tarihine kadar indirilmektedir. Çeşitli Türkmen boylarının yerleşim alanı olan Uşak bölgesi, Anadolu'nun diğer halı dokuma merkezlerinde olduğu gibi her ailenin, kendi ihtiyacını karşılamak ve az da olsa halı pazarlarında satmak amacıyla halı dokudukları bir bölgedir. Özellikle İzmir'de yaşayan ve ticaretle ilgilenen gayrimüslimlerin ilgisini çeken Uşak halıları, çeşitli Avrupa devletlerinin saray ve kiliselerinde kullanılmak üzere yurtdışına gönderilmeye başlanmış ve böylece ticari bir yön kazanmıştır.

15. yüzyıldan itibaren özellikle *İtalyan* ve *Flaman* ressamlarının tablolarında görülen Uşak halıları, bu yüzyıllarda Avrupa'da Türk halılarının bilindiğini ve tablolara konu olması nedeniyle de değerli eşyalar olarak kabul edildiğini göstermektedir. Ayrıca, 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Uşak halılarının İngiltere'de kopya edildiği ve Uşak dokuması olarak değerlendirildiğine dair bilgiler de bulunmaktadır[72]. Avrupalı ressamların tablolarında resmettikleri Uşak halıları ile *Konya Mevlana Müzesi*'nde *ve İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi*'nde bulunan halılar karşılaştırılarak, Uşak halılarının gruplaması ve tarihlemesi yapılabilmiştir.

Anadolu'da halı dokunan en önemli merkezlerden biri olan Uşak, 16. yüzyıldan 18. yüzyıl sonlarına kadar geçen yaklaşık 300 yıllık bir sürede gerçekleşen halı dokumalarıyla Anadolu halıcılığının en parlak devrini meydana getirmiş[73], 19. yüzyılın ortalarından sonra ise tarihi gelişimi ile ters düşen bir halı üretimine sahne olmuştur. Yüzyıllardır evlerde geleneksel yöntemlerle dokunan Uşak halıları, artık bir geçim kaynağı haline gelmiş ve hem evlerde hem de tezgahların ve dokumacıların toplandığı belli merkezlerde dokunmaya başlanmıştır. İngiliz Konsolosluk Raporlarına göre; 1864 yılında Uşak'ta, halıların dokunduğu atölye tarzında üretim yerlerinin bulunduğu bilinmektedir[74]. Ticari açıdan bakıldığında, Uşak halıcılığının 19. yüzyıl başlarından 20.

---

[72] Ivan C. Neff and Carol V. Maggs, **Dictionary of Oriental Rugs**, London, 1977, s. 137-138.
[73] Güngör Işıksaçan, **a.g.e.**, s.11-12.
[74] **İngiliz Konsolosluk Raporlarına Göre İzmir Ticareti**....., s. 6.

yüzyılın ilk çeyreğine kadar olan dönemde büyük gelişmelere sahne olduğu görülmektedir. Ancak, bu gelişmeler halıların geleneksel özellikleri açısından değerlendirildiğinde, tam tersi bir durum görülmektedir. 19. yüzyıl ortalarına ait çeşitli belgelerde Uşak ve çevresinde dokunan halı ve kilimlerde eski özelliklerin kaybolmaya başladığı, bu durumu düzeltmek için çeşitli girişimlerde bulunulduğu belirtilmektedir[75]. Avrupa ve Amerika'dan gelen aşırı talebi karşılayabilmek amacıyla dokuyucu kadınların başlarına kandil takarak geceleri de çalıştıkları bilinmektedir. Kısa bir süre sonra halı dokuma mesaisinin artması da talebi karşılamakta yetersiz kalmış, bu nedenle teknik yeniliklere başvurulmuştur. Bu konuda öncelikle tezgah sayılarının arttırıldığı görülmektedir. 1860'lı yıllarda 300 ya da 400 olan Uşak'taki tezgah sayısı, 1870'lerin son yıllarında 2000'e yükselmiş ve ilerleyen yıllarda daha da artmıştır. Uşak'ta hemen her evde bulunan ve şehirdeki tüm bayan nüfusu istihdam edecek kadar çok olan halı tezgahlarında kullanılan malzemelerin hazırlanması ve ipliklerin boyanmasında uygulanan geleneksel yöntemler, artan talep karşısında, hızlı üretim nedeniyle hem kalitede düşüşe neden olmuş hem de yetersiz kalmıştır. Bu nedenle Avrupa'dan getirilen iplik makinalarıyla kurulan iplik fabrikalarında üretime geçilmiştir. Ayrıca halının dörtte birini gösteren desenler dokuyuculara dağıtılmış, halı ipliklerinin boyanmasında yetersiz kalan doğal boyalar yerine kimyasal boyalar kullanılmıştır. Bu gelişmelere paralel olarak üretimin kurulan atölyeler vasıtasıyla belli yörelerde merkezileştirildiği görülmektedir[76].

Uşak'ın ticari dönem halıcılığında merkez olarak tercih edilmesinin bir nedeni de, geçmişi çok eski tarihlere dayanan halı geleneğinin yanı sıra batıda moda haline gelen kıvrım dal ve yapraklarla desenlendirilmiş halılara benzer örneklerin Uşak'ta daha önce dokunmuş olmasından kaynaklanmaktadır. 16. yüzyılın ilk yarısında *Yavuz Sultan Selim* ve *Kanuni Sultan Süleyman* tarafından desteklenen *Şah Tahmasp*[77] döneminde Osmanlı sarayına İranlı halı ustaların gönderildiği bilinmektedir. İran etkilerinin baskın bir şekilde görüldüğü bu dönem Uşak halılarının bordürlerinde, İran'ın Herat kentinden adını alan ve yaygın bir şekilde kullanılan, ortada bir çiçek topu ve iki yanda bu çiçek topunu kuşatan kıvrımlı yapraklardan meydana gelen düzenlemenin bir ters bir düz yerleştirilmesiyle elde edilen "Herati" motifi kullanılmıştır[78].

---

[75] Özlem Öztoksoy-İbrahim Yıldırım, **a.g.m.**, s. 489.
[76] Önder Küçükerman, **a.g.e.**, s. 19.
[77] Yazar muhtemelen Şah Tahmasp yerine Şah Abbas ifadesini kullanmıştır. Çünkü Şah Abbas dönemi 1588-1629'dur. Yavuz Sultan Selim 1512-1520, Kanuni Sultan Süleyman dönemi ise 1520-1566 yılları arasıdır. Ayrıca yazar 38. sayfada Şah Tahmasp ve Kanuni Sultan Süleyman ilişkisinden bahsetmektedir (Luciano Coen-Louise Duncan, **a.g.e.**, s. 70-71).
[78] **Ay.es.**, s. 70-71.

19. yüzyılın sonlarında Uşak bölgesinde dokunan halıların miktarı ve önemi 1895 tarihinde Uşak'ta çıkan büyük yangın felaketi ile daha iyi anlaşılmaktadır. Yangın sonucu Uşak'ın büyük çapta tahrip olduğu haberinin Londra halı borsasına ulaşmasıyla birlikte, Uşak halılarının fiyatlarının dört misline kadar çıktığı bilinmektedir. Ayrıca şehrin kısa zamanda tamir edilmesi için Londra'dan inşaat mühendisleri ve büyük miktarda para gönderilmesi de, 19. yüzyıl sonunda Uşak şehrinin halı üretimi açısından önemini ortaya koymaktadır. İngiliz mühendislerinin, Uşak şehrini Paris'in küçük bir numunesi haline getireceklerini ifade etmelerine rağmen o günkü tüccarların anlaşılamayan birbirlerine zıt fikirleri neticesi, imar hareketleri Türk mühendisleri tarafından yapılmış ve bugünkü Uşak şehri meydana gelmiştir[79].

Kısa sürede büyük gelişmeler kaydeden Uşak halıcılığı, I. ve II. Dünya Savaşları nedeniyle büyük duraklamalar yaşamıştır. Özellikle II. Dünya Savaşı yıllarında Avrupa'da yaşanan ekonomik kriz, halı talebinin azalmasına hatta tamamen ortadan kalkmasına neden olmuştur. Üretimin yaklaşık 20 yıl duraklaması hem ekonomik açıdan beklentilerin sona ermesine hem de halı dokuyanların yaşlanması ve yeni dokuyucuların yetişmemesine sebep olmuştur. 1946 yılından itibaren çeşitli tedbirler alınmış, halıcılık başta Uşak olmak üzere tekrar bir ivme kazanmıştır.

Uşak çevresinde bulunan Kula, Gördes, Demirci ve Simav gibi yerleşim merkezlerinde de aynı dönemde ticari amaçla halı üretildiği bilinmektedir.

Türk Halı Sanatında önemli bir yere sahip **Kula**, ticari dönemde Ege Bölgesi'nde halı imalatı yapılan önemli bir merkezdir. Klasikleşmiş Kula dokumaları arasında yer alan seccade tipindeki halılar, Kömürcü Kula, Gemili Kula, Dilkozlu Kula, Göllü Kula, Bucaklı Kula, İbrikli Kula gibi isimlerle Türk Halı Sanatında yerini almıştır[80]. Geleneksel Kula halıları ile ticari amaçla Kula'da dokunan halılar arasında bir kıyaslama yapabilmek için eski örneklerin renk ve desen özellikleri hakkında bilgi sahibi olmak gerekmektedir. Araştırmaları 20. yüzyılın başlarına tarihlenen yazar Lecomte, bu konuda değerli bilgiler vermektedir. Yazar, Kula halılarındaki bozulmanın temelde renkten başladığını, eski Kula halılarının kırmızılarıyla ünlü olduğunu belirtmektedir. Yazarın verdiği bilgilere göre; yeni dokunan örneklerde kırmızı yerine sarı kullanıldığı ayrıca dokumada kullanılan iplerin eskiye göre kaba olduğu belirtilmektedir. Verilen bilgiler arasında, modern Kula (ihraç amacıyla dokunan Kula halıları) halılarında desen icrasının çok kötü olduğu, kaba, sütunsuz ve sabit çizgilerle tasarlanan mihraba yer verildiği belirtilmektedir. Yazar, yeni

---

[79] Güngör Işıksaçan, **a.g.e.**, s.12.

[80] **Ay.es.**, s.15; Bekir Deniz, "Gördes Halıları", **Bilim Birlik Başarı**, 45/12, s. 16.

Kula halılarında çiçeklerin az olduğunu, ağır çizgiler halinde verilen geometrik motiflerin kürek, tırmık, makas, tarak, sandık gibi motiflerle zevksizce bir araya getirildiğini, dokumanın ise aceleci ve ihmalli olduğunu belirtmekte ve yeni dokunanların sarı tonları, kötü icra edilmiş mihrapları, kötü ve ahenksiz renkleriyle kolayca tanınacağını belirtmektedir. Sonuç olarak, ince yünleri, büyüleyici desenleri ve kırmızılı şahane bordürleriyle eski Kula halılarına karşılık, kaba yünleri, sarı tonları ve düzensiz desenleri olan yeni Kula halıları acemi ellerde aceleci olarak dokunduğu, bunun nedeninin ise aşırı talebi karşılamak olduğu görülmektedir[81]. 20. yüzyıl başlarından itibaren ihraç amaçlı halı üretiminde etkin bir pozisyona sahip Kula'da, özellikle Kula Mensucat ve Şark Halı Şirketi'nin girişimleri ile halı üretimi yapılmıştır.

17. yüzyıldan itibaren Anadolu'da geniş ölçüde dokunmaya başlayan saray halılarının etkisinde üretim yapılan **Gördes**'te, 20. yüzyıldan itibaren gerçekleşen halı üretiminin, kimi bağımsız kimi de ticari şirketlerin temsilcileri olan tüccarlar tarafından organize edildiği görülmektedir. 1930'lu yıllara kadar Gördes halı üretiminin **Nalbantoğlu Osman Ağa** (Şark Halı Şirketi'nin Gördes temsilcisi), **Kadayıfçı-zadelerden Mehmet Efendi ve Oğlu Hakkı Efendi** ile **Horozoğulları** tarafından yürütüldüğü, sözkonusu yıllarda yaşanan ekonomik krizlerin etkisiyle bu teşekküllerin iflas ettiği görülmektedir[82].

Lecomte, Kula ve Gördes halılarının genel şema itibariyle birbirine benzediğini, Gördes'in Kula'ya göre daha zengin bir motif şemasına sahip olduğunu belirtmektedir. Gördes'in bazı örneklerinde yün ve ipek bir arada kullanılmıştır. Güzel kırmızılar, az miktarda sarı, gök mavisi, bitki yeşilleri ve şahane morlar Gördes'in ayırt edici renkleridir. Geleneksel Gördeslerin en büyük özelliği beyaz veya koyu mavi fona sahip olmalarıdır. Kula halılarında görülen bozulma, Gördes halılarında çok fazla değildir[83].

Anadolu'nun diğer dokuma merkezlerinde olduğu gibi kendine has geleneksel halıların üretildiği **Simav** ve **Demirci**'de, 20. yüzyıldan itibaren Isparta desenlerinde halı üretimi yapılmıştır. Bu nedenle de üretilen halılar "Isparta 2" şeklinde isimlendirilmiştir[84].

---

[81] Pretextat Lecomte, **Türkiye'de Sanatlar ve Zenaatlar**, 19. Yüzyıl Sonu, (basım yeri ve tarih yok), s. 99-100.

[82] Daha sonraki tarihlerde Gördes'te Germiyanlı Ahmet Efendi, Büyük Asım Bey (Büke) ve Küçük Asım Beyler (Öğüt), Leblebici Ahmet Efendi (Ünal) ve Murtaza Bey (Ünal), Sıtkı Babayiğit, Tevfik Sarıoğlu ve Hakkı Güven'in halıcılık yaptıkları belirtilmektedir (S. Sami ve diğerleri, **Bir Zamanlar Gördes**, Manisa, 1999, s.95-96).

[83] Pretextat Lecomte, **a.g.e.**, s.100.

[84] Güngör Işıksaçan, **a.g.e.**, s.16.

Isparta, Türk Halı Sanatında modern halıların üretildiği bir merkez olarak bilinmektedir. Geçmişte *İzmir*, *Isparta* ya da *Sparta* adıyla satılan halılar, bugün *Burdur*, *Çal*, *Zeyve*, *Denizli* ve *Afyon* gibi geniş bir bölgeyi içine alan coğrafyada dokunmakta ve genellikle *Isparta* adıyla satılmaktadır[85].

Geleneksel halıcılığı konusunda tam bir fikir birliği bulunmayan Isparta'da, ticari halıcılığın başlangıcı 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başlarına dayandırılmaktadır. Isparta'da, el tezgahlarında mensucat dokumacılığının yapıldığı bu dönemlerde, *Şark Halı*, *Çolak-zadeler* ve *Yılancı-zadeler* gibi halı şirketlerinin İran'dan usta getirerek halı üretimine başladıkları belirtilmektedir[86]. Başka bir kaynağa göre ise, halıcılığı çok eski tarihlere dayandırılan Isparta'da, şirket anlamında ilk teşebbüs 1891 yılında *Baban-zade Mustafa Zihni Paşa* zamanında gerçekleştirilmiştir. *Zihni Paşa* tarafından köylere kadar ilerletilen halıcılık faaliyetleri, halı sanatını geliştirme gayesi ile *Akşehirli Hacip Efendi*'ye devredilmiştir. *Hacip Efendi*[87] İzmir'de oturan *Ispartalıoğlu Agop*'un oğulları ile temasa geçerek onların yardımlarını sağlamış ve Isparta'da *Şark Halı Kumpanyası*'nın şubesini kurmuştur. Daha sonra *Etireli-zade Mehmet Efendi*, *Hekim Bodasaki* ve tarihçi *Böcü-zade Süleyman Bey*, Cumhuriyet öncesi Isparta halıcılığını geliştiren ve bölgeye yerleştiren kişilerdir[88]. Isparta halılarında karakteristik bir desen yoktur. Kullanılan desenler, *İran*, *Hind*, *Çin* desenlerinin Isparta kalitesine adapte edilmiş şekilleridir. Halen Isparta'da dokunan halıların desenleri 20. yüzyılın başında *Amerika* ve *İngiltere*'nin isteğine ve zevkine uygun olarak dokunmuş halıların desenleri ile aynıdır. Isparta halılarının karakteristik bir özelliği, hem göbeğin hem de köşelerin desenli oluşu ve renk armonisinin bulunmamasıdır[89].

Anadolu'da yukarıda kısaca özetlemeye çalıştığımız ticari halı dokunan merkezlerin dışında, aynı amaçla üretim yapılmış bir çok merkez bulunmaktadır. Örneğin İzmir çevresindeki çeşitli kasaba ve köylerde İzmir halıları adı altında üretim yapılmıştır. Yerli ve yabancı halı şirketlerinin ve küçük çaplı girişimlerde bulunan tüccarların başta Batı Anadolu'da olmak üzere Anadolu'nun çeşitli dokuma merkezlerinde, halıcılık faaliyetlerinde bulundukları görülmektedir. Bu merkezlerden bir kısmında doğrudan

---

[85] Ivan C. Neff and Carol V. Maggs, **a.g.e.**, s. 84.
[86] Güngör Işıksaçan, **a.g.e.**, s.18.
[87] Önder Küçükerman'ın, İzmir Limanı ve Isparta Halı Fabrikası isimli kitabında, Hacip Efendi Haçik Usta şeklinde belirtilmektedir (Önder Küçükerman, **a.g.e.**, s. 139).
[88] **Isparta Yıllığı** 1983, s. 285.
[89] Güngör Işıksaçan, **a.g.e.**, s.18.

ihracat amacıyla üretim yapılırken[90], devlet teşebbüsü ile kurulan bazı merkezlerde de benzer desenlerde ve boyutlarda üretim yapıldığı görülmektedir.

Ticari amaçla halı dokunan merkezlerden, Batı Anadolu'da yer alan **Afyon**'un halı dokumaları, genellikle *Karahisar* ya da *Isparta* ismi altında satılmaktadır[91]. Halı dokuma geleneğinin daha eski tarihlere indiğini tahmin ettiğimiz, ancak yaklaşık 100 yıla yakın bir dokuma geçmişi bilinen **Akhisar**, üretimi az olsa da ticari halıların dokunduğu bir diğer merkezdir[92]. Bergama'nın 90 km. kuzey doğusunda yer alan **Balıkesir** de dokumaları Bergama adı altında satılan bir diğer ticari halı dokuma merkezidir. Özellikle namazlığı türü geleneksel halıların dokunduğu **Eskişehir**'de, 20. yüzyıl başlarından itibaren *İran* ve *Çin* tarzı halı örneklerinin kopya edildiği dokumalar dikkati çekmektedir. Düşük kaliteli ve bol miktarda dokunan Eskişehir halıları genellikle *İzmir* adı altında satılmıştır[93].

1900'lerin başlarında sürekli artan halı talebi, başta Batı Anadolu'da gerçekleştirilen üretimin Orta ve Doğu Anadolu Bölgeleri'ne kadar ilerlediği görülmektedir. Halen halı geleneğini sürdüren **Kayseri**, İç Anadolu Bölgesi'nde önemli bir dokuma merkezidir. *Bünyan*, *İnnice*, *Kavak*, *Obruk*, *Selçuk*, *İncesu*, *Avanos*, *Ortaköy* (Aksaray) ve *Ürgüp* gibi çok geniş bir bölgenin dokumalarını içine alan Kayseri'de, ticari dönemde "*modern halılar*" şeklinde isimlendirilen, Hereke'ye rakip olacak halılar dokunmuş ve bu isim altında satılmıştır[94].

Kayseri'de 20. yüzyılın başlarından itibaren dokunan halılarda uygulanan kalite ile ilgili verilen bilgiler arasında geçen *Kayseri Mancester* tanımlaması, ticari halı üretiminin Kayseri'ye kadar ilerlediğini kanıtlamaktadır. İran'ın Tebriz bölgesi halılarının özelliklerini yansıtan Kayseri'de, genellikle İran'da "ana-kız" adı verilen iç içe madalyon uygulamasına sık rastlanmaktadır. Bünyan'da dokunan halılarda ise *Şiraz* ve *İsfahan*

---

[90] Anadolu'da ticari dönemde halı dokunan bazı merkezler: Afyon, Akhisar, Balıkesir, Borlu, Bor, Bünyan, Burdur, Bursa, Kayseri, Çal, Çan, Çanakkale, Davaç (Konya), Dazkırı, Denizli, Derbent (Konya), Döşemealtı, Eskişehir, Ezine, Fertek, Feshane, Fethiye, Gördes, Güney, Hereke, Isparta, Karaman, Karapınar, Kars, Kavak (Malatya), Kayseri, Keçimuslu (Konya), Kırşehir, Konya, Kula, Kumkapı, Kütahya, Machliç (Mihaliççik, Eskişehir), Maden (Kayseri), Manyas, Mardin, Makri (Megri), Melaz (Melas, Meles, Milas), Mudjur (Mucur, Kırşehir), Niğde, Obruk (Kayseri, Konya), Ortaköy, Sivas, Smyrna (İzmir), Taşpınar, Ürgüp (Kayseri), Uşak, Yağcıbedir, Yahyalı, Yeşilhisar (Niğde), Yuntdağ, Zara, Zeyve, Zile (Yahyalı) (Ivan C. Neff and Carol V. Maggs, **a.g.e.**, s. 55-138).

[91] **Ay.es.**, s. 55.

[92] **Ay.es.**, s. 56.

[93] **Ay.es.**, s. 75.

[94] *Marco Polo*'nun 1271'de Kayseri'de gördüğü halılardan bahsetmesi Kayseri'deki halı dokuma geleneğinin önemli bir geçmişe sahip olduğunu kanıtlamaktadır (Ivan C. Neff and Carol V. Maggs, **a.g.e.**, s. 90).

modellerinin etkileri görülmektedir[95]. Ayrıca ticari dönemde Kayseri halı imalatının hükümet tarafından desteklenmesi, sözkonusu dönemde Kayseri'nin önemli bir merkez olduğunu göstermektedir[96].

Bu dönemde büyük dokuma merkezlerinin yanı sıra daha küçük ve az tanınan **Kütahya** ve **Ortaköy** gibi yerleşim merkezlerinde de ticari halıcılık faaliyetlerinin gerçekleştirildiği görülmektedir. Kütahya halı dokumaları Gördes ve Uşak grubu içinde satılmış ve bu şekilde isimlendirilmiştir[97]. **Sivas**'ta ise geleneksel halıcılığın kökeni çok eskilere dayanmaktadır. 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılda Batı Anadolu başta olmak üzere Anadolu'da gerçekleştirilen ticari dönem halıcılık faaliyetleri çerçevesinde, Sivas'da[98] da halı dokutturulmuş, yabancı halı şirketlerinin girişimleri ile dokutturulan bu halılar, genellikle *İzmir* ya da *Isparta* adı altında satılmıştır. Ayrıca Urfa, Harput, Halep gibi yeni merkezlerde üretime geçilmesi ticari halıcılığın kârlı olan her yerde yapıldığını göstermektedir(bk: dip not: 47).

Özellikle 20. yüzyılın başından itibaren, halı konusunda imalattan öte bir ihracat merkezi olan İzmir'in, geleneksel anlamda belirgin bir halı tipine sahip olmadığı, Avrupa'da bilinen **İzmir Halıları** tanımlamasının, özellikle Batı Anadolu'da dokunan halıların İzmir üzerinden ihraç edilmesinden kaynaklandığı görülmektedir. Ancak, 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başı arasındaki kısa bir zaman diliminde farklı yörelerden kopya edilen desen ve kompozisyonlarla meydana getirilmiş ve İzmir çevresindeki yerleşim merkezlerinde dokunmuş halılar bulunmaktadır. Bunlar arasında kaba ve ikinci kalite üretilen ve *İzmir-Feraghans*, *İzmir-Serabands*, *İzmir-Sivas* ve hatta *İzmir-Sennehs* şeklinde isimlendirilen halılar bulunmaktadır. Bu halılarda adı geçen dokuma merkezlerine ait desenlerin kopya edilerek, farklı bir şemada yeniden dokunduğu görülmektedir[99].

İhraç amaçlı halı üretiminin yapıldığı dönemde, sivil girişimlerin yanı sıra devlet desteği ile de halı üretiminin gerçekleştirildiği görülmektedir. 19. yüzyılda Osmanlı Sarayına bağlı bir atölye olarak kurulan **Feshane**'de *Aubusson* ve *Savonnerie*[100]

---

[95] Güngör Işıksaçan, **a.g.e.**, s.18.
[96] J. Iten-Maritz, **Le Tapis Turc**, Freiburg, 1975, s. 256, 260, 266.
[97] Ivan C. Neff and Carol V. Maggs, **Dictionary of Oriental Rugs**, London, 1977, s. 101
[98] 1903 yılına ait bir yazıda, Sivas'ın kalkınması ile ilgili görüşler arasında, halı fabrikaları kurulabileceği belirtilmektedir. Buna göre sözkonusu tarihten önce Sivas'ta ticari halıcılığın yapılmadığı söylenebilir (Bak: Paul Fresch, **a.g.e.**, s. 576).
[99] Ivan C. Neff and Carol V. Maggs, **a.g.e.**, s.127.
[100] Fransa'da IV. Henri tarafından kurulan Savonnerie manüfaktüründe Türk tarzı ya da Doğu Akdeniz tarzı halılar üretilmiştir. 18. yüzyılda Savonnerie üretiminde dokunan halıların gerçek Türk halılarıyla

desenlerinde Türk ve Mısır asilzadeleri için büyük boyutlu halılar dokunmuştur. Kuruluş tarihi ile ilgili farklı görüşler ileri sürülen Feshane, bir görüşe göre İstanbul'un Eyüp semtinde, *Sultan Abdülmecid* tarafından (1839-1861)[101], diğer bir görüşe göre de *Sultan Abdülhamit II.* (1876-1909)[102] döneminde kurulmuştur.

Saray ihtiyacını karşılamak amacıyla 1844 yılında İstanbul'a 65 km. uzaklıkta bulunan İzmit Körfezi'ne kurulan **Hereke** fabrikasında ise, 1891 tarihinden itibaren halı dokunmaya başlanmıştır. Hereke fabrikasında çalıştırılan ustaların nerelerden getirildiği konusunda tam bir fikir birliği yoktur. Halı ustalarının Gördes ve Demirci'den[103] ya da *Manisa ve Sivas*'tan getirildiği ve daha sonra ise *İran*, *Hindistan* ve *Kafkasya* devletlerinden getirilen diğer usta ve desinatörlerle halı üretimi gerçekleştirildiğini[104] savunan farklı görüşler bulunmaktadır.

1890-1910 yılları arasında *İstanbul* / **Kumkapı**'da aynı isimle anılan iyi kalite ipek halılar dokunmuştur. Az sayıda üretilen Kumkapı halıları, Hereke dokumalarıyla aynı özelliklere sahiptir. Bu halılarda *İran* desenlerinin daha başarılı bir şekilde kopya edildiği görülmektedir[105].

---

karıştırılabilecek derecede iyi kaliteli ve düğümlü dokumalar olduğu belirtilmektedir. 18. yüzyılda Fransız üretimi halılar çok daha boldur ve doğu kökenli özellikle Türk halıları çok nadir olarak Fransa'da bulunmaktadır. Yine bu dönemde İran halılarının sayısının Türk halılarından fazla olduğu görülmektedir (Helene Desmet–Greegorie, **Büyülü Divan, XVIII. Yüzyıl Fransa'sında Türkler ve Türk Dünyası**, İstanbul, 1991, s. 112-113; Elisabeth Floret, "French Carpets: La Savonnerie", **Halı**, S.78, December, 1994, s. 84-85).

[101] Kudret H. Türkhan, **İslamic Rugs**, London, 1968, s. 93; Ivan C. Neff and Carol V. Maggs, **a.g.e.**, s. 77.

[102] Ivan C. Neff and Carol V. Maggs, **a.g.e.**, s. 77.

[103] Abdullah Martal, **Değişim Sürecinde İzmir'de Sanayileşme**, İzmir, 1999, s.18.

[104] Ivan C. Neff and Carol V. Maggs, **a.g.e.**, s. 81; Güngör Işıksaçan, **a.g.e.**, s.17.

[105] Ivan C. Neff and Carol V. Maggs, **a.g.e.**, s.100.

C- Teknik Özellikler

1- Dokuma Tekniği ve Kalite

Bugün Anadolu halılarında **Türk** (Gördes) ve **İran** (Sine) olmak üzere her iki düğüm tekniğinin de kullanıldığı görülmektedir[106]. Düğüm tekniği genellikle dokunacak halının desen özelliklerine göre tayin edilmektedir. Deseni ve boyutları sipariş ile verilerek dokutulan ticari halılarda (bunlar genellikle İran örneklerini hatırlatan bitkisel desenlerin hakim olduğu halılardır) genellikle İran düğümü, geometrik desenlerin ağırlıkta olduğu halılarda ise Türk düğümü tercih edilmiştir. Dünya'da köklü halı dokuma geleneğine sahip bölgelerde aynı şekilde tatbik edilen Gördes ve Sine düğümleri kimi örneklerde farklı bir uygulamaya sahiptir. Örneğin, desen ipinin birer adet olmak üzere iki çözgü ipine sarılarak meydana getirilen Gördes düğümünün, bazı örneklerde ikişerden dört çözgü ipi üzerine düğümlendiği görülmektedir. Aynı şekilde desen ipinin bir çözgü teli üzerine sarılması ile meydana getirilen Sine düğümünün, iki çözgü teli üzerine düğümlendiği örnekler bulunmaktadır (Resim:2). Düğüm sayısını yarı yarıya azaltan ve halının daha hızlı dokunmasına olanak sağlayan bu uygulamaların ticari halıcılık döneminde İran ve Anadolu'da az da olsa uygulandığı görülmektedir.

Anadolu'nun çeşitli dokuma merkezlerinde halının kıymetini belirlemek amacıyla farklı değerlendirmeler yapıldığı bilinmektedir. Geleneksel yöntemlerle halı dokunan merkezlerde kalite, 1 dm²'deki düğüm sayısından ziyade, dokumada kullanılan yünün miktarına ya da çözgü teli sayısına göre belirlenmektedir. Modern ölçü birimlerine geçmeden önce, dokunan halıların değeri bugünkü sisteme benzer şekilde, halının cinsine göre 1 arşınkare (1 arşın 68 cm.dir) üzerinden fiyatlandırılmıştır. 1 arşınkare fiyatı ise yine halının cinsine göre 1 rub karesinde (1 rub 8.5 cm.dir) bulunan düğüm sayısına göre belirlenmektedir[107].

Araştırmalar sırasında ele geçen örneklerden hareketle ticari amaçla üretilen halıların geleneksel halılara göre çok kaba ve kalitesiz oldukları görülmektedir. 1962 yılında *Türk Standartları Enstitüsü*'nün dünyada ilk defa yapılan "**El Dokusu Halı Standardı**" isimli çalışmasında, Türkiye'de üretilen halıların 1 dm²'deki düğüm sayısına göre derecelendirmesi yapılmıştır. Buna göre Türkiye'de üretilen el dokusu halılar 5

---

[106] Pretextat Lecomte, a.g.e., s.101.
[107] Gündüz Ökçün, a.g.e., s. 124.

sınıfa ayrılmaktadır[108].

Araştırmalarımız sırasında tespit ettiğimiz örneklerden ve konu ile ilgili yapılan çalışmalardan edindiğimiz bilgilere göre; ihraç amacıyla dokunan halılar Türk Standartlar Enstitüsü'nün yaptığı sınıflamaya göre **ikinci** ve **kaba sınıf** olmak üzere iki gruba uygun olarak dokunmuştur[109].

Katalogda yeralan örneklerde, düğüm sayıları ile ilgili olarak yapılan çalışmalarda, düğüm sayılarının halının *desenine*, *dokunduğu bölgeye*, *boyutlarına* ve *malzemesine* göre değiştiği tespit edilmiştir. Çoğu zaman da halının değişik bölümlerinden alınan 10 cm. ende ve boydaki düğüm sayılarının birbirini tutmadığı görülmüştür. Bunun nedeni ise düğümlerin sıkıştırılması (kirkitleme) sırasında "güç itibariyle" bir standardın tutturulamamasından kaynaklanmaktadır. Bunda, kuşkusuz bir halının birden çok kişi tarafından dokunmasının da etkisi vardır. Halıların iki ucundan ve ortasından alınan düğüm sayılarının ortalamasına göre ihraç amacıyla dokunan *seccade* ve *karyola halılarında* (bunlar desen özellikleri itibariyle geleneksel örneklere yakın halılardır) 1 dm.lik ende *25 ile 30*, boyda ise *30 ile 35* düğüm bulunmaktadır. 6 m²'ye kadar olan *taban* halılardaki düğüm sayısı, 1 dm.lik ende *20 ile 30*, boyda ise *25 ile 35* civarındadır. 30 m²'ye kadar ulaşan *büyük boyutlu halılarda* 1 dm.'deki düğüm sayıları ende 10 ile 12'ye, boyda ise 16 ile 18'e kadar düşmektedir. Bunun nedeni ise; halının dayanıklılığını arttırmak amacıyla özellikle çözgü ve düğüm iplerinin kalın ve çift bükümlü olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca bu dönemde çoğu zaman üretimi hızlandırmak amacıyla her düğüm sırasından sonra iki ya da üç sıra atkı atıldığı görülmektedir.

2- Malzeme

Halı dokumalarda, farklı bölgelerde değişik isimlerle anılan, genel olarak çözgü, atkı ve desen olmak üzere üç çeşit ip kullanılmaktadır. Bu üç çeşit ipte kullanılan malzemenin genellikle yün olduğu, pamuk, keten, kenevir ve ipek malzemenin de kullanıldığı görülmektedir. Anadolu'da özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, çeşitli nedenlerle çözgü ve atkı iplerinde pamuk malzeme kullanılmıştır. Sivas'ta 20. yüzyılın başlarında başlayan ticari halıcılıkta atkıda keten ipinin, Kula'da 1906 yılında

---

[108] **1. Ekstra-Ekstra İnce** (10 alt dereceye ayrılır) **2. Ekstra İnce** (9 alt dereceye ayrılır) **3. Birinci Sınıf** (12 alt dereceye ayrılır) **4. İkinci Sınıf** (15 alt dereceye ayrılır) **5. Kaba Sınıf** (14 alt dereceye ayrılır) (bk: **Türk Standartlar Enstitüsü, El Dokusu Türk Halıları**, Ankara, 1963).

[109] Güngör Işıksaçan, **a.g.e.**, s. 91-92.

dokunan halılarda ise çözgüde kenevir ipinin kullanıldığı görülmektedir[110].

İpin hazırlanması ve halının dokunması kuşkusuz bir çok aşamanın gerçekleşmesi ile alakalıdır. Yünün, kırkılmasından halı tezgahına yerleştirilmesine kadar teknik olarak çeşitli uygulamalardan geçmesi gerekmektedir. Burada amacımız, halı iplerinin hazırlanış evrelerinden ziyade, ticari dönem halıcılığında kullanılan malzemelere değinmek, geleneksel yöntemlerle, son dönemde uygulanan yöntemler arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymaktır.

1830 ile 1914 yılları arasında artarak devam eden halı üretiminde, yün ihtiyacının büyük bir bölümünün ülke içinden sağlandığı görülmektedir. Halı işi ile ilgilenen ticaret evleri, yünün alınması, ip haline getirilmesi ve dokuyucuya verilmesi ile üretimi sistemli bir şekle dönüştürmüştür. Giderek artan halı talebini karşılamak amacıyla 19. yüzyılın ortalarına doğru ipin hazırlanmasında makinelerden yararlanma yoluna gidilmiş ve bu amaçla Avrupa'dan iplik makineleri getirilmiştir. Ancak, bu dönemde makinelerle üretilen iplerin sert oluşları nedeniyle dokuyucular tarafından beğenilmemesi ve makineler nedeniyle işsiz kalmaktan korkan iplik üreticilerinin ayaklanmaları nedeniyle uygulamadan beklenen verim alınamamıştır. 19. yüzyıl sonlarında, teknolojinin, elle halı dokumaya uygun yün iplik üretecek hale gelmesiyle birlikte çok sayıda iplik fabrikası kurulduğu, 1905 yılına gelindiğinde ise makine ipliklerinin büyük bir oranda elle eğirilmiş ipliğin yerini aldığı görülmektedir. Anadolu'da ilk yün iplik üretimi 1844'de Hereke fabrikasında başlamış, halıcılıkta kullanılmak amacıyla yün ipliği üretimi ise, 1890'dan önce Bandırma-Beyköy'deki fabrikada gerçekleştirilmiştir[111]. Bunu Uşak'ta, 1897 yılında Hamza-zadelerin ve 1898 yılında da Yılancı-zadelerin kurdukları iplik fabrikaları izlemiştir. İzmir'de ise biri Berslin Grifit'lere ait olmak üzere iki iplik fabrikası bulunmaktadır. 1930 yılı itibariyle Ege Bölgesi'ndeki iplik fabrikaları şunlardır: Şark Halı Kumpanyası, Berslin Grifit, Hancı Halil Ağa-zadeler (İzmir), Çolak-zadeler Kumpanyası (Kula), Yılancı-zadeler, Hamza-zadeler, Bacak-zadeler, Alaşehirli-zadeler Kumpanyası (Uşak), Isparta İplik fabrikası A.Ş. (Isparta), Mustafa Sabri (Balıkesir)[112].

Ticari halıcılık döneminde sürekli artarak devam eden talep, yünün fiyatını

---

[110] Donald Quataert, a.g.e., s.262.

[111] Bandırma - Beyköy'deki iplik fabrikasının, Isparta'nın Barla nahiyesinden Barlalı Abdullah'ın, daha sonra Şark Halı Şirketin'nin ortakları olacak yabancılarla birlikte işletildiği belirtilmektedir (Kazım Dirik, a.g.e., s. 34). Şark Halı Şirketine ait yazışmalarla ilgili verilen bilgilerde, Beyköy'deki fabrikanın sorumlusunun şirketin ortaklarından Sykes olduğu belirtilmektedir. Muhtemelen Barlalı Abdullah, Sykes ile ortaklık yapmıştır.

[112] Kazım Dirik, a.g.e., s. 34-35.

arttırmış, bu nedenle de özellikle çözgü ve atkılarda pamuk malzemeli ipler kullanılmaya başlanmıştır[113]. Başta yurt dışından getirilen pamuk halı ipi, yüne göre daha ucuza maledilmiştir. Ayrıca, güvelenmemesi ve halının sert ve düzgün olmasını sağlaması, halılarda pamuk ipin kullanımını yaygınlaştırmıştır. Kaşkam adı verilen, renkli ve kalitesiz pamuktan yapılan atkı ve çözgülerin İzmir ve Adana'daki fabrikalarda üretildiği ayrıca İtalya, Mısır, Hindistan, İngiltere, Fransa gibi ülkelerden de ihraç edildiği görülmektedir[114].

Genel olarak yatay ve dikey, bir başka deyişle yer ve duvar olmak üzere ikiye ayrılan halı tezgahlarını, işleyişleri itibariyle sınıflandırmak gerekmektedir (Resim:3,4). Anadolu'da sistem olarak sabit ve hareketli olmak üzere iki farklı tezgah tipi bulunmaktadır. Sabit tezgahlarda, bir anlamda halının sabit, dokuyucunun hareketli olduğu görülmektedir. Genellikle dikdörtgen bir tuval kasnağını andıran bu tür tezgahlarda, çözgülerin alt ve üst kenarlara gerilerek sabitlendiği görülmektedir. Bu tür tezgahlarda eğer halı yerde dokunacaksa, dokuyucuların halının altına yerleştirdikleri seyyar tahtaları öne doğru kaydırarak; duvara sabitlenerek dokunacaksa, dokuyucuların oturduğu bölüm yükseltilerek halı dokunmaktadır (Resim:5). Hareketli tezgahlar ise Anadolu'da en yaygın kullanılan türdür. Sistem olarak dokunan halının ve çözgünün sarıldığı hareketli silindirlerin (alt ve üst bazı) yerleştirildiği dikey iki parçadan (yan ağaçları) meydana gelen düzenek kimi zaman tavana ve tabana, kimi zaman da alt kısmı toprağa gömülüp duvara sabitlenmektedir. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren her zemine sabitlenen kısmen bağımsız tezgahlar kullanılmaya başlanmıştır. Üretime paralel olarak artan tezgah ihtiyacı nedeniyle de ahşap aksamlı geleneksel tezgahlar yerine aynı amaca yönelik demir malzemeli büyük halı dokumalara olanak sağlayan modern tezgahların kullanıldığı görülmektedir. Bu dönemde büyük (genişliği 6-8 m), orta (genişliği 4-5 m.) ve küçük (genişliği 3 m.) olmak üzere üç tip tezgah kullanılmıştır[115].

Halıda kullanılan malzemeler içinde kuşkusuz en önemli olan boyadır. 19. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan desen değişikliklerinin, boyarmadde kullanımının da değişmesine sebep olduğu, Avrupa beğenisine uygun desenlerde bitkisel boyalarla elde edilmesi mümkün olmayan parlak renklerin kullanıldığı görülmektedir. Çok geniş bir renk seçeneği sunan kimyasal boyalar anilin ve alizarin olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır.

---

[113] Donald Quataert, **a.g.e.**, s.262-64.

[114] Kazım Dirik, **a.g.e.**, s. 35-36; Ayrıca, *kaşkam* olarak belirtilen bu tür iplerin Gördes'te de kullanıldığı ve Adana ile Malatya'da bulunan bez fabrikalarında atık kumaş ve düşük kaliteli pamuktan üretildiği belirtilmektedir (S. Sami ve diğerleri, **a.g.e.**, s. 90).

[115] Önder Küçükerman, **a.g.e.**, s. 25.

Anilin boyalar kısaca petrol ve kömürün damıtılması ile elde edilmektedir. Alizarin ise kimyasal yöntemlerle üretilen boyalardır. Bitkisel ve kimyasal boyaların yanı sıra, kırmızı renk için Kırmız ve Cocuo adı verilen böceklerden elde edilen boyalar da bulunmaktadır. Anadolu'da boyarmaddelerin hemen hepsini doğadan temin eden dokuyucuların, yalnızca mavi elde etmek için kullanılan çivit'i Hindistan ve daha sonra Amerika'dan temin ettikleri görülmektedir. Kök boyaya rakip olan Kırmız böceği ise ilk kez 1840'lı yıllarda Batı Yarıküre'den Anadolu'ya girmiş, ancak boyacılar arasında pek tutulmamıştır[116].

Özellikle Batı Anadolu'da 19. yüzyılın ikinci yarısının sonlarına doğru kullanımı yaygınlaşan anilin ve alizarinlerden meydana gelen kimyasal boyaların, kullanımda bazı sorunların yaşandığı görülmektedir[117]. Boyaların üzerinde bulunan kullanma talimatlarının boyacılar tarafından anlaşılmaması ve boya sabitleyicilerin ya yanlış ya da hiç kullanılmaması, renklerin bir yıl gibi kısa bir sürede solmasına sebep olmuştur. Bu nedenle de 20. yüzyılın başında Avrupa halı piyasasında kimyasal boyalı halılara karşı talep düşmüş, kısa bir süre için İran halıları tercih edilmiştir. Anadolu'nun ücra köşelerinde çalışan tüccar simsarlarının kendi kurdukları boyahanelerde kötü anilinlerle yün boyadıkları ve dokuyucuya satarak gelir elde ettiklerini farkeden ve durumu düzeltmek isteyen tüccarların gayretlerinin yetersiz kaldığı görülmektedir. Bu amaçla, özellikle 20. yüzyıl başında kurulan Şark Halı Şirketi'nin İzmir'de Avrupalı kimyagerleri çalıştırarak kaliteli sentetik boya kullanımına yöneldiği ve bu işi yaygınlaştırmaya çalıştığı görülmektedir[118]. Gerçekten de alizarin adı verilen kimyasal boyaların talimatlar doğrultusunda kullanıldığında renklerin solmadığı görülmüştür. Anadolu'nun değişik bölgelerinden İzmir'e getirilen halıların, dokunma esnasında maruz kaldığı toz ve kirlerden arındırmak, havların kesimi sırasında ortaya çıkan dengesizlikleri düzeltmek ve ayrıca kullanılan boyaların kalitesini değerlendirmek amacıyla yıkama işleminden geçirildiği bilinmektedir. Gidecekleri ülkelere göre ve o ülkedeki talebe göre üretildiği anlaşılan ticari dönem halılarının, yıkanan ve yıkanmayanlar olarak ikiye ayrıldığı görülmektedir. Uşak ve Gördes grubu halıların yıkanmadan ihraç edildiği için, daha ucuza maledilmek amacıyla alizarine göre 1/5 oranında daha ucuz olan anilinle boyandıkları görülmektedir. Ancak, yıkama işlemine tabi tutulan halıların desen iplerinin alizarinlerle boyandığı, yıkama sırasında rengi solan halıların ıskartaya çıkartıldığı ve ucuz fiyata satıldığı bilinmektedir. Düğüm sayısı ve boya kalitesine göre, genel olarak Amerika'nın

---

[116] Donald Quataert, **a.g.e.**, s. 255.
[117] İngiliz Konsolosu Denni'nin *1877-1881 yılı İzmir Ticareti Raporu*'ndan, 1877'li yıllarda kimyasal boyaların kullanıldığı görülmektedir (**İngiliz Konsolosluk Raporlarına Göre İzmir Ticareti**....., s.64).
[118] Donald Quataert, **a.g.e.**, s. 261.

iyi, Fransa ve İtalya'nın orta, İngiltere ve Belçika'nın ise ucuz ve kaba kaliteli halıları daha fazla tercih ettikleri görülmektedir[119].

Halk arasında genel olarak "**kök boya**" adıyla bilinen ve kısıtlı miktarda üretilen bitkisel boyaların zengin Avrupalılar'a dokunan halılarda kullanıldığı ve zamanla kıymetinin daha iyi anlaşıldığı görülmektedir.

İhraç amacıyla üretilen halılarda, geleneksel halı örneklerinden farklı olarak sayıları kimi zaman 40-50'yi bulan canlı ve parlak renklerin tercih edildiği görülmektedir. Örneğin; 16. yüzyılda dokunmuş Uşak halılarında uygulanan renkler dördü geçmez. En çok tercih edilen renkler ise koyu mavi ve koyu kırmızıdır[120]. 19. yüzyılın sonlarına doğru kullanımı yaygınlaşan kimyasal boyalar, ana renklerle birlikte bitkisel boyalarla elde edilmesi zor olan koyu mor, parlak yeşil, koyu pembe ve açık sarı gibi renklerin elde edilmesine olanak sağlamıştır. İnce ve sıkışık bitkisel desenlerden meydana gelen halıları talep eden Avrupa halı piyasasının, desenleri birbirinden ayıran canlı ve parlak renkleri tercih ettiği bu nedenle de bu tür halılarda kimyasal boyaların kullanıldığı görülmektedir[121].

Başta Batı Anadolu'da kullanımı yaygınlaşan kimyasal boyanın zamanla Anadolu'nun bütün bölgelerine yayıldığı, ancak ticari halıcılık faaliyetlerinin ulaşmadığı doğudaki küçük dokuma merkezlerinde geleneksel yöntemlerle bitkisel boya kullanımının devam ettirildiği görülmektedir. Üretimi hızlandırma ve daha fazla gelir sağlama çabasındaki halı tüccarları, kimyasal boyaları ya doğrudan halı dokuyanlara satmışlar ya da boyanmış iplikleri satarak ek gelir elde etmişlerdir.

Kaynaklardan, halı ticaretinin bütününde tekelci bir politika izleyen İngilizler'in, kimyasal boya konusunda diğer ülke ya da ülkelere bağımlı oldukları görülmektedir. *1906 yılı İzmir Ticaret Raporu*'nda, İngiltere'nin İzmir konsolosluğu, yerel İngiliz halı imalatçılarına, halı sanatında kullanılan boyaların çoğunun neden Almanya'dan ithal edildiğini sormuş ve cevap şu şekilde olmuştur: "*Halı sanayiinde kullanılan boyaların 2/3'ü Alman ve 1/3'ü Fransız'dır. Bunlar İngiliz ürünlerine göre hem daha iyidir ve hem daha ucuzdur. Alman imalatçılar kişisel olarak bu bölgeye gelmekte ya da temsilcilerini yollamaktadırlar. Halıların üretildiği iç kısımların merkezlerine gitmekte ve adamlarımıza boyalarını ve bunların nasıl kullanılacağını göstermektedirler. Ben hiçbir zaman bir İngiliz imalatçısını ya da temsilcisini burada İzmir'de gör[illegible]. Biz*

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

[119] Kazım Dirik, **a.g.e.**, s. 37,42,49.
[120] Önder Küçükerman, **a.g.e.**, s. 23.
[121] Knut Larson, **Rugs and Carpets of the Orient**, London, 1978, s. 11-12.

en iyi boyaların Alman boyaları olduğunu biliyoruz. Ben kendim bu boyaları kullanıyorum ve onları mükemmel buluyorum[122]".

Mecburiyet karşısında kalınmış olsa bile, kimyasal boyaların halıcılığımıza girmesi geleneksel halıcılığımızda görülen bozulmaların başında gelmektedir. Bizim son 20 – 30 yıllık bir dönemde farkına vardığımız ve üzerinde durduğumuz sözkonusu bozulma, kimyasal boyaların kullanılmaya başlandığı daha ilk yıllarda yabancıların dikkatini çekmiş ve yayınlarında bunu dile getirmişlerdir[123].

[122]**İngiliz Konsolosluk Raporlarına Göre İzmir Ticareti**..... s. 214.

[123] Eserinde 1900'lü yıllara ait izlenimlerini yansıtan Fransız ressam *Pretextat Lecomte*; yünlerin boyanmasının halı için çok önemli bir aşama olduğunu vurgulamakta, sabitlikleri açısından çok önemli olan nebati (bitkisel) boyaların terkedilerek Avrupa'da imal edilen madeni (kimyasal) boyaların kullanıldığını ve hiç sabit olmadıklarını belirtmektedir. Yazar, ucuz ve bol oldukları için tercih edilen bu boyaların, Şark halılarının düşüşe geçmesinde en önemli sebeplerden biri olduğunu belirtmektedir (Pretextat Lecomte, **a.g.e.**, s.118).

D- Desen ve Kompozisyon Özellikleri

19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde, özellikle Batı Anadolu'daki ticari halı üretiminin, yabancı halı şirketlerinin daha önce İran'da gerçekleştirdikleri üretim organizasyonu ile yakın benzerliklere sahip olduğu anlaşılmaktadır. İran ve Anadolu karşılaştırıldığında, her iki bölgede de köklü bir halı geleneğinin bulunduğu, ayrıca hammaddenin bol, iş gücünün de ucuz olduğu görülmektedir. Dolayısıyla halı ticareti ile ilgilenen şirketlerin gözünde, Anadolu'nun, özellikle de Batı Anadolu'nun, aynı zamanda köklü bir dokuma geleneğine sahip, halı dokunan büyük bir atölye olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Anadolu'da sipariş desenlerle dokunan halılarda görülen desen ve komposizyon özellikleri kapsamlı bir şekilde incelendiğinde, başta İran olmak üzere, Kafkasya ve Türkistan bölgelerinde dokunan halıların etkileri görülmektedir. Bununla birlikte desen özellikleri itibariyle dünyanın diğer halı dokunan bölgelerinden tamamen farklı olan Çin halıları, ticari dönemde üretimi yapılan diğer bir gruptur. Ayrıca bazı halılarda Avrupa'nın Barok tarzı kıvrımlarının etkileri hissedilmektedir. Bugün çok az örneği bulunan ve tamamına yakını yurt dışına sevk edilen sipariş desenli ticari halıları, desen uygulaması açısından Dünya halı sanatının bir sentezi olarak değerlendirmek gerekmektedir. Bu nedenle de Batı Anadolu üretiminde etkileri görülen Dünyanın çeşitli halı dokuma merkezlerini teknik ve desen özellikleri itibariyle kısaca gözden geçirmek yararlı olacaktır.

Halı ile ilgili yayınlarda, Dünyada geleneksel özelliklere sahip halı dokunan bölgeler **İran, Türkiye, Kafkasya, Türkistan** ve **Çin** olmak üzere beş gruba ayrılmaktadır[124]. Bu beş bölgede dokunan halılarda kullanılan desenlerin tıpatıp aynısı olmasa da benzerleri, Anadolu'da, ihraç amacıyla dokunan halılarda karşımıza çıkmaktadır. Gerek halı ticareti ile ilgilenen tüccarların Anadolu'dan önce İran'da üretim gerçekleştirmeleri, gerekse İran'da dokunan söz konusu halıların Anadolu üzerinden Avrupa'ya sevkedilmesi nedeniyle, **İran** halılarında görülen desen özellikleri Anadolu'da ticari dönemde dokunan halılarda baskın bir şekilde hissedilmektedir. Ağırlıklı olarak bitkisel desenlerin kullanıldığı İran halılarında, zemine serpiştirilmiş kıvrım dallar, yapraklar ve çiçek desenleri karakteristik bir özelliktir. Bununla birlikte ülkenin kuzey bölgelerinde yaşayan Yörüklerin halı dokumalarında, geometrik desenlerin hakim olduğu

---

[124] H. Ropers, **Morgenländische Teppiche**, Berlin, 1978; Albrecht Hopf, **Tapis d'Orient**, Reutlingen, 1961; Ian Bennett, **a.g.e.**; Knut Larson, **a.g.e.**, s. 46.

görülmektedir. İran'da, geometrik desenlere sahip halı dokunan en önemli merkezler **Heriz** ve **Shiraz**'dır. Bu bölgelerin dışında özellikle Türk kökenli Yörüklerin yaşadığı bölgelerde de geometrik motiflerden meydana gelen halılar dokunmaktadır[125]. Genel olarak yuvarlak formlarla birlikte doğal yaprak şekillerine doğru bir eğilim görülen ve stilistik olarak Hindistan toplumunun özelliklerini yansıtan İran halıları, 16. yüzyıldan itibaren hediye alışverişi yolu ile Avrupa'ya girmeye başlamış, daha sonraki yüzyıllarda ise düzenli olarak ihraç edilmiştir[126].

Halı dokuma geleneğine sahip önde gelen bir diğer bölge de **Kafkasya**'dır [127]. Bugün ayrı devletlerden meydana gelen Kafkasya bölgesi, *Ermenistan*, *Azerbaycan* ve *Gürcistan*'ı içine almaktadır. Farklı kültürleri içinde barındıran Kafkasya'da, buna paralel olarak bir çok halı tipi gelişmiştir[128]. Genel olarak bakıldığında, halılarda birbirini tekrar eden geometrik karakterli desenler ya da madalyon uygulamaları dikkat çekmektedir. Yaprak ve çiçeklerden meydana gelen bitkisel desenler stilize bir görünüme sahiptir[129]. Ayrıca stilize edilmiş insan ve hayvan figürleri de görülmektedir[130]. Kafkasya bölgesi de, 19. yüzyılda, Türkiye ve İran gibi ticari halı üretimi yapılan bölgelerden biridir. Özellikle *Karabağ* bölgesinde, Avrupa'da moda haline gelen Fransız mobilyalarına uygun *Aubusson*[131] desenlerinde halılar dokunmuştur. Kafkasya'da ticari amaçlı uygulamaların yanı sıra geleneksel halı üretimine de devam edilmiş ve bölgenin büyük bir bölümü ticari halı dokumacılığından desen ve kompozisyon itibariyle çok fazla etkilenmemiştir[132].

Türkmenistan, *Özbekistan*, *Tacikistan* ve *Kırgızistan*'ı[133] içine alan halı bölgelerinden biri de **Türkistan**'dır [134]. Türkistan halılarının genel karakteri, *Kuzey İran*,

---

[125] Ian Bennett, **a.g.e.**, s. 11,12.

[126] Georg Butterweck – Dieter Orasch, **Das Standard Werk des Anatolischen Knüpfteppichs / Handbook of Anatolian Carpets**, Wien, 1986, s. 65.

[127] Geniş bilgi için bk: S. A. Milhofer, **Teppich Atlas, Türkei, Kaukasus**, Hannover, 1979; Raymond Benardout, **Caucasian Rugs**, London, 1978.

[128] Ian Bennett, **a.g.e.**, s. 12.

[129] Luciano Coen-Louise Duncan, **a.g.e.**, s. 38.

[130] Knut Larson, **a.g.e.**, s. 128.

[131] *Aubusson*, 17. yüzyılda Fransa'da halı dokunan önemli merkezlerden biridir. Başlangıçta Anadolu ve doğudan getirilen halılar kopya edilmiştir. 19. yüzyıldan itibaren ise söz konusu merkezde dokunan halılarda Barok ve Rokoko tarzı kıvrımlar oluşturan Fransız motiflerine yer verilmiş, bu nedenle de yeni üretim Aubusson şeklinde isimlendirilmiştir. (Geniş bilgi için bk: Erol Kalender, "Türk Halı sanatı tarihinde Savonnerie ve Aubusson Halılarının Yeri", **Arış**, 3 (1997), s. 48,50; Oktay Aslanapa, **Türk Halı Sanatının Bin Yılı**, İstanbul, 1987, s. 204).

[132] Ivan C. Neff and Carol V. Maggs, **a.g.e.**, s. 39, 40.

[133] Knut Larson, **a.g.e.**, s.143.

[134] Türkistan halıları hakkında geniş bilgi için bk: George W. O'Bannon, **The Turkoman Carpet**, London, 1974; Werner Loges, **Turkoman Tribal Rugs**, London, 1980; Siawosch Azadi, **Turkoman Carpets**, London, 1975.

Afganistan ve *Pakistan'da* yaşayan Yörük aşiretlerinin halı dokumalarını hatırlatmaktadır[135]. Bölgenin dağlık kesimlerinde yaşayan göçebe toplumun dokuduğu Türkistan halıları, geleneksel karakterini bugüne kadar sürdürmüştür. Genellikle çadırlarda kullanılmak amacıyla dokunan halılar, son dönemlerde ticari amaçla da dokunmaya başlanmıştır. Türkistan halılarında çeşitli aşiretlerin kendi karakteristik özelliklerini görmek mümkündür. Genel olarak desen ve kompozisyon özelliklerine göre Kafkasya bölgesinde dokunan halılara benzeyen halılarda, kırmızı renk ile geometrik şemalar ve sekizgenler sıkça karşılaşılan bir düzenlemedir[136].

Anadolu'da, sipariş desenlerle dokunan ticari halılar arasında karşılaştığımız **Çin** halıları, Anadolu da dahil olmak üzere Dünya'da halı dokunan bölgelerde görülen desen özelliklerinden tamamen farklıdır. Kaynaklara göre Çin'de 15. yüzyıldan sora başlayan halı dokumacılığı, taklitten uzak, Çin sanatına ait desenlerle kendine has bir görünüme sahiptir. Çin halılarında, çoğunlukla Çinlilere ait sembolik konular ile *Tao* ya da *Budist* gelenekler işlenmiştir[137]. Ticari dönemde Anadolu'da dokunan Çin halılarında, gerçekçi görünümlere sahip hayvanlar, mimari tasvirler, masa, vazo vb. gibi eşyalar kimi zaman da tablo hissi veren manzaralar görülmektedir. Alan araştırmalarında ve Türk halıları ile ilgili yayınlarda aynı ya da benzer herhangi bir örneğine rastlamadığımız ticari dönemde dokunan Çin halılarının, Anadolu'da kabul görmediğini söylemek mümkündür. Ancak, kimi zaman tasvir ağırlıklı, kimi zaman da çizgisel üsluplara sahip desenlerin kullanıldığı Çin halılarında; tek renk zemin, halının ortasında ya da köşelerinde gruplar oluşturan desenler, bordürlerin veya göbeğin ortadan kalktığı düzenlemeler, halen dokunan ve kullanılan halılardaki Çin etkileri olarak değerlendirilebilir. Bunun yanı sıra Anadolu'da, ticari dönemden önce ve sonra dokunan halılarda ve diğer sanat dallarında üsluplaştırılmış Çin bulutu, ejder, çintemani gibi bir çok Çin motifinin sevilerek kullanıldığı görülmektedir.

Bugün batılı halı şirketlerinin, Anadolu, İran ve Kafkasya'dan sonra, iş gücünün ucuz olduğu *Çin* ve *Tibet* bölgesinde, yaklaşık 100-150 yıl önceki ticari halı üretimi politikalarını sürdürdükleri görülmektedir.

Ticari dönemde başta Batı Anadolu'da olmak üzere, dokunan halılarda, gerçekten de ağırlıklı olarak İran ve bunun yanı sıra Orta Asya halı bölgelerinde uygulanan desen özelliklerini görmek mümkündür. Özellikle bitkisel desenlere sahip halı dokumaların

---

[135] Ian Bennett, **a.g.e.**, s. 12, 13.
[136] Luciano Coen-Louise Duncan, **a.g.e.**, s. 40.
[137] **Ay.es.**, s. 42.

tercih edildiği bu dönemde, İran halılarının şeması benimsenmiştir. Ayrıca bu dönemde İngiliz ve Fransız ressamlara, dönemin Avrupa sanatında görülen süslemeleri de içeren halı desenleri çizdirilmiştir.

Bir dekorasyon eşyası açısından ele alındığında, halının, kuşkusuz en önemli unsurları rengi ve desenidir. Malzemesi, dokuma tekniği ve kalitesi genellikle ikinci planda yeralmaktadır. Bu nedenle de, dokunma amacı yalnızca gelir sağlamak olan ticari amaçlı halılarda, tüketicinin talebi ve zevki önem kazanmaktadır[138]. Batı Anadolu'da yapılan ticari halı üretiminin de aynı amaçla gerçekleştirildiği görülmektedir.

Bu amaçla, Anadolu'da üretimi gerçekleştirilen halılarda, desen, renk, boyut ve hatta boyalı iplik numunelerine kadar bütün ayrıntılar, sipariş sahipleri tarafından tespit edilmiştir (Resim:87). Bu özellikleri belirten ve model, karton, tahta ve ayna gibi değişik isimlerle adlandırılan 1/4'lük guvaş boya ile hazırlanmış halı resimlerinde, her halı tipine bir numara verilmiş, bunun dışında herhangi bir adlandırmaya gidilmemiştir. Oysa alan araştırmalarında ve konu ile ilgili yayınlarda, söz konusu halıların farklı dokuma merkezlerinde zemin motiflerine ve düzenlemelerine göre değişik isimlerle adlandırıldığı tespit edilmiş ve dokuyucular arasında numarası ile değil, kendilerinin koyduğu isimlerle bilindiği ortaya çıkarılmıştır.

Ticari amaçla üretilen halıların tanıtımına geçmeden önce, söz konusu dokuma merkezlerinde dokunan ve çeşitli isimler altında gruplandırılan halıları kısaca gözden geçirmekte fayda vardır.

1830'lu yıllardan itibaren gerçekleşen ihraç amaçlı halı üretiminde, yüzyılın sonuna doğru kullanılan renk açısından belirleyici bir tarz değişikliğinin gerçekleştiği görülmektedir. Aynı tarihlerde ortaya çıkan halı desenlerindeki değişmeyi ise, ticari sektörün, yabancı müşterilerin isteklerine cevap verme çabaları olarak değerlendirmek gerekmektedir. Bu dönemde, desen özellikleri açısından halı geleneği ile ilgisi olmayan üretimlerin gerçekleştirildiği ve siparişe göre her türlü desende halı dokunduğu görülmektedir (Resim:6,7). 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren küçük çapta uygulanmaya başlayan sipariş desenlerle halı üretiminin sürekli gelişme içinde olduğu ve bu nedenle de desenlerde sık sık tahrifat yaşandığı görülmektedir. Genellikle üzerinde tarih bulunmayan guvaş boya ile hazırlanmış halı desenlerinin 1908'den itibaren Şark Halı Şirketi'nin faaliyete geçmesiyle birlikte arttığı görülmektedir. Ancak üzerinde tarih bulunan bazı desen örneklerinden 1908'den önceki dönemde de bu tür guvaş boyalı desenlerle üretim

[138] Bak: Kazım Dirik, , **a.g.e.**, s. 43.

yapıldığı anlaşılmaktadır (Resim:8).

Guvaş boya ile hazırlanmış desenlerle dokunan halıların dokuyucular tarafından genellikle orta alan düzenlemesine göre belirlenen isimleri, tespit edilen örneklerden anlaşıldığı gibi dokuma merkezlerine göre farklılık göstermektedir. Konu ile ilgili daha önce yapılmış çalışmalarda, ticari amaçla dokunan halı tiplerine ait isimlere yer verilmiş, ancak desen ve komposizyon düzenlemesi hakkında ayrıntılı bilgi verilmemiştir. Örneğin **Uşak**'ta **barhana**, **yaprak** ve **elvan** olmak üzere üç çeşit halı dokunduğu, **barhana** ve **yaprak** adı verilen halıların geleneksel halılar olduğu, **elvan** grubu halıların ise tüccar siparişine göre dokunan, renk ve desen özellikleri açısından tamamen Avrupa ve Batı zevkine hitap eden halılar olduğu belirtilmektedir[139]. Alan araştırmalarımız sırasında ise madalyon düzenlemesine sahip olanlar da dahil olmak üzere zemini kıvrım dal ve yapraklarla doldurulan bitkisel motiflere sahip halılara genel olarak **yaprak** adı verildiği tespit edilmiştir. **İğneli**, **Gülistan** ve **Kütahya** da 20. yüzyıl başlarında Uşak'ta ticari amaçla dokunan halılardır[140]. Sipariş yöntemi ile guvaş boyalı resimlerden dokunan halılar içinde en çok rastlanan halı tipleri, büyük boyutlarda dokunan madalyonlu ve zemini tamamen serpme çiçek motifleri ile doldurulan örneklerdir. Bu tür halıların Uşak'ta genel olarak **çiftilme-Uşak halısı** ya da **Zarif Ali** şeklinde isimlendirildiği görülmektedir. Her düğüm sırasından sonra iki sıra atkı atılarak dokunan ve **çiftilme-Uşak halısı** adı verilen bu grup halıların ***göbekli-köşeli madalyonlu***, ***içi dolu madalyonlu*** ve ***yaprak*** (serpme çiçekli) şeklinde isimlendirildikleri görülmektedir. Aynı gruba ait halıların bir sıra atkı atılarak dokunan daha kaliteli örneklerine ise **Kirman** adı verilmektedir[141]. Uşak'ta, Amerikalıların siparişi üzerine ağırlıklı olarak bordo ve koyu mavi renklerde 6 m^2, 12 m^2 ve daha büyük ölçülerde dokutulan ve **Zarif Ali** adı verilen halı grubunun ise desenlerine göre; ***orta-köşe*** (madalyonlu), ***içi dolu*** (madalyonlu) ve ***empirme***[142] (serpme çiçekli) olarak isimlendirildiği görülmektedir. Uşak bölgesinde dokunan bir diğer halı çeşidi ise kaba kaliteli ve büyük boyutlu olarak çeşitli renklerdeki boyanmamış yünlerden dokunan **Anadolu** adı verilen halılardır. Özellikle İsviçre'den sipariş edilen bu tür halılar, Fas ve Cezayir göçebelerinin dokuduğu halılara benzetilmektedir[143].

---

[139] Barhana, Elvan ve Yaprak gruplamaları için bkz: Önder Küçükerman, **a.g.e.**, s. 23; Pretextat Lecomte, **a.g.e.** ,s. 101.

[140] Söz konusu halılar hakkında ayrıntılı bilgi verilmemiştir (Ivan C. Neff and Carol V. Maggs, **a.g.e.**, s. 137-138).

[141] Güngör Işıksaçan, **a.g.e.**, s. 12-13.

[142] Bir kumaş çeşidi olan emprime'nin halk arasındaki söyleniş biçimidir.

[143] Güngör Işıksaçan, **a.g.e.**, s. 12-13; Donald Quataert, **a.g.e.**, s. 253.

Ticari halıcılık döneminde, üretim faaliyeti gerçekleştirilen bir diğer dokuma merkezi de **Gördes**'tir. Osmanlı Devletinin yükselişine paralel bir halı gelişimi gösteren Gördes, 20. yüzyıldan itibaren ticari şirketlerinin isteği doğrultusunda halı üretimine sahne olmuştur. Genel olarak seccade tipi halı dokumalarıyla tanınan Gördes'te, aynı zamanda daha çok Uşak bölgesinde görülen büyük boyutlu sipariş halıların dokunduğu, halk arasında ise bu tür halıların **Nezaket, Zarafet** ve **Turan** adıyla bilindiği görülmektedir[144].

Gördes'te, ihraç amacıyla dokunan seccade grubu halılarda geleneksel şema çok fazla değişmemiştir. Ancak, bu dönemde geleneksel Gördes görünümünden uzak değişik halı tiplerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Kızıl Gördes ya da Mecid Gördes adıyla da bilinen ve genellikle **Barok Gördes** olarak isimlendirilen seccade boyutlarındaki halılar genellikle bir gül demeti şeklindeki göbekleri ve köşelerde kıvrımlar meydana getiren bordür düzenlemeleriyle farklı bir görünüme sahiptir. Geleneksel şemasını koruyan dokumalarda ise erken örneklere göre daha kaba bir uygulama görülmektedir. Aceleci dokuma nedeniyle; desenlerin bozulduğu, özellikle bitkisel desenlerin irileştiği, geleneksel örneklerin bordürlerinde görülen ince dar şeritlerin ortadan kalktığı, mihrap ve mihrabı taşıyan sütuncelerin ise mimari bir şekle büründüğü görülmektedir. Bordürlerde, mihrap köşelikleri ile ayetliklerde yer alan ve tekrarlanarak işlenen zarif küçük desenlerin yerini, yaprak ve dallardan meydana gelen bitkisel süslemeler almıştır[145].

Anadolu'nun geleneksel halı dokuma merkezleri içinde özgün bir yere sahip olan **Kula**, özellikle seccade tipi halılarıyla öne çıkmış önemli bir merkezdir. Gördes gibi geleneksel bir şemaya sahip olan Kula halıları, renk ve düzenlemeleriyle Avrupa'da ilgi görmüştür. Kula'da da 20. yüzyıl başlarından itibaren ihraç amaçlı üretime yönelik uygulamaların gerçekleştirildiği görülmektedir. Ticari halıcılık döneminde, Kula halılarının genel karakterlerine çok fazla müdahale edilmemiş, üretim, geleneksel çerçeveye yakın bir seviyede sürdürülmüştür.

20. yüzyılın ilk yarısında dokunan Kula halılarında yün ile birlikte pamuk malzemenin kullanıldığı görülmektedir. Kırmızılarıyla ünlü geleneksel Kula'lar, bu dönemden itibaren sarı renklerle dokunmaya başlanmıştır. Ticari amaçla dokunan Kula halılarında genellikle en dışta yer alan ince dar bordürlerin çiçeklerle doldurulduğu, kısa

---

[144] Gördes'te tüccarın isteği doğrultusunda iki çeşit halı dokunduğu görülmektedir. Kaliteye göre **kaba** olarak adlandırılan halılarda, kimyasal boyalar ile çözgü ve atkılarında pamuk ipliği kullanılmıştır. **İnce** halılarda bütün malzemelerin yün olduğu ve bitkisel boyaların kullanıldığı görülmektedir (S. Sami ve diğerleri, **a.g.e.**, s.94; Güngör Işıksaçan, **a.g.e.**, s. 14-15)

[145] Bilgi için bk: Bekir Deniz, "Gördes Halıları", **ay.yer**, s. 15.

kenarlarda yer alan ayetlik bölümlerinin içine ise iki yönlü ejder figürleri yerleştirildiği görülmektedir. Özellikle Uşak bölgesinde büyük boyutlu taban halıları için uygulanan sipariş desenlerle halı üretimi, Kula ve Gördes'te dokunan seccade halılarında bazı istisnalar dışında çok fazla görülmemektedir. Ancak yine de dokuyucunun, belki tüccarın isteği doğrultusunda özellikle Kırşehir, Mucur, Ladik, Gördes, Bergama gibi Anadolu'nun çeşitli merkezlerine ait bazı desenleri Kula halılarına adapte ettikleri görülmektedir. Bununla birlikte Ladik, Kırşehir ve Gördes gibi çeşitli seccade tiplerinin Kula'da dokunduğu görülmektedir[146]. İhraç amacıyla dokunan Kula halıları içinde en önemli grubu halk arasında genellikle göllü ve göbekli Kula olarak adlandırılan halılar oluşturmaktadır. İsteğe göre seccade boyutlarında ya da daha büyük olarak dokunan bu halılarda, zeminin madalyonlu, çiçek eksenli ya da dağınık bir düzenlemeye sahip bitkisel ve geometrik motiflerle doldurulduğu görülmektedir[147].

Anadolu'da geleneksel halı dokuma merkezlerinin büyük bir bölümünde ihraç amacıyla halı üretimi yapılmış, ancak bazı dokuma merkezlerinde geleneksel halı tipleri bu uygulamadan çok fazla etkilenmemiştir. Söz konusu merkezlerde, yalnızca farklı halı tiplerinin üretimi yapılmıştır. Mucur, Milas, Simav, Demirci, Konya, Niğde, Kırşehir bu merkezlerden bazılarıdır. Kayseri ve Bünyan'da, ticari halıcılık döneminde değişik merkezlerden alınan desenlerden farklı halı tipleri meydana getirildiği görülmektedir. Özellikle Bünyan'da İran'ın Şiraz ve İsfahan halılarında görülen desenler kullanılmıştır. Bünyan'daki bu uygulamanın aynı dönemde Sivas'ta da gerçekleştiği bilinmektedir[148].

19. yüzyıl sonlarından itibaren başta küçük çaplı girişimlerle başlayan **Isparta** halıcılığında, özellikle *İran'ın bitkisel desenli halıları* örnek alınarak ticari amaca yönelik üretim yapılmıştır. 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyılda Isparta'da dokunan halılar; halk arasında **serpme güllü** (serpme çiçekli), **dönümlü**, **köşe göbek** (madalyonlu), **naklemeli**, **boş göbek**, **düz** (tek tip) **gülistan**, **Osmanlı**, **goblen** ve **Çin** şeklinde isimlendirilmektedir[149].

20. yüzyılın başında "Spartalı" şirketi ile çalışan Aliotti Ticarethanesi'nin **Sivas**'ta büyük ve yüksek kalitede İran tarzı halı üretimi yaptığı görülmektedir. Aynı dönemde **Konya**'da madalyonlu Uşak, **Akhisar**'da Gördes, **Kayseri** ve **Kırşehir**'de İran tarzı halıların üretildiği görülmektedir. Rum ve Ermeni kiliselerinin denetiminde gelişen **Niğde**

---

[146] Bilgi için bk: Bekir Deniz, "Kula Halıları", **Bilim Birlik Başarı**, 43/11, s. 16-17.
[147] Bilgi için bk: Bekir Deniz, **ay.yer.**, s. 16-17; Güngör Işıksaçan, **a.g.e.**, s. 15.
[148] Güngör Işıksaçan, **a.g.e.**, s. 17-18.
[149] **Isparta Yıllığı**, 1983, s. 286.

halıcılığı ise, özellikle Avrupa beğenisindeki halı üretimi ile tanınmaktadır[150].

Kaynaklarda isimi verilen halı tiplerinden bir bölümü ne yazık ki ayrıntılı bir şekilde tanımlanmamıştır. Alan araştırmalarımızda ise halı işi ile uğraşanlar ve dokuyucularla yapılan görüşmelerde ticari amaçla dokunan bir çok halı tipinin adının bilinmediği görülmüştür. Guvaş boyalı halı resimlerinden de anlaşıldığı gibi tüccar tarafından sipariş numaraları ile dokutulan halılardan ismini saptadığımız bazı öneklerin ise değişik bölgelerde farklı isimlerle adlandırıldıkları görülmektedir.

Çalışmadaki amaç, merkezi Batı Anadolu olmak üzere Anadolu'da yaklaşık 100 yıllık bir süre boyunca gerçekleşen ticaret amaçlı halı üretimini, neden ve sonuç ilişkisi çerçevesinde ortaya koymaktır. Bundan önceki bölümlerde üretimin nedenleri üzerinde durulmuştur. Sonuca ulaşmak amacıyla, öncelikle ticari dönemde üretimi yapılan halıların desen ve kompozisyon açısından değerlendirilmeleri yapılmıştır. Buna göre, tamamen tüketicinin zevkine göre dokunan halılar "**Çeşitli Halı Bölgelerinin Özelliklerini Yansıtan Sipariş Halılar**" adı altında değerlendirilmiştir. İkinci olarak yine ihraç amacıyla dokunan, ancak geleneksel çizgide ya da geleneksel halı tiplerinden geliştirilerek dokunan halılar "**Anadolu'nun Geleneksel Halı Tiplerinden Gelişen Sipariş Halılar**" başlığı altında tanıtılmıştır. Son olarak da bu iki grubun etkisiyle ticari amaç güdülmeden dokunan ve halen kullanılan halılar "**Sipariş Halıların Etkisiyle Desen ve Kompozisyonu Yozlaşmış Halılar**" olarak gruplanmıştır.

1- Çeşitli Halı Bölgelerinin Özelliklerini Yansıtan Sipariş Halılar

Bu grupta yer alan halıların, 19. yüzyılın sonlarına doğru Uşak'ta dokunmaya başladığı, 1908 yılında Şark Halı Şirketi'nin kuruluşu ile birlikte yaygınlaştığı görülmektedir. Şark Halı Şirketi'nin muhtemelen 1908 ile 1913 yılları arasında yayınladığı halı kataloğu ve 19. yüzyıl sonu ile 20 yüzyılın ilk yarısında dokunduğunu öğrendiğimiz halılara ait yurt dışında hazırlanmış karton adı verilen guvaş boyalı resimler, dönemin halı deseni ve düzenlemeleri ile ilgili önemli bilgiler vermektedir. Bu örneklerden hareketle, çeşitli yayınlardan tespit edilen halılar ve alan araştırmalarında saptanan benzer örnekler karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Genellikle Avrupa ülkelerinde ve Amerika'da, tüketici toplumun zevklerine göre, başta İran olmak üzere çeşitli doğu ülkelerinden getirtilen halı ustalarına hazırlatılan guvaş boyalı halı resimleri, başta İzmir ve Uşak olmak üzere Anadolu'nun çeşitli dokuma

[150] Donald Quataert, **a.g.e.**, s.254.

merkezlerinde kurulan desenhanelerde milimetrik kağıtlara aktarılmış ve dokuyucuya verilerek deseni, rengi ve kalitesi daha önce belirlenmiş halılar dokutturulmuştur. Sipariş desenlerle dokunan bu tür halıların, genellikle çok büyük ebatlara sahip oldukları görülmektedir. Yaygın olarak Uşak bölgesinde dokunan bu tür halıların orta alan ya da zemin düzenlemesine göre başlıca iki gruba ayrıldığı görülmektedir. İlk grubu meydana getiren örneklerde, halının ortasına, Anadolu'nun farklı yörelerinde göl, göbek, tabak vs. gibi çeşitli isimlerle bilinen madalyon yerleştirildiği görülmektedir. Elde ettiğimiz guvaş boyalı resimlerden hareketle, bu gruba ait halılarda sistematik olarak alt gruplara ayrılabilecek bir madalyon uygulamasından sözetmek çok zordur. Sipariş sahibinin zevkine göre belirlenen halı kompozisyonunda çok değişik madalyon düzenlemelerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Halılarda madalyonunun şekline göre bir ya da birden fazla olmak üzere *altıgen* (Resim:9), *eşkenar dörtgen* (Resim:15), *şekli bozulmuş yıldızlı* (Resim:22), *kenarları dilimli* (Resim:52) *ya da basamaklı* (Resim:68), *oval* (Resim:47) görünüme sahip değişik düzenlemelere gidildiği görülmektedir. Kimi zaman neredeyse halının bütün zeminini kaplayan madalyonun (Resim:11) bazı örneklerde halının boyutlarına göre küçük kaldığı görülmektedir (Resim:64).

Bu gruba ait halılarda madalyonun dışında kalan bordürlerle çerçevelenmiş alanın bazı örneklerde tek renk olmak üzere boş bırakıldığı, kimi zaman da yer yer ya da tamamen, çoğunlukla bitkisel karakterli ve geometrik şekillerden meydana gelen desen ya da desen gruplarıyla doldurulduğu görülmektedir.

Sipariş desenlerle dokunan halılarda görülen bir diğer şema ise bordürlerle çerçevelenmiş halı zemininin geometrik ya da bitkisel karakterli *rozet veya serpme çiçek* desenleriyle doldurulduğu örneklerdir.

a- Madalyonlu Halılar

Osmanlı Halı Sanatında 16. yüzyıldan itibaren görünmeye başlayan ve 17. ve 18. yüzyıl boyunca gelişimini sürdüren madalyonlu halılar, bitkisel desenlerin ağırlıkta olduğu örneklerdir. Halının ortasında yer alan ve kabaca oval bir daire olarak tanımlanabilecek madalyon, çoğunlukla uçlarına yerleştirilen yuvarlak hatlı veya geometrik küçük bölümlerle hareketlendirilmektedir. Avrupa'da da çok beğenilen bu şemanın, ticari dönem halılarında farklı düzenlemelere sahip olduğu, genellikle de madalyon görünümünden uzaklaştığı görülmektedir.

Halı tasnifinde, kuşkusuz en sağlıklı yöntem bir çok araştırmacının da tercih ettiği

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

orta alanda yani zeminin merkezinde yer alan düzenlemeden hareketle yapılan gruplamadır. Genellikle 1/4 lük simetriye sahip olan madalyonlu halılarda da madalyonun şekli itibariyle bir gruplandırma tercih edilecek en sağlıklı yöntemdir. Ancak, sipariş desenlerle dokunan ticari dönem halılarında uygulanan değişik madalyon tipleri, tanımlama açısından böyle bir gruplamayı güçleştirmektedir. Geleneksel madalyonlu Uşak halılarında ve Dünya'nın diğer bölgelerinde dokunan madalyonlu halılarda görülen şema itibariyle madalyon düzenlemesi ticari dönem halılarında ortadan kalkmış, şekli bozulmuş irili ufaklı madalyon çeşitleri ortaya çıkmıştır. Bu nedenle yine halının zemin düzenlemesi dikkate alınarak, bu dönem madalyonlu halıları, *madalyonun etrafı desensiz (boş)* ve *bitkisel desenlerle doldurulmuş* örnekler olarak iki gruba ayrılmıştır. Anadolu'da bu tür halılardan zemini desensiz olanlara *köşe göbek, orta köşe* ve *göbekli köşeli madalyonlu* adı verilmektedir. Madalyonun etrafı bitkisel desenlerle doldurulanlar ise, *içi dolu* veya *içi dolu madalyonlu* olarak isimlendirilmektedir.

Madalyonunun Etrafı Desensiz (Boş) Halılar

Halk arasında *köşe göbek, orta köşe* ve *göbekli köşeli madalyonlu* olarak adlandırılan bu gruba ait halılarda, bordür ve madalyon arasında kalan alan tek renkli ve desensizdir (Resim:9-29). Genel olarak guvaş boyalı halı resimlerinden ve tespit edilen benzer örneklerden hareketle, söz konusu örneklerin madalyon, bordürler ve bordürlerin iç köşelerinde yer alan madalyonun şekline göre biçimlendirilmiş köşeliklerin geometrik ve ağırlıklı olarak bitkisel desenlerden meydana geldiği görülmektedir (Resim:9,10). Bu gruba ait halıların zemin adını verdiğimiz, madalyon ile bordürler arasında kalan bölümü boş bırakılmaktadır. Bu alan genellikle kırmızı veya kırmızı tonlarında dokunmaktadır (Resim:14,17-23). Bununla birlikte zemini tek renk yeşil, krem, mavi, lacivert ve sarı ile dokunmuş halılar da bulunmaktadır (Resim:10,11,12,15). Bazı örneklerde ise bütün halının zemininin tek renkli olarak düzenlendiği, madalyon ve bordürlerde, zeminin renginden farklı olan renklerle desenlendirmeye gidildiği görülmektedir (Resim:14). Bu gruba ait halılarda karşılaşılan bir diğer uygulama ise, üçlü ya da beşli madalyon düzenlemesidir. Yuvarlak hatlı veya geometrik görünüme sahip olan madalyonlar halının zemininde dengeli bir görünüme sahiptir (Resim:25-29). Yine zeminin boş bırakıldığı bu örneklerde köşelerin madalyonun formuna göre çeyrek daire (Resim:25) veya oval (Resim:26) olarak düzenlendiği görülmektedir. Köşeleri boş bırakılan (Resim:27) ya da uzun kenarlarda stilize bitkisel motiflere sahip örnekler (Resim:29) kompozisyon itibariyle farklı uygulamalardır.

Sistematik bir düzenlemeye sahip madalyon, merkezden dışa doğru kademeli bir şekilde genişleyen geometrik ve bitkisel desenlerden meydana gelmektedir. Kişisel istekler doğrultusunda şekillenmiş olan madalyonların bazı örneklerde halının boyutlarına uygun olarak zeminin büyük bir bölümünü doldurduğu görülmektedir (Resim:11,20). Geleneksel örneklerde de benzer uygulamalarına rastlanan, madalyonun halının kısa kenarlarına yakın uçlarına yerleştirilen palmet şeklindeki bölümler bu dönemde de tercih edilen bir uygulamadır (Resim:9,12,15,16,19). Bazı örneklerde ise madalyonun ayrılmaz bir parçası olan bu bölümlerin basit görünümlü çiçek ve yaprak (Resim:11), vazodan çıkan bir çiçek demeti (Resim:23,24) ya da damla şeklinde düzenlendiği görülmektedir (Resim: 22). Buna ek olarak kabaca madalyonu eşkenar dörtgen formuna yakın olan bazı örneklerde, madalyonun her köşesine palmet ya da yapraklı çiçek şeklinde çeşitli eklemeler yapıldığı görülmektedir (Resim:18-20). Madalyonun şekline göre biçimlendirilen zeminin köşelerini dolduran pahlı bölümler, diğer bir deyişle köşelikler, bu gruba ait halıların sık rastlanan unsurlarıdır. Genellikle bordürlerin iç köşelerinde küçük alanlar kaplayan bu bölümlerin (Resim:9,10) zaman zaman diğer köşedeki bölümle birleştiği görülmektedir (Resim:11,12,16). Köşelikleri birleştirilmiş örneklerde tek renk zemin, halının ortasında yer alan madalyonu kuşatan ikinci bir madalyon görünümünü almaktadır (Resim:12,16). Madalyonun dış konturları, zemin köşelikleri ve halının uzun kenarında yer alan bordürlerin iç kısımlarında kalan boşluklar zaman zaman bitkisel karakterli desenlerle hareketlendirilmiştir (Resim:24). Bunun yanı sıra köşeliklerden halının zeminine doğru çıkıntı yapan bir yaprak, bazen de bir çiçek dalı bu gruba ait halılarda karşılaşılan bir diğer uygulamadır (Resim:19,20).

Büyük boyutlarda dokunan bu grup halıların bordür düzenlemelerinde genellikle dıştan içe doğru iki ya da üç sıradan meydana gelen ince dar şeritler, ardından geniş bir şerit ve tekrar iki ya da üç sıra halinde dar şeritlerden meydana gelen düzenleme hakimdir (Resim:9,12,14,16,27,29). Uzun ve kısa kenarlarda aynı genişlikte ilerleyen bordür düzenlemesi, halının boyutlarına göre farklılık göstermektedir. Küçük boyutlu örneklerde (2 ile 3 m^2 arasında değişen halılar) yine aynı şemaya bağlı kalındığı ancak ana bordürün iç ve dışında birer sıra dar şerite yer verildiği görülmektedir (Resim: 17,22,23). Bazı örneklerde ise kısmen dar şeritlerin de ortadan kalktığı, tek sıra halinde asıl bordüre yer verildiği görülmektedir (Resim:19,20). Özellikle Kula halılarında sık karşılaşılan halının kısa kenarlarına yerleştirilen ayetlik bölümleri, bu gruba ait bazı halılarda asıl görünümünden uzaklaşmış bir şekilde kullanılmıştır (Resim:10,11).

Madalyonunun Etrafı Bitkisel Desenlerle Doldurulan Halılar

Halk arasında *içi dolu* veya *içi dolu madalyonlu* olarak bilinen bu gruba ait halılar, genel komposizyon itibariyle bir önceki grupta tanıttığımız zemini desensiz (boş) halılarla benzer özelliklere sahiptir. Çok değişik renk seçeneklerinin yanı sıra çoğunlukla kırmızı rengin kullanıldığı zemin adını verdiğimiz madalyon ile bordürlerin arasında kalan alan, ağırlıklı olarak bitkisel desenlerle kısmen (Resim:30-46) ya da tamamen doldurulmuştur (Resim: 47-74). Bir önceki gruba göre daha fazla bitkisel desenlere ağırlık verilen bu grup halıların zemini kısmen doldurulan örneklerinde, madalyonun etrafında kalan alan yer yer madalyon ile köşeliklerden ve bordürlerden çıkan yaprak ve çiçek desenleri ile doldurulmuştur. (Resim:30,31,33,35,41,42). Ayrıca bazı örneklerde halının zemininde bağımsız olarak yeralan ve çiçekli bahar dallarından meydana gelen motiflerin, madalyonun etrafında ikinci madalyon hissi verdiği görülmektedir (Resim:32). Bazı halılarda ise gerçekçi bir görünüme sahip vazodan çıkan çiçek deseni, çiçek buketleri ya da benzer desenler halı zemininde bağımsız olarak yeralmaktadır (Resim:34,36,38,45). Zemini tamamen bitkisel desenlerle doldurulan halılarda yine aynı şekilde yaprak ve çiçeklere sahip kıvrım dallar en yaygın desendir. Madalyon ile bordürler arasında kalan alanı tıpkı bir sarmaşık gibi dolduran bitkisel desenlerin, halının madalyon, bordür ve köşeliklerinde kullanılan desenlerle uyumlu olduğu görülmektedir (Resim:47,48,49,55,57,59,60,63,65). Bunların yanı sıra bazı örneklerde, zeminin rozet şeklinde çiçeklerle doldurulduğu (Resim:54,63), ayrıca hem madalyonun hem de zeminin geometrik formların ağır bastığı düzensiz desenlerle doldurulduğu görülmektedir (Resim:67). Bu gruba ait halılarda dikkat çeken bir diğer husus, iç içe madalyon hissi uyandıran düzenlemedir. Ortada yer alan madalyonun etrafında, farklı renge sahip olan zemin üzerine yerleştirilmiş aynı tarz bitkisel motifler, ana madalyonu kuşatan ikinci bir madalyon görünümündedir (Resim:48,49). İran ve Azerbaycan bölgesinde sık rastlanan bu tür düzenlemeler (Resim:65,58) Anadolu'da özellikle Ürgüp ve Kayseri bölgesinde dokunan halılarda karşımıza çıkmaktadır (Resim:60,51).

Zemini kısmen ya da tamamen doldurulan madalyonlu halılarda köşeliklerin, genellikle zemini desensiz örneklerde olduğu gibi madalyonun formuna uydurulduğu görülmektedir (Resim:30,32,34,43,45). Bazı örneklerde ise köşeliklerin genel karakterinden uzaklaştığı (Resim:36,38,40,44,46,63,67), kimi zaman da madalyonun formuyla tezat oluşturduğu da görülmektedir (Resim:46,47,48).

Bordür düzenlemelerinde genellikle ana bordürü dıştan ve içten kuşatan üçlü ya da beşli ince dar şeritlere yer verildiği görülmektedir (Resim:41,42,60). Bununla birlikte

hem zemin hem de bordür düzenlemesi açısından farklı özelliklere sahip örnekler de bulunmaktadır. Örneğin halının uzun ve kısa kenarlarını dolanan geniş bordürün zeminin köşelerinde köşeliklerle bütünleştiği, uzun ve kısa kenarların ortalarında madalyonun uzantılarıyla kesintiye uğradığı görülmektedir (Resim:63).

Madalyonunun Etrafı Bitki Desenleri ve Hayvan Figürleri ile Doldurulan Halılar

Zemini, köşelikleri ve bordürleri ile Madalyonlu halılarda görülen şemanın aynen uygulandığı bu örneklerde, madalyon ve bordürler arasındaki zemini dolduran bitkisel karekterli desenlerin içinde ve bordürlerde hayvan tasvirlerine yer verildiği görülmektedir. Genellikle İran'da ve Orta Asya halı bölgelerinde sık rastlanan hayvan tasvirleri, bu grup örneklerde oldukça gerçekçi bir üsluba sahiptir. Bitkisel desenlerin kıvrımlarına uygun olarak tasvir edilenler içinde, genellikle mücadele halinde verilen **leopar** ya da **aslan-geyik** çifti, **ceylan**, **çakal** (Resim:71), **kaplan** (Resim:72), **tazı**, **yılan** ve **kuş** en çok rastlanan hayvanlardır (Resim:73). Ayrıntıları itibariyle resim izlenimi uyandıran halılardaki hayvan tasvirlerinin, çok gerçekçi bir ifade ile kendi doğal çevrelerinde canlandırıldıkları görülmektedir (Resim:73,74).

Daha çok İran etkili olan ve bitkisel desenlerle hayvan tasvirlerinin bir arada kullanıldığı örneklerden üslup bakımından çok farklı olan madalyonlu şemaya sahip bir diğer halı grubu da Çin örnekleridir (Resim:75-79). Desen özellikleri itibariyle çizgisel bir üsluba sahip bu halılarda, Çin sanatına has betimlemelerle **ejder** ve **zümrüdüanka** gibi fantastik yaratıklar (Resim:75,79), **kuş**, **kelebek** ve **böcek** vb. tasvirleri bulunmaktadır (Resim:76,77). Oval madalyon biçimi, bir çiçek dalı, çiçekli vazo ya da kelebek veya kuş tasvirleriyle yer yer doldurulmuş halı zemini ve aynı tarz desenlere sahip bordürlerden meydana gelen kompozisyonu ile genel halı şemasına aykırı olmadığı görülen Çin halıları, desen özellikleri ve ifadesi açısından tamamen Çin sanatına sadık, dünyanın diğer halı dokunan bölgelerinden etkilenmemiş örneklerdir.

b- Zemini Geometrik ve Bitkisel Karakterli Desenlerle Doldurulan Halılar

Ticari amaçla dokunan büyük boyutlu taban halılarında karşılaşılan en yaygın kompozisyonlardan biri de *zemini geometrik ve bitkisel desenlerle doldurulan halılar*dır. Elde edilen sipariş desenlerinden ve alan araştırmalarında saptanan örneklerden hareketle, bu tür halıların ticari amaçla üretilen halılar içinde önemli bir miktara sahip olduğu

anlaşılmaktadır. Bu gruba ait halıları kendi içinde **rozet desenli halılar** ve **serpme çiçek ve yaprak motifli halılar** olmak üzere iki gruba ayırmak mümkündür.

Rozet Desenli Halılar

Farklı büyüklükte geometrik ve stilize bitkisel desenlerle, belli bir sisteme bağlı kalınmadan zeminin doldurulduğu örnekler çok yaygın olmayan bir düzenlemedir. Aralarında desen itibariyle herhangi bir benzerlik bulunmayan bu örneklerde, farklı halılardan alınan çeşitli desenlerin birbiri ardına rasgele yerleştirildiği görülmektedir (Resim:80,81). Geleneksel Türk Halı Sanatı'nda da görülen; geometrik ya da bitkisel karakterli desen gruplarının halı zeminine sistematik bir şekilde yerleştirilmesi ile meydana gelen düzenleme, bu dönem halılarında yaygın bir şekilde kullanılmıştır (Resim:82-88). Bazı halılarda ise desenin tamamen geometrik şekillerden meydana geldiği görülmektedir (Resim:88). Rozet desenli halılarda çoğu zaman bir anlam verilemeyen geometrik motiflerle stilize edilmiş bitkisel motifler bir arada kullanılmıştır (Resim:80,81). Bunun yanı sıra halı zemininde dengeli bir dağılım gösteren tamamen bitkisel ya da geometrik ve bitkisel motiflerden meydana gelen desen ya da desen grupları sık karşılaşılan bir diğer uygulamadır (Resim:83-88). Halının ölçülerine göre dikdörtgen veya kare olan zeminde madalyonlu halılarda görülen köşelik düzenlemesi bulunmamaktadır. Bordür düzenlemelerinde ise madalyonlu halı örneklerinde sıkça kullanılan ortada geniş ve iki yanında farklı sayılarda sıralanan dar şeritlerden meydana gelen uygulama en çok tercih edilen şemadır (Resim:84,85).

Serpme Çiçek ve Yaprak Motifli Halılar

Bu gruba ait halılar halk arasında *yaprak* veya *empirme* olarak isimlendirilmektedir. Orta alanının deseni itibariyle halıdan çok bir kumaş izlenimi veren, zemini kıvrım dal ve yapraklardan meydana gelen bitkisel desenlerle doldurulan bu gruba ait örnekler, guvaş boyalı siparişlerden de anlaşıldığı gibi en çok tercih edilen düzenlemelerden biridir. Uşak yöresinde **empirme** (emprime) olarak isimlendirilen ve **Zarif Ali** grubuna dahil edilen bu halılarda madalyonlu düzenlemelerde olduğu gibi 1/4 simetrik düzenleme söz konusudur. İnce bir çizgi şeklindeki daldan çıkan stilize edilmiş ya da oldukça gerçekçi bir görünüme sahip çiçek ve yaprakların belli bir sistem dahilinde halı zeminine yerleştirildiği görülmektedir (Resim:89-93). Çiçek dalları bazı örneklerde birbiri üzerinden geçerek halı zemininde kıvrımlar meydana getirmektedir (Resim:94-

102). İran halılarında da rastlanan benzer desen uygulamasının 1/2 ya da 1/4 simetrik düzenlemeye sahip olduğu görülmektedir (Resim:103-105). Bazı halılarda ise, birbirine bağlantılı olarak devam ettirilen daha çok Çin süsleme sanatının özelliklerini yansıtan iri yaprak ve çiçeklerden meydana gelen desenlerin, zeminde madalyon görünümü meydana getiren gruplar oluşturdukları görülmektedir (Resim: 106). Herhangi bir şemaya bağlı kalınma zarureti olmadığı için farklı uygulamalara olanak sağlayan bu tip örneklerde çok çeşitli düzenleme biçimleri görmek mümkündür. Örneğin; bazı halılarda bitkisel desenler sınırlandırılarak zemine sistematik bir şekilde yerleştirilmiştir (Resim:107-109). Desenleri 1/2 simetri ile meydana getirilen bazı halılarda ise düzenlemenin rasgele olduğu görülmektedir (Resim:110-111). Zeminin iri yapraklarla hemen hiç boşluk bırakılmadan doldurulduğu halı örnekleri, özellikle İran bölgesinde yaygın bir şekilde dokunmaktadır (Resim:112-113). Zemini gerçekçi bir görünüme sahip iri çiçek ve yapraklardan meydana gelen bitkisel desenlerle doldurulan bazı örneklerde, helezonlar şeklinde büyük kıvrımlar meydana getiren ve renk düzenlemesi ile de farklı bir görüntü arz eden desen düzenlemesi, yine özellikle İran halılarında sıkça karşılaşılan bir uygulamadır (Resim:114-116).

2- Anadolu'nun Geleneksel Halı Tiplerinden Gelişen Sipariş Halılar

Ticari dönemde dokunan halıların desen ve kompozisyon özellikleri ile ilgili bilgi veren guvaş boyalı halı resimleri içinde, mihraplı seccade tipinde düzenlenmiş örnek çok azdır. Müslümanların namaz ibadetini yerine getirmek için kullandıkları bir eşya olan mihraplı namazlık ya da seccadeler, işlevi göz önünde bulundurularak şekillendirilmiş özel dokumalardır. Bu özellikleri nedeniyle de ticari dönemde üretilen dokumalar içinde miktar olarak çok fazla değildirler. Anadolu'nun birçok dokuma merkezinde kendine has desen ve kompozisyon özelliklerine sahip olarak üretilen mihraplı dokumalar, ticari halıcılık döneminde özellikle Kula ve Gördes'te dokunmuştur. Bu iki merkezde üretilen namazlık türü dokumalar arasında geleneksel Kula ve Gördes şemasını yansıtan örnekler azdır. Bu dönemde daha çok namazlık boyutlarında dokunan (yaklaşık 130x180-160x210 cm.) çift yönlü mihraplı ya da göbekli (madalyonlu) halıların üretildiği görülmektedir. Bu tür halılarda dokunduğu yörenin desen özelliklerinin yanı sıra, daha çok Anadolu'nun diğer dokuma merkezlerinin ve Anadolu dışındaki halı bölgelerinin desenlerinin kullanıldığı görülmektedir.

Bu dönemde, seccade boyutlarında *mihraplı* ya da daha çok *göbekli* (madalyonlu) olarak dokunan halıların önemli bir bölümü, Avrupa'da da kendi adıyla ve geleneksel

mihraplı modeliyle bilinen **Kula**'da gerçekleştirildiği görülmektedir. Geleneksel Kula seccadelerinde sütunlu veya dikdörtgen bir niş şeklindeki mihrap en önemli ögedir (Resim:117-121). Eşit genişlikte seccadenin dört kenarını dolanan, genellikle bitkisel motiflerle doldurulmuş dışta ve içte dar, ortada geniş bordür düzenlemesi karakteristik özelliktir. Zemine yerleştirilen tek yönlü mihrabın altında ve üzerinde bulunan dikdörtgen ayetlik bölümleri yaygın bir uygulamadır.

Halk arasında **Direkli Kula** olarak adlandırılan ve mihrabın içine kenarlardan bağımsız olarak yerleştirilen sütunlu seccadeler, ticari dönemde üretimine devam edilmiş geleneksel Kula seccade tipidir (Resim:117). Bu gruba ait örneklerin genel kompozisyonunda önemli bir değişiklik olmadığı, ancak mihrap köşeliklerinde ayetliklerde ve bordürlerde farklı yörelere ait zaman zaman iri bitkisel desenlere yer verildiği görülmektedir (Resim:118,119).

Bu dönemde İhraç amacıyla dokunan geleneksel Kula seccade tiplerinden biri de yine aynı kompozisyon özelliklerine sahip olan, ancak mihrabında sütunlara yer verilmeyen örneklerdir (Resim:120). Bu tür örneklerde de geleneksel şemanın çok fazla değişmediği, halının genelinde farklı yörelere ait desenlere yer verildiği görülmektedir (Resim:121).

İhraç amacıyla dokunan örneklerin içinde az da olsa yer alan mihraplı seccadelerden bazılarında, mihrap, ayetlik ve bordür orantısının bozulduğu görülmektedir. Mihrabın genişlediği, ayetliklerin küçülerek sembolik birer bölüm haline geldiği ve bordürlerde de bir daralma olduğu görülmektedir (Resim:122-123).

İhraç amacıyla dokunan Kula seccadelerinde mihrabın içinin, Anadolu'da genellikle *sinek* olarak adlandırılan küçük beneklerle, mihrabın zemininden tepeliğine kadar uzanan vazo içine yerleştirilmiş hayat ağacı olarak isimlendirdiğimiz selvi veya çiçek eksenli bitkisel desenlerle ya da bitkisel ve geometrik formlardan meydana gelen çeşitli desenlerle doldurulduğu görülmektedir (Resim:117,122,123,124). Bazı örneklerde ise, mihrabın her biri farklı dizayn edilmiş ev ve ağaç kompozisyonundan meydana gelen Kula'ya özgü desenlerle doldurulduğu görülmektedir. Bu tür seccadeler Kula yöresinde *manzaralı* ya da *mezarlı Kula* olarak adlandırılmaktadır (Resim:125).

Kula'da ihraç amacıyla dokunan diğer bir halı grubu da genellikle seccade boyutularında dokunan ve halk arasında *göbekli* Kula olarak isimlendirilen genel kompozisyonu itibariyle madalyonlu halı tipindeki örneklerdir (Resim:127-137). Genellikle eşkenar dörtgen formuna yakın bir madalyona (*göbek*) sahip bu grup halılar,

boyutları itibariyle 2 ile 3 m² arasında büyüklüğe sahip örneklerdir. Bitkisel karakterli çeşitli eklemelerle hareketlendirilen göbeğin bazı örneklerde etrafının boş bırakıldığı görülmektedir (Resim:131-133). Aynı uygulamaya sahip diğer örneklerde ise madalyonun etrafının benzer ya da farklı görünüme sahip çiçek ve yaprak motifleriyle doldurulduğu görülmektedir (Resim:134-136). Geometrik ve bitkisel karakterli desenlerin bir arada kullanıldığı bu tür halılardan bazılarında, seccade örneklerinde karşılaşılan ayetlik bölümlerine yer verilmiştir (Resim:127,131,132,133,138). Madalyonlu Kula halılarında, genellikle kısa kenarlarda birbirine birleştirilen köşeliklerin, halıda ikinci bir madalyon görünümü meydana getirdiği görülmektedir (Resim:131-136). Bu gruba ait örneklerde, bordür düzenlemesinin de seccade örneklerinden farklı olduğu görülmektedir. Büyük boyutlu madalyonlu taban halılarında olduğu gibi iç ve dışta ince dar şeritler ve ortada geniş bir kuşaktan meydana gelen şema en yaygın bordür düzenlemesidir (Resim:128,131,133). Bununla birlikte bazı örneklerde, geleneksel Gördes seccadelerinde görülen dışta ve içte bitkisel desenlerle meydana getirilen dar bordürlerin arasına yerleştirilen çok sayıdaki ince şeritlerden meydana gelen bördür düzenlemesinin kullanıldığı görülmektedir (Resim:134,135).

Madalyonlu Kula halılarında, ayetlik bölümleri karakteristik bir özellik değildir. Bir çok örnekte bu bölümün ortadan kalktığı görülmektedir (Resim:134-136). Ancak çok benimsenmiş bir unsur olan bu bölümlerin yer almadığı örneklerde bile, ayetliğin bulunması gereken alandaki desenin daha iri işlendiği dikkati çeker (Resim: 136).

Yine zeminindeki düzenlemeye göre göbekli halı grubunda değerlendirilebilecek bir diğer örnek de, köşeliklerin ortadan kalktığı, halı zeminine iri bitkisel desenlerin yerleştirildiği uygulamadır. Bordüründe yer alan kıvrımlı bitkisel desenden dolayı yörede **yılanlı Kula** ismiyle bilinen bu tür dokumaların Kula'nın geleneksel halı örneklerinden farklı bir görünüme sahip olduğu anlaşılmaktadır (Resim:137).

Göllü Kula adıyla bilinen halılarda ise, Göbekli Kula halılarındaki şemaya benzer bir uygulama görülmektedir. Bu halılarda madalyon düzenlemesine yer verilmemiş, zemin bitkisel ve geometrik formlara sahip yaprak, çiçek ve seccade örneklerinde görülen manzara desenleriyle doldurulmuştur (Resim: 138-144). Bu tür halılar halk arasında çift mihraplı Kula halıları olarak da isimlendirilmektedir. Bazı örneklerde ayetlik bölümlerine de yer verilen bu halıların bordürlerinde standart bir düzenleme yoktur. Üç ya da beşli şeritler halinde küçük bitkisel motiflerle doldurulmuş bordürler en çok karşılaşılan uygulamadır (Resim:138-142).

İhraç amacıyla dokunan Kula halıları arasında bütün zemini farklı yörelere ait

bitkisel desenlerle ya da rozet şeklindeki motiflerle doldurulmuş örnekler de bulunmaktadır. Örneğin zeminde ve bordürde görülen, salkım söğüt dallarını anımsatan desen Uşak yöresinde ve Şark Halı Şirketi'nin Hindistan'daki halı üretimlerinde kullanılan bir motiftir (Resim:145-148). Zemini rozet şeklinde aynı desenin tekrar edilmesi ile doldurulan bazı örneklerde (Resim:149-154) zemin, **kuşlu Uşak halısı**, **Şirvan halısı**, **Selçuklu halısı** ya da **Milas halısı** desenleriyle doldurlmuştur (Resim:151-154). Buna paralel olarak bordürlerde de yine geleneksel Selçuklu halı desenleri görülebilmektedir (Resim:149).

Bu dönemde küçük değişikliklerle geleneksel şemaya bağlı kalınarak halı üretimi gerçekleştirilen merkezlerden biri de **Gördes**'tir. Kula örnekleriyle çok yakın benzerliklere sahip olan geleneksel Gördes seccadeleri zaman zaman bordür düzenlemelerinde farklılıklar gösteren tek mihraplı dokumalardır. Ticari halıcılık dönemine ait, Şark Halı Şirketi'nin halı kataloğunda yer alan örneklerden hareketle, Gördes'te ihraç amacıyla geleneksel tipte halı üretildiği anlaşılmaktadır (Resim:156). Mavi ve lacivert tonlarındaki mihrabı, kısa kenarlara yerleştirilen ayetlikleri, dışta ve içte bitkisel desenlerle doldurulmuş bordürler arasına yerleştirilmiş ince dar şeritlerden meydana gelen bordür düzenlemesiyle geleneksel Gördes tipindeki seccadeler, Gördes'le birlikte Kula'da da dokunmuştur (Resim:157). Aynı geleneksel şemaya bağlı kalınarak dokunan mihraplı Gördes örneklerinin bazılarında mihrap nişinin konturlarının bitkisel desenlerle hareketlendirildiği, bordür bölümünün ortasına yerleştirilen dar şeritlerin ortadan kalkarak bitkisel desenlerle doldurulmuş geniş bir şerit haline getirildiği görülmektedir (Resim:158). Bununla birlikte kimi örneklerde mihrabın altında yer alan ayetlik ortadan kaldırılmış, bordürlerin sayısı azaltılmış, mihrapta ise daha sade bir düzenlemeye gidilmiştir (Resim:159). Gördes seccadelerinde Kula'da olduğu gibi, sütunlarla taşınan mihrap nişinin, genellikle tepelikten sarkıtılan bir kandile sahip olduğu görülmektedir (Resim:160). Bazı örneklerde ise mihrap nişinin ve sütunların giderek mimari bir forma büründüğü görülmektedir (Resim:161). *Kız Gördes* adıyla bilinen diğer bir halı tipi, seccade boyutlarından biraz daha büyük olan *Göbekli Kula* seccadeleri tipindeki örneklerdir. İhraç amacıyla dokunan halılara ait guvaş boyalı halı resimleri içinde yer alan ve alan araştırmalarımız sırasında da benzer örneğine rastladığımız *kız Gördes* halıları, zeminin ortasında eşkenar dörtgen şeklindeki göbek adı verilen madalyonu, kısa kenarlara yerleştirilmiş ayetlikleri ve kısa kenarlarda birbirine bitiştirilerek mihrap nişi görünümü meydana getiren köşelikleri ile geleneksel örneklerin etkilerini yansıtmaktadır. Daha çok kompozisyonu itibariyle geleneksel bir görünüme

sahip olan bu grup halıların guvaş boyalı resimlerinin bulunması, ticari halıcılık döneminde Anadolu'nun geleneksel dokuma tipleri üzerinde de tüketicinin arzusuna göre en azından desen ve renk açısından bazı değişiklikler yapıldığını göstermektedir (Resim:162-164).

19. yüzyılın ortalarında, Sultan Abdülmecid döneminde ortaya çıkan, zemininde bağımsız veya oval bir madalyon içinde tuğra ya da sancak bulunan örneklerin, 20. yüzyıl başlarında ticari amaçla dokunduğu görülmektedir. Bugün madalyonların içinde büyük bir gül demeti bulunan seccade boyutlarındaki bu örnekler, *Barok Gördes, Mecid Gördes* veya *Aynalı Gördes* adıyla dokunmaktadır (Resim:165-166).

Ticari halıcılık döneminde üretimi yapılan ve belki de bu dönemde yaşanan dejenerasyondan en az etkilenen bir diğer seccade türü de **Ladik** örnekleridir. Geleneksel örneklerde üç bölümden meydana gelen tek yönlü mihrabı, mihrabın altında ve üzerinde yer alan ayetlik olarak değerlendirilebilecek ancak daha geniş bir düzenlemeye sahip bölümleri ve dar geniş ve dar olmak üzere bitkisel desenlerle doldurulan bordür düzenlemeleriyle karakteristik bir görünüme sahip olan Ladik seccadelerinin Şark Halı Şirketi kataloğunda yer alan resimlerine göre ihraç amacıyla dokundukları anlaşılmaktadır (Resim:167-168). Kula'da dokunan ihraç amaçlı halı örnekleri içinde yer alan Ladik seccadelerinin az da olsa çeşitli değişikliklere maruz kaldığı görülmektedir. Örneğin; tepeliği üç bölüm halinde düzenlenen geleneksel seccadelerin mihrapları, mimari karakterli sütunlarla kısmen birbirinden bağımsız üç bölüme ayrılmış ve mihrap görünümünden uzaklaştırılmıştır (Resim:169). Bazı örneklerde ise mihrabın altında bulunan, bitkisel süslemeleri ve geometrik şeması ile geleneksel Ladik seccadelerine has bölüm ortadan kaldırılmış, boyutlarda değişiklik yapılarak kareye yakın bir uygulama gerçekleştirilmiştir (Resim:170-171). Bu tür Ladik seccadeleri *Trasilvanya Ladiği* olarak isimlendirilmektedir.

3- Sipariş Halıların Etkisiyle Desen ve Kompozisyonu Yozlaşmış Halılar

Görüldüğü gibi ticari dönemde başta Batı Anadolu'nun geleneksel dokuma merkezlerinde gerçekleştirilen halı üretiminin iki ayrı grupta gerçekleştiği görülmektedir. İlk grupta tamamen sipariş desenlerle üretilen, çoğunluğu büyük boyutlu olan taban halılarının, Anadolu'nun geleneksel halı tiplerinden farklı olduğu görülmektedir. Başta Kula ve Gördes'te gerçekleştirilen ikinci grup halı üretiminin ise, farklı geleneksel dokuma merkezlerine ait desen özelliklerinin bir araya getirilmesiyle gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Genellikle seccade boyutlarında dokunan bu gruba ait halıların bir

bölümü geleneksel halı örnekleridir. Bunun yanı sıra desen ve kompozisyonda bazı değişiklikler yapılarak yeni halı tipleri de geliştirilmiştir.

Yukarıda tanıtmaya çalıştığımız ticari dönemde dokunan halıların etkisiyle Anadolu'nun özellikle batı bölgelerinde desen ve kompozisyon itibariyle farklı görünüme sahip halıların ortaya çıktığı görülmektedir. Ancak unutulmaması gereken bir nokta da, dokunma esnasında herhangi bir desene bağlı kalmadan tamamen doğaçlama üretilen halılarda, dokuyucunun katkısının önemli bir faktör olduğudur. Halıda kullanılan bir çiçek formu ya da yaprak şekli veya halının herhangi bir yerinde kullanılan desen topluluğunun genellikle ilk nerede ortaya çıktığı ya da hangi bölgeye ya da millete ait olduğunu ortaya koymak çok zordur. Bunun yanı sıra rengi, genel kompozisyonu, geometrik ya da bitkisel olması açısından desen özellikleri gibi dokumaya özgü bazı farklılıklar, söz konusu örneğin yaklaşık olarak hangi bölgeye ya da topluma ait olduğunu gösterebilmektedir.

Bu bölümde ele aldığımız halı örnekleri, alan araştırmaları sırasında tespit ettiğimiz, malzeme ve teknik olarak geleneksel Türk halı sanatının özelliklerini yansıtan, ancak desen ve kompozisyon itibariyle bir bölgeye ya da dokuma merkezine maledilemeyen örneklerdir.

İlgili bölümde de belirtildiği gibi madalyonlu halı şeması Anadolu'da yüzyıllardır kullanılan ve sevilen bir kompozisyondur. Ancak, geleneksel madalyonlu halı örneklerinde oval ya da geometrik bir şemaya sahip olan madalyonun çok fazla değişmediği, ayrıntıda kullanılan desenlerin ve halının renklerinin dokuyucunun zevkine göre şekillendiği görülmektedir. Oysa ihraç amacıyla dokunan madalyonlu halı örnekleri içinde hem madalyon hem de halının diğer bölümleri halı sanatına uzak batılı sipariş sahipleri tarafından kişisel arzulara göre düzenlenmiştir. Bu tarz uygulamaların neticesinde bugün halen dokunan ve kullanılan halılarda şekli bozulmuş madalyon uygulamalarının ortaya çıktığı görülmektedir (Resim:172-174). Renklerinin solukluğu ve zevksizliği bir tarafa, geleneksel dokumalarda halının boyutlarına göre belli oranda genişleyen ve daralan bordür düzenlemesi iki ya da bir sıra ince dar bir şerit haline dönüştürülmüştür (Resim:176,178,179). Bununla birlikte bazı örneklerde ise bordürlerin tamamen ortadan kalktığı, bunun yerine halının dört kenarını dolanan bir kenar suyu ile yetinildiği görülmektedir (Resim:177). Bazı örneklerde ise köşeliklerin ortadan kalktığı (Resim:176) ya da halının boyutları ile madalyonun orantısının bozulduğu görülmektedir (Resim:177-179). Halı zemininde dengeli bir görünüm sağlayan ve genellikle madalyonun formuna göre şekillenen köşelikler amacından uzaklaşmıştır (Resim:178). Bordür ve zemin arasındaki orantının bozulduğu, halının boyutlarına göre bordür bölümünün çok

geniş ya da çok dar olduğu görülmektedir (Resim: 180,194,176,178,179). İki yarım ve ortada bir tam altıgenden meydana getirilmeye çalışılan madalyon düzenlemesine sahip bir örnekte, düzenlemenin çok acemice yapıldığı ayrıca madalyonun içinde ve halının zemininde bulunan bitkisel motiflerin rasgele yerleştirildiği görülmektedir (Resim:182). Taban halısı olarak dokunan örneklerden bazılarında ise zeminin madalyonlu halı şemasına uygun olarak düzenlendiği ancak madalyonun ve köşeliklerin özellikle İran halılarında görülen gerçekçi bir ifadeye sahip çiçekli bahar dalları ile meydana getirildiği görülmektedir (Resim:183). Benzer desen özelliklerine sahip ancak bordürlerin tamamen ortadan kalktığı örnekler de bulunmaktadır (Resim:184). Ayrıca, ticari halı imalatı yapılan dönemde ortaya çıkan boyutlardaki değişmenin etkilerini, bu dönemden sonra Anadolu'da dokunan halılarda görmek mümkündür. Özellikle kareye yakın boyutları ve ilginç desen özellikleriyle ortaya çıkan farklı halı tipleri ticari dönemin etkilerini yansıtan en iyi örneklerdir (Resim:187-189). Bazı örneklerde, halı dokumalarda özellikle önem verilen dengeli ve simetrik desen dağılımı ortadan kalkmış, tamamen soyut, anlamsız şekillerden meydana gelen ve asimetrik bir düzenleme uygulanmıştır (Resim:190,191). Sipariş yöntemi ile dokunan rozet desenli ve zemini bitkisel desenlerle doldurulan geometrik ve bitkisel desen özelliklerine sahip örneklerin, daha sonraki dönemde de dokundukları görülmektedir (Resim:192-195).

Alan araştırmalarımızda saptadığımız farklı uygulamalar gösteren örneklerden biri de seccadelerdir. En ve boy orantısı açısından geleneksel seccade örneklerine göre dengesiz bir düzenlemeye sahip olan bu dokumaların bazılarında, stilize edilmiş iri bitkisel desenlerden meydana gelen geniş bordürler bulunmaktadır (Resim:196-197). Kareye yakın ölçülere sahip olan seccade örneklerinden bazılarında ise bordürlerin daraltılarak sayılarının arttırıldığı görülmektedir (Resim:198,199). Genel görünüş itibariyle seccade özelliğine sahip olan bir örnekte (Resim:200), kullanım alanına göre farklı amaçla dokunan halı kompozisyonlarının bir araya getirildiği görülmektedir. Köşeliklerden ikisinin birleştirilerek mihrap nişi oluşturulduğu bu örnekte, zeminin ortasına yerleştirilen madalyon ile sembolik birer görünüm arzeden küçültülmüş diğer köşelikler, dokuyucunun madalyonlu halı tipini seccade formuna dönüştürdüğünü göstermektedir.

Ticari halıcılık döneminde, değişik tonlardaki boyanmamış yün ipleriyle, desensiz ya da çok az desenli dokunan ve *Anadolu* adı verilen halı tipi, geçmişte ve bugün halen dokunan örneklerdir. Bu tür halılara ait guvaş boyalı resimlere ulaşılamamıştır. Bütün zeminin bitkisel karakterli küçük bir motifin tekrarlanması ile doldurulduğu bu örneklerde, muhtemelen sadece istenen desen çizilmiş ve bu sayede halı dokutturulmuştur

(Resim:201-218). Bu nedenle de halının tamamının resmedilmesine gerek görülmediği tahmin edilmektedir. Desene göre *karpuzlu* (Resim:202), *armutlu* (Resim:203), *yıldızlı demir kepenk* (Resim:204) gibi çeşitli adlarla anılan bu örnekler, büyük boyutlu taban halısı (Resim:205-206) ve yolluk (Resim:207) olarak dokunmaktadır. Bu tür örneklerde genellikle bordür bulunmamaktadır (Resim:202). Halının uzun ve kısa kenarları dar bir kuşak halinde farklı bir renk ile dokunmuş ve bu sayede halıya bordürlü bir görünüm kazandırılmıştır (Resim:203). Bazı örneklerde ise basit desenlerden meydana gelen ve eşit genişlikte halının dört kenarını dolanan bir bordür uygulamasına gidildiği görülmektedir (Resim:206).

III- KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME

Tez kapsamında tanıtmaya çalıştığımız, büyük bir bölümü Batı Anadolu'nun Kula, Gördes, Uşak ve Isparta merkezlerinde gerçekleşen ihraç amaçlı halı üretimi, Anadolu ile birlikte daha önce ayrıntılı olarak ele aldığımız diğer halı bölgelerinin etkilerini taşımaktadır. Anadolu'dan özellikle Avrupa'ya yapılan halı sevkıyatının çok daha eskilere dayandığı bilinmektedir. Değerlendirmeye çalıştığımız ticari dönem halıcılık faaliyetleri ile daha önce gerçekleşen halı alış-verişi arasındaki en büyük fark, ticari dönemde yalnızca halı imalatı ve ihracatı amacıyla ticaret evleri ve şirketlerin kurulmasıdır. Böylelikle batılı sipariş sahiplerinin isteklerine göre, halı imalatında malzeme (iplik ve boya) ve desen açısından çeşitli değişikliklere gidildiği görülmektedir. Kaynaklara göre, halı dokutup ihraç etmek amacıyla kurulan ilk ticaret evi 1836'da faaliyete geçmiştir. Bu girişimlerin son ve en büyük halkası olan Şark Halı Şirketi'nin (The Oriental Carpet Manufacturers) ise 1908'de başlayan faaliyetlerinin 1935'te fiilen sona erdiği görülmektedir. 1836'dan 1935'e yaklaşık 100 yıl aktif bir şekilde devam eden halı üretimini teknik olarak değerlendirebilmek için guvaş boyalı orijinal halı modelleri, kataloglar, ilgili yayınlarda bulunan resimler ve alan araştırmaları sırasında tespit edilen örnekler "**Çeşitli Halı Bölgelerinin Özelliklerini Yansıtan Sipariş Halılar**" ve "**Anadolu'nun Geleneksel Halı Tiplerinden Gelişen Sipariş Halılar**" olarak iki ana başlık altında toplanmıştır. Ticari halıcılık döneminin 1935'te fiilen bitmesine rağmen etkilerinin özellikle desen ve kompozisyon itibariyle halen hissedildiği görülmektedir. Araştırmalar sırasında bol miktarda örneğine rastladığımız bu tür dokumalar ise, "**Sipariş Halıların Etkisiyle Desen ve Kompozisyonu Yozlaşmış Halılar**" bölümünde tanıtılmıştır.

İlk grupta "**Çeşitli Halı Bölgelerinin Özelliklerini Yansıtan Sipariş Halılar**" başlığı altında değerlendirilen örnekler, tespit edilen guvaş boyalı sipariş desenlerden hareketle saptanan halılardır. Kendi içinde *Madalyonlu Halılar* ve *Zemini Geometrik ve Bitkisel Karakterli Desenlerle Doldurulan Halılar* olarak iki alt başlıkta toplanan bu örnekler, desen ve kompozisyon itibariyle İran halılarını hatırlatan, ayrıca ayrıntıda, dünyanın diğer halı bölgelerine ait çeşitli desen özelliklerine sahip halılardır.

Osmanlı Halı Sanatında ilk defa 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren görülmeye başlanan madalyonlu halılar 17. ve 18. yüzyıllarda gelişimini sürdürmüş, bitkisel desenlerin ağırlıkta olduğu örneklerdir. 16. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı sınırlarının Tebriz'e kadar ilerlemesi, çok sayıda ünlü Tebrizli dokuma ustasının Anadolu'ya gelmesine sebep olmuş, bu tarihten itibaren madalyonlar ile kıvrım dal ve yapraklardan

meydana gelen İran desenleri, Türk halı sanatına girmeye başlamıştır[151]. İran yoluyla Anadolu'ya girdiği kabul edilen madalyonlu halıların Uşak bölgesinde dokunmaya başlandığı ve Avrupa'da da madalyonlu Uşak ismiyle tanındığı görülmektedir. Madalyonlu Uşak halılarında, zeminin büyük bir bölümünü kaplayan madalyon, genellikle yuvarlak hatlı oval ya da dairesel bir görünüm arz etmektedir. Ortadaki tam madalyonun iki ucunda, kısa kenar bordürleriyle yarısı kesilmiş birer yarım madalyon şeması en çok rastlanan madalyonlu Uşak tipidir. Ticari dönemde dokunan bu grup halılarda, madalyonun gerçek oval görünümünün yanı sıra kişisel arzular doğrultusunda geometrik formlara büründüğü, genellikle de eşkenar dörtgen formunda olduğu görülmektedir (Resim:12,15,16). Madalyonlu halı şemasının en yaygın kullanıldığı bölge İran'dır. Özellikle İran'ın Keşan, Tebriz, Saruk, İsfahan, Bidjar bölgelerinde dokunan bu tür örneklerde kimi zaman zeminin boş bırakıldığı (Resim:13) ya da yaprak ve çiçeklere sahip köşeli ya da oval kıvrımlar meydana getiren bitkisel desenlerle hem madalyonun hem de zeminin doldurulduğu görülmektedir[152]. Ticari dönem halılarında olduğu gibi, 16. ve 17. yüzyıla ait madalyonlu Uşak halılarında, zemini tek renk kırmızı veya mavi olmak üzere boş bırakılmış ve bitkisel desenlerle doldurulmuş örnekler olmak üzere iki çeşit uygulama görülmektedir. Madalyonlu Uşak halılarında karakteristik bir özellik olan ortada oval bir madalyon ve köşeliklerde madalyonun formuna uygun olarak biçimlendirilmiş çeyrek madalyonlu şema, ticari dönemde kullanılmıştır (Resim:25). Ancak, Uşak halılarında palmet ve rumi şekillerinden meydana gelen kapalı ve açık kompozisyonlarla doldurulan madalyonların, ticari halılarda klasik görünümlerinden uzaklaşmış palmet ve rumilerin yanı sıra bazen İran halıları da dahil olmak üzere hiç bir bölgede rastlanmayan adeta yeni keşfedilmiş stilize bitkisel motiflerle dolduruldukları görülmektedir (Resim:29).

Anadolu'da, ticari dönemde dokunan madalyonlu halılardan bazılarında, madalyonun ve zeminin bir bölümünün yaprak ve çiçeklerle hatta çiçekli bahar dalları ile doldurulduğu görülmektedir (Resim:30,32,33). İran'ın madalyonlu halılarıyla tanınan Keşan bölgesinde, 20. yüzyıl başlarında dokunmuş bir örnekte de Anadolu'daki çiçekli bahar dallarından meydana getirilmiş örneklere benzer bir şemanın uygulandığı görülmektedir (Resim:37). Ticari halı üretiminin yapıldığı Anadolu'da ve İran'da, daha önceki dönemlerde desen itibariyle benzer örnekleri bulunmayan bu tür uygulamaların, ticari halıcığa ait yeni düzenlemeler olduğu görülmektedir.

---

[151] Ivan C. Neff and Carol V. Maggs, **a.g.e.**, s. 35.

[152] Bk: Helmut Klieber. **Persien Und Seine Teppiche**, München, 1973, s. 140; S.A. Milhofer, **Teppich Atlas Persien-Turkestan**, Hannover, 1980, s. 47; Albrecht Hopf, **Tapis d'Orient**, Paris, 1961, s.45; E.Gans-Ruedin, **Splandeur du Tapis Persan**, Paris, 1980, s. 378.

Madalyonlu halıların bir başka grubu olan zemini kıvrım dal ve yapraklardan meydana gelen bitkisel desenlerle doldurulmuş örnekler, İran'da ve Anadolu'da, daha önce de dokunmuştur (Resim:47,48). Madalyon – köşelik uyumunun ortadan kalktığı bazı örneklerde, iç içe madalyon hissi veren zemin düzenlemesi, İran'ın Saruk bölgesinde dokunan halılarda sık karşılaşılan bir uygulamadır (Resim:49). 20. yüzyıldan itibaren özellikle Ürgüp, Kayseri ve Sivas bölgesinde iç içe madalyon hissi veren halıların dokunduğu görülmektedir (Resim:50,51). Yine madalyonlu halı şemasına sahip olan guvaş boyalı halı resimlerinden bazılarında, bitkisel desenlerle birlikte hayvan tasvirlerine de yer verilmiştir. Tespit edilen örnekler itibariyle, halının bordür ve zeminde, ayrıntılı bir şekilde tasvir edilen hayvanlar arasında kaplan-geyik mücadeleleri ya da başı geriye dönük ve hareket halinde resmedilmiş geyikler bulunmaktadır (Resim:71-73). Anadolu'da özellikle taş kabartma, alçı, maden ve çini sanatında çok yakın benzer örnekleri bulunan hayvan tasvirlerinin, başta Tebriz olmak üzere İran'ın bir çok merkezinde dokunan halılarda kullanıldığı görülmektedir. İran minyatürlerinde de örnekleri görülen hayvan tasvirlerinin ticari halılarda ve İran örneklerinde, perspektif anlayışı ile doğal çevrelerinde resmedildikleri görülmektedir (Resim:73-74). Geleneksel Türk halı sanatında da kullanılan stilize hayvan tasvirlerinin ticari dönemde ve İran halılarında görülen gerçekçi hayvan tasvirlerinden farklı olarak gerçek görünümlerinden uzaklaştırıldıkları görülmektedir. Bunun bir nedeni, geometrik desenlerin ağırlıklı olduğu geleneksel Türk halılarında uygulanan Gördes düğümünün ayrıntılı ve kıvrımlı desenlere elverişli olmamasıdır. Bunun yanı sıra, gerçekçi bir ifadeye sahip insan ve hayvan tasvirlerinin bulunmayışında İslam'daki resim kısıtlamasının etkisi göz ardı edilmemelidir.

Dünyanın her yerinde kolayca tanınabilecek üslup ve desen özelliklerine sahip olan Çin halıları, ticari halıcılık döneminde üretimi yapılmış madalyonlu dokumalardır. Genellikle bitki ve hayvan desenlerinden meydana gelen Çin halılarında çizgisel bir üslup ve ayrıntıcı ifade ile tasvir edilen desenler, Çinlilerin diğer sanat dallarından alınmıştır. Bu özelliği ile diğer halı bölgelerinin dokumalarından farklı bir görünüme sahip olan Çin halıları, ticari dönemde de talep görmüş ve dokunmuştur. Alan araştırmalarında elimizdeki modellere uygun olan (Resim:75-79) herhangi bir örnek bulunamamıştır. Ancak, Çin sanatına ait fantastik hayvanlarla birlikte bir çok motifin ticari halıcılıktan önce de Anadolu'da beğenilerek kullanıldığı görülmektedir.

Anadolu'da ihraç amacıyla dokunan sipariş resimlerle dokunan halıların önemli bir bölümünü de *Zemini Geometrik ve Bitkisel Karakterli Desenlerle Doldurulan Halılar* oluşturmaktadır. Bu gruba ait halılardan bazılarında, bordürlerle çerçevelenmiş

dikdörtgen zeminin, rozet şeklinde tanımlanabilecek birbirinden bağımsız desenlerle doldurulduğu görülmektedir (Resim:80-88). Geometrik ve bitkisel desenlerle, çoğu zaman simetri anlayışı gözetmeksizin dokunan bu gruba ait halıların (Resim:80-81) benzerlerine İran'ın Tahran yakınlarındaki Veramin[153] bölgesinde, Kafkasya'nın Hazar Denizi yakınlarındaki Kuba[154] bölgesinde rastlanmaktadır. Bu gruba ait, aynı formdaki desenlerin daha simetrik bir anlayışla düzenlendiği örnekler (Resim:85,86) Anadolu'da, I. Grup Holbein halılarında ve Yıldızlı Uşak halılarında görülen düzenlemeye çok yakındır[155]. Mısır'da Osmanlı dönemine ait satranç tahtası adı verilen bir halının (16. yüzyıl sonu 17. yüzyıl başı) bordüründe görülen ve stilize edilmiş hayvan mücadelesi izlenimi veren motifin[156], ticari halıcılık döneminde halı zeminindeki rozet desenlerin konturlarında kullanıldığı görülmektedir (Resim:85). Rozet desenli halılardan bazılarında tamamen geometrik desenler kullanıldığı, bu halıların *Türkmen Gülü* olarak bilinen rozet desenleri ve kırmızı ağırlıklı renkleri itibariyle (Resim:88) Türkistan halılarından kopya edildikleri görülmektedir[157].

Bütün zemini kıvrım dallar üzerine yerleştirilmiş çiçek ve yaprak motifleri ile doldurulan, Uşak yöresinde **empirme** (emprime) olarak isimlendirilen halılar, ticari halılar içinde sayıca en fazla örneklerden biridir (Resim:89-116). Tek ya da bir kaç merkezden çıkarak bütün zemini dolduran bitkisel motiflere sahip bu tür örneklerin; Bidjar, Keşan, İsfahan, Kirman, Herat ve Tebriz başta olmak üzere İran'ın çeşitli merkezlerinde dokundukları görülmektedir (Resim: 103-104)[158]. Anadolu'da ticari dönemde dokunan halılara ait, köşeleri taçlı çiçeklerle hareketlendirilmiş, kenarları içe doğru hafif kıvrım oluşturan eşkenar dörtgenlerin ana şemayı oluşturduğu guvaş boyalı desenlerden birinin (Resim: 107), İran'ın Ferahan bölgesinde dokunmuş 19. yüzyıla ait bir halıda aynen uygulandığı[159], yine aynı desenin Isparta Müzesi'nde sergilenen bir halıda (Resim: 108) ve Kula'da yeni dokunmuş bir halıda (Resim:109) kullanıldığı görülmektedir. Sarı ve kırmızı renklerin ağırlıkta olduğu iri yaprak ve çiçeklerle zemini doldurulan bir başka örnek de yine İran'ın Arak, Keşan ve İsfahan bölgelerinde dokunan Polonez halılarıdır

---

[153] S.A. Milhofer, **Teppich Atlas Persian-Turkestan**, Hannover, 1980, s. 85.
[154] Ian Bennett, **a.g.e.**, s.27.
[155] Karşılaştırma için bk: Şerare Yetkin, **a.g.e.**, s. 82, Lev. 27, s. 95 Res. 47.
[156] **Turkish Carpets**, from the 13th-18th centuries, Tekstilbank, plate: 84.
[157] George W. O'Bannon, **The Turkoman Carpet**, London, 1974, s.122-123; S.A. Milhofer, **a.g.e.**, s.125.
[158] Bk: Hella Zippe, **Orientteppiche,** Salzburg, 1969, s. 37; H. Ropers, Morgenländische Teppiche, 1978, s. 200; Ian Bennett, **a.g.e.**, s.58; Albrecht Hopf, **Tapis d'Orient**, Paris, 1961, s. 34.
[159] Bk: Reinhard G. Hubel, **Ullstein Teppichbuch**, Berlin, 1972, s. 181.

(Resim:112-113)[160]. Benzer örnekler Anadolu'da da dokunmuş ve İzmir halısı[161] olarak adlandırılmıştır (Resim: 110,111).

Anadolu'da ihraç amacıyla dokunan madalyonlu halılarda, uzun ve kısa kenarlarda yer alan bordür düzenlemelerinin, etkileri görülen Anadolu'da ve İran'da daha önceki dönemlere ait geleneksel halılardaki bordür düzenlemesinden çok farklı olmadıkları görülmektedir. Büyük boyutlu taban halılarında, genellikle halının dört kenarında da eşit genişlikte yer alan iç ve dıştan bir veya birkaç sıra ince dar şeritle kuşatılmış bordür düzenlemesi, ticari halılarda görülen en yaygın uygulamadır. Halının zemininde ya da madalyonunda kullanılan desenlerle uyumlu olan bordür motifleri içinde bu dönemde en fazla görülen şema, İran'da yaygın bir şekilde kullanılan ve Herat bölgesinden adını alan *Herati Motifi*'dir. Ortada daire şeklinde biçimlendirilerek iki yandan kıvrım yapraklarla kuşatılmış çiçek kompozisyonundan meydana gelen bu düzenleme, genel şemaya bağlı kalınarak bütün halı bölgelerinde en çok tercih edilen bordür desenidir (Resim:14,25,28,32,37,42,50,51,53,60,61,62). Guvaş boyalı desenlerden edinilen bilgiler doğrultusunda, bazı örneklerde geniş bordür ile zemin köşeliklerinin birleştirildiği görülmektedir (Resim:63). Çoğunlukla bitkisel desenlerle doldurulan bu döneme ait halı bordürlerinde kimi zaman Çin sanatında görülen ve Çin bulutu olarak isimlendiren desen değişik şekillerde tekrar yorumlanarak kullanılmıştır (Resim:64).

Ticari amaçla dokunan halılar içinde ikinci grup olarak ele alınan örnekler "**Anadolu'nun Geleneksel Halı Tiplerinden Gelişen Sipariş Halılar**"dır. Çoğunluğu Batı Anadolu Bölgesi'nin **Kula** ve **Gördes** merkezlerinde dokunan bu gruba ait halılar, **seccade** tipinde ve **madalyonlu** (göbekli) düzenlemeye sahip örneklerdir.

Müslümanların namaz ibadetini yerine getirmek için kullandıkları bir eşya olan mihraplı **namazlık** ya da **seccadeler**, işlevi göz önünde bulundurularak şekillendirilmiş özel dokumalardır. Bu özellikleri nedeniyle de ticari dönemde üretilen dokumalar içinde miktar olarak çok fazla değildirler. Desen itibariyle en çok dokunan **Kula** (Resim:117-125), **Gördes** (Resim:156-161) ve **Ladik** (Resim:167-171) seccadelerinde ana şemayı değiştirecek belirgin bir tarz değişikliği olmadığı ancak, bazı örneklerde mihrap, ayetlik ve bordür orantılarının bozulduğu görülmektedir. Özellikle Kula seccadelerine özgü ayetlikler küçülerek sembolik birer bölüm haline gelmiştir (Resim:122-123). Bu dönemde üretimin en önemli iki merkezi olan **Kula** ve **Gördes**'te dokunan örneklerin bordür ve

---

[160] Polonez tanımlaması için bk: Ian Bennett, **a.g.e.**, s. 79.
[161] Bk: Ian Bennett, **a.g.e.**, s.99.

mihrap köşeliklerinde, Anadolu'nun diğer geleneksel dokuma merkezlerine ait desenlerin kullanıldığı ve yeni uygulamalara gidildiği görülmektedir. Örneğin geleneksel **Milas** halılarında görülen ve muhtemelen *İran'ın Herati Motifinden* geliştirilen bordür deseninin geleneksel Kula komposizyonuna sahip bir örnekte kullanıldığı görülmektedir (Resim:118). Bunun yanı sıra Gördes seccadelerinin karakteristik özelliği olan ortadaki ince şeritleri dışta ve içte çevreleyen geniş bordür düzenlemesini yine Kula'da dokunan halılarda da görmek mümkündür (Resim:124-125).

Geleneksel şemaya bağlı kalınarak dokunan mihraplı Gördes örneklerinin bazılarında, mihrap nişi konturlarının bitkisel desenlerle hareketlendirildiği, iki geniş bordür arasına yerleştirilen dar şeritlerin ortadan kalkarak bitkisel desenlerle doldurulmuş geniş bir şerit haline getirildiği görülmektedir (Resim:158). Bununla birlikte kimi örneklerde mihrabın altında yer alan ayetlik ortadan kaldırılmış, bordürlerin sayısı azaltılmış, mihrapta ise daha sade bir düzenlemeye gidilmiştir (Resim:159).

Ticari halıcılık döneminde üretimi yapılan ve belki de bu dönemde yaşanan dejenerasyondan en az etkilenen bir diğer seccade türü de **Ladik** örnekleridir. Geleneksel örneklerde üç bölümden meydana gelen tek yönlü mihrabı, mihrabın altında ve üzerinde yer alan ayetlik olarak değerlendirilebilecek ancak daha geniş bir düzenlemeye sahip bölümleri, dar, geniş ve dar olmak üzere bitkisel desenlerle doldurulan bordür düzenlemeleriyle karakteristik bir görünüme sahip olan Ladik seccadelerinin, Şark Halı Şirketi kataloğunda yer alan resimlerine göre ihraç amacıyla dokundukları anlaşılmaktadır (Resim:167-168). Kula'da dokunan ihraç amaçlı halı örnekleri içinde yer alan Ladik seccadelerinin az da olsa çeşitli değişikliklere maruz kaldığı görülmektedir. Örneğin; tepeliği üç bölüm halinde düzenlenen geleneksel seccadelerin mihrapları, mimari karakterli sütunlarla kısmen birbirinden bağımsız üç bölüme ayrılmış ve mihrap görünümünden uzaklaştırılmıştır (Resim:169). Bazı örneklerde ise mihrabın altında bulunan, bitkisel süslemeleri ve geometrik şeması ile geleneksel Ladik seccadelerine has bölüm ortadan kaldırılmış, boyutlarda değişiklik yapılarak kareye yakın bir uygulama gerçekleştirilmiştir (Resim:170-171). Bu tür Ladik seccadeleri *Trasilvanya Ladiği* olarak isimlendirilmektedir.

Bu dönemde, üretimi özellikle Kula bölgesinde yoğunlaşan söz konusu ticari halılardan mihraplı örneklerin dışında dokunan bir diğer halı tipi ise *göllü Kula* ya da *göbekli Kula* adıyla bilinen **madalyonlu** halılardır (Resim:128-137). Genellikle dokunduğu bölgenin desen ve kompozisyon özelliklerine bağlı kalan bu gruba ait bazı halılarda, özellikle Anadolu'nun değişik dokuma merkezlerine ait desenlerin küçük

değişikliklerle bir araya getirildiği ya da aynı desenin değişik bölgelerde kullanıldığı görülmektedir. Örneğin ticari amaçla dokutulan guvaş boyalı bir halı modelinde, madalyondan sarkar şekilde yerleştirilmiş nazarlık motifi Uşak, Isparta ve Kula'da dokunan halılarda kullanılmıştır (Resim:128-130).

Kula'da dokunan ve *Kız Gördes* adıyla bilinen örnekler, seccade boyutlarından biraz daha büyük olan *Göllü Kula* ya da *Göbekli Kula* seccadeleri tipindeki örneklerdir. İhraç amacıyla dokunan halılara ait guvaş boyalı halı resimleri içinde yer alan ve alan araştırmalarımız sırasında da benzer örneğine rastladığımız *Kız Gördes* halıları, zeminin ortasında eşkenar dörtgen şeklindeki göl veya göbek adı verilen madalyonu, kısa kenarlara yerleştirilmiş ayetlikleri ve birbirine bitiştirilerek mihrap nişi görünümü meydana getiren köşelikleri ile Kula'da dokunan göbekli (madalyonlu) örneklerin etkilerini yansıtmaktadır. Daha çok kompozisyonu itibariyle geleneksel bir görünüme sahip olan bu grup halıların guvaş boyalı resimlerinin bulunması, ticari halıcılık döneminde Anadolu'nun geleneksel dokuma tipleri üzerinde de tüketicinin arzusuna göre en azından desen ve renk açısından bazı değişiklikler yapıldığını göstermektedir (Resim:162-164).

19. yüzyılın ortalarında, Sultan Abdülmecid döneminde ortaya çıkan, zemininde bağımsız veya oval bir madalyon içinde tuğra ya da sancak bulunan örneklerin, 20. yüzyıl başlarında ticari amaçla dokunduğu görülmektedir. Bugün madalyonların içinde büyük bir gül demeti bulunan seccade boyutlarındaki bu örnekler, *Barok Gördes*, *Mecid Gördes* veya *Aynalı Gördes* adıyla dokunmaktadır (Resim:165-166).

Kula dokumaları içinde yer alan diğer bir düzenleme ise madalyonlu halı şemasının madalyonsuz olarak uygulandığı örneklerdir. Bu halılarda zemin, madalyon yerine bitkisel ve geometrik karakterli çiçek ve yapraklarla (Resim: 140,141,143,144) ya da Kula'ya özgü manzara desenleriyle doldurulmuştur (Resim:142).

Seccade boyutlarında dokunan ve **bütün zemini tekrar eden küçük stilize bitkisel desenlerle doldurulmuş örnekler**, zemin ve bordür desenleri itibariyle Anadolu'nun geleneksel halı merkezlerine ait desenlerin ve Anadolu dışındaki halı bölgelerinin desenlerinin en fazla kullanıldığı dokumalardır. Örneğin Şark Halı Şirketi'nin kataloğunda yer alan bir halının zeminde ve bordürlerinde görülen, *salkım söğüt* deseni[162] (Resim:145), Kula (Resim:146) ve Uşak (Resim:147) ile birlikte Şark Halı Şirketi'nin **Hindistan**'daki halı üretimlerinde de kullanılan bir motiftir (Resim:148). Zemini rozet

[162] Salkım söğüt tanımlaması için bk: Ian Bennett, **a.g.e.**, s. 41.

şeklinde aynı desenin tekrar edilmesi ile doldurulan örneklerden bazılarında; **Selçuklu halılarında** görülen bordür ve zemin desenlerinin (Resim:149,153), **Kuşlu Uşak halısı** desenlerinin (Resim:151), özellikle **Kafkasya** bölgesinin **Şirvan** ve **Dağıstan** halılarında görülen zemin motiflerinin (Resim:152)[163] ve **Milas** halılarında da görülen *stilize kartal motiflerinin* kullanıldığı görülmektedir.

Görüldüğü gibi ticari dönemde başta Batı Anadolu'nun geleneksel dokuma merkezlerinde gerçekleştirilen halı üretimi iki ayrı grupta gerçekleşmiştir. İlk grupta, tamamen sipariş desenlerle üretilen halılardan büyük bir bölümünün Anadolu'nun geleneksel halı tiplerinden farklı olduğu görülmektedir. Başta Kula ve Gördes'te yoğunlaşan ikinci grup halı üretimi ise, Anadolu'dan ve Anadolu dışından geleneksel dokuma merkezlerine ait desen özelliklerinin bir araya getirilmesiyle gerçekleşmiştir. Genellikle seccade boyutlarında dokunan bu gruba ait halıların bir bölümünün geleneksel halı örnekleri olduğu, bunun yanı sıra desen ve kompozisyonda bazı değişiklikler yapılarak yeni halı tiplerinin ortaya çıkarıldığı görülmektedir.

Ticari halıcılığın fiilen bitiminden sonra, savaşlar ve ekonomik krizler nedeniyle uzun bir süre durgunluk dönemi yaşyaan Anadolu halıcılığı, 1950'li yıllarda kamu ve özel kuruluşların gayretleriyle yeniden bir canlanma dönemine girmiştir. Yine ticari amaçlar doğrultusunda gerçekleşen bu dönem halıcılık faaliyetlerinde, özellikle kalite ve desen konusunda çeşitli standartlar geliştirildiği ve halı dokuma kursları düzenlendiği görülmektedir. Ancak, bütün bu gelişmelerle birlikte, yukarıda tanıtmaya çalıştığımız ticari dönemde dokunan halıların etkisiyle, Anadolu'nun özellikle batı bölgelerinde desen ve kompozisyon itibariyle farklı görünüme sahip halıların ortaya çıktığı görülmektedir. Unutulmaması gereken bir nokta da, dokunma esnasında herhangi bir desene bağlı kalmadan üretilen halılarda, dokuyucunun katkısının önemli bir faktör olduğudur. Halıda kullanılan bir çiçek formu ya da yaprak şekli veya halının herhangi bir yerinde kullanılan desen topluluğunun genellikle ilk nerede ortaya çıktığı ya da hangi bölgeye ya da millete ait olduğunu ortaya koymak çok zordur. Bunun yanı sıra rengi, kompozisyonu, geometrik ya da bitkisel olması açısından desen özellikleri gibi bazı dokumaya özgü farklılıklar, söz konusu halının yaklaşık olarak hangi bölgeye ya da topluma ait olduğunu gösterebilmektedir.

Ticari dönemde tüccar siparişleri ile dokunan halıların etkilerinin hissedildiği **"Sipariş Halıların Etkisiyle Desen ve Komposizyonu Yozlaşmış Halılar"** başlığı

---

[163] Bk: Reinhard G. Hubel, **Ullstein Teppichbuch**, s. 125; Raymond Benardout, **Caucasian Rugs**, London, 1978,s. 29.

altında gruplanan halı örnekleri, alan araştırmaları sırasında tespit ettiğimiz, malzeme ve teknik olarak geleneksel Türk halı sanatının özelliklerini yansıtan, ancak desen ve kompozisyon itibariyle bir bölgeye ya da dokuma merkezine maledilemeyen örneklerdir. Kendi içinde *madalyonlu, zemini bitkisel desenlerle doldurulan, mihraplı* ve *aynı desenin tekrar edilmesi ile zemini doldurulmuş* örnekler olmak üzere sıraladığımız halılar desen, kompozisyon ve renk açısından geleneksel halı örneklerinden farklıdır.

Madalyonlu halı şeması, Anadolu'da yüzyıllardır kullanılan ve sevilen bir kompozisyondur. Geleneksel örneklerde oval ya da geometrik bir şemaya sahip olan madalyonun çok fazla değişmediği, ayrıntıda kullanılan desenlerin ve halının renklerinin dokuyucunun zevkine göre şekillendiği görülmektedir. Oysa ihraç amacıyla dokunan madalyonlu halı örneklerinde hem madalyon hem de halının diğer bölümleri halı sanatına uzak batılı sipariş sahipleri tarafından kişisel arzulara göre düzenlenmiştir. Bu tarz uygulamaların neticesinde, bugün halen dokunan ve kullanılan halılarda şekli bozulmuş madalyon ya da madalyonun formu ile uyuşmayan eklentiler yapıldığı görülmektedir (Resim:172-174). Renklerinin solukluğu ve zevksizliği bir tarafa, geleneksel dokumalarda halının boyutlarına göre belli oranda genişleyen ve daralan bordür düzenlemesi bir ya da iki sıra ince dar şerit haline dönüştürülmüştür (Resim:176,178,179). Bununla birlikte bazı örneklerde ise bordürlerin tamamen ortadan kalktığı, halının dört kenarını dolanan bir kenar suyu ile yetinildiği görülmektedir (Resim:177). Kimi örnekte ise köşeliklerin ortadan kalktığı (Resim:176) ya da halının boyutları ile madalyonun orantısının bozulduğu görülmektedir (Resim:177-179). Halı zemininde dengeli bir görünüm sağlayan ve genellikle madalyonun formuna göre şekillenen köşelikler amacından uzaklaşmıştır (Resim:178). Bordür ve zemin arasındaki orantının bozulduğu, halının boyutlarına göre bordür bölümünün çok geniş ya da çok dar olduğu görülmektedir (Resim: 180,194,176,178,179). İki yarım ve ortada bir tam altıgenden meydana getirilmeye çalışılan madalyon düzenlemesine sahip bir örnekte, düzenleme çok acemice yapılmış ayrıca madalyonun içinde ve halının zemininde bulunan bitkisel motifler rasgele yerleştirilmiştir (Resim:182).

Taban halısı olarak dokunan örneklerden bazılarında ise zeminin madalyonlu halı şemasına uygun olarak düzenlendiği ancak sembolik madalyonun ve köşeliklerin özellikle İran halılarında görülen gerçekçi bir ifadeye sahip çiçekli bahar dalları ile meydana getirildiği görülmektedir (Resim:183). Benzer desen özelliklerine sahip ancak bordürlerin tamamen ortadan kalktığı örnekler de bulunmaktadır (Resim:184).

Özellikle kareye yakın boyutları ve ilginç desen özellikleriyle ortaya çıkan farklı halı tipleri, ticari dönemin etkilerini yansıtan en iyi örneklerdir (Resim:187-189). Halı dokumalarda özellikle önem verilen dengeli ve simetrik desen dağılımı ortadan kalkmış, tamamen soyut ve anlamsız şekillerden meydana gelen asimetrik bir düzenleme uygulanmıştır (Resim:190,191). Sipariş yöntemi ile dokunan bütün zemini rozet şeklinde ya da geometrik ve bitkisel desenlerle doldurulan örneklerin, daha sonraki dönemde de dokundukları görülmektedir (Resim:192-195).

Alan araştırmalarımızda saptadığımız farklı uygulamalar gösteren örneklerden biri de seccadelerdir. En ve boy orantısı açısından geleneksel seccade örneklerine göre dengesiz bir düzenlemeye sahip olan bu dokumaların bazılarında, stilize edilmiş iri bitkisel desenlerden meydana gelen geniş bordürler bulunmaktadır (Resim:196-197). Konya'nın Ladik ve Karaman bölgelerinde de dokunmuş[164], kareye yakın ölçülere sahip seccade örneklerinden bazılarında ise, bordürlerin daraltılarak sayılarının arttırıldığı görülmektedir (Resim:198,199). Genel görünüş itibariyle seccade özelliğine sahip olan bir örnekte (Resim:200), kullanım alanına göre farklı amaçla dokunan seccade ve madalyonlu halı kompozisyonlarının bir araya getirildiği görülmektedir. Köşeliklerden ikisinin birleştirilerek mihrap nişi oluşturulduğu bu örnekte, zeminin ortasına yerleştirilen madalyon ile, sembolik birer görünüm arz eden küçültülmüş diğer köşelikler dokuyucunun madalyonlu halı tipini seccade formuna dönüştürdüğünü göstermektedir.

Ticari halıcılık döneminde, farklı tonlarda boyanmamış yün ipleriyle, desensiz ya da küçük, tekrar eden desenlerle dokunan ve *Anadolu* adı verilen halı tipi, bugün halen dokunan örneklerdir. Bu tür halılara ait guvaş boyalı resimlere ulaşılamamıştır. Bütün zemini bitkisel karakterli küçük bir motifin tekrarlanması ile doldurulan bu örneklerde, muhtemelen sadece istenen desen çizilmiş ve bu sayede halı dokutturulmuştur (Resim:201-208). Bu nedenle de halının tamamının resmedilmesine gerek görülmediği tahmin edilmektedir. Desenine göre *karpuzlu* (Resim:202), *armutlu*[165] (Resim:203), *yıldızlı demir kepenk* (Resim:204) gibi çeşitli adlarla anılan bu örnekler, büyük boyutlu taban halısı (Resim:205-206) ve yolluk (Resim:207) olarak dokunmaktadır. Bu tür örneklerde genellikle bordür bulunmamaktadır (Resim:202). Halının uzun ve kısa kenarları dar bir kuşak halinde farklı bir renk ile dokunmuş ve bu sayede halıya bordürlü bir görünüm kazandırılmıştır (Resim:203). Bazı örneklerde ise basit desenlerden meydana

---

[164] Bk: Georg Butterweck – Dieter Orasch, **Handbook of Anatolian Carpets**, Wien, 1986, Res: 6,50,88,89.

[165] Kula halılarında da görülen armutlu deseni, yayınlarda da aynı isimle adlandırılmıştır bk: Ian Bennett, **a.g.e.**, s.41.

gelen ve eşit genişlikte halının dört kenarını dolanan bir bordür uygulamasına gidildiği görülmektedir (Resim:206).

SONUÇ

Yerli ve yabancı bir çok bilim adamının araştırmalarına konu olan ve Türklerin Anadolu'ya gelişleri ile birlikte dokunmaya başlanan Anadolu Türk halıları, asırlar boyu gelişimini sürdürmüş ve her dönemde batı toplumlarının ilgisini çekmiştir. Tarihi kaynaklardan edinilen bilgilere göre başlangıçta hediye alışverişi yolu ile batıya götürülen Türk halılarının, giderek ticari bir mal haline geldiği görülmektedir. 15. ve 16. yüzyıllara ait Avrupalı ressamların tablolarında tasvir ettikleri halılar ise, söz konusu yıllarda halı ticaretinin yapıldığını kanıtlamaktadır.

19. yüzyıla kadar önce takas yöntemi, sonra da para ile yapılan ticarette, bu yüzyıldan itibaren belirgin bir değişikliğe gidilmiştir. Özellikle 19. yüzyılın ortalarından itibaren, bir çok Avrupa ülkesinin ve Amerika Birleşik Devletleri'nin önemli miktarlarda sermayeler koyarak üretime yöneldikleri, demiryolundan maden işletmeciliğine, dokumadan sigorta şirketlerine kadar her alanda girişimde bulundukları görülmektedir.

18. yüzyıldan itibaren batıda yaşanan sanayi devrimleri, lüks tüketim mallarına talebi arttırmıştır. Çağın buluşlarından uzak kalan Anadolu'nun, batının sanayi mallarına bağımlılığı ve bunun yanında Anadolu'daki ucuz emek ve bol hammadde, batılı tüccarları Osmanlı halı ticaretinde harekete geçiren en önemli etkenlerdir.

Merkezi Batı Anadolu olmak üzere Anadolu'da yaklaşık 100 yıl boyunca devam eden ticari halı üretimini, kendi içinde ayrı ayrı dönemler halinde ele almak gerekmektedir. İlk etapta *Kula*, *Gördes* ve *Uşak* gibi geleneksel halı dokuma merkezlerinde eve iş verme yöntemi ile gerçekleşen ihraç amaçlı halı üretimi, 1880'li yıllara kadar, bazı istisnalar hariç, geleneksel yöntemlerle devam etmiştir. Bu dönemdeki üretim, ticaret evlerinin genellikle *Rum* ve *Ermeni* aracılar vasıtasıyla yalnızca dokunacak halının ölçülerini belirlemek ve dokuyuculara avans vermek suretiyle gerçekleşmiştir. Bu yöntemle gerçekleştirilen üretimde malzeme ve desenin tamamen dokuyucu tarafından belirlendiği, dokunan halıların ise geleneksel halı şemasına uygun olduğu görülmektedir. 1880'li yıllara gelindiğinde, ticaret evlerinin daha fazla kazanmak amacıyla bazı yeni uygulamalara yöneldikleri görülmektedir. Bunların başında artan yün fiyatları karşısında yeni arayışlara yönelinmiş, hem ucuz hem de güvelenme problemi olmadığı için, atkı ve çözgülerde pamuk ipliği kullanımına gidilmiştir. Bunun yanı sıra talebi karşılamakta yetersiz kalan ve pahalı olan kök boya yerine Avrupa'da imal edilen sentetik boyaların kullanımı teşvik edilmiştir. 1890'lı yıllardan itibaren ise değişen Avrupa toplumunun zevkine hitap edecek desenlerde halı üretiminin gerçekleşmesi durumunda talebin daha da

artacağı keşfedilmiş ve özellikle *Londra*'da kurulan bürolarda Avrupalıların beğenisine uygun desenler geliştirilmiştir. Guvaş boyalarla dokunacak halının desen özelliklerine göre 1/4'ü, 1/2'si ya da tamamı hazırlanan halı resimlerinin, İran, Anadolu, Kafkas ve Türkistan halılarının desen özellikleri ile birlikte, dönemin Avrupa sanatına ait süsleme şemalarından meydana geldiği görülmektedir.

Bu dönemde gerçekleşen halı üretiminin etkilerini *olumlu* ve *olumsuz* olmak üzere iki ana başlık altında ele almak gerekmektedir. Olumlu olarak değerlendirebileceğimiz gelişme, halı üretiminin Osmanlı dış ticaretindeki payı dikkate alınarak, ülke ekonomisinde yarattığı canlanmadır. Yabancı sermayeyi ülkemize çekebilmek amacıyla ortaya koyulan çabaları gördüğümüz şu günlerde yapılmak istenen, halıcılık sayesinde 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında gerçekleşmiştir denebilir. Ancak ticari açıdan yaşanan olumlu gelişmeler yalnızca batılı şirketlerin ülkemizde faaliyet göstermesi ya da temsilcilikler vasıtasıyla fabrikalar kurması şeklinde algılanmamalıdır. Türk halıcılığına yönelik aşırı talep, talep sahiplerinin büyük menfaatlerinden kaynaklanmaktadır. Hammadde ucuz, iş gücü ucuz, kâr yüksek. Gerçekten de gümrük kayıtları ve tarihi belgeler incelendiğinde eşine az rastlanacak üretim bilgileri ile karşılaşılmaktadır.

Özellikle 20. yüzyılın ilk çeyreğinde, Anadolu'da ihraç amacıyla dokunan halı miktarı çok fazladır. Dokuyucular talebi karşılamak amacıyla, gündüzlerin dışında başlarında kandillerle geceleri de dahil olmak üzere o günkü şartlarda büyük çabalar göstermişlerdir. Üreticilere verilen gündelikler, satış fiyatı ile karşılaştırıldığında halı ticareti yapan tüccarların % 300 ile % 600 arasında kâr sağladıkları görülmektedir. Bu da Türk halıcılığına karşı aşırı talebin nedenini açıklamaktadır. Gündeliklerin az olmasına rağmen, tüccarların aşırı talebinin büyük özverilerle karşılandığı görülmektedir. Bunun nedenlerini ise, halkın fakirliğine, genç kız ve kadın nüfusun yapacak başka bir işinin olmamasına bağlamak mümkündür.

Ticari açıdan yaşanan olumlu ve olumsuz gelişmeler bir tarafa bırakılacak olursa, bu dönemin asıl etkilerinin geleneksel Türk halıcılığında yaşandığı görülmektedir. 1890'lı yıllara kadar, ticari halıcılık, desen ve malzeme açısından büyük ölçüde geleneksel halıcılık paralelinde gerçekleşmiştir. Ancak bu, 1890'a kadar hiçbir olumsuz sonucun ortaya çıkmadığı anlamına gelmemelidir. Halıya olan talebin artması, kısa zamanda üretimin artmasını sağlamış, bu da yün yerine atkı ve çözgüde daha ucuza maledilen pamuk ipliği kullanılmasına neden olmuştur. Bununla birlikte Anadolu'nun geleneksel dokuma merkezlerinde bitkisel boyalarla elde edilen renkler, hem maliyetin fazlalığı hem de batının parlak ve canlı renk isteğine cevap veremediği için büyük ölçüde terkedilmiş,

aynı zamanda tüccarlar için ek gelir imkanı sağlayan kimyasal boyaların kullanımı yaygınlaşmıştır. Bu dönemdeki en önemli yenilik ise, 1890'lardan sonra, batılı müşterilere hitap edecek renk ve desenlerde halı üretiminin yapılması durumunda talebin daha da artacağının keşfedilmesidir. Özellikle Londra başta olmak üzere Avrupa'nın çeşitli merkezlerinde batı zevkine göre hazırlanmış guvaş boyalı halı resimleri Anadolu'ya gönderilmiş ve bu amaçla kurulan desenhanelerde milimetrik kağıtlara aktarılmıştır. Üretimi ikiye hatta üçe katlayan bu gelişme ile, dokuyucunun düğüm atmaktan başka halıya hiç bir katkısının kalmadığı, geleneksel Türk halı sanatının ise halı endüstrisine dönüştüğü görülmektedir.

Konuya duyarlı kişiler sayesinde söz konusu olumsuz durumun Osmanlı Hükümeti tarafından da önemsendiği ve çeşitli önlemler alındığı görülmektedir. Arşiv belgelerinden, Uşak üretiminin ıslahı amacıyla 1890'lı yıllarda Bursa'daki camilerden 500 yıllık halıların Uşak üretimine örnek olması için toplandığı belirtilmektedir[166]. Ancak, alınan bu ve benzeri tedbirlerin ne yazık ki bir faydasının olduğunu söylemek zordur.

1836-1935 yılları arasında gerçekleşen ticari amaçlı halı üretimini, o günkü koşullarda başlamış ve bitmiş bir dönem olarak değerlendirmek mümkün değildir. İstisnalar hariç, bugün Anadolu'nun özellikle Batı bölgelerinde kullanılan halılar incelendiğinde, değişen halı kompozisyonu ile örneklerini daha önce göremediğimiz farklı desen uygulamaları dikkat çekmektedir. Ticari halılardaki İran kökenli bitkisel desenlerin, daha sonraki dönemlerde kıvrımlara uygun olmayan Gördes düğüm tekniği ile dokunması, genellikle şekilsiz ve anlamsız yeni desenlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Ancak, ticari dönem halıcılık faaliyetlerinin Türk halıcılığına en kalıcı mirasları, bugün halen uygulanan pamuk ipliği kullanımı ile anilin ve alizarinler olarak isimlendirilen kimyasal boyalardır.

[166] Özlem Öztoksoy - İbrahim Yıldırım, **a.g.m.**, s. 492.

SEÇME BİBLİYOGRAFYA

Halı İle İlgili Yayınlar:

Anmaç, E., "İngiliz Sermayesinin Batı Anadolu Halıcılığına Etkisi ve Şark Halı Kumpanyası", **Kamu ve Özel Kuruluşlarla Orta Öğretimde, Üniversitelerde El Sanatlarına Yaklaşım ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri**, Ankara, 1994, s. 5-17.

Arseven, H., "Feshane Halıları",**Türkiyemiz,** 47, Ekim, 1985, s.16-23.

Aslanapa, O., **Türk Halı Sanatının Bin Yılı**, İstanbul, 1987.

Aytaç, İ.Ç., "Değişim Süreci İçinde Uşak Halıları", **21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu** 25-27 Ekim 2001, C.1, İstanbul, 2001, s. 497-504.

Azadi, S., **Turkoman Carpets**, London, 1975.

Bennett, I., **Oriental Carpets and Rugs**, Portugal, 1985.

Butterweck, G. - Orasch, D., **Das Standard Werk des Anatolischen Knüpfteppichs / Handbook of Anatolian Carpets**, Wien, 1986.

Coen, L. - Duncan, L., **The Oriental Rug**, Toronto, 1978.

Çetintürk, B., "İstanbul'da XVI. Asır Sonuna Kadar Hâssa Halı San'atkârları", **Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri** -I, İstanbul, 1963, s. 715-731.

Deniz, B., "Kula Halıları", **Bilim Birlik Başarı,** 43/11, s.13-19.

Deniz, B., "Gördes Halıları", **Bilim Birlik Başarı,** 45/12, s.13-19

Dirik, K., **Eski ve Yeni Türk Halıcılığı ve Cihan Halı Tipleri Panoraması**, İstanbul, 1938.

Erdmann, K., **Der Türkische Teppich Des 15. Jahrhunderts / 15. Asır Türk Halısı**, İstanbul, 1957.

Floret, E., "French Carpets: La Savonnerie", **Halı**, S. 78, December, 1994, s. 84-85.

Gans-Ruedin, E., **Splandeur du Tapis Persan**, Paris, 1980.

Gans-Ruedin, E., **Le Tapis de l'Amateur**, Paris, 1980.

Golkarian (Güldiken), K., "İran Türkleri El Sanatları (Halı Üzerine)", **Uluslar arası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri**, 4-7 Kasım 1997, Ankara, 1999, s. 277-285.

Güngör, İ. H., **Türk Halıları (Çanakkale Bölgesi Halıları)**, C. I, İstanbul, 1984.

Hopf, A., **Tapis d'Orient**, Reutlingen, 1961.

Işıksaçan, G., **Batı Anadolunun Başlıça Halı Merkezlerinde İmal Edilen Halıların Desen ve Kaliteleri Üzerinde Araştırmalar**, İzmir, 1964.

Iten- Maritz, J., **Le Tapis Turc**, Freiburg, 1975.

Kalender, E., "Türk Halı Sanatı Tarihinde Savonnerie ve Aubusson Halılarının Yeri", **Arış**, 3 (1997), s.,48-53.

Kendrick, A. F., **Hand-woven Carpets Oriental European**, London, 1922.

Küçükerman, Ö., **Anadolu'nun Geleneksel Halı Dokuma Sanatı İçinde Hereke Fabrikası, Saraydan Hereke'ye Giden Yol**, İstanbul, 1987.

Küçükerman, Ö., **İzmir Limanı ve Isparta Halı Fabrikası**, Ankara, 1990.

Larson, K., **Rugs and Carpets of the Orient**, London, 1978.

Lettenmair, G., **Das Grosse Orientteppich Buch**, München, 1980.

Loges, W.,**Turkoman Tribal Rugs**, London, 1980.

Milhofer, S.A., **Teppich Atlas, Türkei, Kaukasus**, Hannover, 1979.

Milhofer, S.A., **Teppich Atlas, Persian, Turkestan**, Hannover, 1980.

Neff, I.C.- Maggs, C.V., **Dictionary of Oriental Rugs**, London, 1977.

O'Bannon, G.W., **The Turkoman Carpet**, London, 1974.

Raymond, B., **Caucasian Rugs**, London, 1978.

Ropers, H., **Morgenländische Teppiche**, Berlin, 1978;

Sönmez, Z., "Batı Anadolu Türk Halıcılığı",**Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi** (Türk Halıları Özel Sayısı), 32, Ekim, 1984, s. 95-107.

Spuhler, F., **Die Orientteppiche**, Berlin, 1987.

Turkish Carpets from the 13th-18th centuries, Tekstilbank.

Türker, Ş., **Kostbarkeiten Orientalischer Teppichknüpfkunst Kollektion Türkas**, C. III, 1976.

Türkhan, K.H., **İslamic Rugs**, London, 1968.

Yetkin, Ş., **Türk Halı Sanatı**, Ankara, 1991.

Zippe, H., **Orientteppiche**, Salzburg, 1969.

Ekonomik ve Sosyal Hayat ile İlgili Yayınlar:

Bağış, A.İ., "Osmanlı Ekonomisinde Ticaret Sektörünün Görünümü Yabancı Tüccar ve Gayrimüslüm Tebaanın İzmir Ticaretindeki Yeri ve Önemi", **1885-1985 Türkiye Ekonomisinin 100 Yılı ve İzmir ve İzmir Ticaret Odası Sempozyumu**, İzmir, 1985, s.1-12.

Çadırcı, M., **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, Ankara, 1991.

Desmet–Greegorie, H., **Büyülü Divan, XVIII. Yüzyıl Fransa'sında Türkler ve Türk Dünyası**, İstanbul, 1991.

Fesch, P., **Abdülmecid'in Son Günlerinde "İstanbul"**, İstanbul, 1999.

French, D.H., "Yün Ticareti ve Ankara'da İngiliz Tüccarlar", **Ankara Dergisi**, C. I, S. 3, Ocak, 1992, s. 29-34.

Goffman, D., **İzmir ve Levanten Dünya 1550-1650**, İstanbul, 1995.

Gürsoy, M., **Ekonomisi ve İnsanları ile Bizim İzmirimiz**, İstanbul, 1993.

İnalcık, H., **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)-I**, İstanbul, 2000.

İngiliz Konsolosluk Raporlarına Göre İzmir Ticareti (1864-1914), İzmir 1998.

Karakışla, Y.S., "Arşivden Bir Belge (36) Uşak'ta Kadın Halı İşçilerinin İsyanı (1908)", **Toplumsal Tarih**, 99, s. 54-57.

Kaynak, M., "Osmanlı Demiryollarına Bir Bakış", **Yapıt**, 5, Ankara, 1984, s. 66-85.

Kurmuş, O., **Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi**, Ankara, 1982.

Kütükoğlu, M.S., **Osmanlı-İngiliz İktisâdî Münasebetleri I (1580-1838)**, Ankara, 1974.

Kütükoğlu, M.S., "Osmanlı Dış Ticaretinin Gelişmesinde İzmir Limanı ve Gümrüklerin Rolü", **1885-1985 Türkiye Ekonomisinin 100 Yılı İzmir ve İzmir Ticaret Odası Sempozyumu**, 21-23 Kasım 1985, İzmir, 1985, s.1-12.

Lewis, B., **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Ankara, 1970.

Lindau, P., "1900'lerde İzmir", **Türk Dünyası Araştırmaları**, 38, Ekim, 1985, s. 148-181.

Locomte, P., **Türkiye'de Sanatlar ve Zenaatlar, 19. Yüzyıl Sonu**, Tercüman 1001 Temel Eser, No: 59.

Martal, A., **Değişim Sürecinde İzmir'de Sanayileşme**, İzmir, 1999.

Ökçün, G., **Osmanlı Sanayii 1913-1915 İstatistikleri**, İstanbul, 1984.

Quataert, D., **Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü**, İstanbul, 1999.

Sami, S. vd., **Bir Zamanlar Gördes**, Manisa, 1999.

Taçalan, N., **Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken**, 1971.

Ülker, N., "XVIII. yy.'ın İkinci Yarısında İzmir'deki İngiliz Tüccarına Dair Ticari Problemlerle İlgili Belgeler", **Türk Tarih Belgeleri Dergisi**, C. XIV, S. 18, Ankara, 1992, s. 261-319.

Yetkin, S., "Ege'nin İki Kıyısında Halı Rekabeti", **Toplumsal Tarih,** 62, Şubat, 1999, s. 11-19.

Yetkin, S., "II. Meşrutiyet Öncesi Ege'de Şirket-i Milli Denemesi: Uşak Osmanlı Halı Ticarethanesi - I", **Toplumsal Tarih,** 26, Şubat, 1996, s.14-19.

Yetkin, S., "II. Meşrutiyet Öncesi Ege'de Şirket-i Milli Denemesi: Uşak Osmanlı Halı Ticarethanesi -II", **Toplumsal Tarih,** 27, Mart, 1996, s.26-31.

Belgeler

BOA, Meslis-i Vükelâ Mazbataları, C.V, Sıra No:1581, Dosya No:149, Gömlek No: 22, Tarih: 1329, S. 21.

BOA, Meslis-i Vükelâ Mazbataları, C.VII, Dosya No:226, Gömlek No:37, Tarih: 1329, Z.26.

BOA, Meslis-i Vükelâ Mazbataları, C.V, Sıra No:2970, Dosya No:166, Gömlek No: 8, Tarih: 1330, B.1.

BOA, Meslis-i Vükelâ Mazbataları, C.VII, Dosya No:247, Gömlek No:88, Tarih: 1335, L. 26.

BOA, Meslis-i Vükelâ Mazbataları, C.VII, Dosya No:251, Gömlek No:107, Tarih: 1337, Z. 26.

BOA, Meslis-i Vükelâ Mazbataları, C.VII, Dosya No:252, Gömlek No:3, Tarih: 1338, L.18.

BOA, Meslis-i Vükelâ Mazbataları, C.VII, Dosya No:253, Gömlek No:106, Tarih: 1338, Ra. 15.

BOA, Meslis-i Vükelâ Mazbataları, C.V, Sıra No:500, Dosya No:134, Gömlek No: 45, Tarih: 1347, Za.15.

Oriental Carpets, Şark Halı Şirketi (The Oriental Carpet Manufacturers Ltd.) Kataloğu, (Tarihsiz).

RESİM LİSTESİ

Resim 1- Şark Halı Şirketi'nin (The Oriental Carpet Manufacturers) 1912 tarihli 5 Sterlin değerindeki hisse senedi. Karakışla 2002, s. 56.

Resim 2- Düğüm çeşitleri. Bennett 1985, s.16.

Resim 3- Yatay tezgâh. İnternetten.

Resim 4- Dikey tezgâh. Isparta Müzesi'nden. Kasım 2000.

Resim 5- Hareketli dikey tezgah. İnternetten.

Resim 6- Bordüründe hanedan arması bulunan, guvaş boya ile hazırlanmış madalyonlu halı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 7- Özel isteğe göre dokunmuş bir halı. Özel koleksiyon. Uşak 2001.

Resim 8- Sümer Halı Fabrikası koleksiyonunda bulunan kilim desenlerinden guvaş boya ile hazırlanmış bir halı modeli. 6.5.1905 tarihli. Isparta 2000.

Resim 9- Sümer Halı Fabrikası koleksiyonunda bulunan guvaş boya ile hazırlanmış köşe göbek, orta köşe ve göbekli köşeli adı verilen madalyonlu halı modeli. Isparta 2000.

Resim 10- Sümer Halı Fabrikası koleksiyonunda bulunan guvaş boya ile hazırlanmış köşe göbek, orta köşe ve göbekli köşeli adı verilen madalyonlu halı modeli. Isparta 2000.

Resim 11- Köşe göbek, orta köşe ve göbekli köşeli adı verilen madalyonlu halı. Isparta, Sümer Halı Kataloğu, s. 75, Isparta 2000.

Resim 12- Köşe göbek, orta köşe ve göbekli köşeli adı verilen madalyonlu halı. 230x380 cm. ölçülerinde, atkı ve çözgü pamuk malzemeli. Isparta Müzesi, Env. No: 10.1.89. Isparta 2000.

Resim 13- Madalyonlu halı, Bidjar/İran. Lettenmair 1980, s. 156.

Resim 14- Köşe göbek, orta köşe ve göbekli köşeli adı verilen madalyonlu halı, Uşak merkez Yamanlar Camii. Demirbaş No: 67. 325x370 cm. ölçülerindedir. 18x22 kalitede yün malzeme ile dokunmuştur. Temmuz 2001.

Resim 15- Sümer Halı Fabrikası koleksiyonunda bulunan guvaş boya ile hazırlanmış köşe göbek, orta köşe ve göbekli köşeli adı verilen madalyonlu halı modeli. Isparta 2000.

Resim 16- Köşe göbek, orta köşe ve göbekli köşeli adı verilen madalyonlu halı. Şark Halı Şirketi'nin Oriental Carpets isimli kataloğundan alınmıştır. Süreyya Çolak Kitaplığından. İzmir 2001.

Resim 17- Köşe göbek, orta köşe ve göbekli köşeli adı verilen madalyonlu halı, Uşak merkez Zincirli Cami. Demirbaş No: 30. 124x181 cm. ölçülerindedir. 18x22 kalitede yün malzeme ile dokunmuştur. Temmuz 2001.

Resim 18- Köşe göbek, orta köşe ve göbekli köşeli adı verilen madalyonlu halı, Uşak merkez Çakaloz Camii. 118x163 cm. ölçülerindedir 16x24 kalitede yün malzeme ile dokunmuştur. Temmuz 2001.

Resim 19- Köşe göbek, orta köşe ve göbekli köşeli adı verilen madalyonlu halı, Uşak merkez Yeşil (Tahtalı) Cami. 115x167 cm. ölçülerindedir. 22x26 kalitede yün malzeme ile dokunmuştur. Temmuz 2001.

Resim 20- Köşe göbek, orta köşe ve göbekli köşeli adı verilen madalyonlu halı, Uşak merkez Yeşil (Tahtalı) Cami. 165x200 cm. ölçülerindedir. 15x15 kalitede yün malzeme ile dokunmuştur. Temmuz 2001.

Resim 21- Köşe göbek, orta köşe ve göbekli köşeli adı verilen madalyonlu halı, Uşak merkez Deveci Camii. 120x180 cm. ölçülerindedir. 20x24 kalitede yün malzeme ile dokunmuştur. Temmuz 2001.

Resim 22- Köşe göbek, orta köşe ve göbekli köşeli adı verilen madalyonlu halı, Uşak merkez Cinibiz Camii. 163x223 cm. ölçülerindedir. 15x17 kalitede yün malzeme ile dokunmuştur. Temmuz 2001.

Resim 23- Köşe göbek, orta köşe ve göbekli köşeli adı verilen madalyonlu halı, Çarşı Camii Kula/Manisa. 125x190 cm. ölçülerindedir. 26x32 kalitede yün malzeme ile dokunmuştur. Temmuz 2001.

Resim 24- Köşe göbek, orta köşe ve göbekli köşeli adı verilen madalyonlu halı, Uşak merkez Çakaloz Camii. 307x368 cm. ölçülerindedir. 20x22 kalitede yün malzeme ile dokunmuştur. Temmuz 2001.

Resim 25- Sümer Halı Fabrikası koleksiyonunda bulunan guvaş boya ile hazırlanmış köşe göbek, orta köşe ve göbekli köşeli adı verilen madalyonlu halı modeli. Isparta 2000.

Resim 26- Madalyonlu halı. İzmir bölgesi dokuması. Kendrick 1922, res. 97.

Resim 27- Madalyonlu halı, Uşak merkez Mutaf Camii. Demirbaş No: 7. 146x306 cm. ölçülerindedir. 18x22 kalitede dokunmuştur. Atkı ve çözgü pamuk, desen ipi yündür. Temmuz 2001.

Resim 28- Sümer Halı Fabrikası koleksiyonunda bulunan guvaş boya ile hazırlanmış madalyonlu halı modeli. Isparta 2000.

Resim 29- Sümer Halı Fabrikası koleksiyonunda bulunan guvaş boya ile hazırlanmış madalyonlu halı modeli. Isparta 2000.

Resim 30- Sümer Halı Fabrikası koleksiyonunda bulunan guvaş boya ile hazırlanmış içi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı modeli. Isparta 2000.

Resim 31- Sümer Halı Fabrikası koleksiyonunda bulunan guvaş boya ile hazırlanmış içi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı modeli. Isparta 2000.

Resim 32- İçi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı. Sümer Halı Kataloğu, s. 61, Isparta 2000.

Resim 33- İçi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı. 260x356 cm. ölçülerindedir. Atkı ve çözgü pamuk malzemelidir. Isparta Müzesi, Env. No. 7.1.94. Isparta 2000.

Resim 34- İçi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı. Sümer Halı Kataloğu, s. 62, Isparta 2000.

Resim 35- Madalyonlu halı, Meşhed/İran. Atkı ve çözgüsü pamuk malzemeli olan halı, 1935'li yıllara tarihlenmektedir. Larson 1978, s. 114.

Resim 36- Madalyonlu halı, Kirman/İran. Yün malzeme ile dokunmuştur. Zippe 1969, s.40-41.

Resim 37- Madalyonlu halı, Keşan/İran. 135x210 cm. ölçülerindedir. Çözgü pamuk, atkı ipek ve pamuk, desen ipi ise yün ve ipek malzemelidir. 20. yüzyıla tarihlenmektedir. Milhofer 1980, s. 83.

Resim 38- Madalyonlu halı. Eskişehir bölgesi dokuması. 200x250 cm. ölçülerindedir. Atkı ve çözgü pamuk malzemelidir. 1945'li yıllara tarihlenmektedir. Larson 1978, s.69.

Resim 39- İçi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı, Uşak merkez Çakaloz Camii. 250x320 cm. ölçülerindedir. 26x28 kalitede dokunmuştur. Atkı ve çözgüsü pamuk malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 40- İçi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı, Uşak merkez Çakaloz Camii. 120x177 cm. ölçülerindedir. 18x22 kalitede dokunmuştur. Atkı ve çözgüsü pamuk malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 41- Guvaş boya ile hazırlanmış içi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 42- Guvaş boya ile hazırlanmış içi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 43- İçi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı. Şark Halı Şirketi'nin Oriental Carpets isimli kataloğundan alınmıştır. Süreyya Çolak kitaplığından. İzmir 2001.

Resim 44- Guvaş boya ile hazırlanmış içi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı modeli. Tahir Önder koleksiyonudan. İzmir 2001.

Resim 45- İçi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı. 510x590 cm. ölçülerindedir. 12x18 kalite ile dokunmuştur. Yün malzemelidir. Özel koleksiyon. İzmir 2001.

Resim 46- İçi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı. Şark Halı Şirketi'nin Oriental Carpets isimli kataloğundan alınmıştır. Süreyya Çolak kitaplığından. İzmir 2001.

Resim 47- Guvaş boya ile hazırlanmış içi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 48- İçi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı. Isparta, Sümer Halı Kataloğu, s. 65, Isparta 2000.

Resim 49- Madalyonlu halı, Sarouk/İran. 130x224 cm. ölçülerindedir. Çözgü ve atkı pamuk malzemelidir. İran düğümü ile dokunan halı 19. yüzyıla tarihlenmektedir. Coen 1978, s. 60.

Resim 50- Madalyonlu halı, Ürgüp/Nevşehir. 133x222 cm. ölçülerindedir. Atkı ve çözgüsü pamuk malzemeli olan halı 1920 civarına tarihlenmektedir. Iten-Maritz 1975, s.266.

Resim 51- Madalyonlu halı, Kayseri. 205x303 cm. ölçülerindedir. Atkı ve çözgüsü pamuk malzemelidir. Iten-Maritz 1975, s.262.

Resim 52- Sümer Halı Fabrikası koleksiyonunda bulunan guvaş boya ile hazırlanmış içi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı modeli. Isparta 2000.

Resim 53- İçi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı, Sümer Halı Fabrikası/Isparta. 205x332 cm. ölçülerindedir. 26x33 kalitede dokunmuştur. Atkı ve çözgü pamuk malzemelidir. Isparta 2000.

Resim 54- İçi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı. Şark Halı Şirketi'nin Oriental Carpets isimli kataloğundan alınmıştır. Süreyya Çolak kitaplığından. İzmir 2001.

Resim 55- İçi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı. Şark Halı Şirketi'nin Oriental Carpets isimli kataloğundan alınmıştır. Süreyya Çolak kitaplığından. İzmir 2001.

Resim 56- İçi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı, Kula. Süreyya Çolak arşivinden. İzmir 2001.

Resim 57- Guvaş boya ile hazırlanmış içi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 58- Madalyonlu halı, Erdebil/İran. 141x204 cm. ölçülerindedir. Türker 1976, s. 179.

Resim 59- Guvaş boya ile hazırlanmış içi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 60- Guvaş boya ile hazırlanmış içi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 61- İçi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı. Sümer Halı Kataloğu, s. 66, Isparta 2000.

Resim 62- Madalyonlu halı, Gördes/Manisa. 170x235 cm. ölçülerindedir. Atkı ve çözgüsü pamuk malzemeli olan halı, 1930'lu yıllara tarihlenmektedir. Larson 1978, s.70.

Resim 63- Guvaş boya ile hazırlanmış içi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 64- Guvaş boya ile hazırlanmış içi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 65- Madalyonlu halı, Heriz bölgesi /Azerbaycan. 280x347 cm. ölçülerindedir. 42x42 kalitede dokunmuştur. Atkı ve çözgü pamuktur. 19. yüzyıl sonuna tarihlenmektedir. Gans-Ruedin 1980, s.199.

Resim 66- İçi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı, Uşak merkez Çakaloz Camii. 117x175 cm. ölçülerindedir. 24x26 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 67- İçi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı, Uşak merkez Yeşil (Tahtalı) Cami. Demirbaş No:69. 247x355 cm. ölçülerindedir. 15x15 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 68- İçi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı, detay. Uşak merkez Yeşil (Tahtalı) Cami. Demirbaş No:69. 247x355 cm. ölçülerindedir. 15x15 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 69- Madalyonlu halı. İzmir bölgesi dokuması. Lettenmair 1980, s.329.

Resim 70- Sümer Halı Fabrikası koleksiyonunda bulunan guvaş boya ile hazırlanmış içi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı modeli. Isparta 2000.

Resim 71- Guvaş boya ile hazırlanmış içi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 72- İçi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı, Sivas üretimi. Şark Halı Şirketi'nin Oriental Carpets isimli kataloğundan alınmıştır. Süreyya Çolak kitaplığından. İzmir 2001.

Resim 73- Sümer Halı Fabrikası koleksiyonunda bulunan guvaş boya ile hazırlanmış içi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı modeli. Isparta 2000.

Resim 74- Madalyonlu halı, Tebriz/İran. Gans-Ruedin 1980, s.44.

Resim 75- Guvaş boya ile hazırlanmış madalyonlu Çin halısı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 76- Guvaş boya ile hazırlanmış madalyonlu Çin halısı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 77- Guvaş boya ile hazırlanmış madalyonlu Çin halısı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 78- Guvaş boya ile hazırlanmış madalyonlu Çin halısı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 79- Guvaş boya ile hazırlanmış madalyonlu Çin halısı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 80- Rozet desenli halı (1/4). Şark Halı Şirketi'nin Oriental Carpets isimli kataloğundan alınmıştır. Süreyya Çolak kitaplığından. İzmir 2001.

Resim 81- Rozet desenli halı. Özel koleksiyon. Uşak 2001.

Resim 82- Guvaş boya ile hazırlanmış rozet desenli halı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 83- Guvaş boya ile hazırlanmış rozet desenli halı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 84- Guvaş boya ile hazırlanmış rozet desenli halı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 85- Guvaş boya ile hazırlanmış rozet desenli halı modeli. Sümer Halı Fabrikası koleksiyonundan. Isparta 2000.

Resim 86- Guvaş boya ile hazırlanmış rozet desenli halı modeli. Sümer Halı Fabrikası koleksiyonundan. Isparta 2000.

Resim 87- Guvaş boya ile hazırlanmış rozet desenli halı modeli. Sümer Halı Fabrikası koleksiyonundan. Isparta 2000.

Resim 88- Guvaş boya ile hazırlanmış rozet desenli halı modeli. Sümer Halı Fabrikası koleksiyonundan. Isparta 2000.

Resim 89- Guvaş boya ile hazırlanmış yaprak ve empirme (emprime) adı verilen serpme çiçek ve yaprak desenli halı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 90- Guvaş boya ile hazırlanmış yaprak ve empirme (emprime) adı verilen serpme çiçek ve yaprak desenli halı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 91- Guvaş boya ile hazırlanmış yaprak ve empirme (emprime) adı verilen serpme çiçek ve yaprak desenli halı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 92- Guvaş boya ile hazırlanmış yaprak ve empirme (emprime) adı verilen serpme çiçek ve yaprak desenli halı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 93- Yaprak ve empirme (emprime) adı verilen serpme çiçek ve yaprak desenli halı. Isparta, Sümer Halı Kataloğu, s.67.

Resim 94- Guvaş boya ile hazırlanmış yaprak ve empirme (emprime) adı verilen serpme çiçek ve yaprak desenli halı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 95- Yaprak ve empirme (emprime) adı verilen serpme çiçek ve yaprak desenli halı. Isparta, Sümer Halı Kataloğu, s.70.

Resim 96- Serpme çiçek ve yapraklı halı deseni. Isparta, Sümer Halı arşivinden. Isparta 2000.

Resim 97- Guvaş boya ile hazırlanmış yaprak ve empirme (emprime) adı verilen serpme çiçek ve yaprak desenli halı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 98- Guvaş boya ile hazırlanmış yaprak ve empirme (emprime) adı verilen serpme çiçek ve yaprak desenli halı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 99- Yaprak ve empirme (emprime) adı verilen serpme çiçek ve yaprak desenli halı, Uşak merkez Çakaloz Camii. 158x270 cm. ölçülerindedir. 26x28 kalitede dokunmuştur. Atkı ve çözgü pamuktur. Temmuz 2001.

Resim 100- Yaprak ve empirme (emprime) adı verilen serpme çiçek ve yaprak desenli halı, İkisaray Köyü Camii/Uşak. Demirbaş No: 23. 225x322 cm. ölçülerindedir. 26x32 kalitede yün malzeme ile dokunmuştur. Temmuz 2001.

Resim 101- Yaprak ve empirme (emprime) adı verilen serpme çiçek ve yaprak desenli halı, detay. İkisaray Köyü Camii/Uşak. Demirbaş No: 23. 225x322 cm. ölçülerindedir. 26x32 kalitede yün malzeme ile dokunmuştur. Temmuz 2001.

Resim102- Guvaş boya ile hazırlanmış yaprak ve empirme (emprime) adı verilen serpme çiçek ve yaprak desenli halı modeli. Sümer Halı Fabrikası koleksiyonundan. Isparta 2000.

Resim 103- Serpme çiçek ve yaprak desenli halı, Bidjar/İran. 143x214 cm. ölçülerindedir. 26x32 kalitede dokunmuştur. Atkı ve çözgü pamuktur. 19. yüzyıl sonlarına tarihlenmektedir. Gans-Ruedin 1980, s.251.

Resim 104- Serpme çiçek ve yaprak desenli halı, Keşan/İran. 110x167 cm. ölçülerindedir. 19. yüzyıla tarihlenmektedir. Türker 1973, s.201.

Resim 105- Serpme çiçek ve yaprak desenli halı, Malayer/İran. Özel koleksiyon. Uşak 2001.

Resim 106- Guvaş boya ile hazırlanmış yaprak ve empirme (emprime) adı verilen serpme çiçek ve yaprak desenli halı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 107- Guvaş boya ile hazırlanmış yaprak ve empirme (emprime) adı verilen serpme çiçek ve yaprak desenli halı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 108- Yaprak ve empirme (emprime) adı verilen serpme çiçek ve yaprak desenli halı, Isparta Müzesi'nden. Envanter No: 7.2.94. 96x179 cm. ölçülerindedir. Atkı ve çözgü pamuk malzemelidir. Isparta 2000.

Resim 109- Yaprak ve empirme (emprime) adı verilen serpme çiçek ve yaprak desenli halı. Hacı Recep Camii Kula/Manisa. Demirbaş No: 75. 108x159 cm. ölçülerindedir. 30x36 kalitede yün malzeme ile dokunmuştur. Temmuz 2001.

Resim 110- Yaprak ve empirme (emprime) adı verilen serpme çiçek ve yaprak desenli halı. 189x220 cm. ölçülerindedir. 26x33 kalitede yün malzeme ile dokunmuştur. Yıldırım Kaya koleksiyonundan. Isparta 2000.

Resim 111- Serpme çiçek ve yaprak desenli halı. 128x170 cm. ölçülerindedir. 40x41 kalitede yün malzeme ile dokunmuştur. Gans-Ruedin 1975, s.41.

Resim 112- Serpme çiçek ve yaprak desenli halı, İsfahan/İran. 127x206 cm. ölçülerindedir. Atkı pamuk, çözgü yün ve desen ipi ipektir. 17. yüzyıl başına tarihlenmektedir. Gans-Ruedin 1980, s.108.

Resim 113- Serpme çiçek ve yaprak desenli halı. Mahal/İran. İran düğümü ve yün malzeme ile dokunan halı 19. yüzyıla tarihlenmektedir. Coen 1978, s.57.

Resim 114- Guvaş boya ile hazırlanmış yaprak ve empirme (emprime) adı verilen serpme çiçek ve yaprak desenli halı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 115- Serpme çiçek ve yapraklı halı deseni. Sümer Halı Arşivinden. Isparta 2000.

Resim 116- Serpme çiçek ve yaprak desenli halı. Kum/İran. 242x351 cm. ölçülerindedir. 60x60 kalitede İran düğümü ile dokunmuştur. Atkı ve çözgü pamuk malzemelidir. 1960 yılına tarihlenmektedir. Gans-Ruedin 1980, s.330.

Resim 117- Kula seccadesi (direkli Kula). Şark Halı Şirketi'nin Oriental Carpets isimli kataloğundan alınmıştır. Süreyya Çolak kitaplığından. İzmir 2001.

Resim 118- Kula seccadesi (direkli Kula). Süreyya Çolak arşivinden. İzmir 2001.

Resim 119- Kula seccadesi (direkli Kula). Süreyya Çolak arşivinden. İzmir 2001.

Resim 120- Kula seccadesi. Şark Halı Şirketi'nin Oriental Carpets isimli kataloğundan alınmıştır. Süreyya Çolak kitaplığından. İzmir 2001.

Resim 121- Kula seccadesi. Süreyya Çolak arşivinden. İzmir 2001.

Resim 122- Kula seccadesi (selvili namazlağı), Kenan Evren Müzesi-Kula/Manisa. 120x170 cm. ölçülerinde yün malzemelidir. Üzerindeki tarihe göre 1902 senesinin Eylül ayında dokunmuştur. Ağustos 2001.

Resim 123- Kula seccadesi (selvili namazlağı), Kenan Evren Müzesi-Kula/Manisa. 129x162 cm. ölçülerindedir. Yün malzeme ile dokunmuştur. Ağustos 2001.

Resim 124- Kula seccadesi. Kendrick 1922, Resim 100.

Resim 125- Kula seccadesi (manzaralı/mezarlı seccade). Kendrick 1922, Resim 101.

Resim 126- Kula seccadesi. Uşak merkez Deveci Camii. Demirbaş No:46. 95x134 cm. ölçülerindedir. 32x40 kalitede yün malzeme ile dokunmuştur. Temmuz 20001.

Resim 127- Guvaş boya ile hazırlanmış Kula seccadesi modeli. Sümer Halı Fabrikası koleksiyonundan. Isparta 2000.

Resim 128- Göbekli Kula halısı (madalyonlu), 20. yüzyıl başı. Süreyya Çolak koleksiyonu, İzmir 2001.

Resim 129- Göbekli Kula halısı (madalyonlu). Isparta, Sümer Halı Kataloğu, s. 69.

Resim 130- Guvaş boya ile hazırlanmış göbekli Kula halısı modeli. Sümer Halı Koleksiyonundan, Isparta 2000.

Resim 131- Göbekli Kula halısı (madalyonlu), 20. yüzyıl başı. Süreyya Çolak koleksiyonu, İzmir 2001.

Resim 132- Göbekli Kula halısı (madalyonlu), 20. yüzyıl başı. Süreyya Çolak koleksiyonu, İzmir 2001.

Resim 133- Göbekli Kula halısı (madalyonlu), Kula merkez Hacı Abdurrahman Camii/Manisa. Demirbaş No: 19. 120x225 cm. ölçülerindedir. 20x26 kalite ile dokunmuştur. Atkı ve çözgü pamuk malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 134- Göbekli Kula halısı (madalyonlu), 20. yüzyıl başı. Süreyya Çolak koleksiyonu. İzmir 2001.

Resim 135- Göbekli Kula halısı (madalyonlu).151x221 cm. ölçülerindedir. Türker 1976, s. 47.

Resim 136- Göbekli Kula halısı (madalyonlu), Kula merkez Hacı Abdurrahman Camii/Manisa. Demirbaş No:38. 123x205 cm. ölçülerindedir. 20x26 kalitede dokunmuştur. Atkı ve çözgü pamuk malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 137- Göbekli Kula halısı (yılanlı Kula), Kenan Evren Müzesi/Kula. 124x150 cm. ölçülerindedir. Atkı ve çözgü pamuk malzemelidir. Ağustos 2001.

Resim 138- Guvaş boya ile hazırlanmış göllü Kula halısı modeli. Sümer Halı Fabrikası koleksiyonundan. Isparta 2001.

Resim 139- Göllü Kula halısı, 20. yüzyıl başı. Süreyya Çolak koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 140- Göllü Kula halısı, 20. yüzyıl başı. Süreyya Çolak koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 141- Göllü Kula halısı, Uşak merkez Aliağa Camii. Demirbaş No:33. 170x110 cm. ölçülerindedir. 34x36 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 142- Göllü Kula halısı (mezarlı/manzaralı Kula), Uşak merkez Hacı Zeybek Camii. Demirbaş No:84. 106x160 cm. ölçülerindedir. 26x32 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 143- Göllü Kula halısı, Bennett 1985, s. 87.

Resim 144- Göllü Kula halısı (sarısulu halı). Kenan Evren Müzesi /Kula. 127x150 cm. ölçülerindedir. Yün malzemelidir. Ağustos 2001.

Resim 145- Kula halısı (salkım söğüt ve selvili). Şark Halı Şirketi'nin Oriental Carpets isimli kataloğundan alınmıştır. Süreyya Çolak kitaplığından. İzmir 2001.

Resim 146- Kula halısı (salkım söğüt ve selvili). Süreyya Çolak koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 147- Halı yolluk (salkım söğütlü). Uşak merkez Çakaloz Camii. 84x344 cm. ölçülerindedir. 18x22 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 148- Salkım söğüt motifi. Mirzapor/Hindistan'da dokunmuş bir halıdan detay. Şark Halı Şirketi'nin Oriental Carpets isimli kataloğundan alınmıştır. Süreyya Çolak kitaplığından. İzmir 2001.

Resim 149- Rozet desenli Kula halısı (bodür deseni Anadolu Selçuklu halılarından alınmıştır). Süreyya Çolak koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 150- Rozet desenli Kula halısı (sarısulu/yılanlı halı).Kenan Evren Müzesi/Kula. 127x160 cm. ölçülerindedir. Yün malzeme ile dokunmuştur. Kula 2001.

Resim 151- Kula halısı (zemin deseni kuşlu Uşak halılarından alınmıştır). Süreyya Çolak koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 152- Rozet desenli Kula halısı (zemin deseni Şirvan ve Dağıstan halılarından alınmıştır). Süreyya Çolak koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 153- Kula halısı (zemin deseni Anadolu Selçuklu halılarından alınmıştır). Süreyya Çolak koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 154- Kula halısı (zemin, Milas halılarında görülen stilize kartal motifleri ile doldurulmuştur). Süreyya Çolak koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 155- Milas halısı, 1880 civarı. Ropers 1978.

Resim 156- Gördes seccadesi. Şark Halı Şirketi'nin Oriental Carpets isimli kataloğundan alınmıştır. Süreyya Çolak kitaplığından. İzmir 2001.

Resim 157- Gördes seccadesi. Süreyya Çolak koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 158- Gördes seccadesi. Sümerbank Halı Albümü 1965. Süreyya Çolak kitaplığından. İzmir 2001.

Resim 159- Gördes seccadesi. 98x144 cm. ölçülerindedir. 26x33 kalitede dokunmuştur. Sümer Halı Fabrikası üretimi. Isparta 2000.

Resim 160- Gördes seccadesi. Kendrick 1922, Resim 98.

Resim 161- Gördes seccadesi. 1910 civarı. Ropers 1978, s.73.

Resim 162- Guvaş boya ile hazırlanmış Gördes halısı modeli (kız Gördes - göbekli Gördes). Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 163- Gördes halısı (kız Gördes - göbekli Gördes). Süreyya Çolak koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 164- Gördes halısı (kız Gördes - göbekli Gördes), Uşak merkez Kurşunlu Cami. Demirbaş No: 53. 118x168 cm. ölçülerindedir. 28x32 kalitede dokunmuştur.Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 165- Gördes halısı (barok Gördes - mecid Gördes - aynalı Gördes). Kenan Evren Müzesi/Kula. 127x156 cm. ölçülerinde dokunmuştur. Yün malzemelidir. Ağustos 2001.

Resim 166- Gördes halısı (barok Gördes - mecid Gördes - aynalı Gördes). Uşak merkez Yeşil (Tahtalı) Cami. Demirbaş No: 13. 112x160 cm. ölçülerindedir. 22x27 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 167- Ladik seccadesi (antik Ladik). Şark Halı Şirketi'nin Oriental Carpets isimli kataloğundan alınmıştır. Süreyya Çolak kitaplığından. İzmir 2001.

Resim 168- Ladik seccadesi. Kendrick 1922, Resim 102.

Resim 169- Ladik seccadesi (Transilvanya Ladik'i). Süreyya Çolak koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 170- Ladik seccadesi (Transilvanya Ladik'i). Süreyya Çolak koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 171- Ladik seccadesi (Transilvanya Ladik'i). Süreyya Çolak koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 172- Madalyonlu halı, Çarşı Camii Kula / Manisa. 145x250 cm. ölçülerindedir. 26x30 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 173- Madalyonlu halı, Uşak merkez Kurşunlu Cami. Demirbaş No: 30. 139x216 cm. ölçülerindedir. 28x32 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 174- Madalyonlu halı, Uşak merkez Yeşil (Tahtalı) Cami. Demirbaş No: 26. 100x160 cm. ölçülerindedir. 25x34 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Resim 175- Madalyonlu halı, Uşak merkez Deveci Camii. Demirbaş No: 38. 96x137 cm. ölçülerindedir. 18x24 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 176- Madalyonlu halı, Uşak merkez Hazı Zeybek Camii. Demirbaş No: 82. 103x135 cm. ölçülerindedir. 16x18 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 177- Madalyonlu halı, Uşak merkez Hazı Zeybek Camii. Demirbaş No: 18. 113x150 cm. ölçülerindedir. 26x32 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 178- Madalyonlu halı, Uşak merkez Ali Ağa Camii. Demirbaş No: 73. 167x236 cm. ölçülerindedir. 15x18 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 179- Madalyonlu halı, Uşak İkisaray Köyü Camii. Demirbaş No: 61. 155x194 cm. ölçülerindedir. 18x22 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 180- Madalyonlu halı, Uşak merkez Çakaloz Camii. 97x158 cm. ölçülerindedir. 30x36 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 181- Madalyonlu halı, Uşak merkez Ali Ağa Camii. Demirbaş No: 69. 116x176 cm. ölçülerindedir. 18x22 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 182- Madalyonlu halı, Uşak merkez Deveci Camii. Demirbaş No: 91. 143x180 cm. ölçülerindedir. 14x16 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 183- Madalyonlu halı, Çarşı Camii Kula/Manisa. 215x300 cm. ölçülerindedir. 18x26 kalitede dokunmuştur. Atkı ve çözgü pamuk malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 184- Madalyonlu halı, detay. Uşak merkez Çakaloz Camii. 350x370 cm. ölçülerindedir. 24x25 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 185- Madalyonlu halı, Uşak merkez Karaağaç Camii. Demirbaş No: 74. 180x275 cm. ölçülerindedir. 16x19 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 186- Madalyonlu halı, Uşak merkez Yamanlar Camii. Demirbaş No: 39. 116x187 cm. ölçülerindedir. 25x28 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 187- Madalyonlu halı, Uşak merkez Yeşil (Tahtalı) Cami. Demirbaş No:88. 156x180 cm. ölçülerindedir. 17x17 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 188- Göllü halı, Uşak merkez Çakaloz Camii. Demirbaş No: 96. 170x200 cm. ölçülerindedir. 16x18 kalitede dokunmuştur. Atkı ve çözgü pamuk malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 189- Göllü halı. Süreyya Çolak koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 190- Bitkisel desenli halı, Uşak merkez Zümrüt Camii. Demirbaş No:37. 143x194 cm. ölçülerindedir. 16x18 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 191- Bitkisel ve geometrik desenli halı, Kendrick 1922, Resim 95.

Resim 192- Rozet şeklinde bitkisel ve geometrik desenli halı. 280x390 cm. ölçülerindedir. 1930'lu yıllara tarihlenir. Larson 1978, s.71.

Resim 193- Bitkisel desenli halı, Borlu/Gördes. 250x360 cm. ölçülerindedir. Larson 1978, s.71.

Resim 194- Zemini rozet şeklinde aynı motifin tekrarı ile doldurulmuş halı. Uşak merkez Zincirli Cami. Demirbaş No:36. 90x167 cm. ölçülerindedir. Atkı ve çözgü pamuk malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 195- Zemini rozet şeklinde aynı motifin tekrarı ile doldurulmuş halı. Karakavuk Camii Kula/Manisa. Demirbaş No:61. 114x217 cm. ölçülerindedir. Yün malzeme ile dokunmuştur. Temmuz 2001.

Resim 196- Seccade, Kula. 1960'lara tarihlenmektedir. Süreyya Çolak koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 197- Seccade, Gördes. 1960'lara tarihlenmektedir. Süreyya Çolak koleksiyonu. İzmir 2001.

Resim 198- Seccade, Uşak merkez Karaağaç Camii. Demirbaş No: 69. 160x210 cm. ölçülerindedir. 16x18 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 199- Seccade (armutlu namazlağı), Kenan Evren Müzesi / Kula. 116x155 cm. ölçülerindedir. Yün malzemelidir. Ağustos 2001.

Resim 200- Seccade, Uşak merkez Ali Ağa Camii. Demirbaş No: 70. 156x215 cm. ölçülerindedir. 18x20 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 201- Çiçekli halı (Anadolu adıyla bilinmektedir). Hacı Abdurrahman Camii Kula / Manisa. Demirbaş No: 35. 125x185 cm. ölçülerindedir. 18x24 kalitede dokunmuştur. Atkı ve çözgü pamuk malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 202- Karpuzlu halı (Anadolu adıyla bilinmektedir). Zincirli Cami Kula / Manisa. 150x260 cm. ölçülerindedir. 26x32 kalitede dokunmuştur. Atkı ve çözgü pamuk malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 203- Armutlu halı (Anadolu adıyla bilinmektedir). Uşak merkez Çakaloz Camii. 110x180 cm. ölçülerindedir. 26x33 kalitede dokunmuştur. Atkı ve çözgü pamuk malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 204- Demir kepenk motifli halı (Anadolu adıyla bilinmektedir). Uşak merkez Çakaloz Camii. 120x180 cm. ölçülerindedir. 26x33 kalitede dokunmuştur. Atkı ve çözgü pamuk malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 205- Demir kepenk motifli halı (Anadolu adıyla bilinmektedir). Çarşı Camii Kula / Manisa. 185x285 cm. ölçülerindedir. 18x26 kalitede dokunmuştur. Atkı ve çözgü pamuk malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 206- Çiçekli halı (Anadolu adıyla bilinmektedir). Uşak merkez Ali Ağa Camii. Demirbaş No: 72. 156x387 cm. ölçülerindedir. 14x16 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 207- Yapraklı yolluk halı (Anadolu adıyla bilinmektedir). Uşak merkez Ali Ağa Camii. Demirbaş No: 76. 77x310 cm. ölçülerindedir. 19x23 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

RESİMLER

Resim 1- Şark Halı Şirketi'nin (The Oriental Carpet Manufacturers) 1912 tarihli 5 Sterlin değerindeki hisse senedi. Karakışla 2002, s. 56.

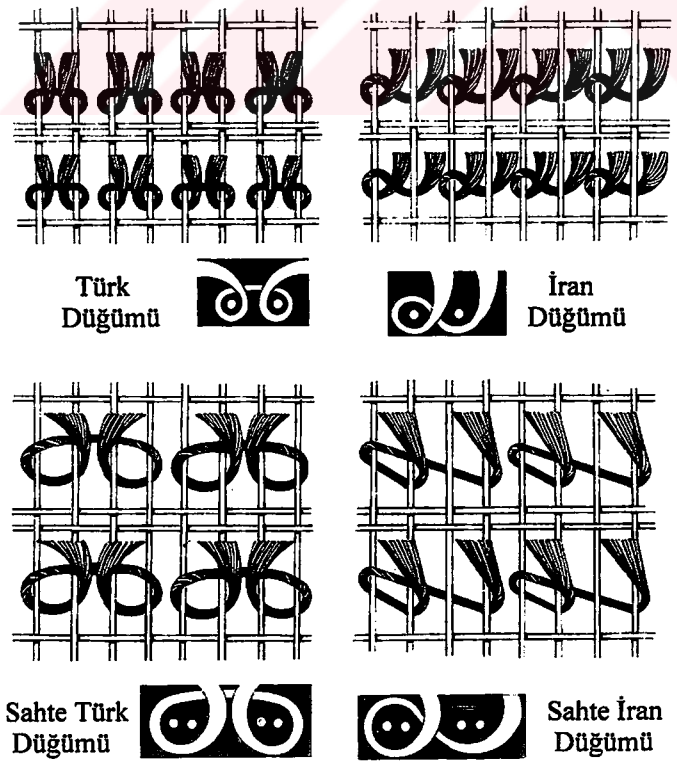

Resim 2- Düğüm çeşitleri. Bennett 1985, s.16.

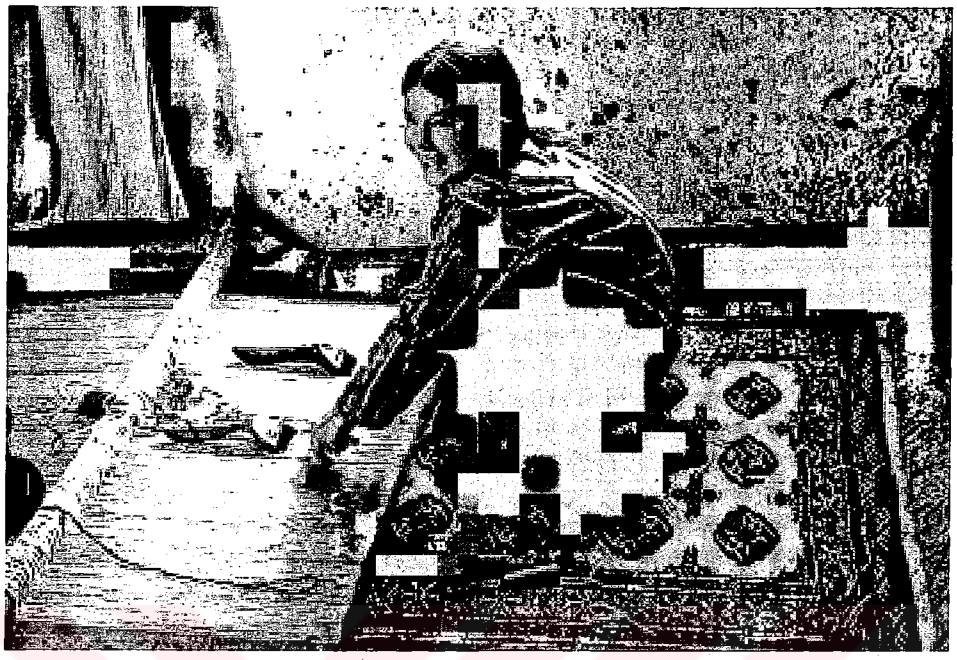

Resim 3- Yatay tezgâh. İnternetten.

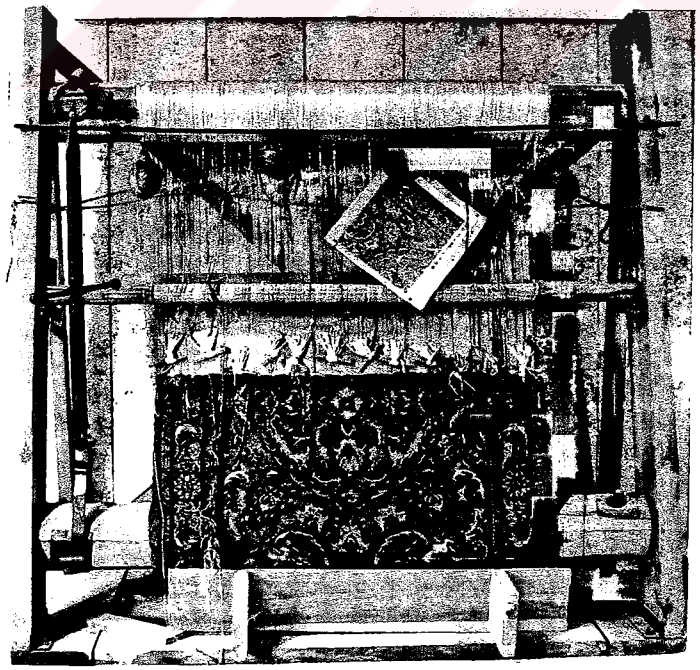

Resim 4- Dikey tezgâh. Isparta Müzesi'nden. Kasım 2000.

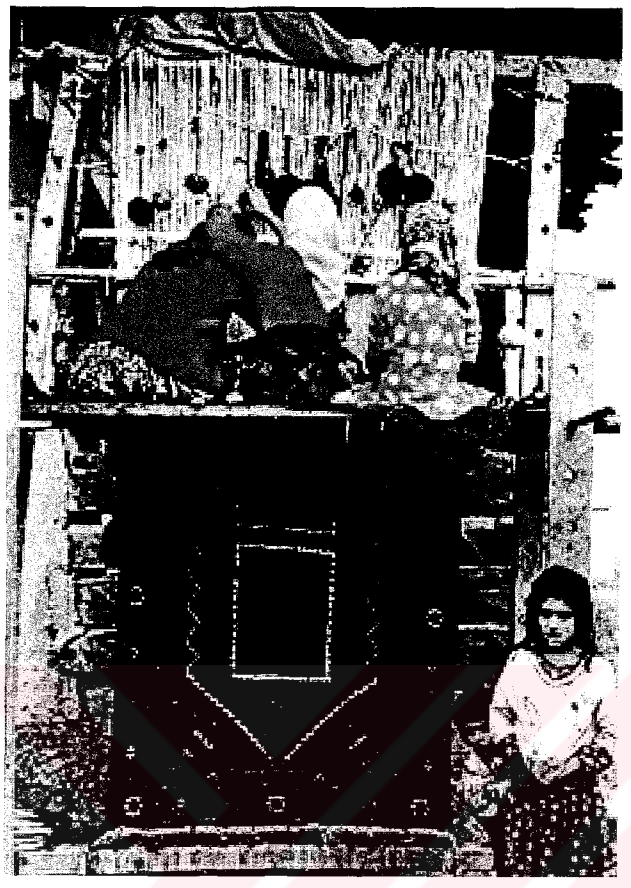

Resim 5- Hareketli dikey tezgah. İnternetten.

Resim 6- Bordüründe hanedan arması bulunan, guvaş boya ile hazırlanmış madalyonlu halı modeli. Tahir Önder koleksiyonudan. İzmir 2001.

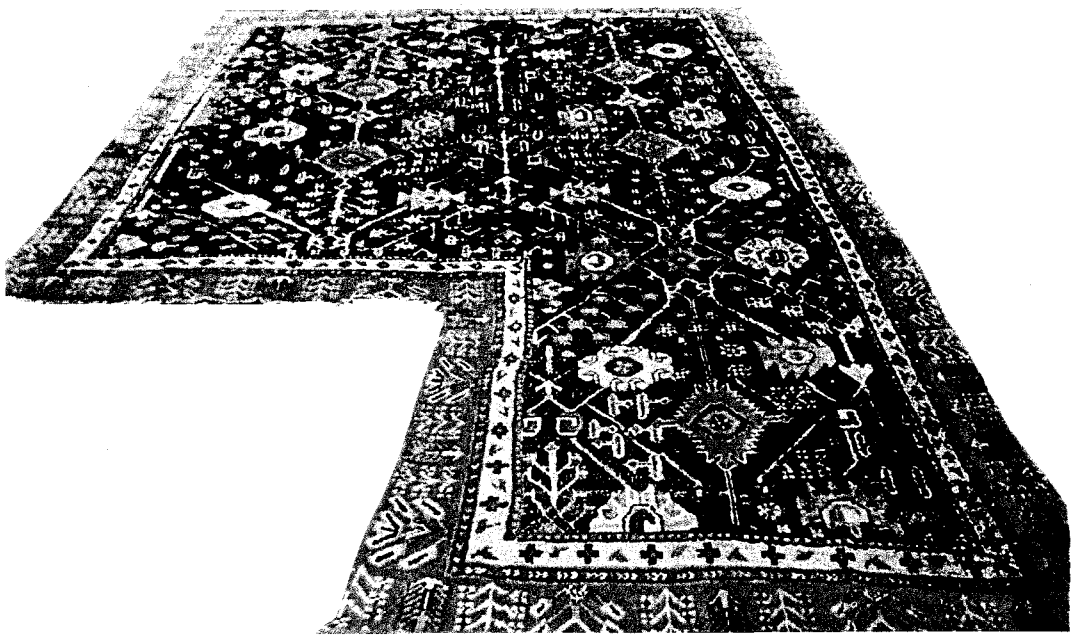

Resim 7- Özel isteğe göre dokunmuş bir halı. Özel koleksiyon. Uşak 2001.

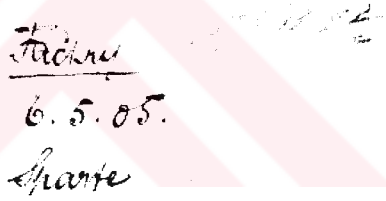

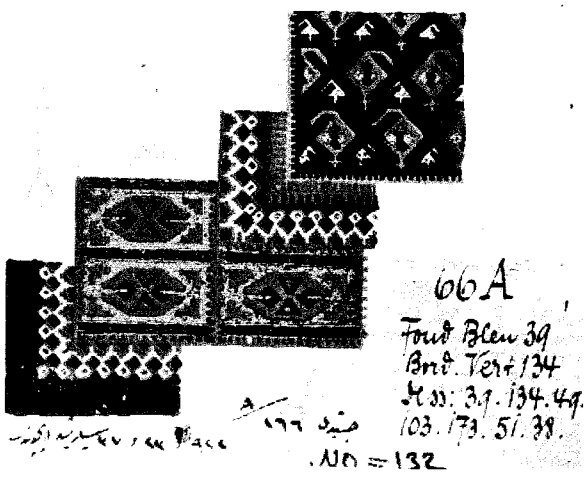

Resim 8- Sümer Halı Fabrikası koleksiyonunda bulunan kilim desenlerinden guvaş boya ile hazırlanmış bir halı modeli. 6.5.1905 tarihli. Isparta 2000.

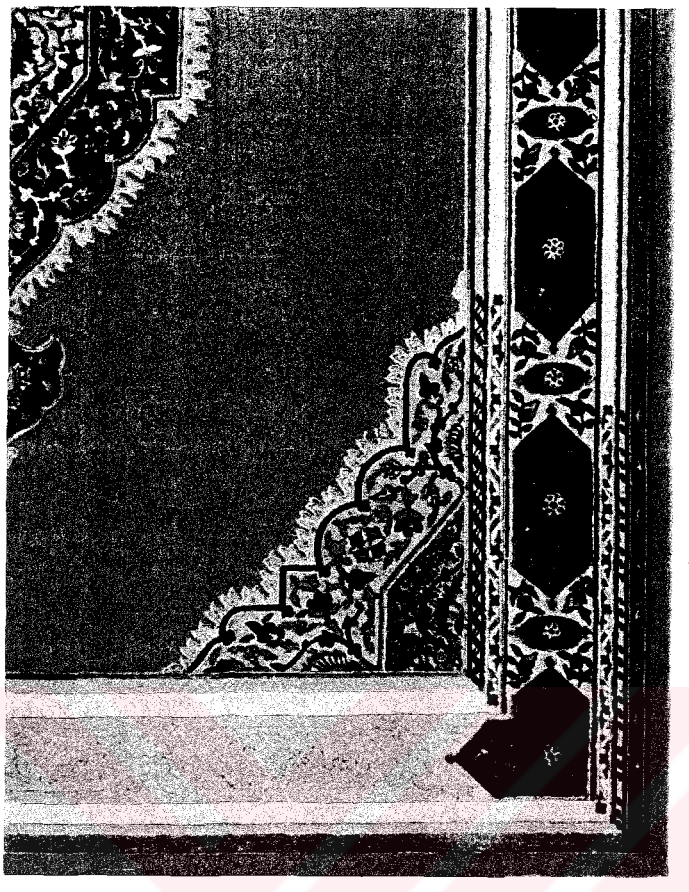

Resim 9- Sümer Halı Fabrikası koleksiyonunda bulunan guvaş boya ile hazırlanmış köşe göbek, orta köşe ve göbekli köşeli adı verilen madalyonlu halı modeli. Isparta 2000.

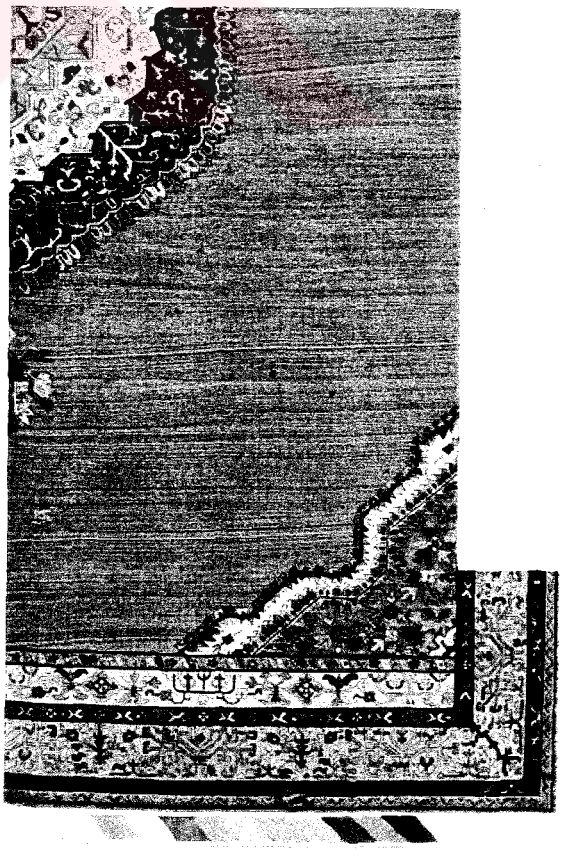

Resim 10- Sümer Halı Fabrikası koleksiyonunda bulunan guvaş boya ile hazırlanmış köşe göbek, orta köşe ve göbekli köşeli adı verilen madalyonlu halı modeli. Isparta 2000.

Resim 11- Köşe göbek, orta köşe ve göbekli köşeli adı verilen madalyonlu halı. Isparta, Sümer Halı Kataloğu, s. 75, Isparta 2000.

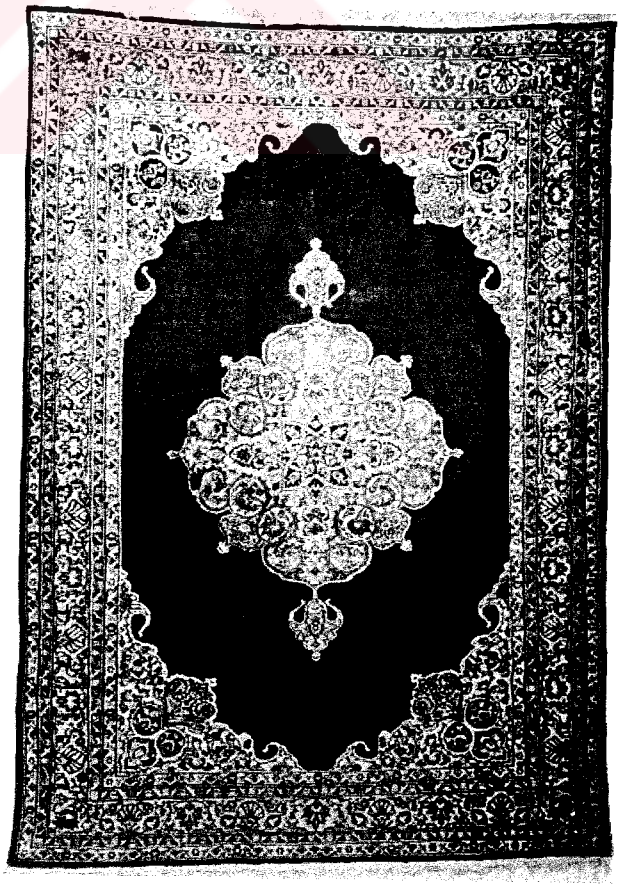

Resim 12- Köşe göbek, orta köşe ve göbekli köşeli adı verilen madalyonlu halı. 230x380 cm. ölçülerinde, atkı ve çözgü pamuk malzemeli. Isparta Müzesi, Env. No: 10.1.89. Isparta 2000.

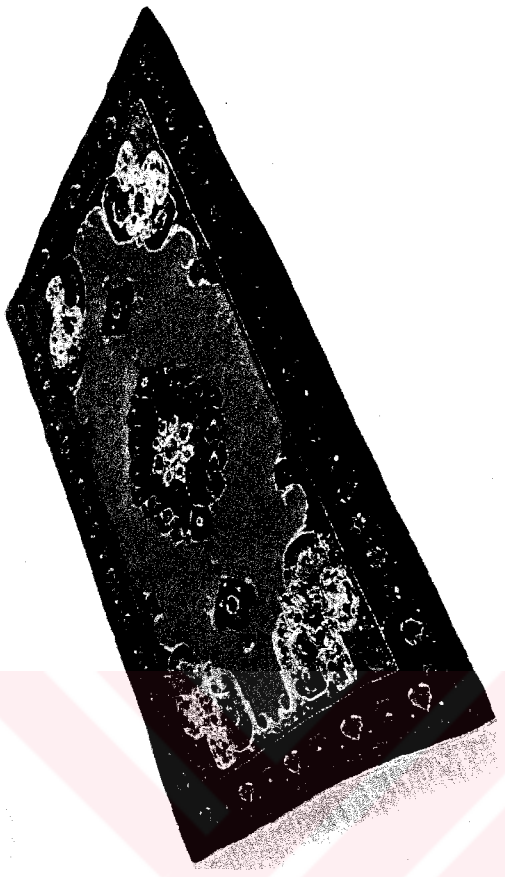

Resim 13- Madalyonlu halı, Bidjar/İran. Lettenmair 1980, s. 156.

Resim 14- Köşe göbek, orta köşe ve göbekli köşeli adı verilen madalyonlu halı, Uşak merkez Yamanlar Camii. Demirbaş No: 67. 325x370 cm. ölçülerindedir. 18x22 kalitede yün malzeme ile dokunmuştur. Temmuz 2001.

Resim 15- Sümer Halı Fabrikası koleksiyonunda bulunan guvaş boya ile hazırlanmış köşe göbek, orta köşe ve göbekli köşeli adı verilen madalyonlu halı modeli. Isparta 2000.

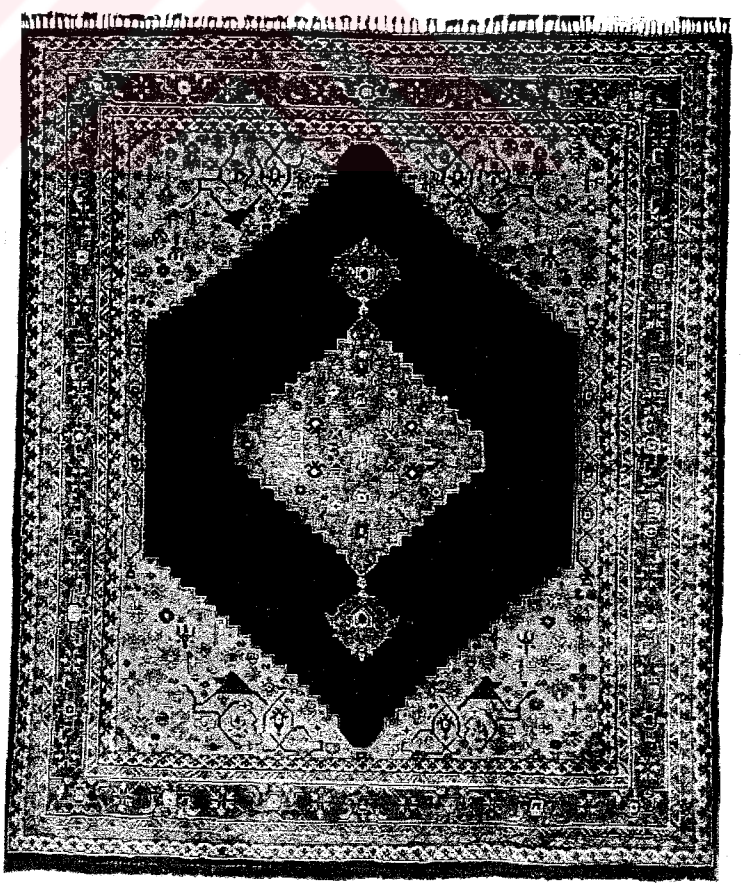

Resim 16- Köşe göbek, orta köşe ve göbekli köşeli adı verilen madalyonlu halı. Şark Halı Şirketi'nin Oriental Carpets isimli kataloğundan alınmıştır. Süreyya Çolak kitaplığından. İzmir 2001.

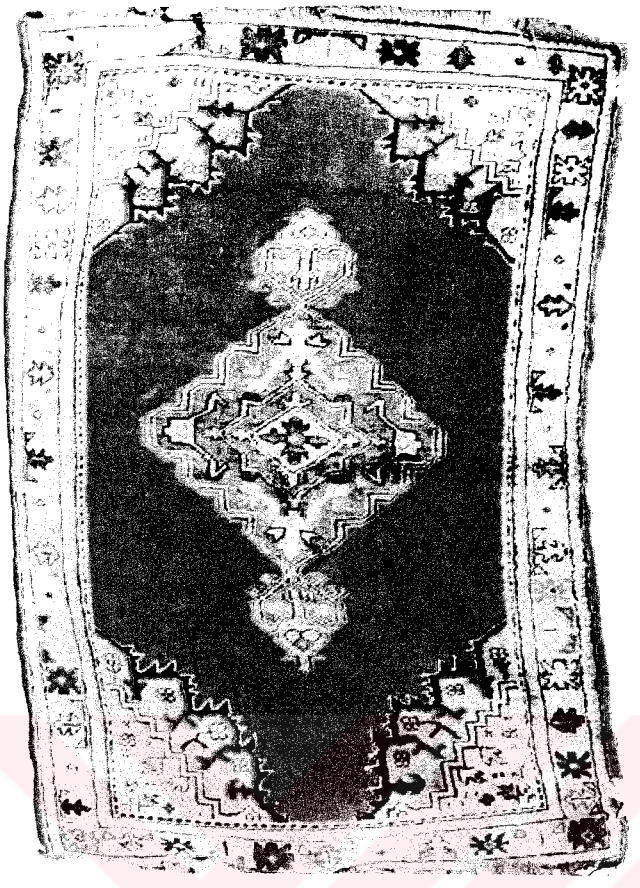

Resim 17- Köşe göbek, orta köşe ve göbekli köşeli adı verilen madalyonlu halı, Uşak merkez Zincirli Cami. Demirbaş No: 30. 124x181 cm. ölçülerindedir. 18x22 kalitede yün malzeme ile dokunmuştur. Temmuz 2001.

Resim 18- Köşe göbek, orta köşe ve göbekli köşeli adı verilen madalyonlu halı, Uşak merkez Çakaloz Camii. 118x163 cm. ölçülerindedir 16x24 kalitede yün malzeme ile dokunmuştur. Temmuz 2001.

Resim 19- Köşe göbek, orta köşe ve göbekli köşeli adı verilen madalyonlu halı, Uşak merkez Yeşil (Tahtalı) Cami. 115x167 cm. ölçülerindedir. 22x26 kalitede yün malzeme ile dokunmuştur. Temmuz 2001.

Resim 20- Köşe göbek, orta köşe ve göbekli köşeli adı verilen madalyonlu halı, Uşak merkez Yeşil (Tahtalı) Cami. 165x200 cm. ölçülerindedir. 15x15 kalitede yün malzeme ile dokunmuştur. Temmuz 2001.

Resim 21- Köşe göbek, orta köşe ve göbekli köşeli adı verilen madalyonlu halı, Uşak merkez Deveci Camii. 120x180 cm. ölçülerindedir. 20x24 kalitede yün malzeme ile dokunmuştur. Temmuz 2001.

Resim 22- Köşe göbek, orta köşe ve göbekli köşeli adı verilen madalyonlu halı, Uşak merkez Cinibiz Camii. 163x223 cm. ölçülerindedir. 15x17 kalitede yün malzeme ile dokunmuştur. Temmuz 2001.

Resim 23- Köşe göbek, orta köşe ve göbekli köşeli adı verilen madalyonlu halı, Çarşı Camii Kula/Manisa. 125x190 cm. ölçülerindedir. 26x32 kalitede yün malzeme ile dokunmuştur. Temmuz 2001.

Resim 24- Köşe göbek, orta köşe ve göbekli köşeli adı verilen madalyonlu halı, Uşak merkez Çakaloz Camii. 307x368 cm. ölçülerindedir. 20x22 kalitede yün malzeme ile dokunmuştur. Temmuz 2001.

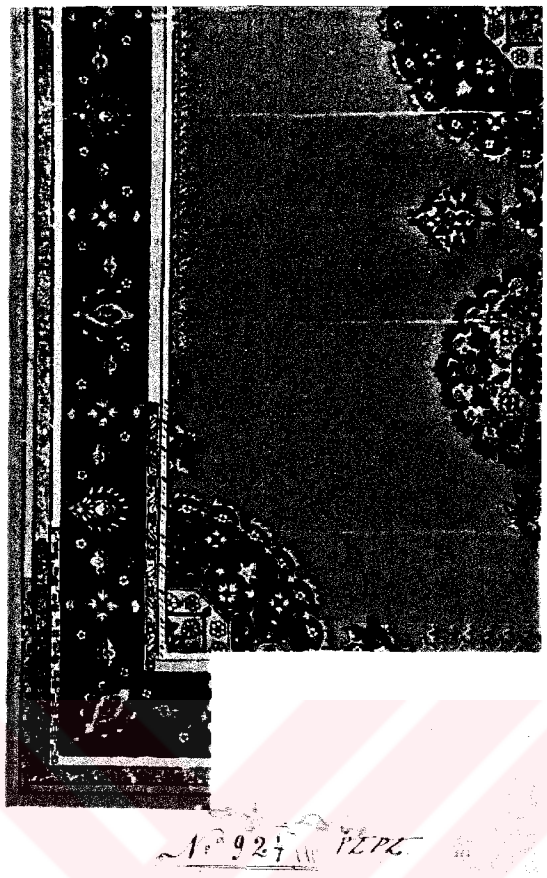

Resim 25- Sümer Halı Fabrikası koleksiyonunda bulunan guvaş boya ile hazırlanmış köşe göbek, orta köşe ve göbekli köşeli adı verilen madalyonlu halı modeli. Isparta 2000.

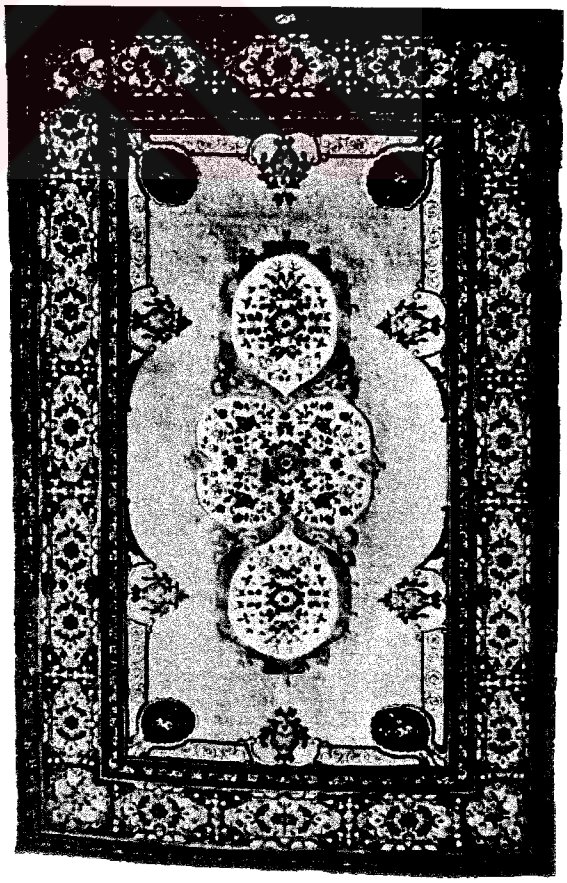

Resim 26- Madalyonlu halı. İzmir bölgesi dokuması. Kendrick 1922, res. 97.

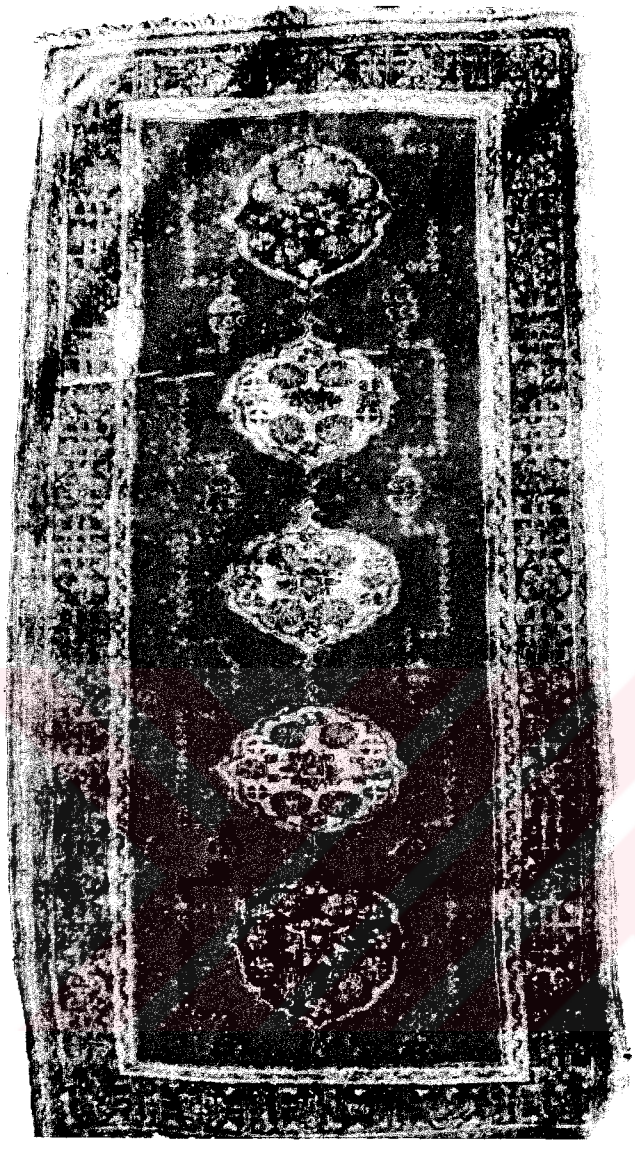

Resim 27- Madalyonlu halı, Uşak merkez Mutaf Camii. Demirbaş No: 7. 146x306 cm. ölçülerindedir. 18x22 kalitede dokunmuştur. Atkı ve çözgü pamuk, desen ipi yündür. Temmuz 2001.

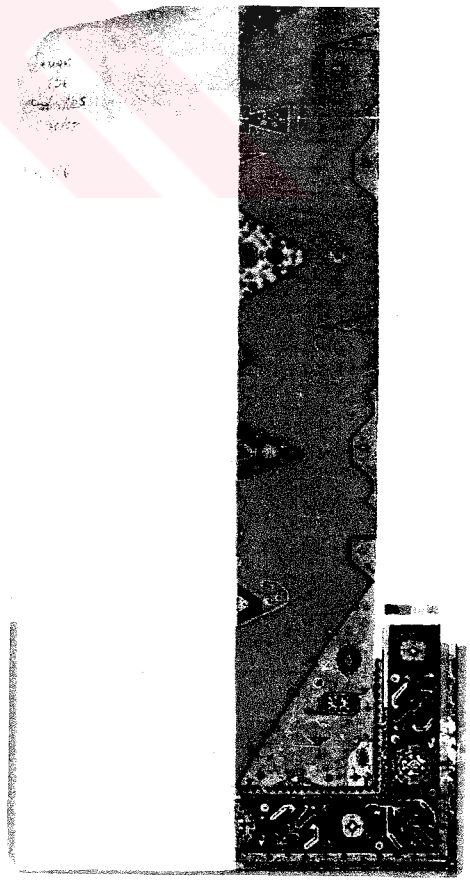

Resim 28- Sümer Halı Fabrikası koleksiyonunda bulunan guvaş boya ile hazırlanmış madalyonlu halı modeli. Isparta 2000.

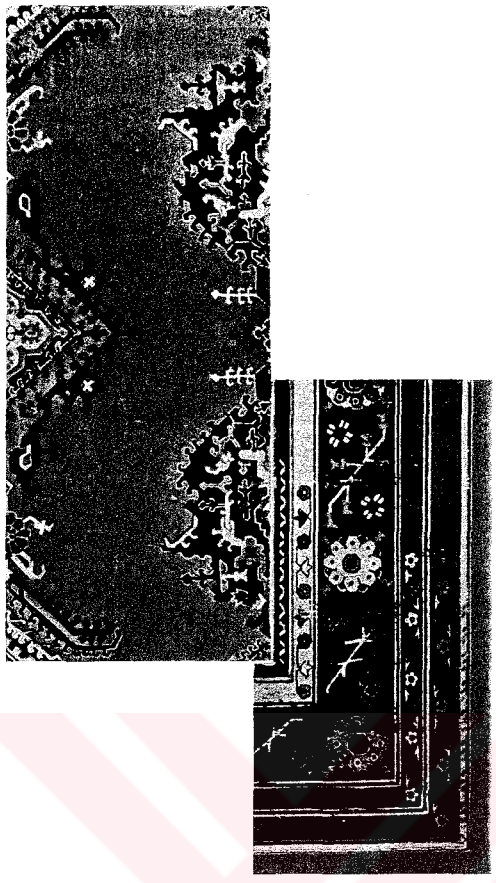

Resim 29- Sümer Halı Fabrikası koleksiyonunda bulunan guvaş boya ile hazırlanmış madalyonlu halı modeli. Isparta 2000.

Resim 30- Sümer Halı Fabrikası koleksiyonunda bulunan guva boya ile hazırlanmış içi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı modeli. Isparta 2000.

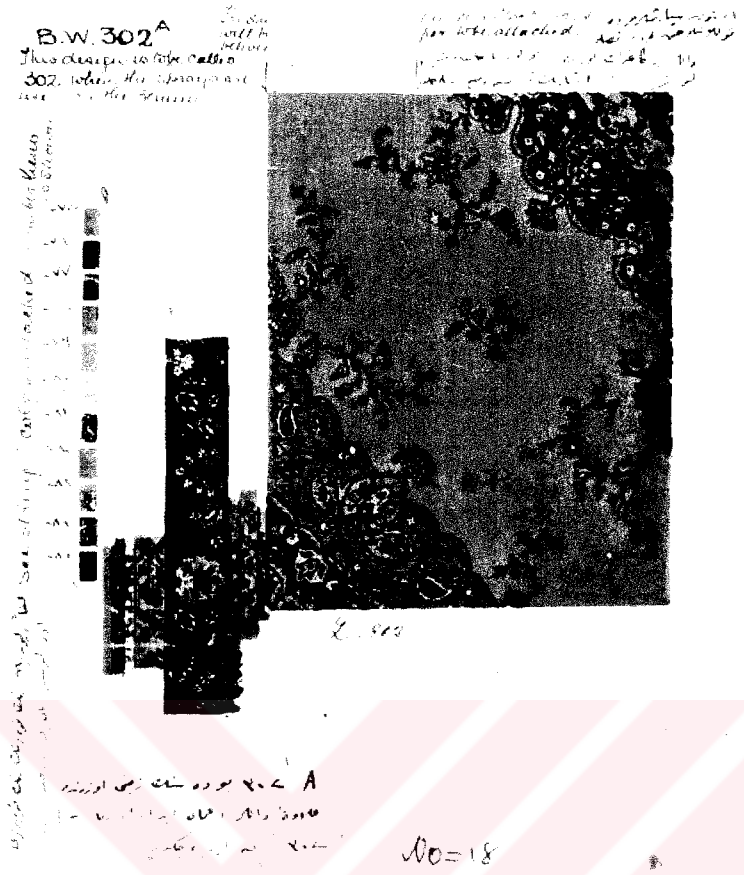

Resim 31- Sümer Halı Fabrikası koleksiyonunda bulunan guvaş boya ile hazırlanmış içi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı modeli. Isparta 2000.

Resim 32- İçi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı. Sümer Halı Kataloğu, s. 61, Isparta 2000.

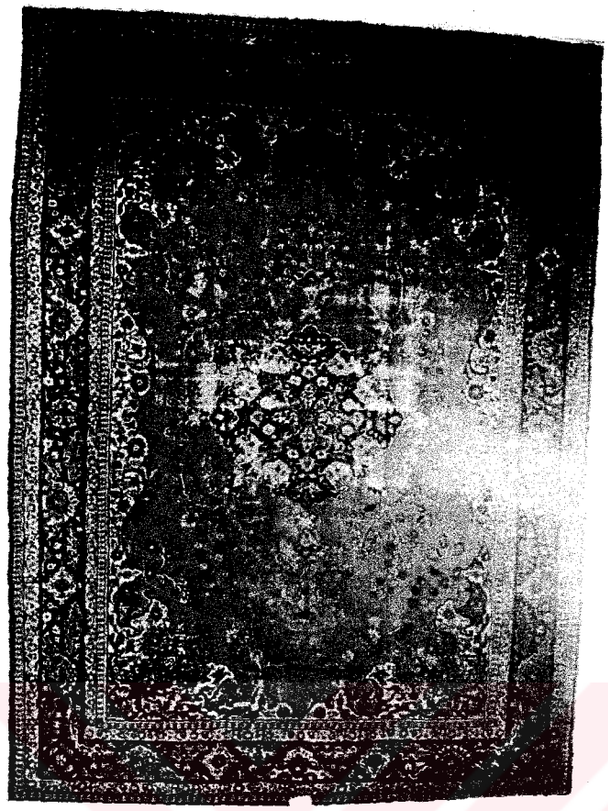

Resim 33- İçi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı. 260x356 cm. ölçülerindedir. Atkı ve çözgü pamuk malzemelidir. Isparta Müzesi, Env. No. 7.1.94. Isparta 2000.

Resim 34- İçi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı. Sümer Halı Kataloğu, s. 62, Isparta 2000.

Resim 35- Madalyonlu halı, Meşhed/İran. Atkı ve çözgüsü pamuk malzemeli olan halı, 1935'li yıllara tarihlenmektedir. Larson 1978, s. 114.

Resim 36- Madalyonlu halı, Kirman/İran. Yün malzeme ile dokunmuştur. Zippe 1969, s. 40-41.

Resim 37- Madalyonlu halı, Keşan/İran. 135x210 cm. ölçülerindedir. Çözgü pamuk, atkı ipek ve pamuk, desen ipi ise yün ve ipek malzemelidir. 20. yüzyıla tarihlenmektedir. Milhofer 1980, s. 83.

Resim 38- Madalyonlu halı. Eskişehir bölgesi dokuması. 200x250 cm. ölçülerindedir. Atkı ve çözgü pamuk malzemelidir. 1945'li yıllara tarihlenmektedir. Larson 1978, s.69.

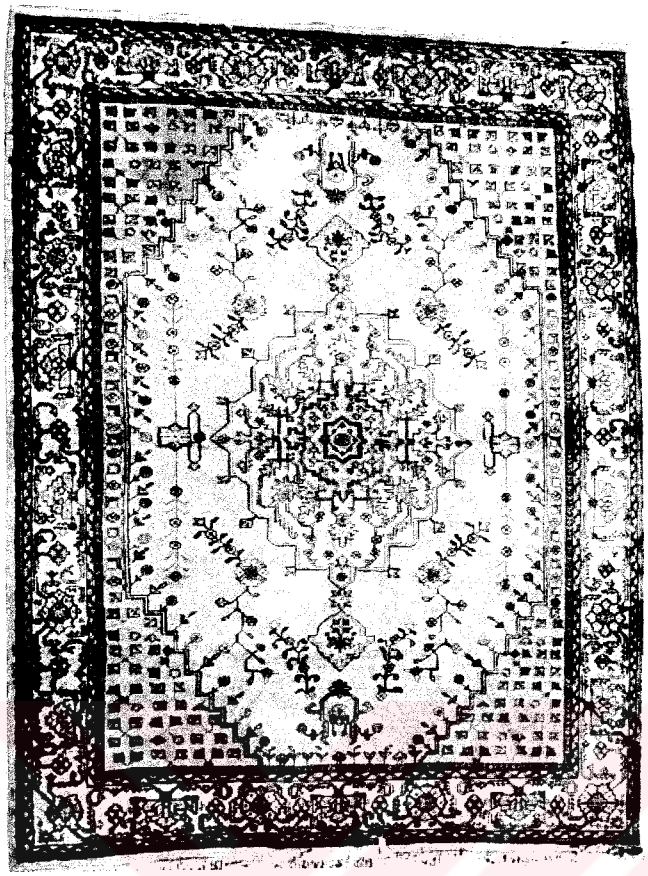

Resim 39- İçi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı, Uşak merkez Çakaloz Camii. 250x320 cm. ölçülerindedir. 26x28 kalitede dokunmuştur. Atkı ve çözgüsü pamuk malzemelidir. Temmuz 2001.

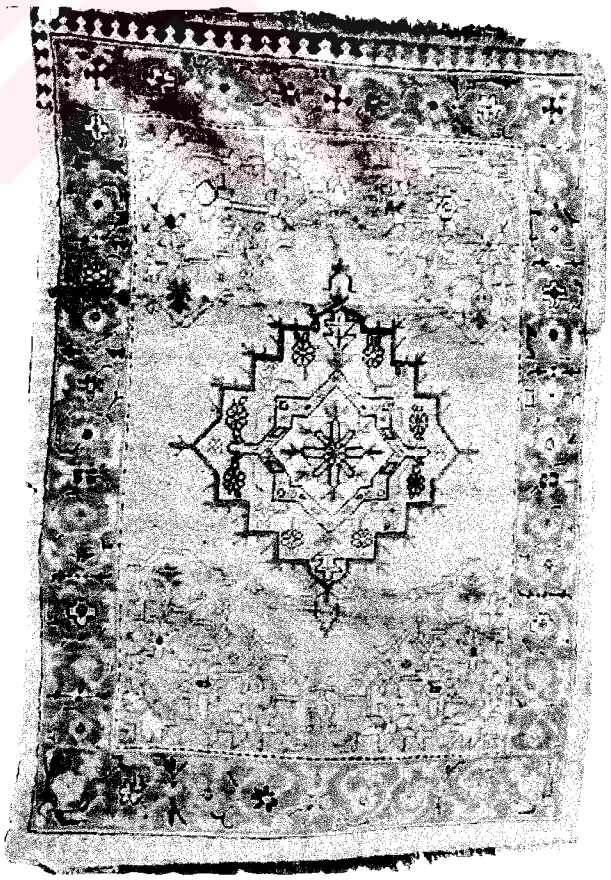

Resim 40- İçi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı, Uşak merkez Çakaloz Camii. 120x177 cm. ölçülerindedir. 18x22 kalitede dokunmuştur. Atkı ve çözgüsü pamuk malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 41- Guvaş boya ile hazırlanmış içi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 42- Guvaş boya ile hazırlanmış içi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 43- İçi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı. Şark Halı Şirketi'nin Oriental Carpets isimli kataloğundan alınmıştır. Süreyya Çolak kitaplığından. İzmir 2001.

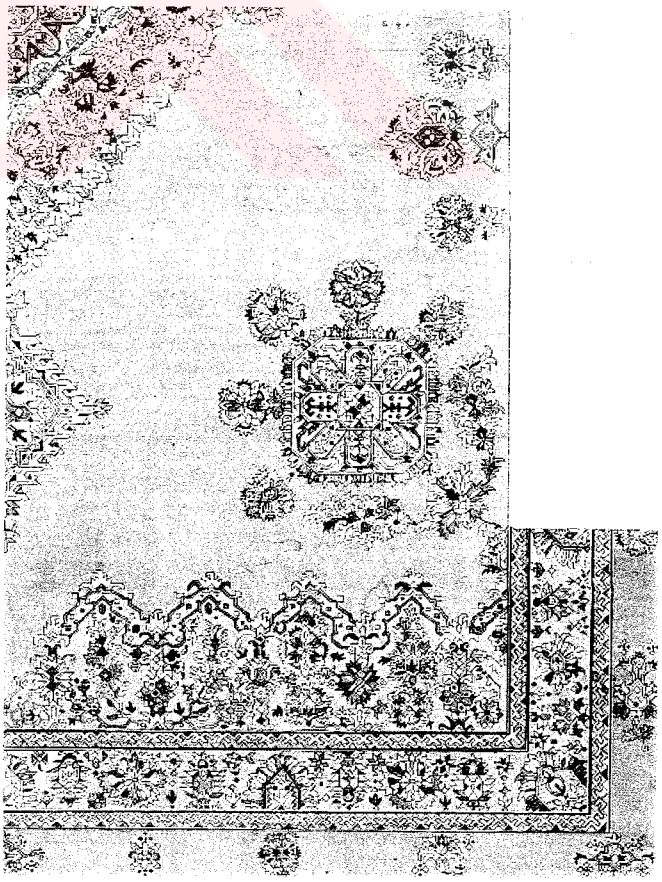

Resim 44- Guvaş boya ile hazırlanmış içi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı modeli. Tahir Önder koleksiyonudan. İzmir 2001.

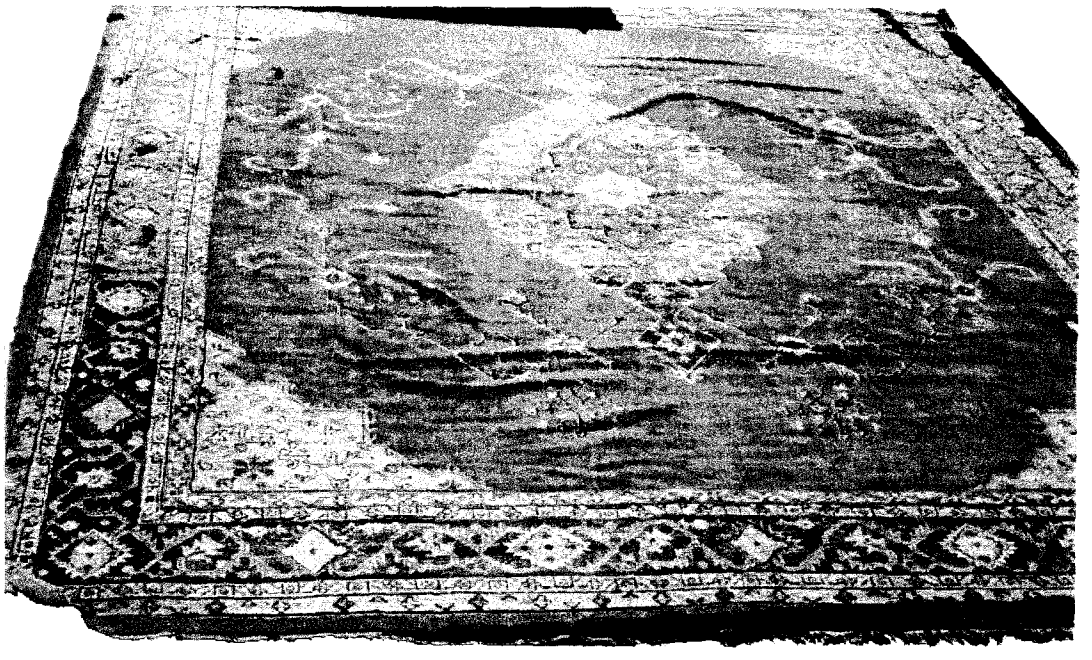

Resim 45- İçi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı. 510x590 cm. ölçülerindedir. 12x18 kalite ile dokunmuştur. Yün malzemelidir. Özel koleksiyon. İzmir 2001.

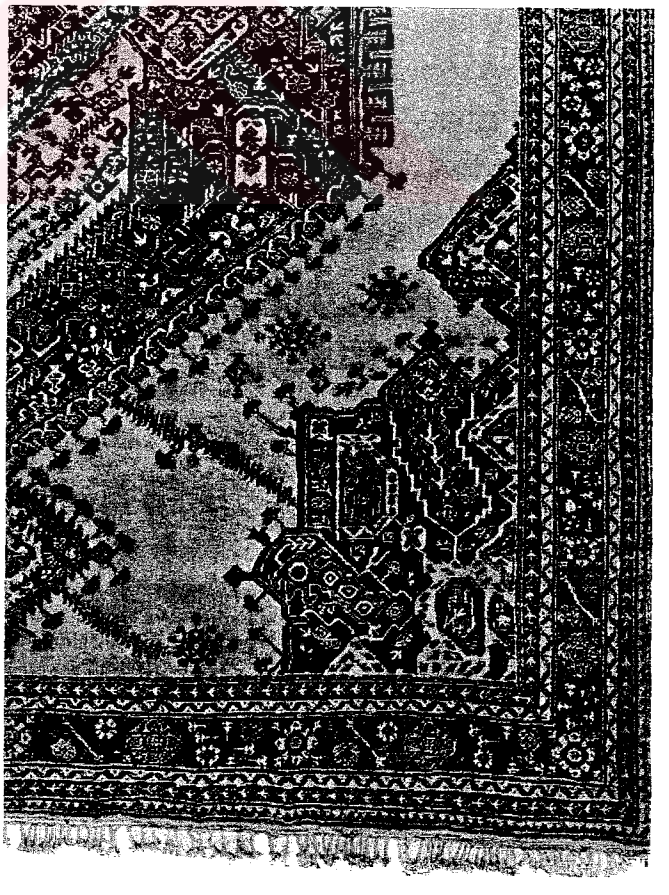

Resim 46- İçi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı. Şark Halı Şirketi'nin Oriental Carpets isimli kataloğundan alınmıştır. Süreyya Çolak kitaplığından. İzmir 2001.

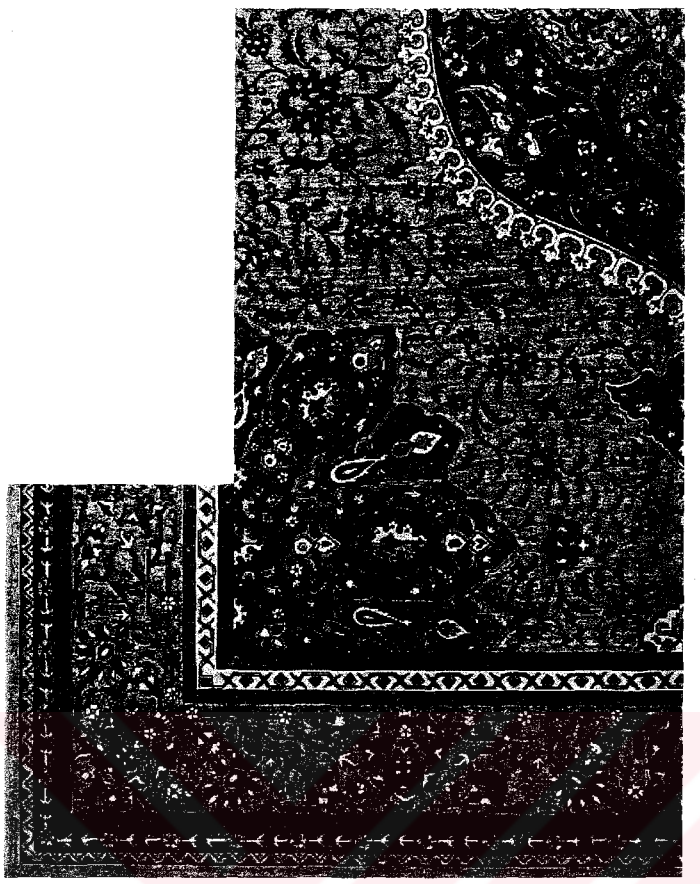

Resim 47- Guvaş boya ile hazırlanmış içi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

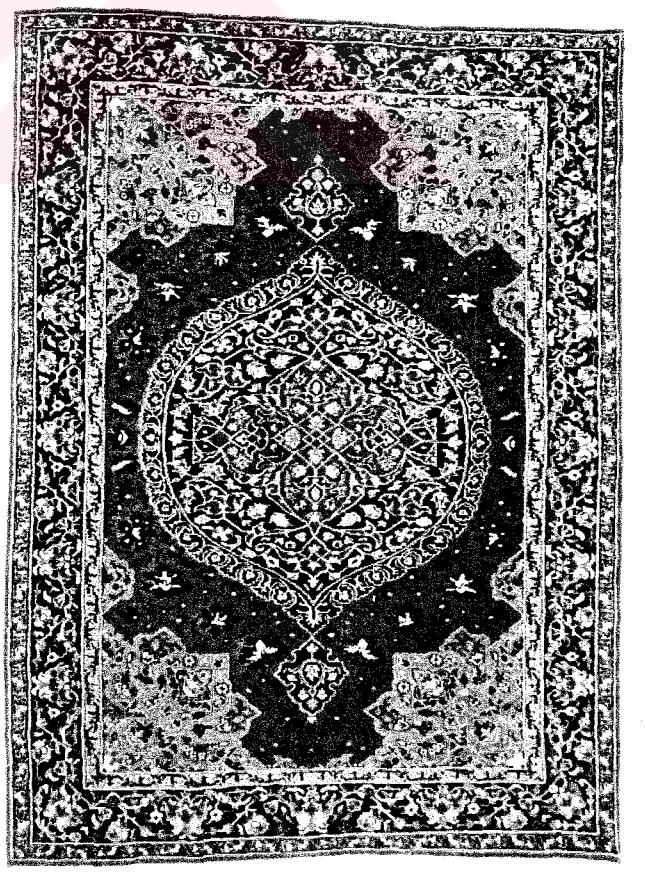

Resim 48- İçi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı. Isparta, Sümer Halı Kataloğu, s. 65, Isparta 2000.

Resim 49- Madalyonlu halı, Sarouk/İran. 130x224 cm. ölçülerindedir. Çözgü ve atkı pamuk malzemelidir. İran düğümü ile dokunan halı 19. yüzyıla tarihlenmektedir. Coen 1978, s. 60.

Resim 50- Madalyonlu halı, Ürgüp/Nevşehir. 133x222 cm. ölçülerindedir. Atkı ve çözgüsü pamuk malzemeli olan halı 1920 civarına tarihlenmektedir. Iten-Maritz 1975, s.266.

Resim 51- Madalyonlu halı, Kayseri. 205x303 cm. ölçülerindedir. Atkı ve çözgüsü pamuk malzemelidir. Iten-Maritz 1975, s.262.

Resim 52- Sümer Halı Fabrikası koleksiyonunda bulunan guvaş boya ile hazırlanmış içi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı modeli. Isparta 2000.

Resim 53- İçi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı, Sümer Halı Fabrikası/Isparta. 205x332 cm. ölçülerindedir. 26x33 kalitede dokunmuştur. Atkı ve çözgü pamuk malzemelidir. Isparta 2000.

Resim 54- İçi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı. Şark Halı Şirketi'nin Oriental Carpets isimli kataloğundan alınmıştır. Süreyya Çolak kitaplığından. İzmir 2001.

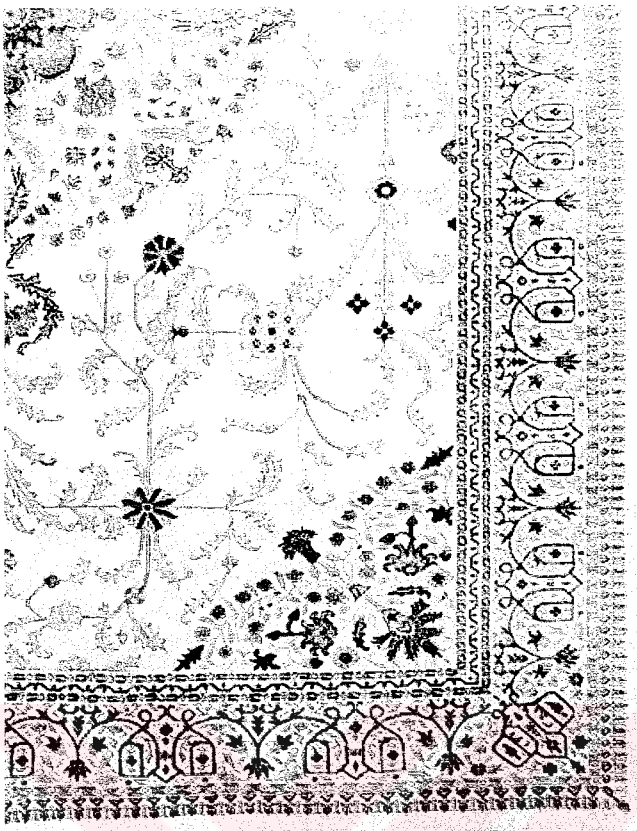

Resim 55- İçi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı. Şark Halı Şirketi'nin Oriental Carpets isimli kataloğundan alınmıştır. Süreyya Çolak kitaplığından. İzmir 2001.

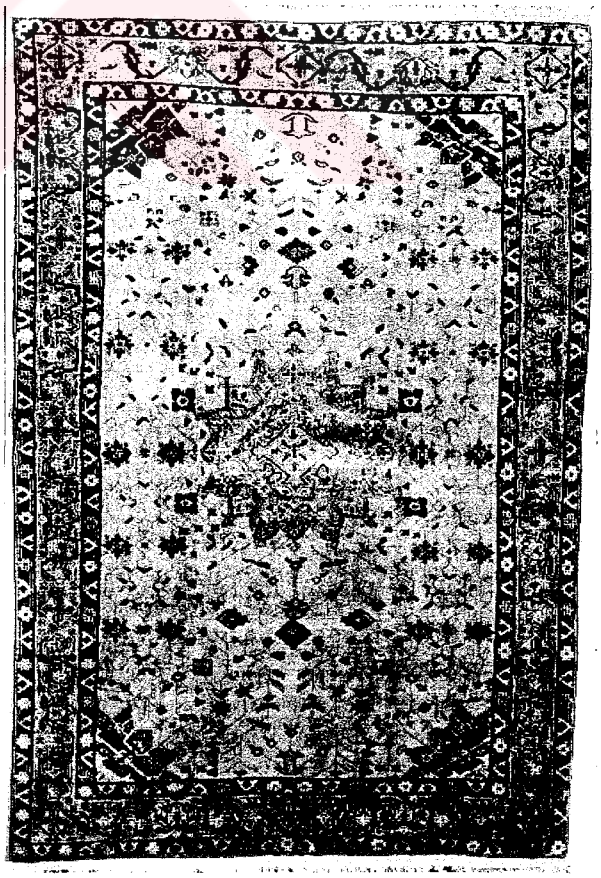

Resim 56- İçi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı, Kula. Süreyya Çolak arşivinden. İzmir 2001.

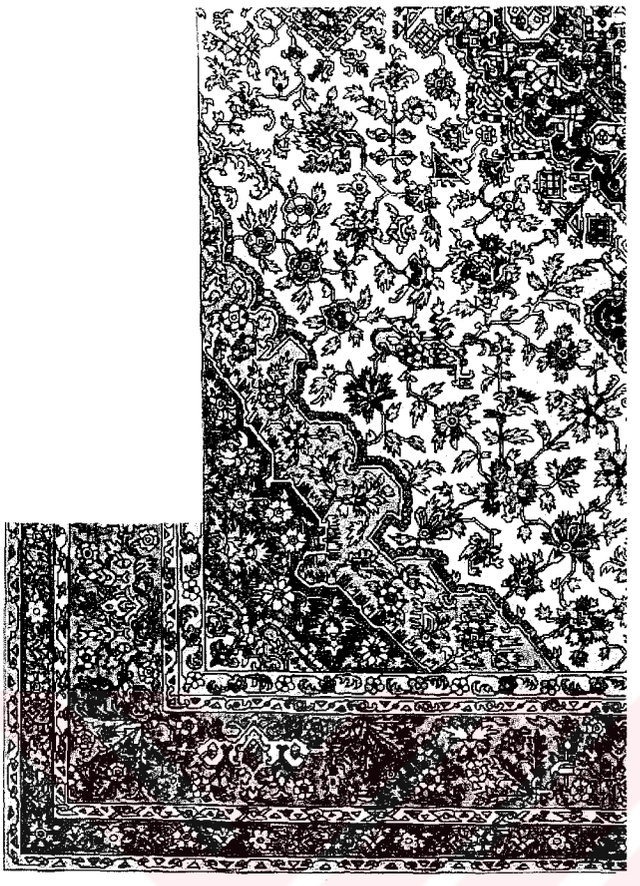

Resim 57- Guvaş boya ile hazırlanmış içi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 58- Madalyonlu halı, Erdebil/İran. 141x204 cm. ölçülerindedir. Türker 1976, s. 179.

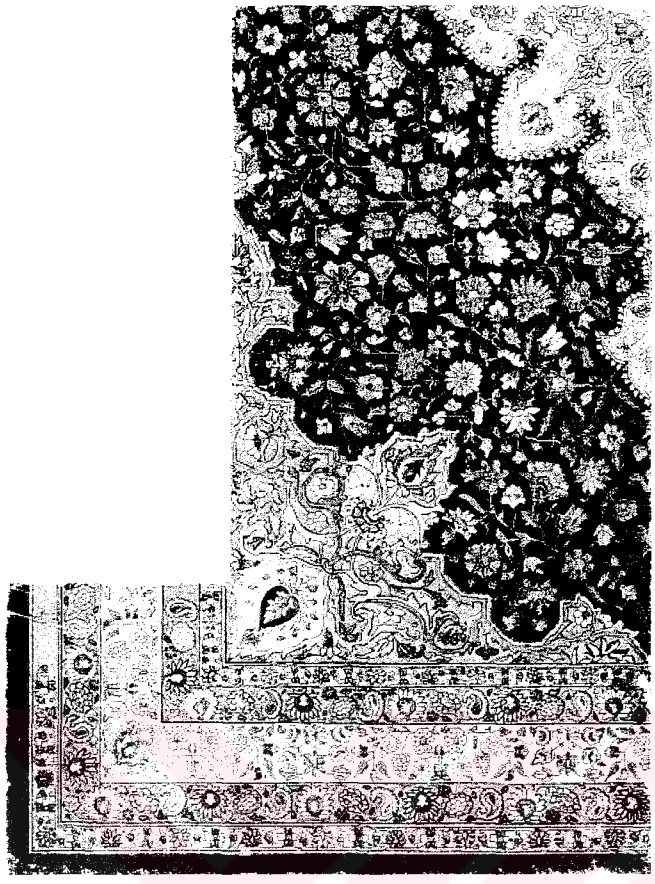

Resim 59- Guvaş boya ile hazırlanmış içi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

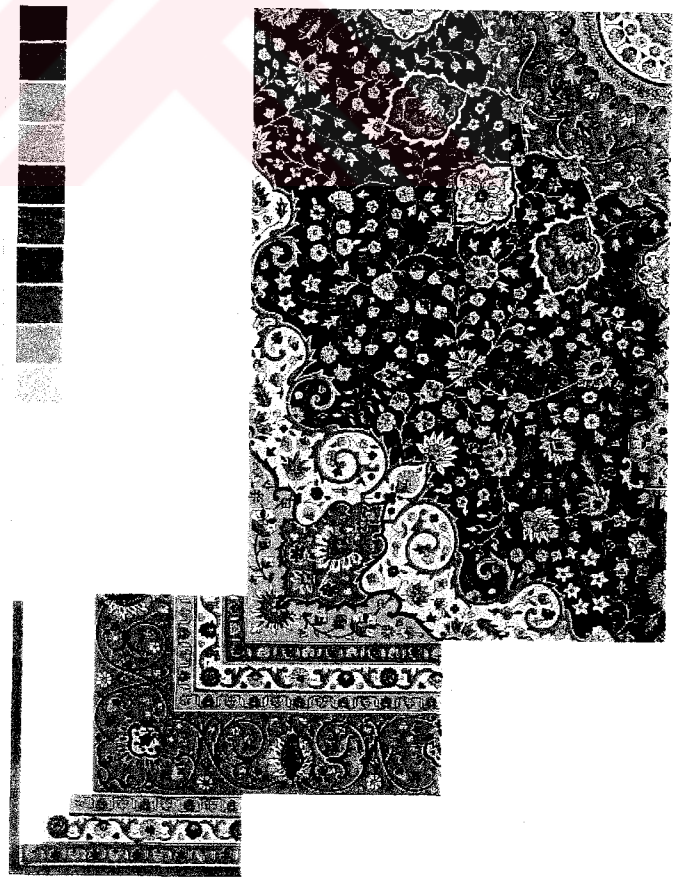

Resim 60- Guvaş boya ile hazırlanmış içi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 61- İçi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı. Sümer Halı Kataloğu, s. 66, Isparta 2000.

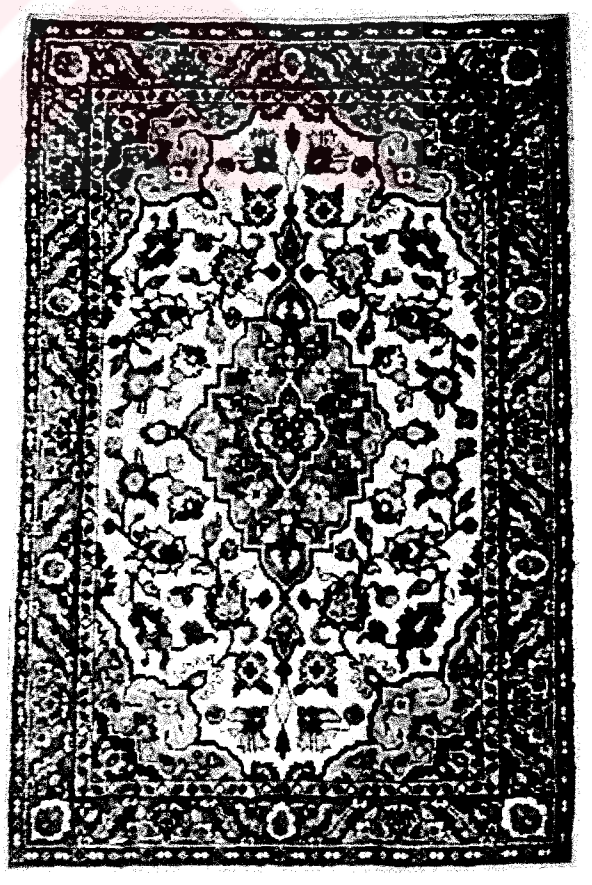

Resim 62- Madalyonlu halı, Gördes/Manisa. 170x235 cm. ölçülerindedir. Atkı ve çözgüsü pamuk malzemeli olan halı, 1930'lu yıllara tarihlenmektedir. Larson 1978, s.70.

Resim 63- Guvaş boya ile hazırlanmış içi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 64- Guvaş boya ile hazırlanmış içi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 65- Madalyonlu halı, Heriz bölgesi /Azerbaycan. 280x347 cm. ölçülerindedir. 42x42 kalitede dokunmuştur. Atkı ve çözgü pamuktur. 19. yüzyıl sonuna tarihlenmektedir. Gans-Ruedin 1980, s.199.

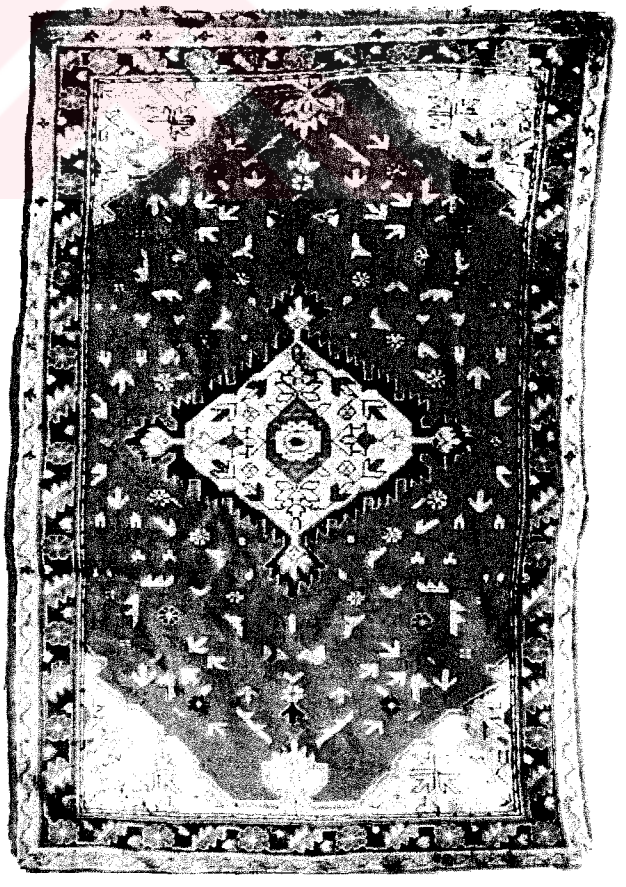

Resim 66- İçi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı, Uşak merkez Çakaloz Camii. 117x175 cm. ölçülerindedir. 24x26 kalitede dokunmuştur.
Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 67- İçi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı, Uşak merkez Yeşil (Tahtalı) Cami. Demirbaş No:69. 247x355 cm. ölçülerindedir. 15x15 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 68- İçi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı, detay. Uşak merkez Yeşil (Tahtalı) Cami. Demirbaş No:69. 247x355 cm. ölçülerindedir. 15x15 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 69- Madalyonlu halı. İzmir bölgesi dokuması. Lettenmair 1980, s.329.

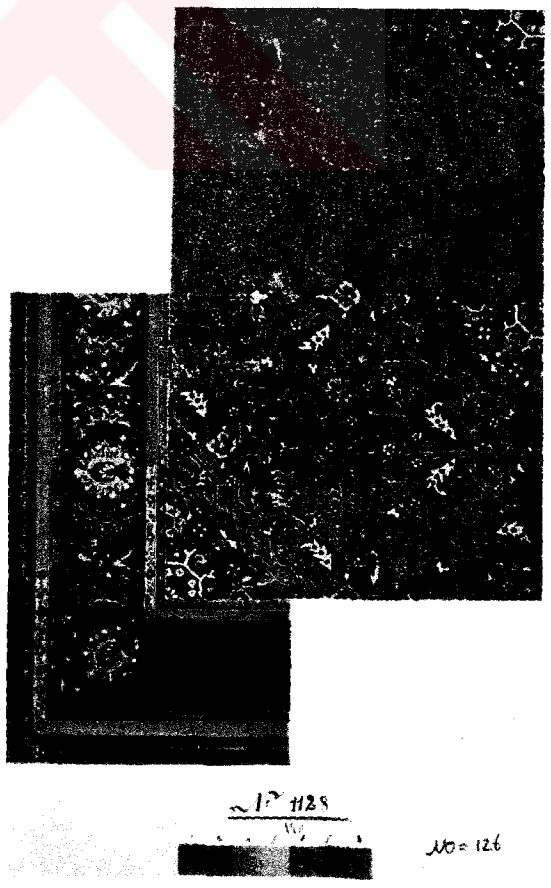

Resim 70- Sümer Halı Fabrikası koleksiyonunda bulunan guvaş boya ile hazırlanmış içi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı modeli. Isparta 2000.

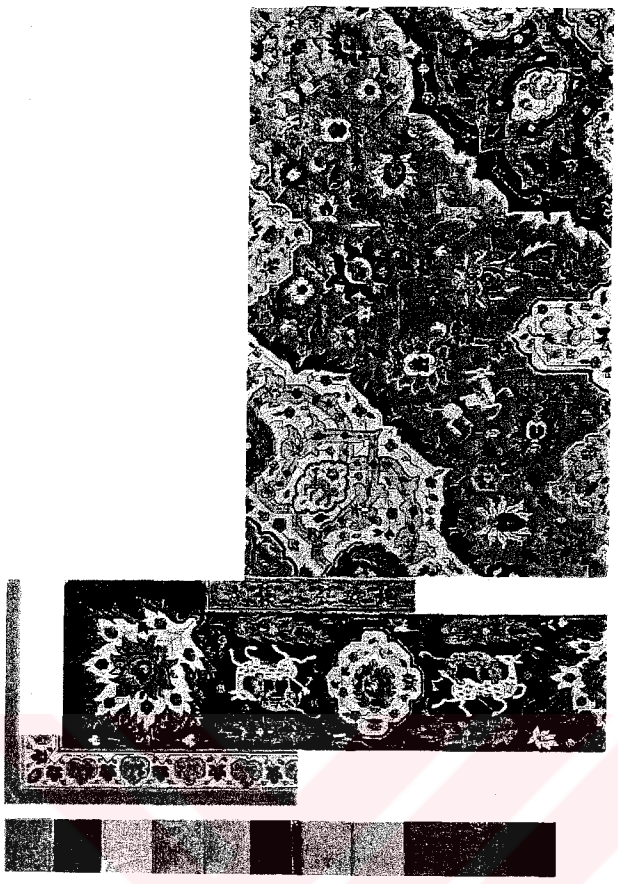

Resim 71- Guvaş boya ile hazırlanmış içi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

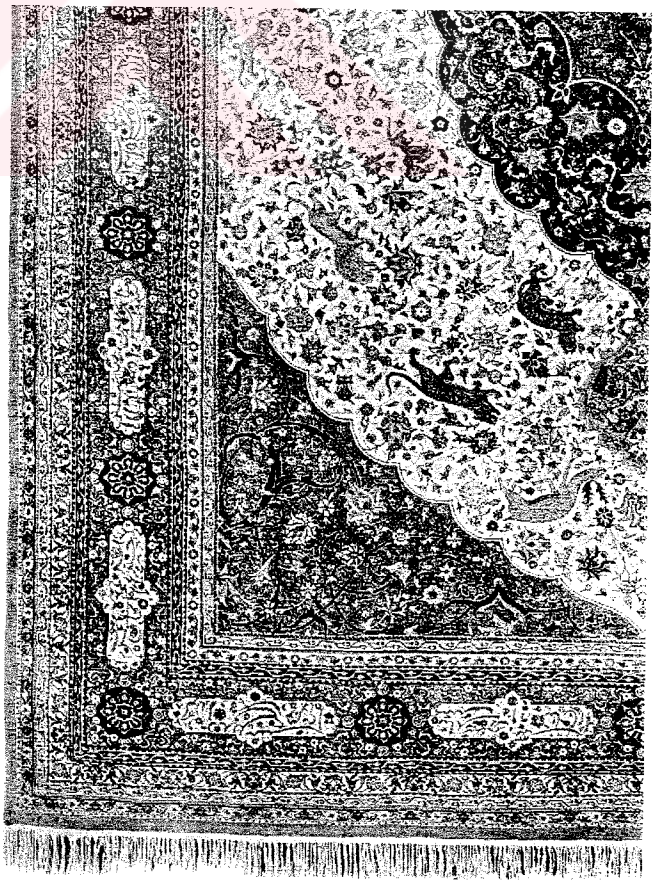

Resim 72- İçi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı, Sivas üretimi. Şark Halı Şirketi'nin Oriental Carpets isimli kataloğundan alınmıştır. Süreyya Çolak kitaplığından. İzmir 2001.

Resim 73- Sümer Halı Fabrikası koleksiyonunda bulunan guvaş boya ile hazırlanmış içi dolu ve içi dolu madalyonlu adı verilen madalyonlu halı modeli. Isparta 2000.

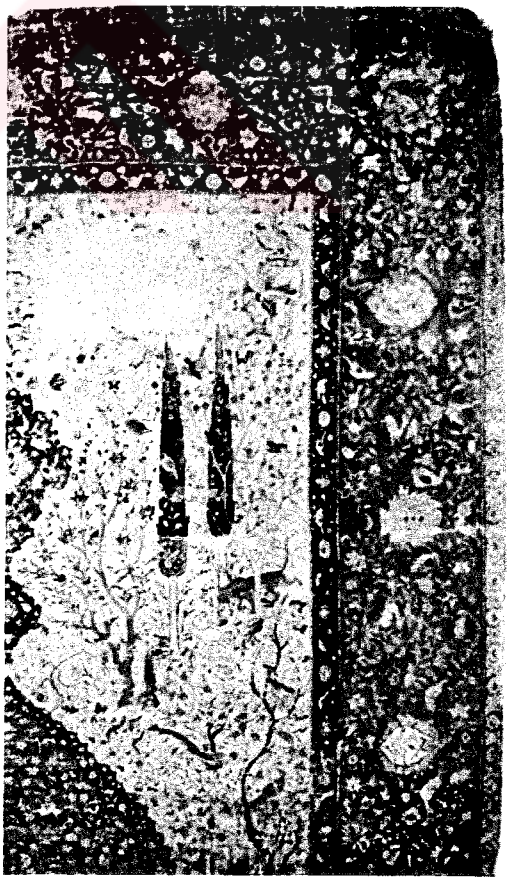

Resim 74- Madalyonlu halı, Tebriz/İran. Gans-Ruedin 1980, s.44.

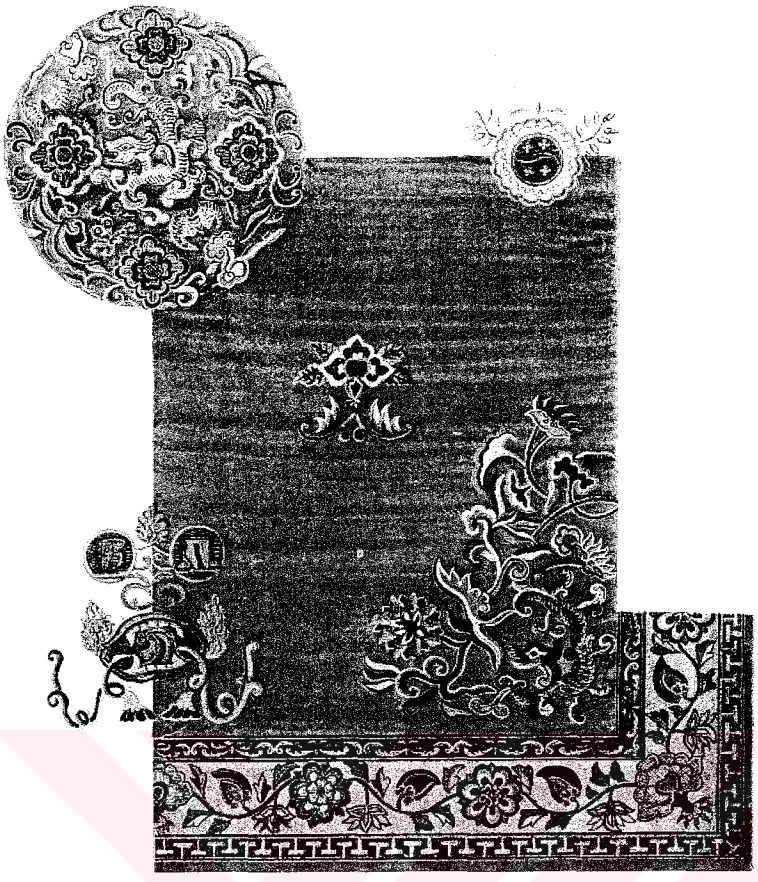

Resim 75- Guvaş boya ile hazırlanmış madalyonlu Çin halısı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 76- Guvaş boya ile hazırlanmış madalyonlu Çin halısı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

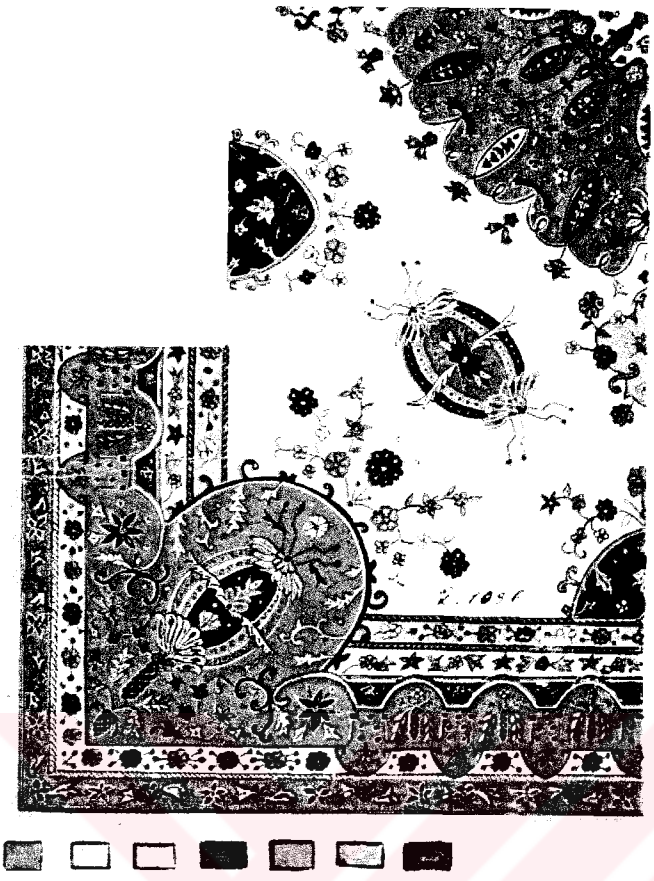

Resim 77- Guvaş boya ile hazırlanmış madalyonlu Çin halısı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 78- Guvaş boya ile hazırlanmış madalyonlu Çin halısı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 79- Guvaş boya ile hazırlanmış madalyonlu Çin halısı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

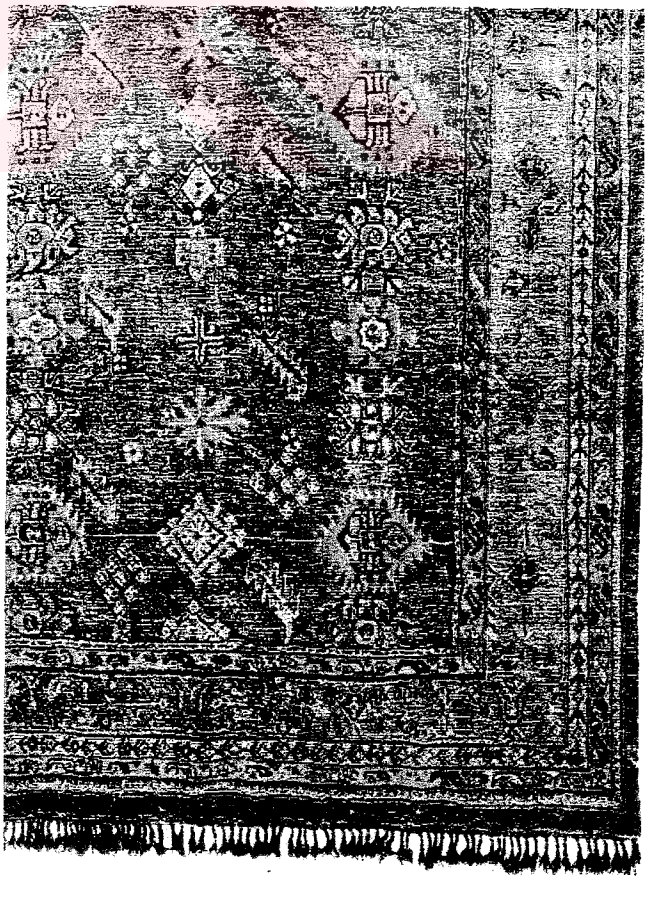

Resim 80- Rozet desenli halı (1/4). Şark Halı Şirketi'nin Oriental Carpets isimli kataloğundan alınmıştır. Süreyya Çolak kitaplığından. İzmir 2001.

Resim 81- Rozet desenli halı. Özel koleksiyon. Uşak 2001.

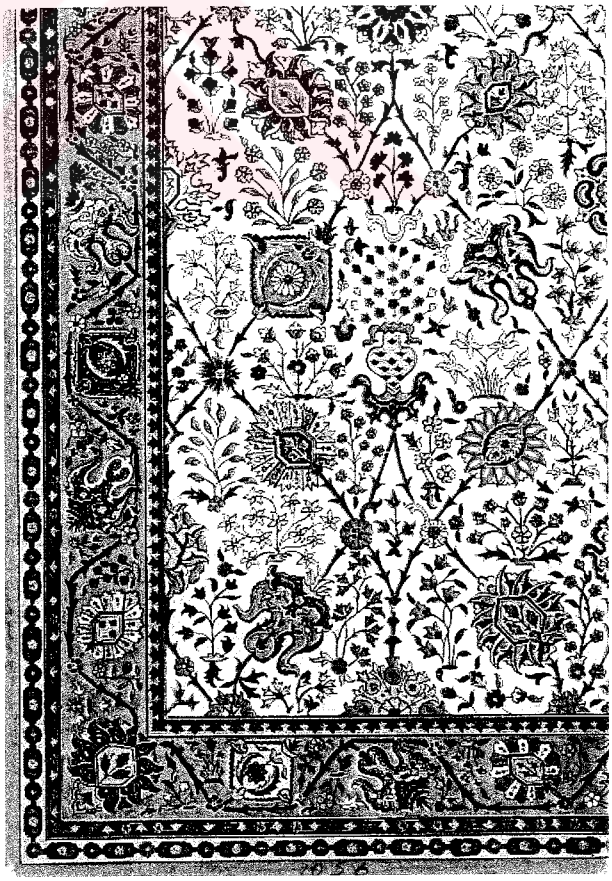

Resim 82- Guvaş boya ile hazırlanmış rozet desenli halı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

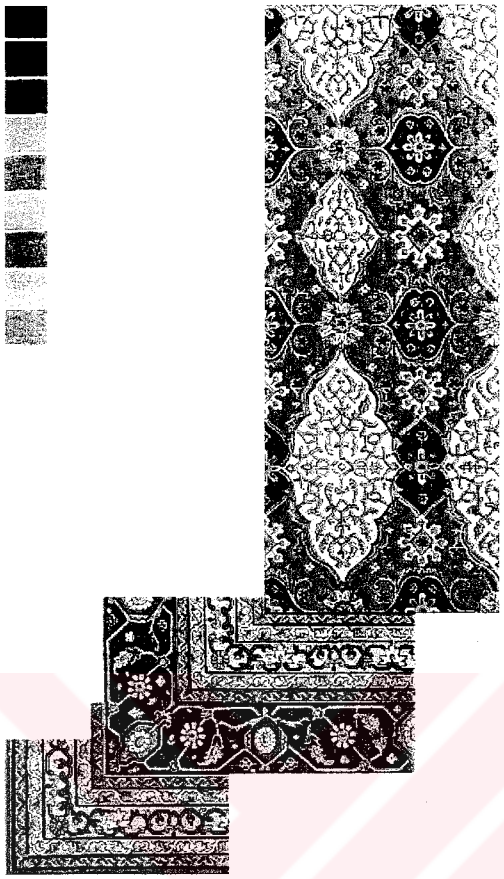

Resim 83- Guvaş boya ile hazırlanmış rozet desenli halı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 84- Guvaş boya ile hazırlanmış rozet desenli halı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

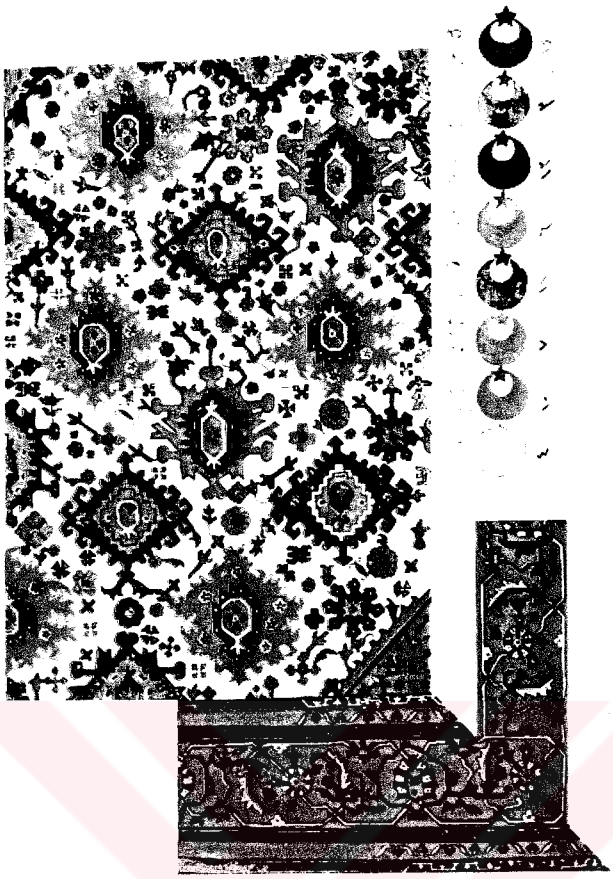

Resim 85- Guvaş boya ile hazırlanmış rozet desenli halı modeli. Sümer Halı Fabrikası koleksiyonundan. Isparta 2000.

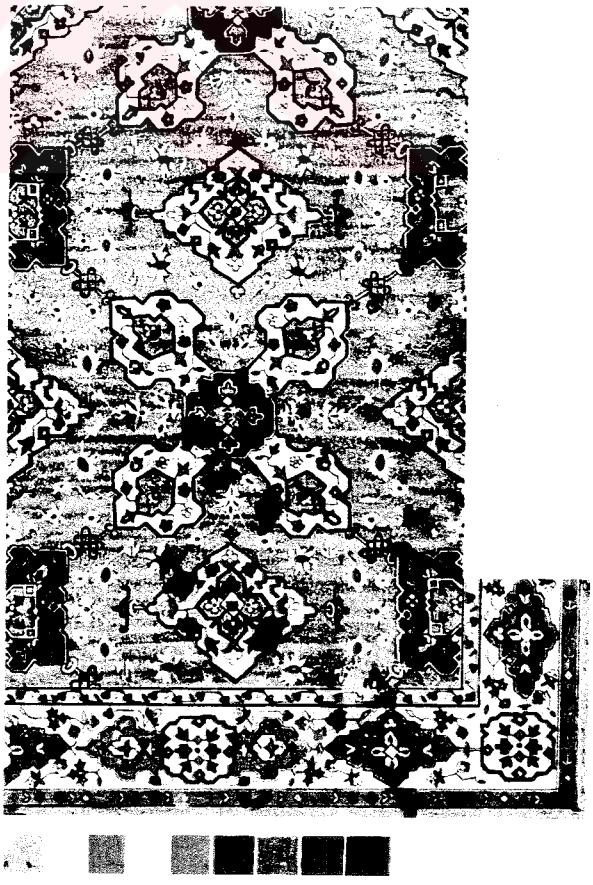

Resim 86- Guvaş boya ile hazırlanmış rozet desenli halı modeli. Sümer Halı Fabrikası koleksiyonundan. Isparta 2000.

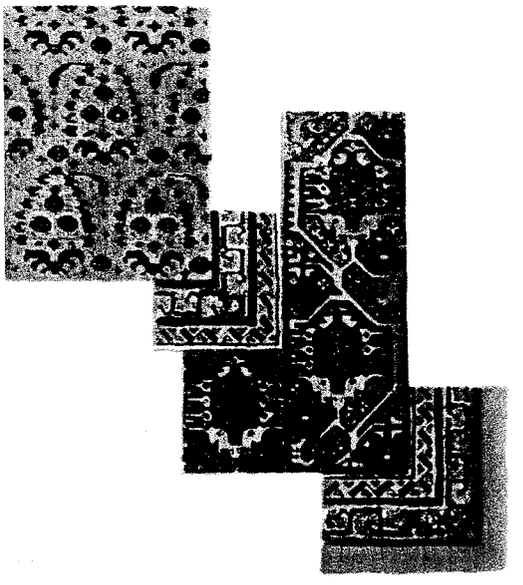

Resim 87- Guvaş boya ile hazırlanmış rozet desenli halı modeli. Sümer Halı Fabrikası koleksiyonundan. Isparta 2000.

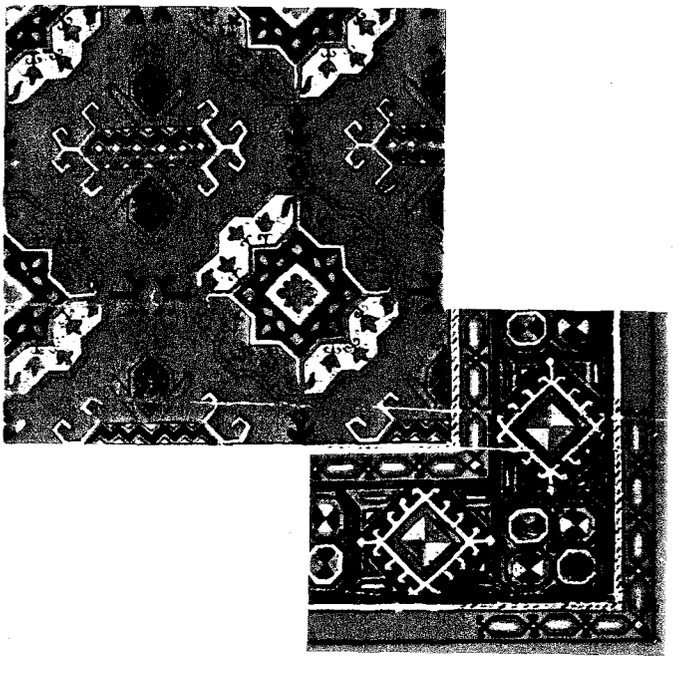

Resim 88- Guvaş boya ile hazırlanmış rozet desenli halı modeli. Sümer Halı Fabrikası koleksiyonundan. Isparta 2000.

Resim 89- Guvaş boya ile hazırlanmış yaprak ve empirme (emprime) adı verilen serpme çiçek ve yaprak desenli halı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 90- Guvaş boya ile hazırlanmış yaprak ve empirme (emprime) adı verilen serpme çiçek ve yaprak desenli halı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

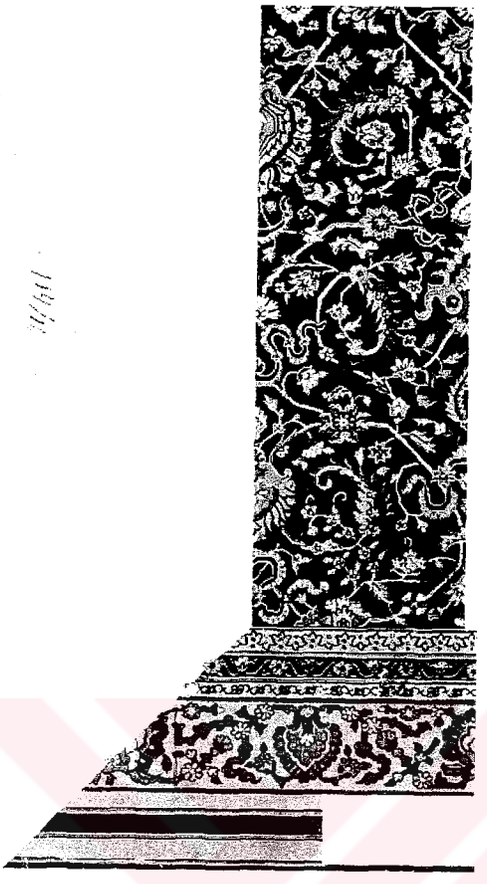

Resim 91- Guvaş boya ile hazırlanmış yaprak ve empirme (emprime) adı verilen serpme çiçek ve yaprak desenli halı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

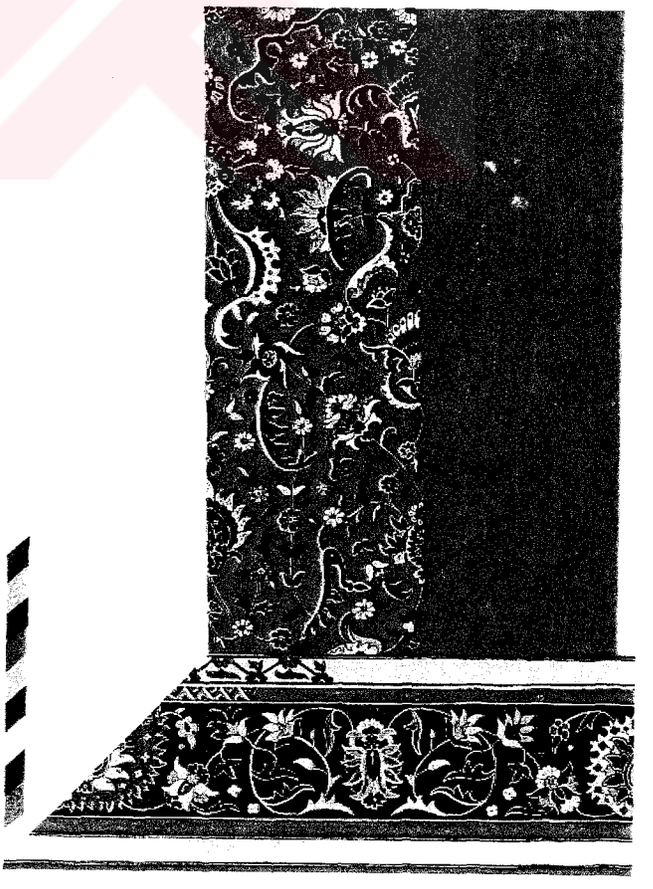

Resim 92- Guvaş boya ile hazırlanmış yaprak ve empirme (emprime) adı verilen serpme çiçek ve yaprak desenli halı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

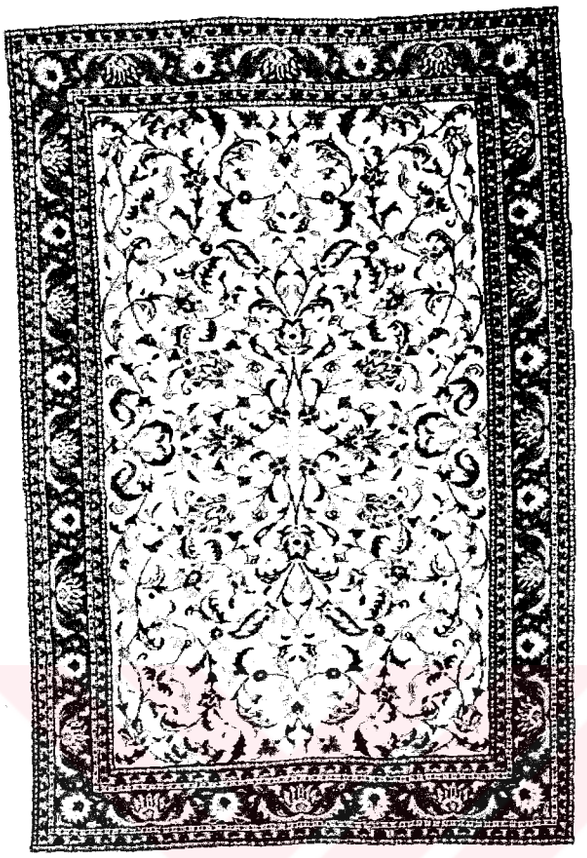

Resim 93- Yaprak ve empirme (emprime) adı verilen serpme çiçek ve yaprak desenli halı. Isparta, Sümer Halı Kataloğu, s.67.

Resim 94- Guvaş boya ile hazırlanmış yaprak ve empirme (emprime) adı verilen serpme çiçek ve yaprak desenli halı modeli.
Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 95- Yaprak ve empirme (emprime) adı verilen serpme çiçek ve yaprak desenli halı. Isparta, Sümer Halı Kataloğu, s.70.

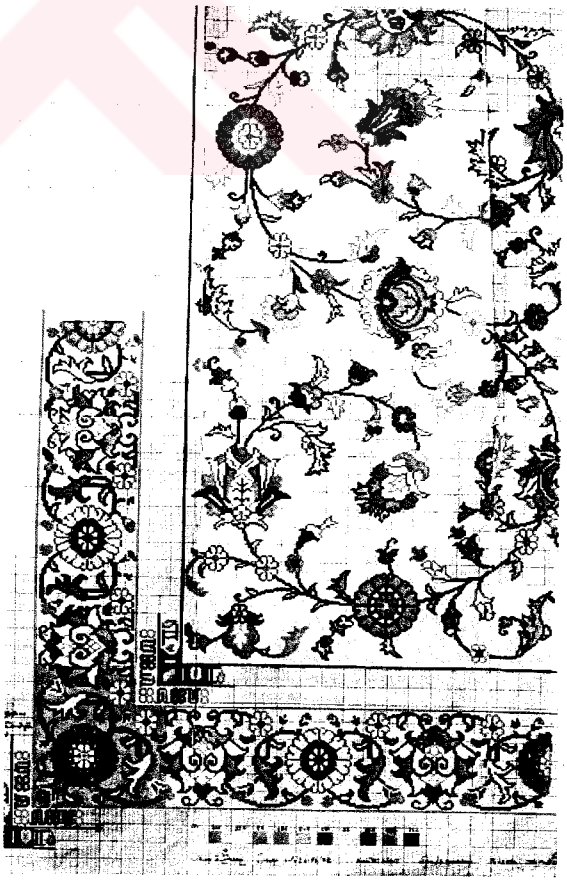

Resim 96- Serpme çiçek ve yapraklı halı deseni. Isparta, Sümer Halı arşivinden. Isparta 2000.

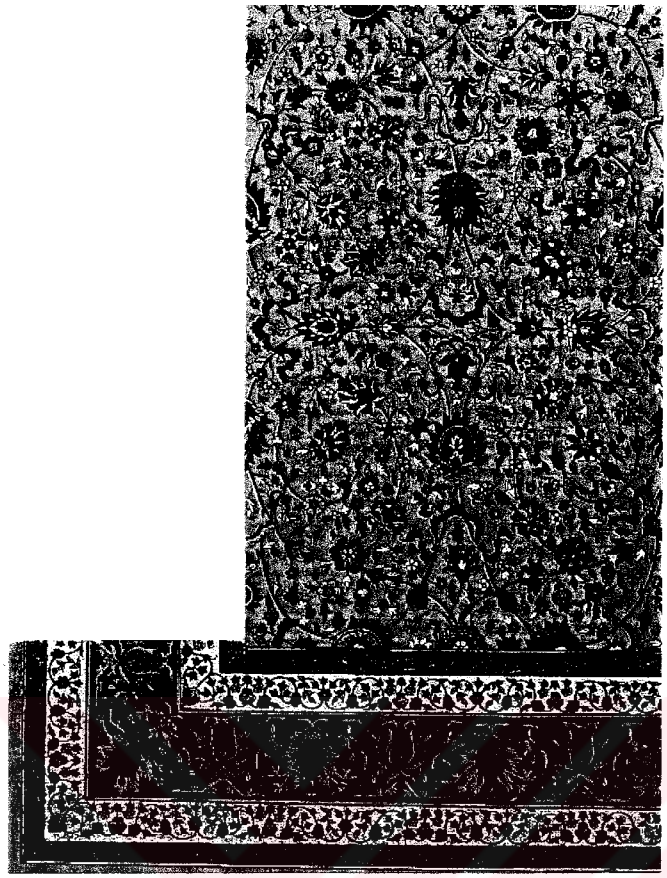

Resim 97- Guvaş boya ile hazırlanmış yaprak ve empirme (emprime) adı verilen serpme çiçek ve yaprak desenli halı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

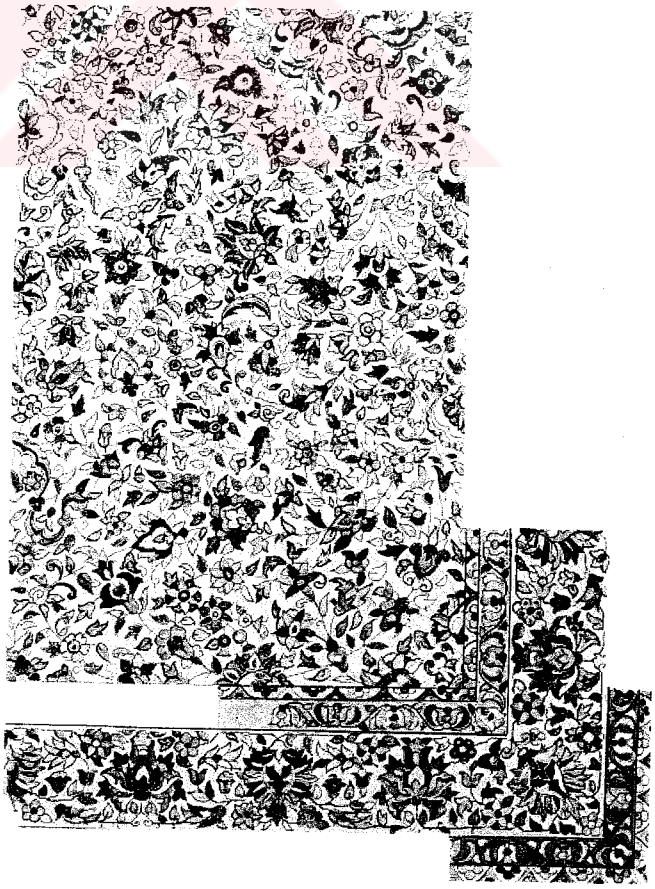

Resim 98- Guvaş boya ile hazırlanmış yaprak ve empirme (emprime) adı verilen serpme çiçek ve yaprak desenli halı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 99- Yaprak ve empirme (emprime) adı verilen serpme çiçek ve yaprak desenli halı, Uşak merkez Çakaloz Camii. 158x270 cm. ölçülerindedir. 26x28 kalitede dokunmuştur. Atkı ve çözgü pamuktur. Temmuz 2001.

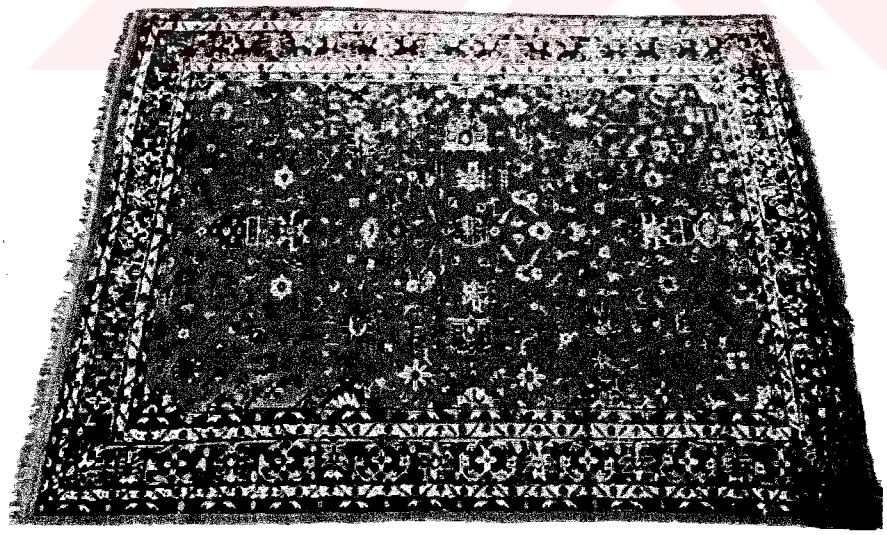

Resim 100- Yaprak ve empirme (emprime) adı verilen serpme çiçek ve yaprak desenli halı, İkisaray Köyü Camii/Uşak. Demirbaş No: 23. 225x322 cm. ölçülerindedir. 26x32 kalitede yün malzeme ile dokunmuştur. Temmuz 2001.

Resim 101- Yaprak ve empirme (emprime) adı verilen serpme çiçek ve yaprak desenli halı, detay. İkisaray Köyü Camii/Uşak. Demirbaş No: 23. 225x322 cm. ölçülerindedir. 26x32 kalitede yün malzeme ile dokunmuştur. Temmuz 2001.

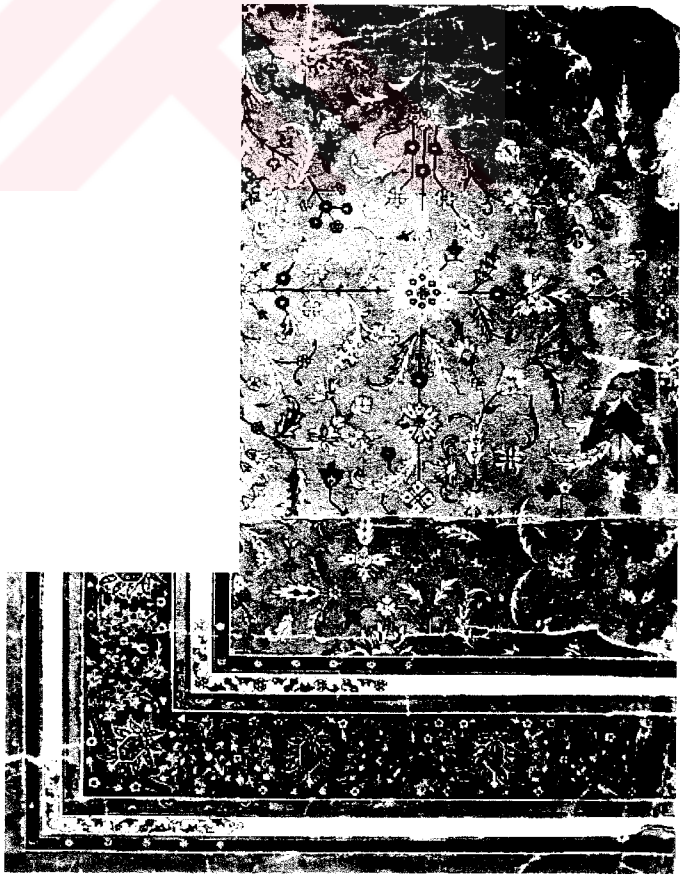

Resim102- Guvaş boya ile hazırlanmış yaprak ve empirme (emprime) adı verilen serpme çiçek ve yaprak desenli halı modeli. Sümer Halı Fabrikası koleksiyonundan. Isparta 2000.

Resim 103- Serpme çiçek ve yaprak desenli halı, Bidjar/İran. 143x214 cm. ölçülerindedir. 26x32 kalitede dokunmuştur. Atkı ve çözgü pamuktur. 19. yüzyıl sonlarına tarihlenmektedir. Gans-Ruedin 1980, s.251.

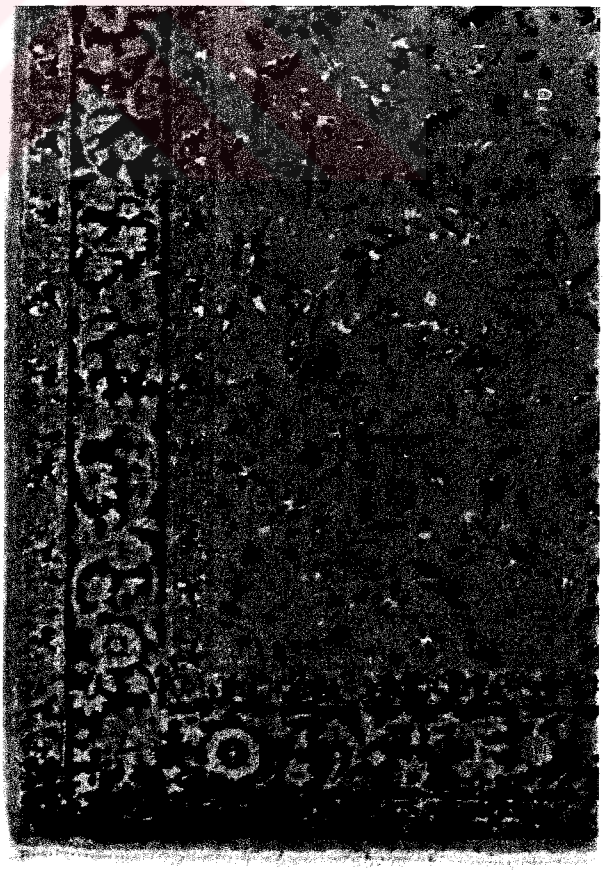

Resim 104- Serpme çiçek ve yaprak desenli halı, Keşan/İran. 110x167 cm. ölçülerindedir. 19. yüzyıla tarihlenmektedir. Türker 1973, s.201.

Resim 105- Serpme çiçek ve yaprak desenli halı, Malayer/İran. Özel koleksiyon. Uşak 2001.

Resim 106- Guvaş boya ile hazırlanmış yaprak ve empirme (emprime) adı verilen serpme çiçek ve yaprak desenli halı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 107- Guvaş boya ile hazırlanmış yaprak ve empirme (emprime) adı verilen serpme çiçek ve yaprak desenli halı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

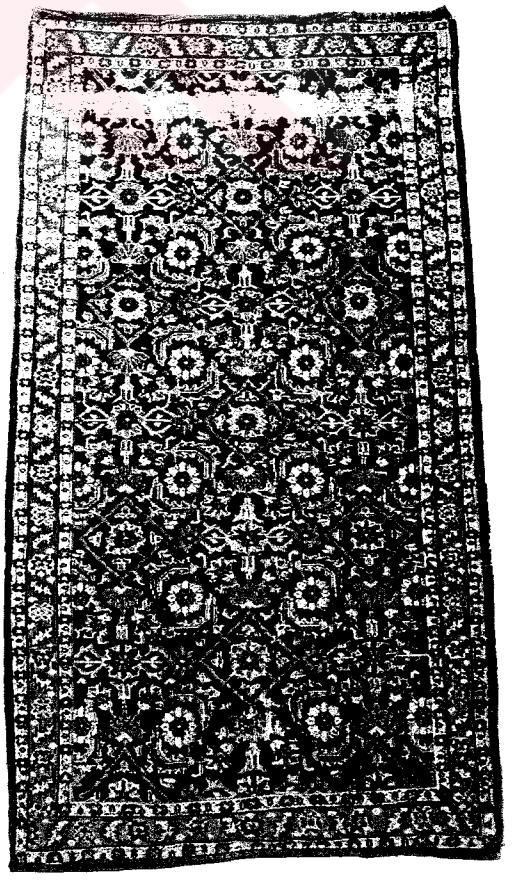

Resim 108- Yaprak ve empirme (emprime) adı verilen serpme çiçek ve yaprak desenli halı, Isparta Müzesi'nden. Envanter No: 7.2.94. 96x179 cm. ölçülerindedir. Atkı ve çözgü pamuk malzemelidir. Isparta 2000.

Resim 109- Yaprak ve empirme (emprime) adı verilen serpme çiçek ve yaprak desenli halı. Hacı Recep Camii Kula/Manisa. Demirbaş No: 75. 108x159 cm. ölçülerindedir. 30x36 kalitede yün malzeme ile dokunmuştur. Temmuz 2001.

Resim 110- Yaprak ve empirme (emprime) adı verilen serpme çiçek ve yaprak desenli halı. 189x220 cm. ölçülerindedir. 26x33 kalitede yün malzeme ile dokunmuştur. Yıldırım Kaya koleksiyonundan. Isparta 2000.

Resim 111- Serpme çiçek ve yaprak desenli halı. 128x170 cm. ölçülerindedir. 40x41 kalitede yün malzeme ile dokunmuştur. Gans-Ruedin 1975, s.41.

Resim 112- Serpme çiçek ve yaprak desenli halı, İsfahan/İran. 127x206 cm. ölçülerindedir. Atkı pamuk, çözgü yün ve desen ipi ipektir. 17. yüzyıl başına tarihlenmektedir. Gans-Ruedin 1980, s.108.

Resim 113- Serpme çiçek ve yaprak desenli halı. Mahal/İran. İran düğümü ve yün malzeme ile dokunan halı 19. yüzyıla tarihlenmektedir. Coen 1978, s.57.

Resim 114- Guvaş boya ile hazırlanmış yaprak ve empirme (emprime) adı verilen serpme çiçek ve yaprak desenli halı modeli. Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 115- Serpme çiçek ve yapraklı halı deseni. Sümer Halı Arşivinden. Isparta 2000.

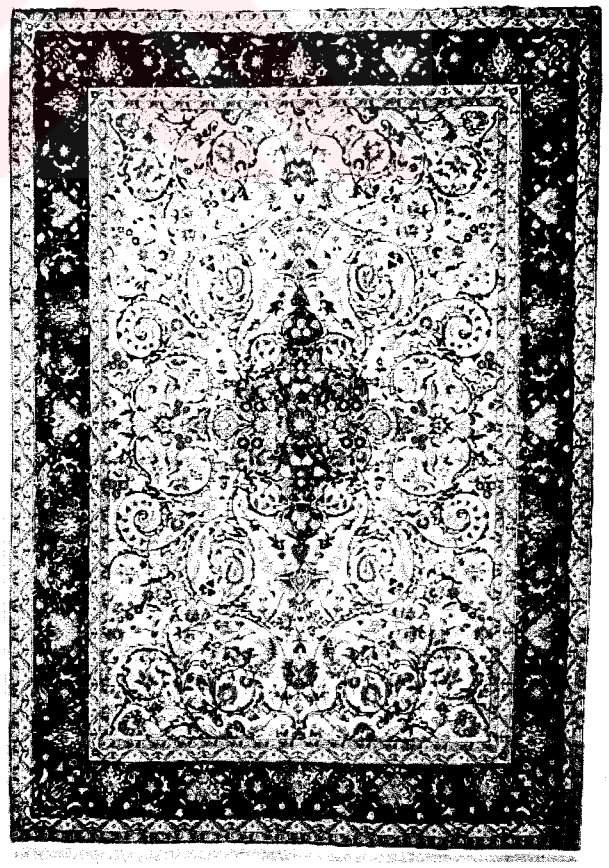

Resim 116- Serpme çiçek ve yaprak desenli halı. Kum/İran. 242x351 cm. ölçülerindedir. 60x60 kalitede İran düğümü ile dokunmuştur. Atkı ve çözgü pamuk malzemelidir. 1960 yılına tarihlenmektedir. Gans-Ruedin 1980, s.330.

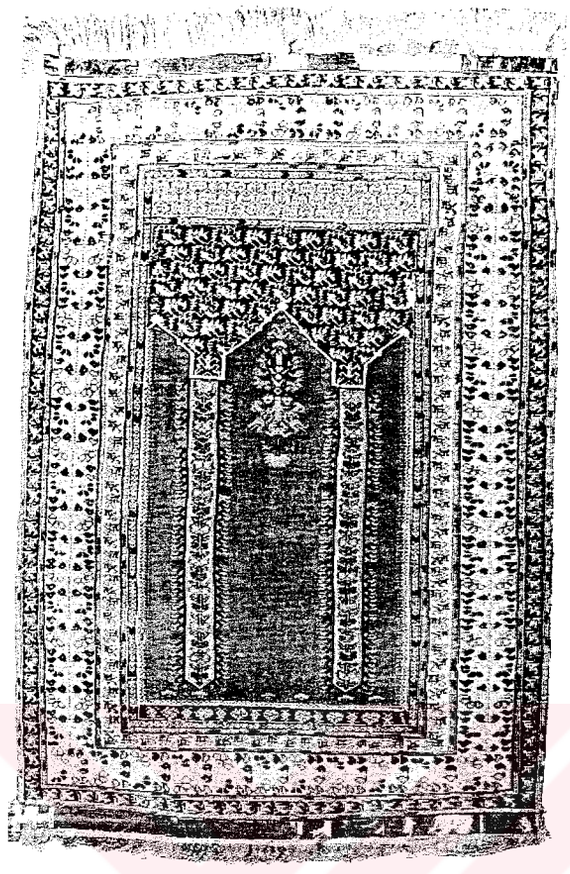

Resim 117- Kula seccadesi (direkli Kula). Şark Halı Şirketi'nin Oriental Carpets isimli kataloğundan alınmıştır. Süreyya Çolak kitaplığından. İzmir 2001.

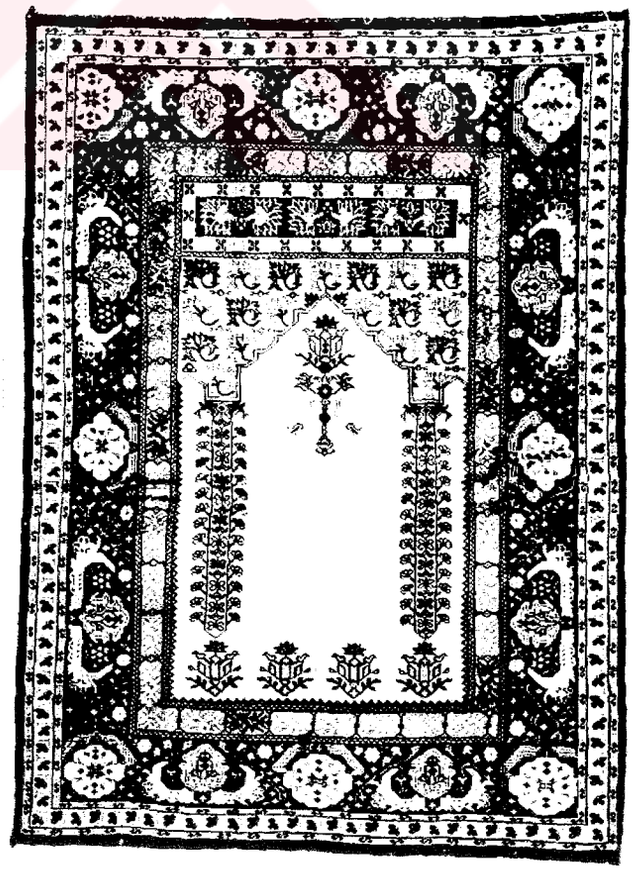

Resim 118- Kula seccadesi (direkli Kula). Süreyya Çolak arşivinden. İzmir 2001.

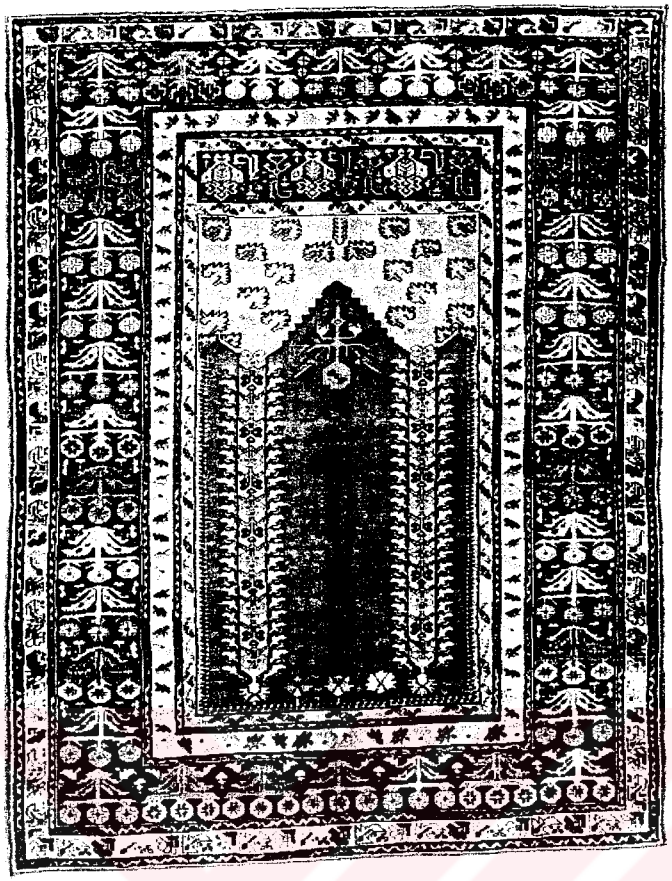

Resim 119- Kula seccadesi (direkli Kula). Süreyya Çolak arşivinden. İzmir 2001.

Resim 120- Kula seccadesi. Şark Halı Şirketi'nin Oriental Carpets isimli kataloğundan alınmıştır. Süreyya Çolak kitaplığından. İzmir 2001.

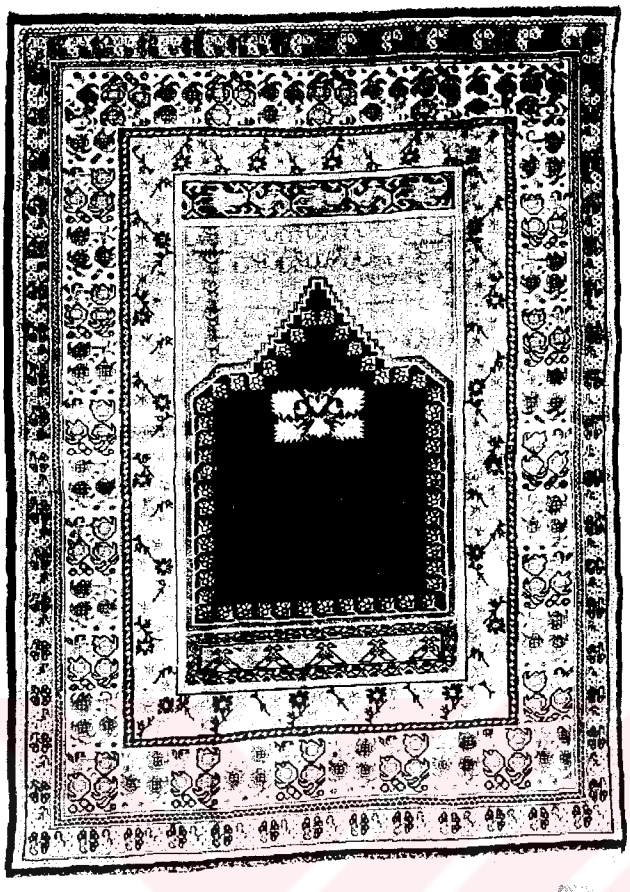

Resim 121- Kula seccadesi. Süreyya Çolak arşivinden. İzmir 2001.

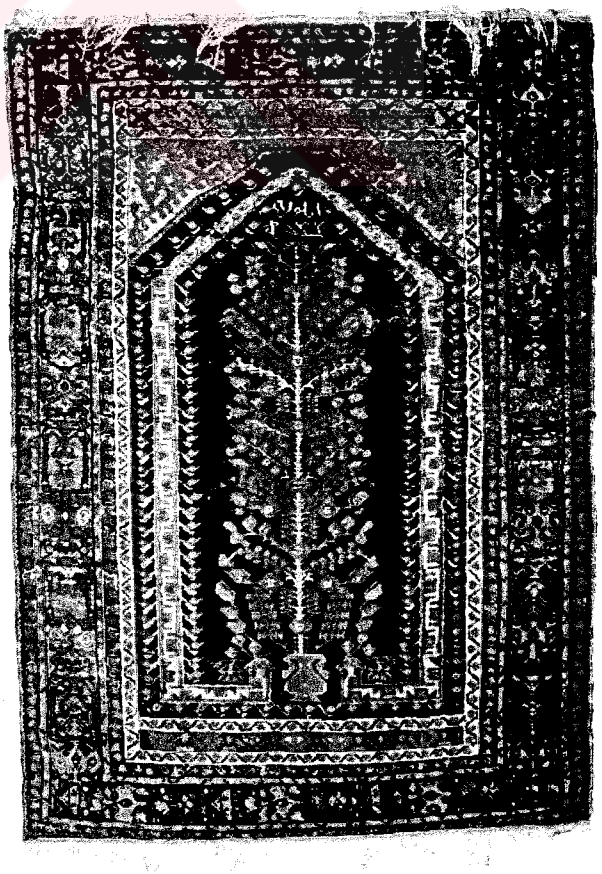

Resim 122- Kula seccadesi (selvili namazlağı), Kenan Evren Müzesi-Kula/Manisa. 120x170 cm. ölçülerinde yün malzemelidir. Üzerindeki tarihe göre 1902 senesinin Eylül ayında dokunmuştur. Ağustos 2001.

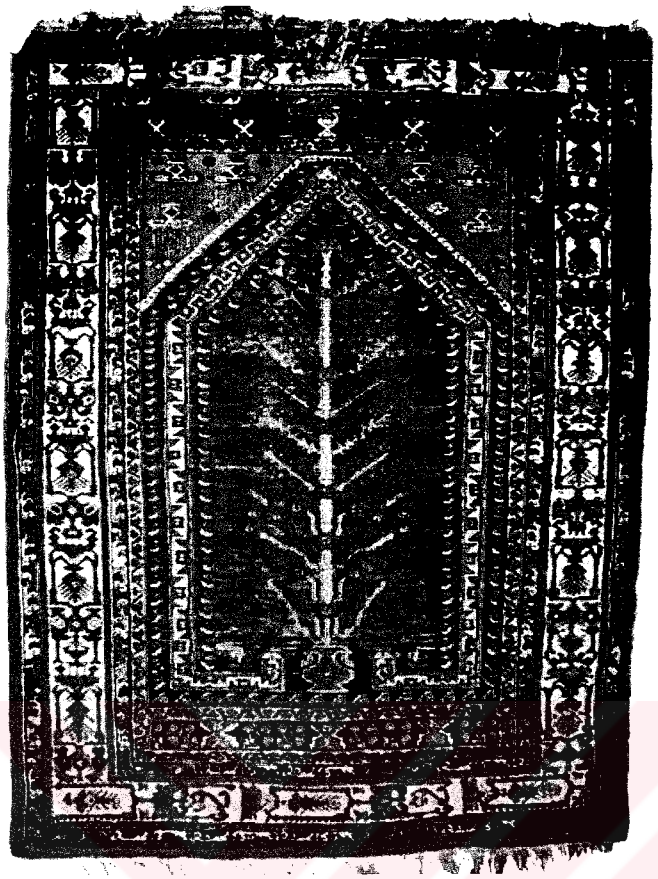

Resim 123- Kula seccadesi (selvili namazlağı), Kenan Evren Müzesi-Kula/Manisa. 129x162 cm. ölçülerindedir. Yün malzeme ile dokunmuştur. Ağustos 2001.

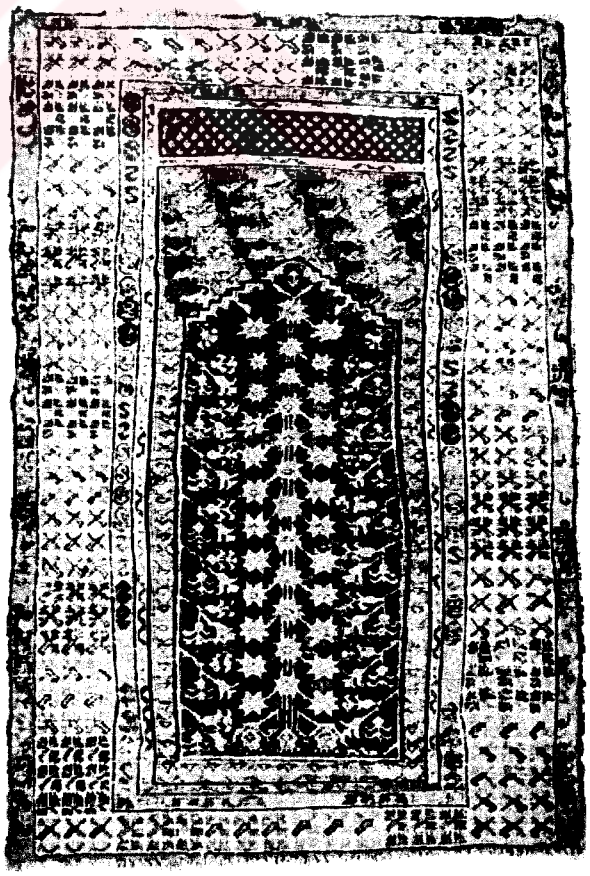

Resim 124- Kula seccadesi. Kendrick 1922, Resim 100.

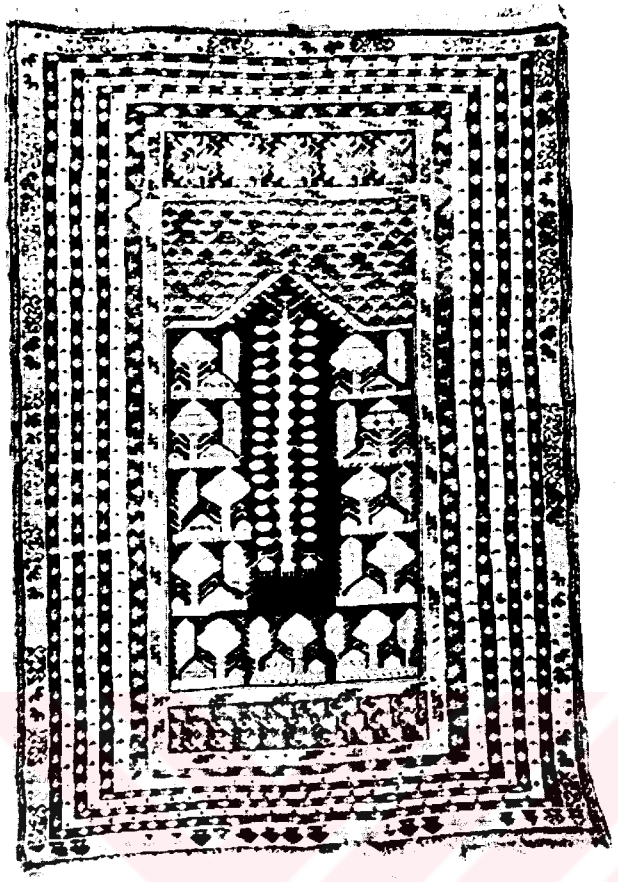

Resim 125- Kula seccadesi (manzaralı / mezarlı seccade). Kendrick 1922, Resim 101.

Resim 126- Kula seccadesi. Uşak merkez Deveci Camii. Demirbaş No:46. 95x134 cm. ölçülerindedir. 32x40 kalitede yün malzeme ile dokunmuştur. Temmuz 20001.

Resim 127- Guvaş boya ile hazırlanmış Kula seccadesi modeli. Sümer Halı Fabrikası koleksiyonundan. Isparta 2000.

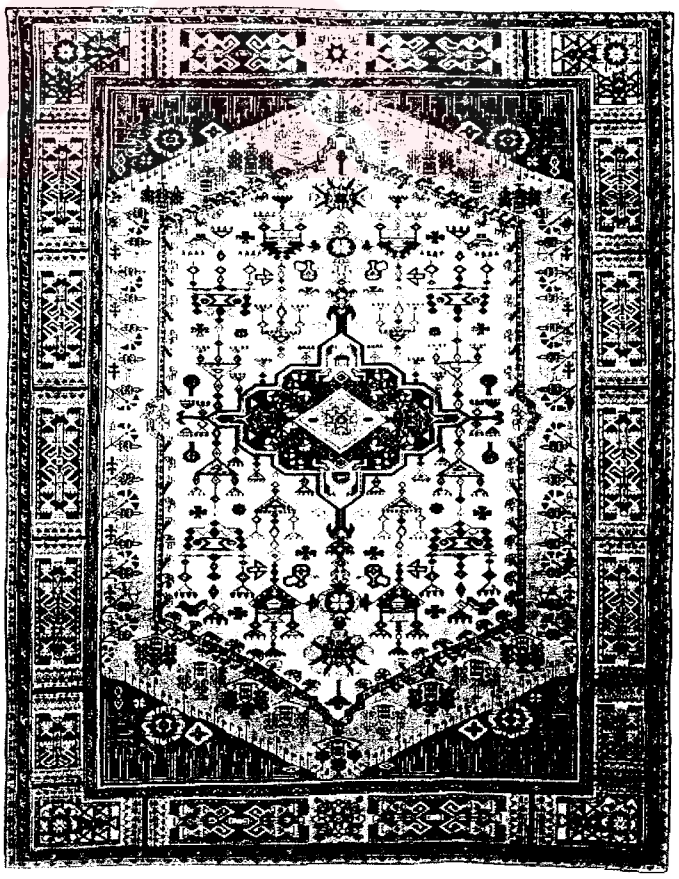

Resim 128- Göbekli Kula halısı (madalyonlu), 20. yüzyıl başı. Süreyya Çolak koleksiyonu, İzmir 2001.

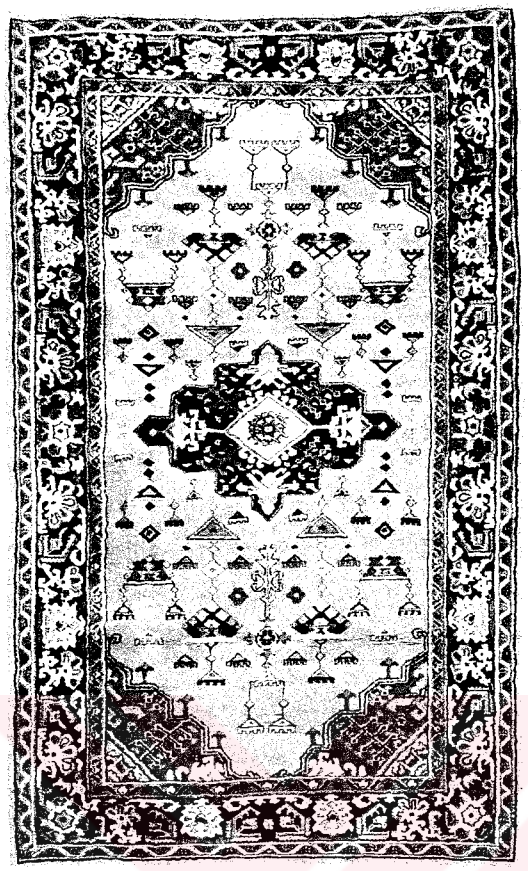

Resim 129- Göbekli Kula halısı (madalyonlu). Isparta, Sümer Halı Kataloğu, s. 69.

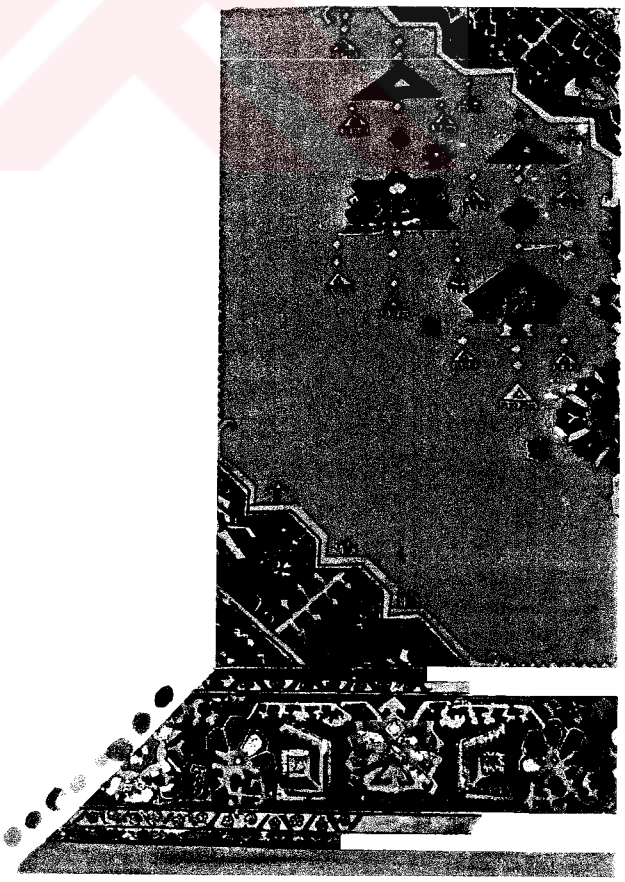

Resim 130- Guvaş boya ile hazırlanmış göbekli Kula halısı modeli. Sümer Halı Koleksiyonundan, Isparta 2000.

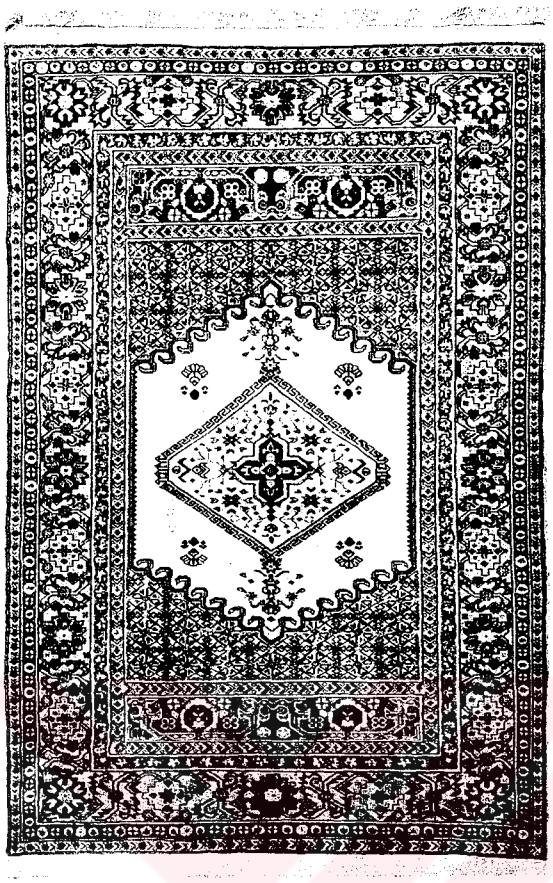

Resim 131- Göbekli Kula halısı (madalyonlu), 20. yüzyıl başı. Süreyya Çolak koleksiyonu, İzmir 2001.

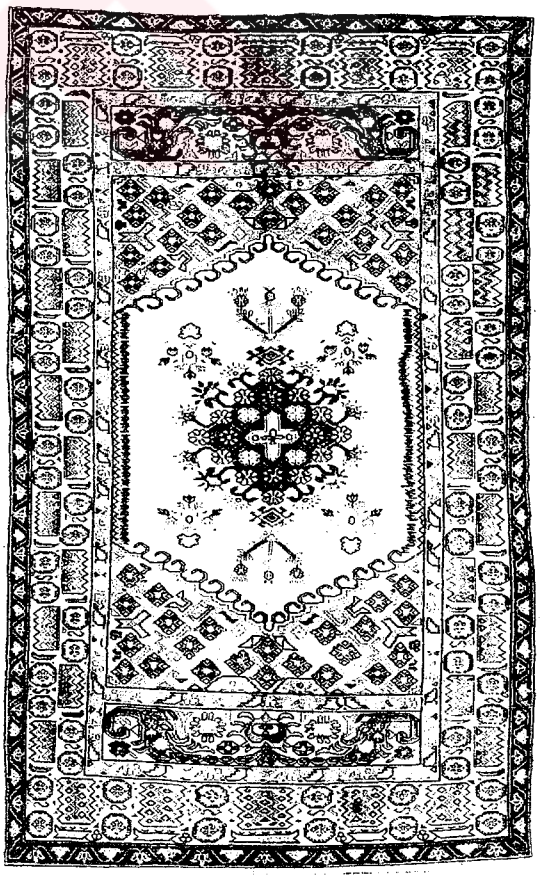

Resim 132- Göbekli Kula halısı (madalyonlu), 20. yüzyıl başı. Süreyya Çolak koleksiyonu, İzmir 2001.

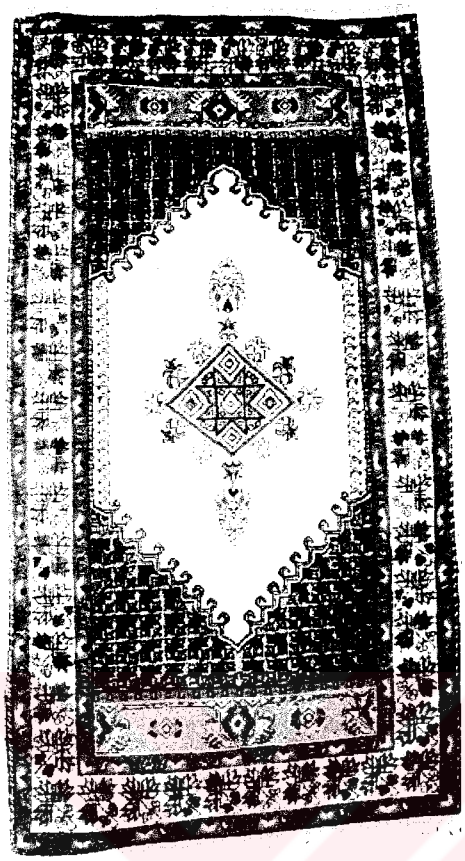

Resim 133- Göbekli Kula halısı (madalyonlu), Kula merkez Hacı Abdurrahman Camii/Manisa. Demirbaş No: 19. 120x225 cm. ölçülerindedir. 20x26 kalite ile dokunmuştur. Atkı ve çözgü pamuk malzemelidir. Temmuz 2001.

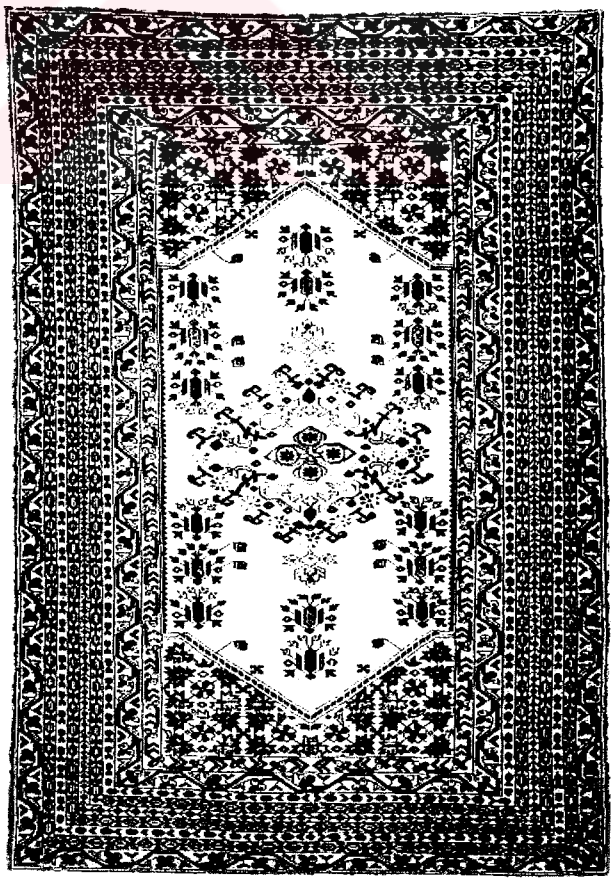

Resim 134- Göbekli Kula halısı (madalyonlu), 20. yüzyıl başı. Süreyya Çolak koleksiyonu. İzmir 2001.

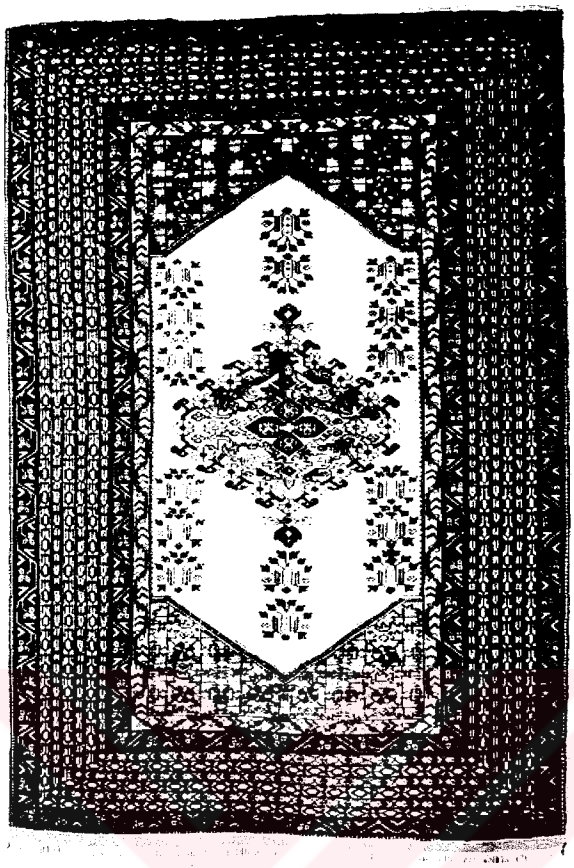

Resim 135- Göbekli Kula halısı (madalyonlu).151x221 cm. ölçülerindedir. Türker 1976, s. 47.

Resim 136- Göbekli Kula halısı (madalyonlu), Kula merkez Hacı Abdurrahman Camii/Manisa. Demirbaş No:38. 123x205 cm. ölçülerindedir. 20x26 kalitede dokunmuştur. Atkı ve çözgü pamuk malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 137- Göbekli Kula halısı (yılanlı Kula), Kenan Evren Müzesi/Kula. 124x150 cm. ölçülerindedir. Atkı ve çözgü pamuk malzemelidir. Ağustos 2001.

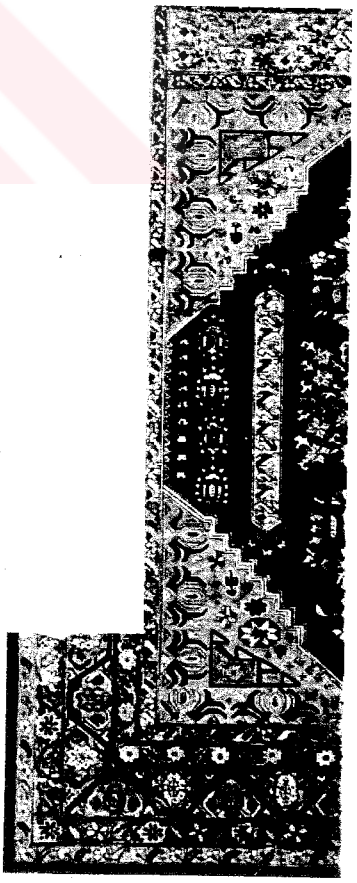

Resim 138- Guvaş boya ile hazırlanmış göllü Kula halısı modeli. Sümer Halı Fabrikası koleksiyonundan. Isparta 2001.

Resim 139- Göllü Kula halısı, 20. yüzyıl başı. Süreyya Çolak koleksiyonundan. İzmir 2001.

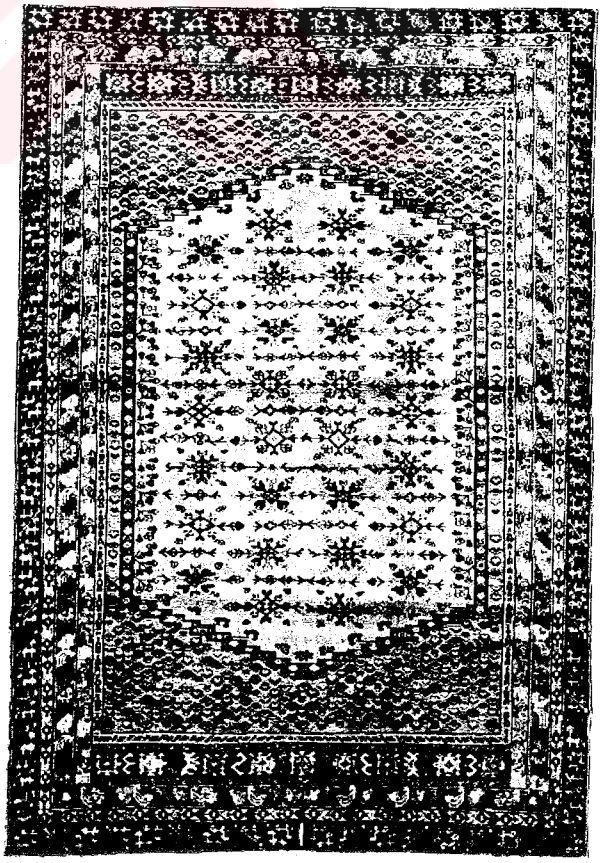

Resim 140- Göllü Kula halısı, 20. yüzyıl başı. Süreyya Çolak koleksiyonundan. İzmir 2001.

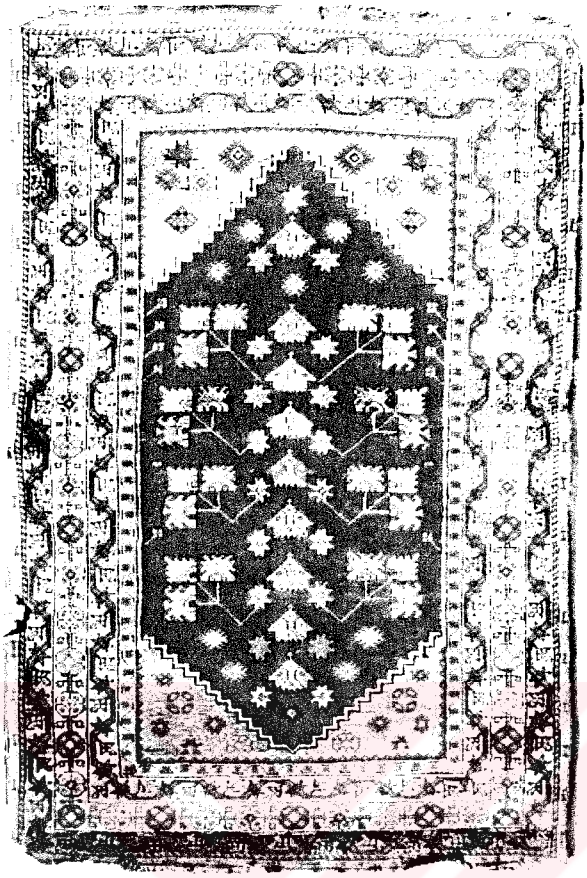

Resim 141- Göllü Kula halısı, Uşak merkez Aliağa Camii. Demirbaş No:33. 170x110 cm. ölçülerindedir. 34x36 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 142- Göllü Kula halısı (mezarlı / manzaralı Kula), Uşak merkez Hacı Zeybek Camii. Demirbaş No:84. 106x160 cm. ölçülerindedir. 26x32 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

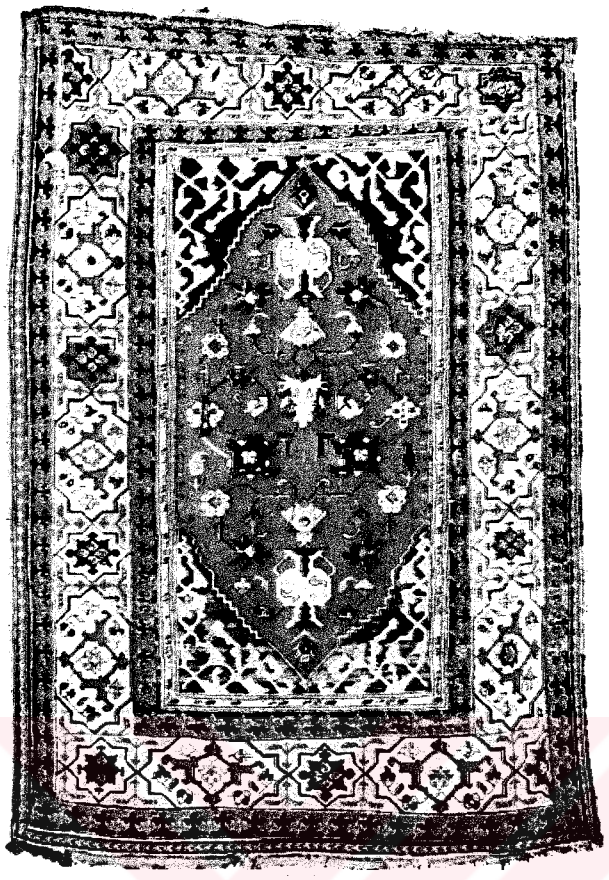

Resim 143- Göllü Kula halısı, Bennett 1985, s. 87.

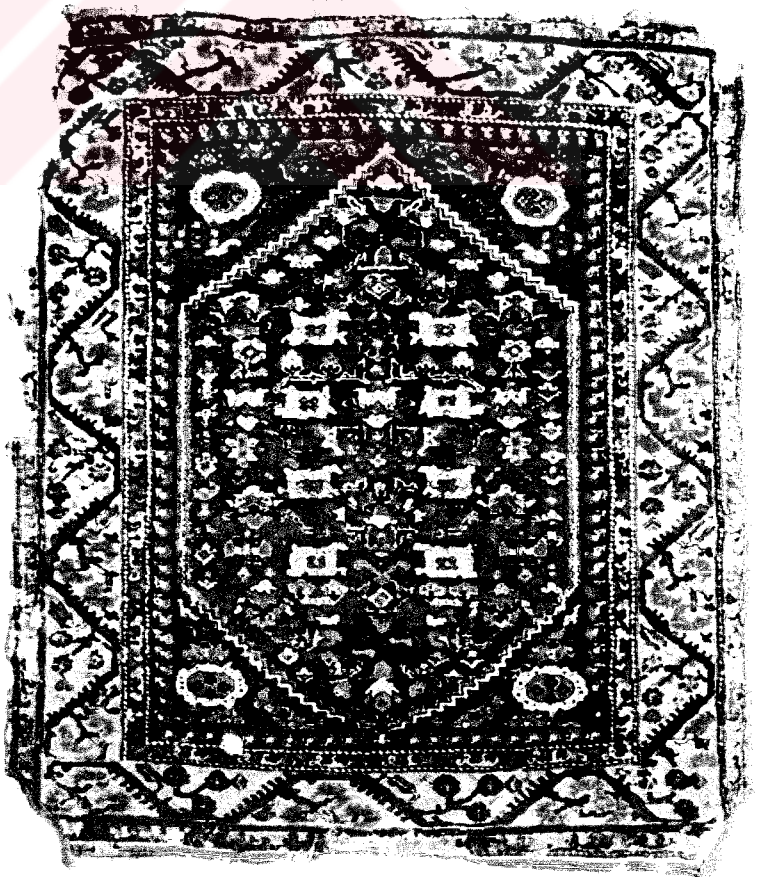

Resim 144- Göllü Kula halısı (sarısulu halı). Kenan Evren Müzesi /Kula. 127x150 cm. ölçülerindedir.
Yün malzemelidir.Ağustos 2001.

Resim 145- Kula halısı (salkım söğüt ve selvili). Şark Halı Şirketi'nin Oriental Carpets isimli kataloğundan alınmıştır. Süreyya Çolak kitaplığından. İzmir 2001.

Resim 146- Kula halısı (salkım söğüt ve selvili). Süreyya Çolak koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 147- Halı yolluk (salkım söğütlü). Uşak merkez Çakaloz Camii. 84x344 cm. ölçülerindedir. 18x22 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

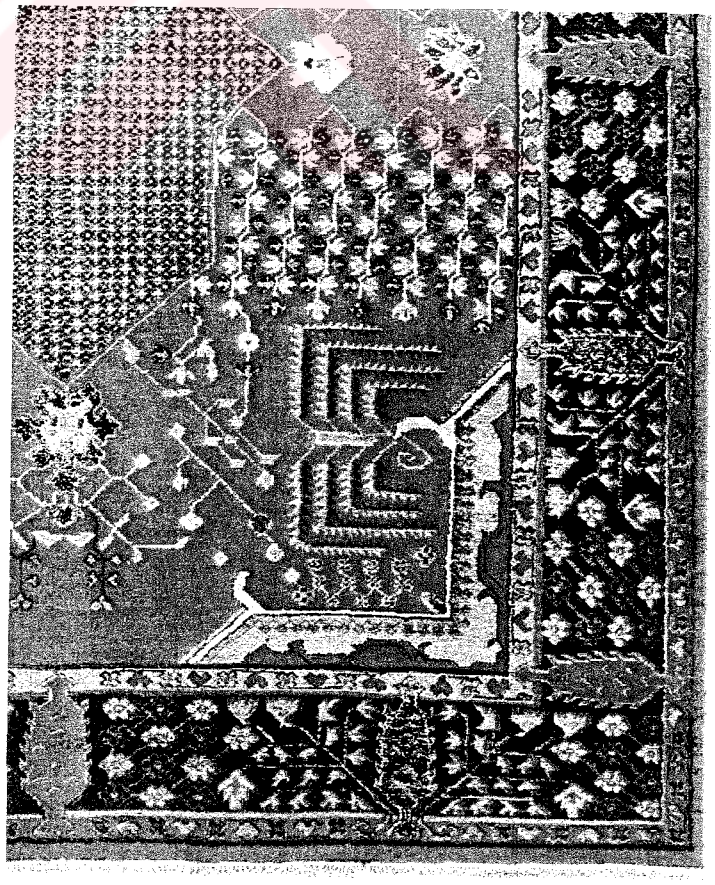

Resim 148- Salkım söğüt motifi. Mirzapor/Hindistan'da dokunmuş bir halıdan detay. Şark Halı Şirketi'nin Oriental Carpets isimli kataloğundan alınmıştır. Süreyya Çolak kitaplığından. İzmir 2001.

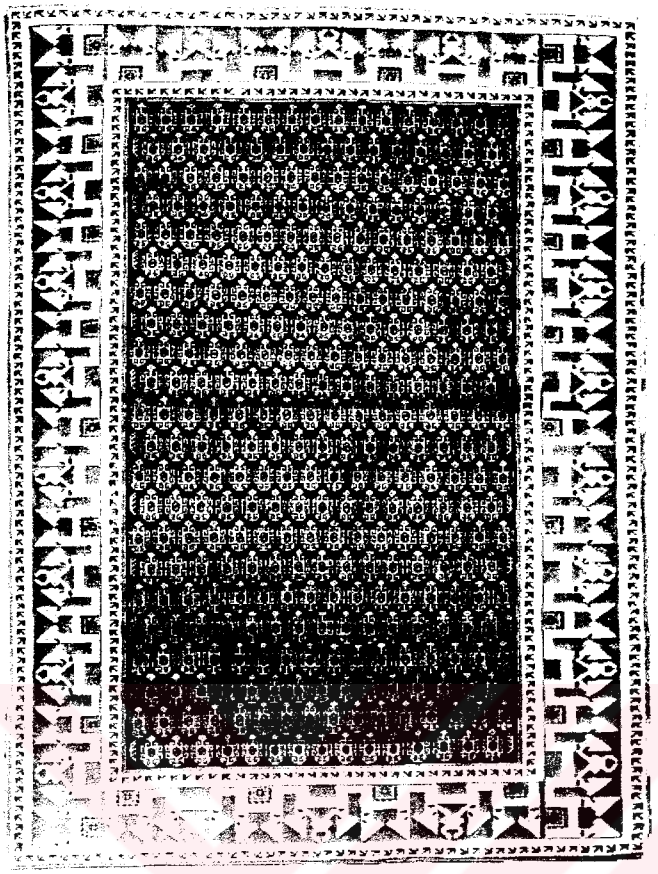

Resim 149- Rozet desenli Kula halısı (bodür deseni Anadolu Selçuklu halılarından alınmıştır). Süreyya Çolak koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 150- Rozet desenli Kula halısı (sarısulu/yılanlı halı).Kenan Evren Müzesi/Kula. 127x160 cm. ölçülerindedir. Yün malzeme ile dokunmuştur. Kula 2001.

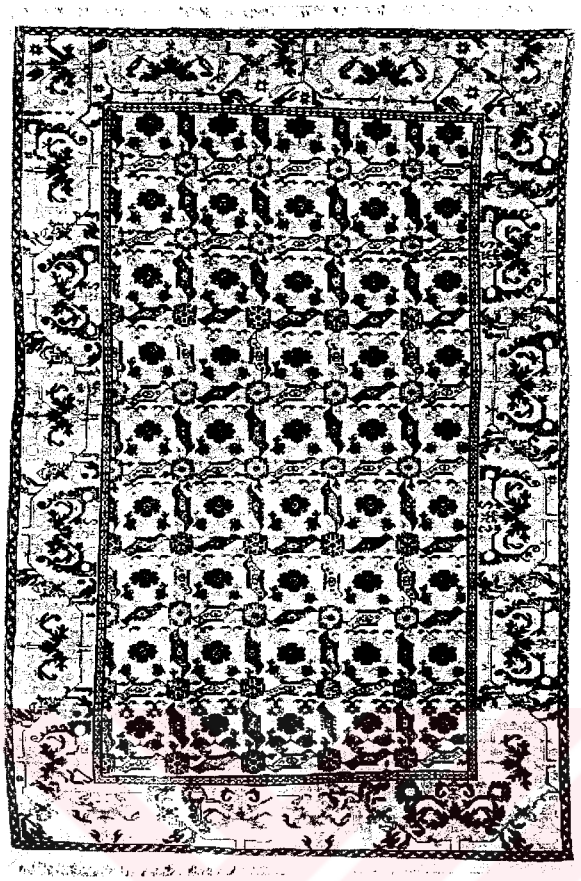

Resim 151- Kula halısı (zemin deseni kuşlu Uşak halılarından alınmıştır). Süreyya Çolak koleksiyonundan. İzmir 2001.

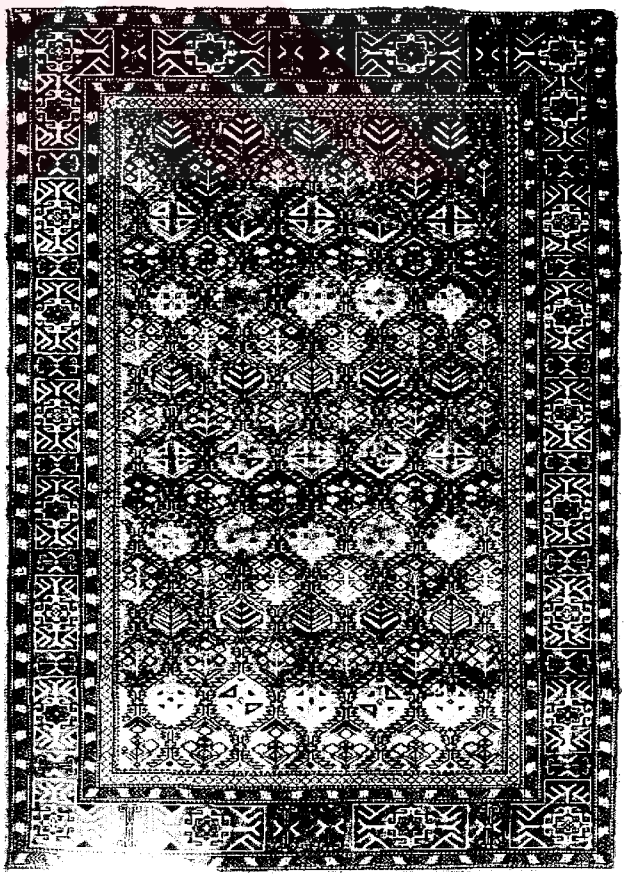

Resim 152- Rozet desenli Kula halısı (zemin deseni Şirvan ve Dağıstan halılarından alınmıştır). Süreyya Çolak koleksiyonundan. İzmir 2001.

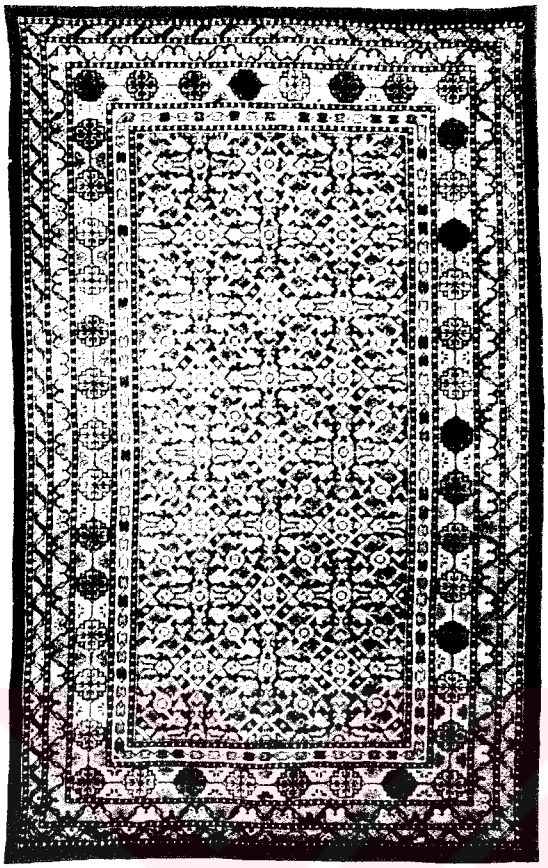

Resim 153- Kula halısı (zemin deseni Anadolu Selçuklu halılarından alınmıştır). Süreyya Çolak koleksiyonundan. İzmir 2001.

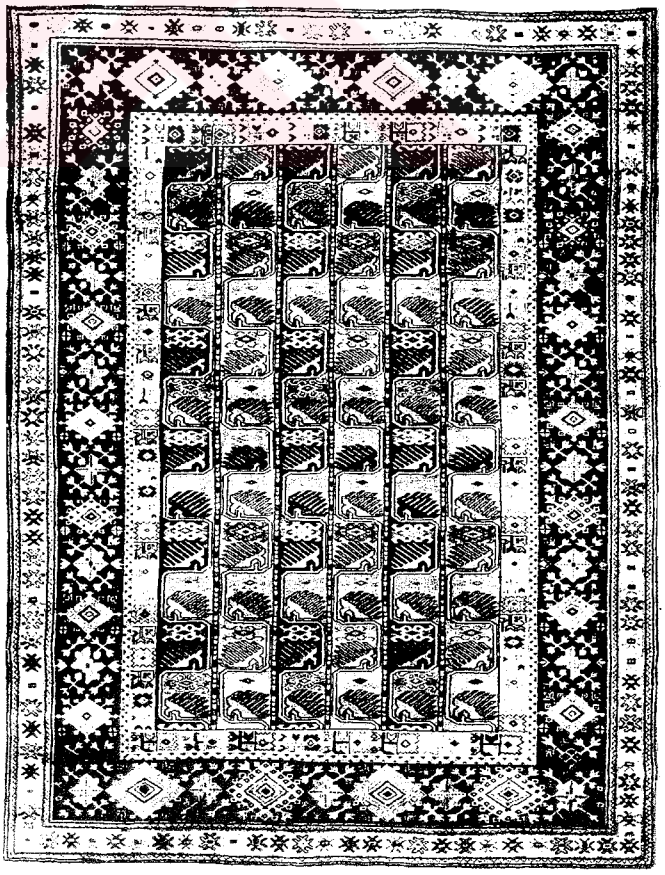

Resim 154- Kula halısı (zemin, Milas halılarında görülen stilize kartal motifleri ile doldurulmuştur). Süreyya Çolak koleksiyonundan. İzmir 2001.

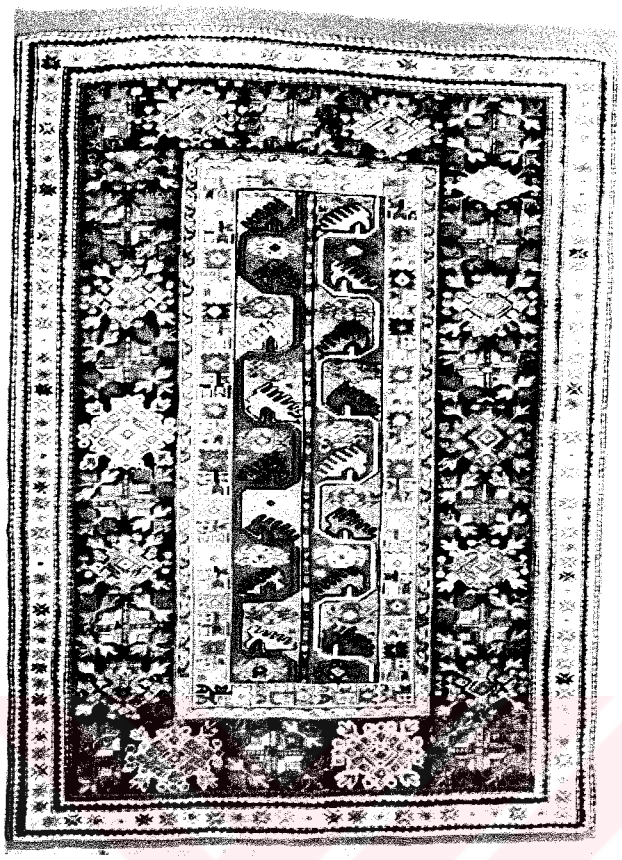

Resim 155- Milas halısı, 1880 civarı. Ropers 1978.

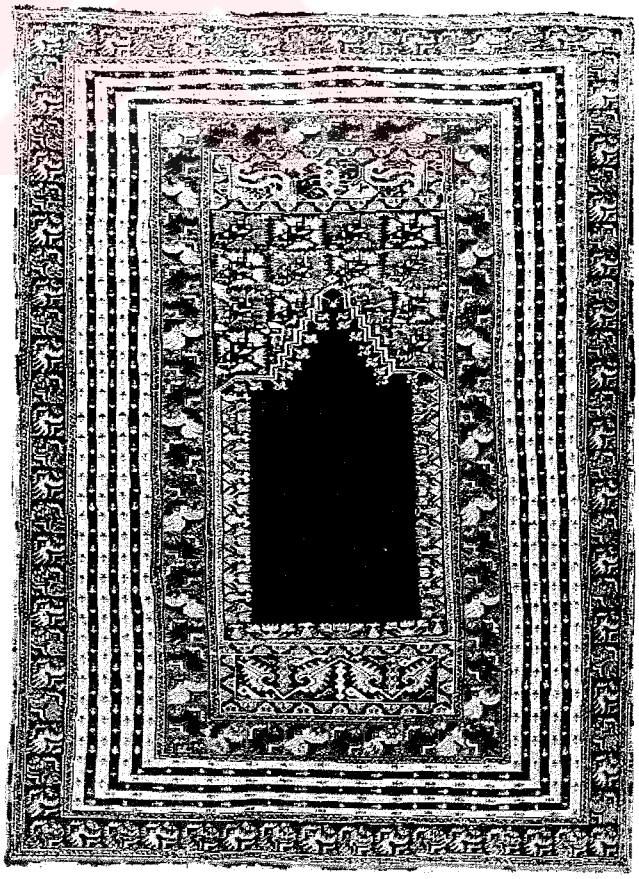

Resim 156- Gördes seccadesi. Şark Halı Şirketi'nin Oriental Carpets isimli kataloğundan alınmıştır. Süreyya Çolak kitaplığından. İzmir 2001.

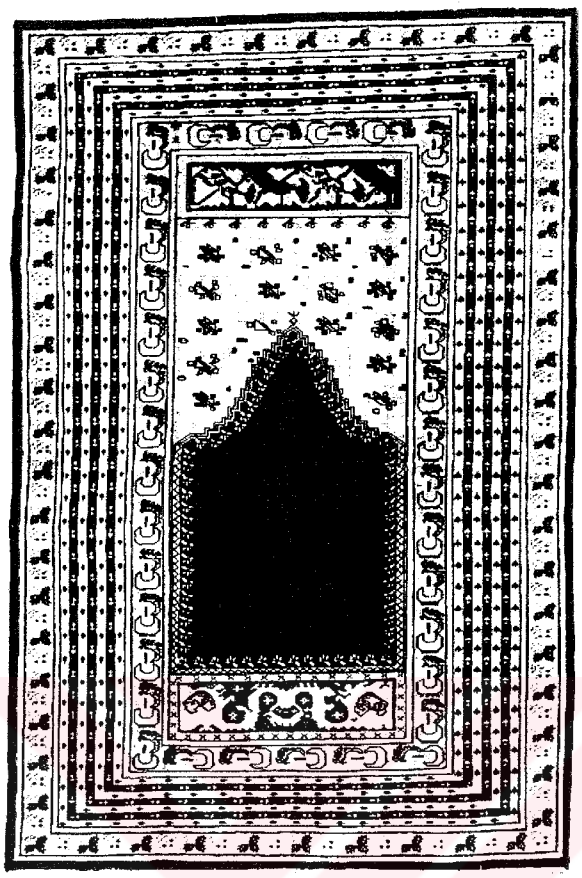

Resim 157- Gördes seccadesi. Süreyya Çolak koleksiyonundan. İzmir 2001.

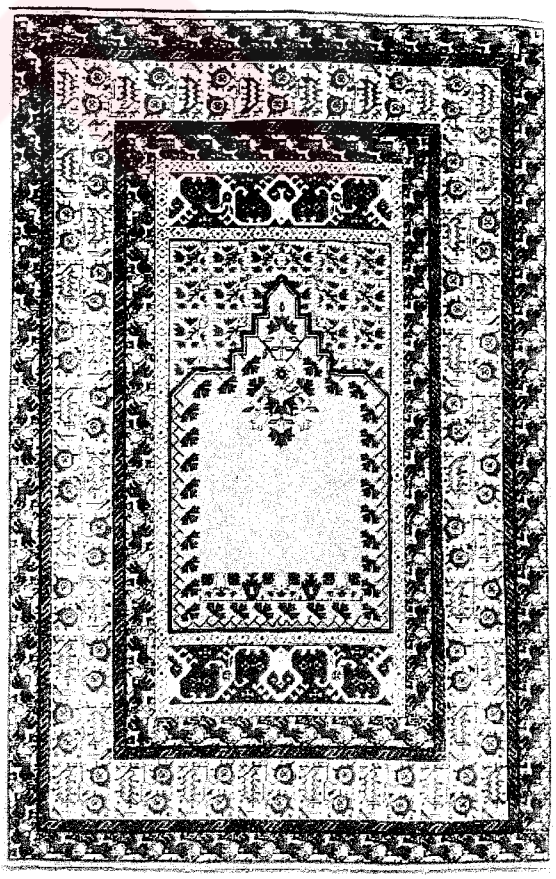

Resim 158- Gördes seccadesi. Sümerbank Halı Albümü 1965. Süreyya Çolak kitaplığından. İzmir 2001.

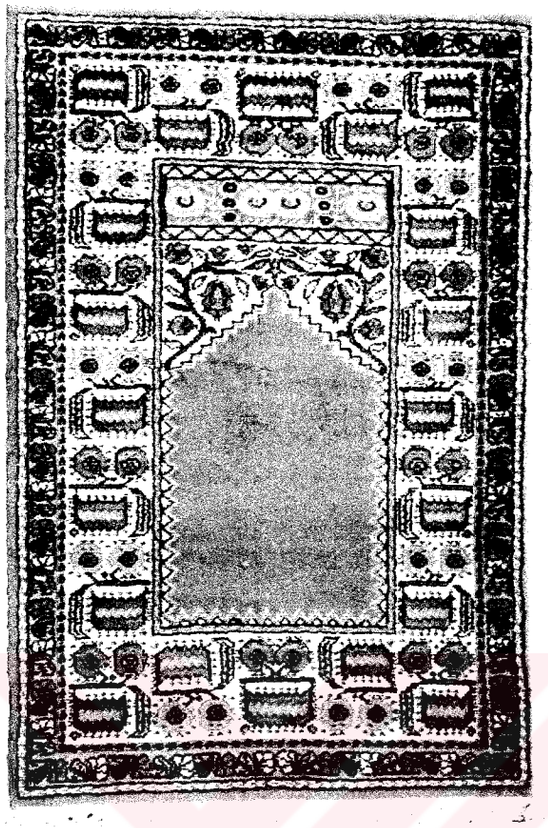

Resim 159- Gördes seccadesi. 98x144 cm. ölçülerindedir. 26x33 kalitede dokunmuştur. Sümer Halı Fabrikası üretimi. Isparta 2000.

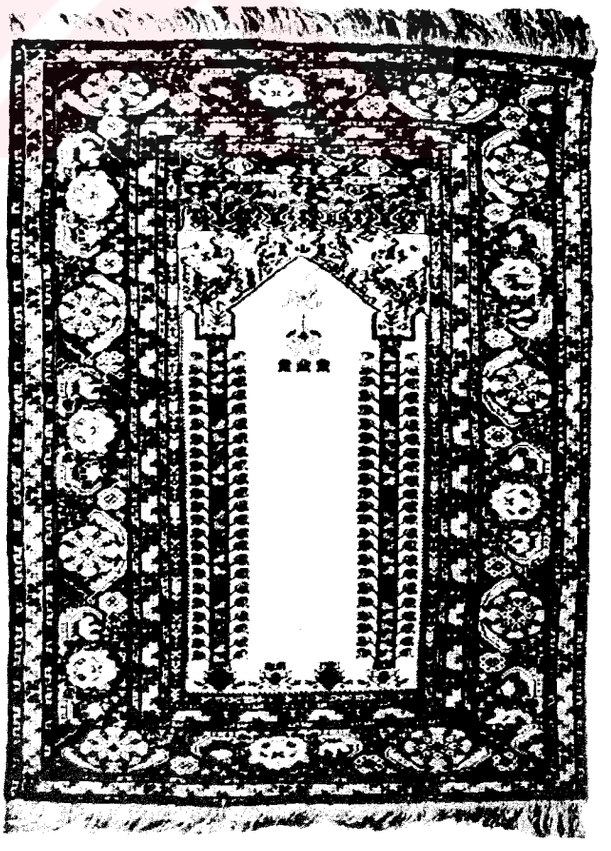

Resim 160- Gördes seccadesi.

Kendrick 1922, Resim 98.

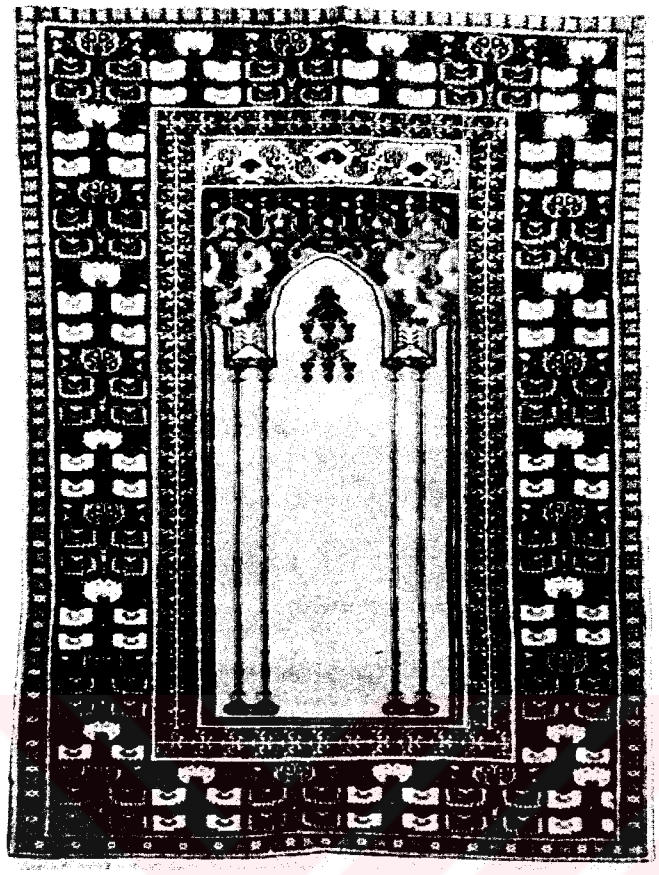

Resim 161- Gördes seccadesi. 1910 civarı. Ropers 1978, s.73.

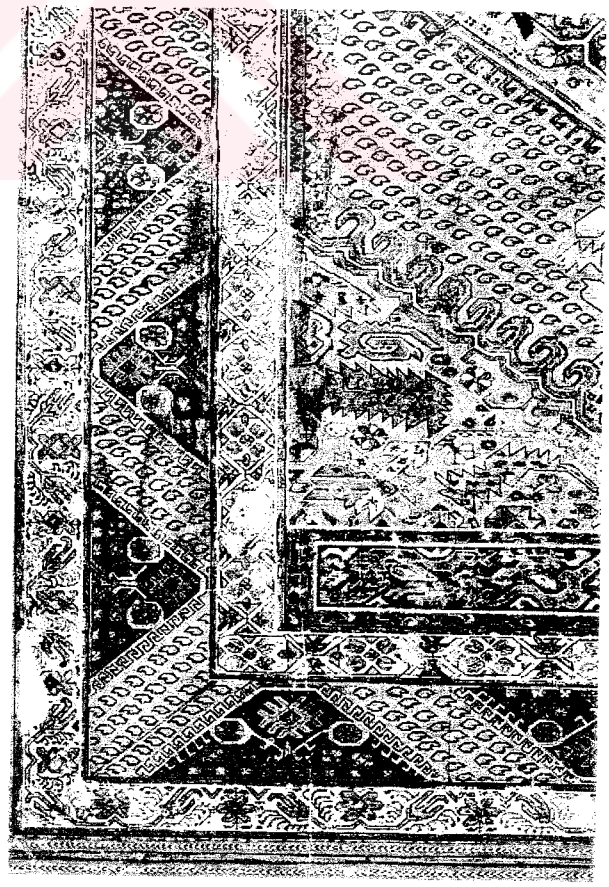

Resim 162- Guvaş boya ile hazırlanmış Gördes halısı modeli (kız Gördes - göbekli Gördes). Tahir Önder koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 163- Gördes halısı (kız Gördes - göbekli Gördes). Süreyya Çolak koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 164- Gördes halısı (kız Gördes – göbekli Gördes), Uşak merkez Kurşunlu Cami. Demirbaş No: 53. 118x168 cm. ölçülerindedir. 28x32 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

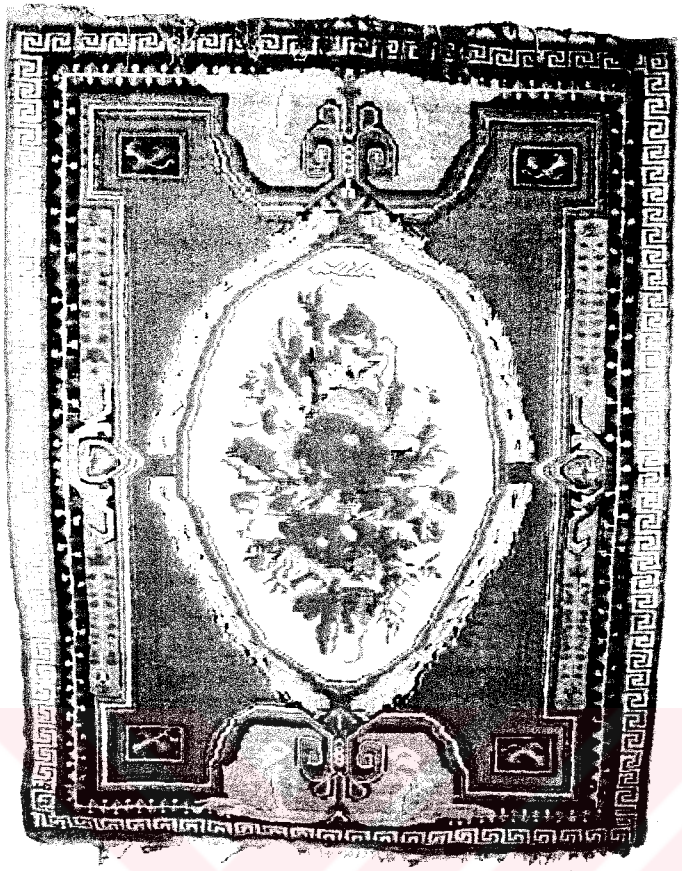

Resim 165- Gördes halısı (barok Gördes - mecid Gördes - aynalı Gördes). Kenan Evren Müzesi/Kula. 127x156 cm. ölçülerinde dokunmuştur. Yün malzemelidir. Ağustos 2001.

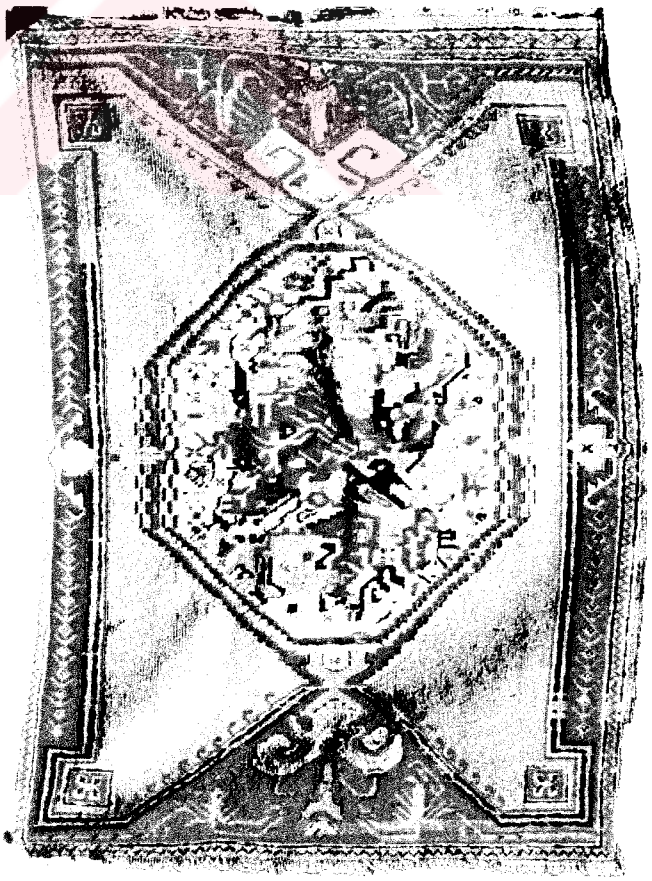

Resim 166- Gördes halısı (barok Gördes – mecid Gördes - aynalı Gördes). Uşak merkez Yeşil (Tahtalı) Cami. Demirbaş No: 13. 112x160 cm. ölçülerindedir. 22x27 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

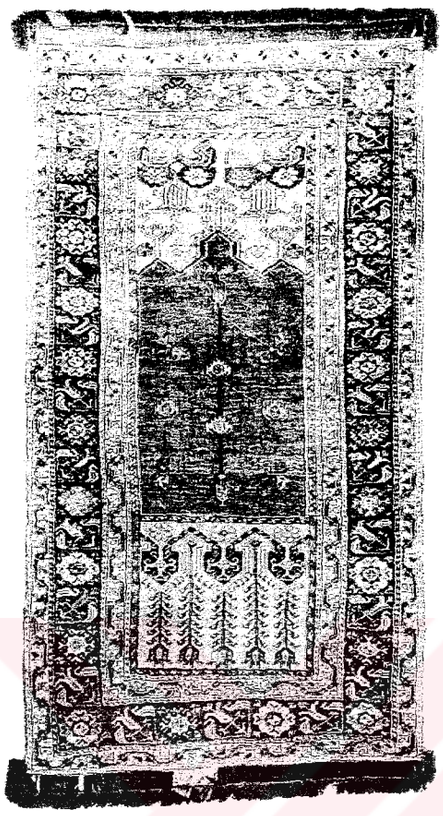

Resim 167- Ladik seccadesi (antik Ladik). Şark Halı Şirketi'nin Oriental Carpets isimli kataloğundan alınmıştır. Süreyya Çolak kitaplığından. İzmir 2001.

Resim 168- Ladik seccadesi. Kendrick 1922, Resim 102.

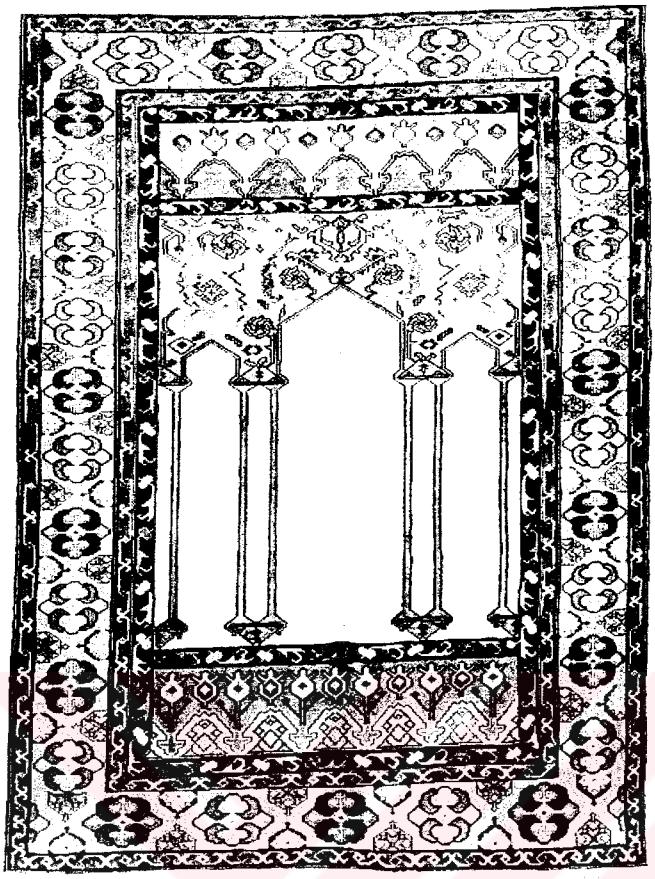

Resim 169- Ladik seccadesi (Transilvanya Ladik'i). Süreyya Çolak koleksiyonundan. İzmir 2001.

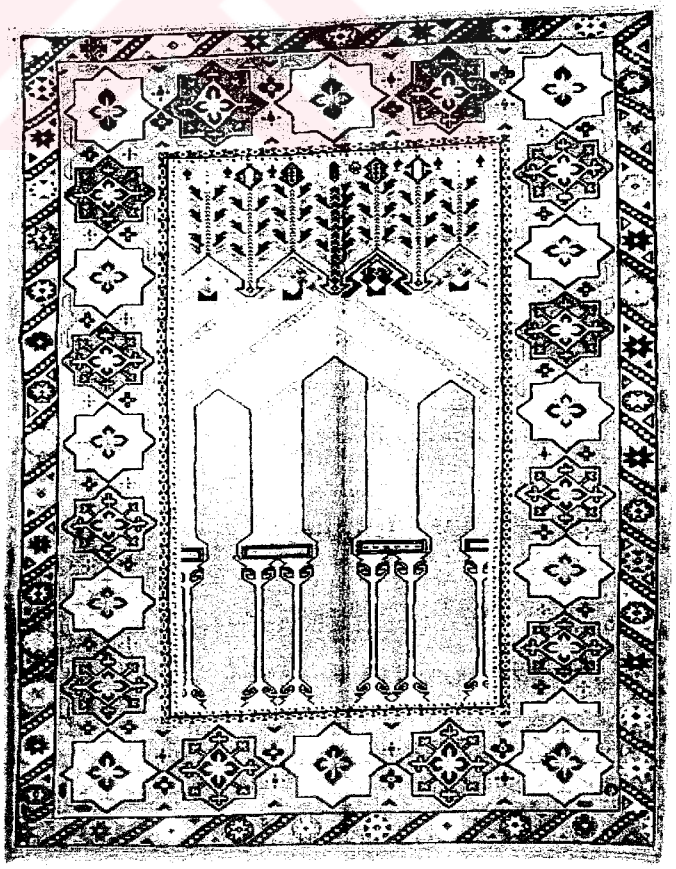

Resim 170- Ladik seccadesi (Transilvanya Ladik'i). Süreyya Çolak koleksiyonundan. İzmir 2001.

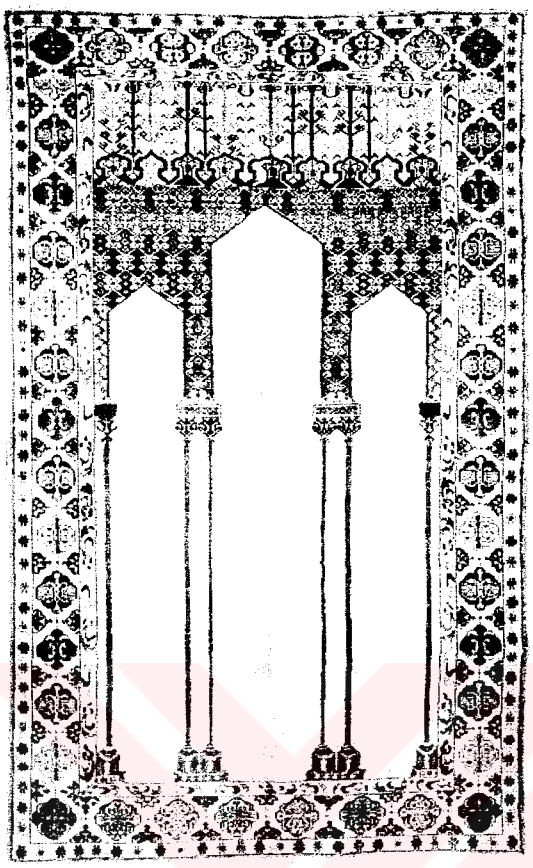

Resim 171- Ladik seccadesi (Transilvanya Ladik'i). Süreyya Çolak koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 172- Madalyonlu halı, Çarşı Camii Kula / Manisa. 145x250 cm. ölçülerindedir. 26x30 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

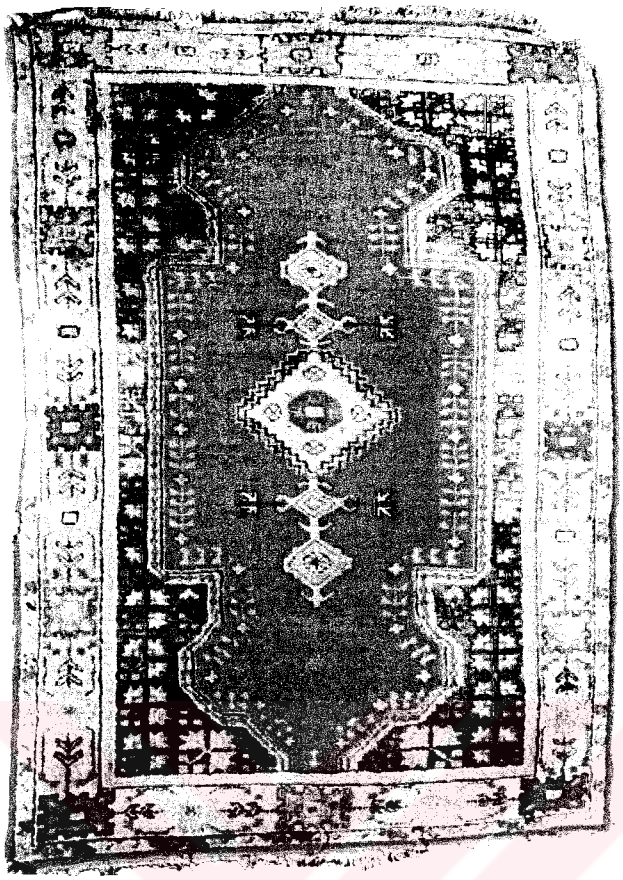

Resim 173- Madalyonlu halı, Uşak merkez Kurşunlu Cami. Demirbaş No: 30. 139x216 cm. ölçülerindedir. 28x32 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 174- Madalyonlu halı, Uşak merkez Yeşil (Tahtalı) Cami. Demirbaş No: 26. 100x160 cm. ölçülerindedir. 25x34 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 175- Madalyonlu halı, Uşak merkez Deveci Camii. Demirbaş No: 38. 96x137 cm. ölçülerindedir. 18x24 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

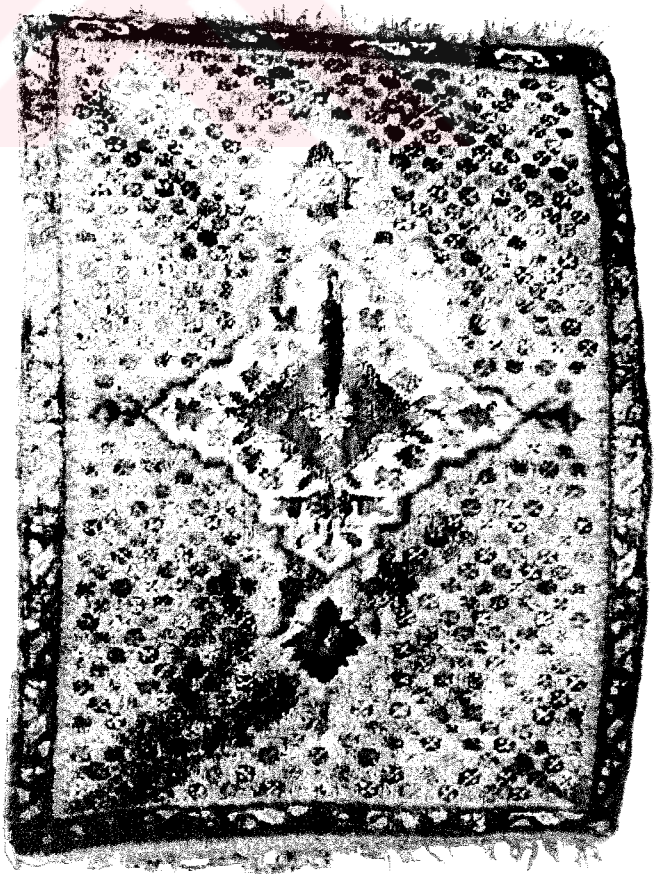

Resim 176- Madalyonlu halı, Uşak merkez Hazı Zeybek Camii. Demirbaş No: 82. 103x135 cm. ölçülerindedir. 16x18 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

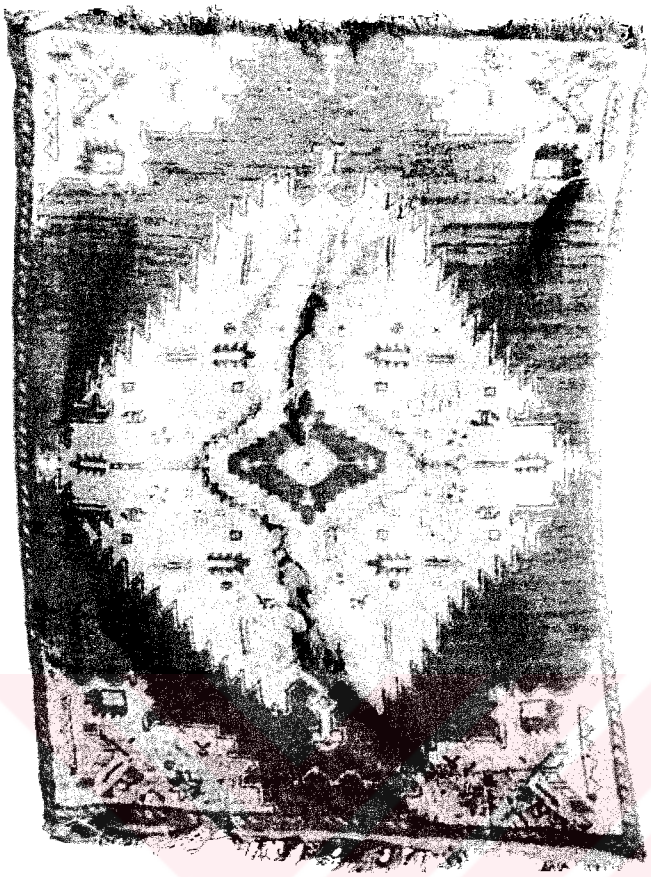

Resim 177- Madalyonlu halı, Uşak merkez Hazı Zeybek Camii. Demirbaş No: 18. 113x150 cm. ölçülerindedir. 26x32 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

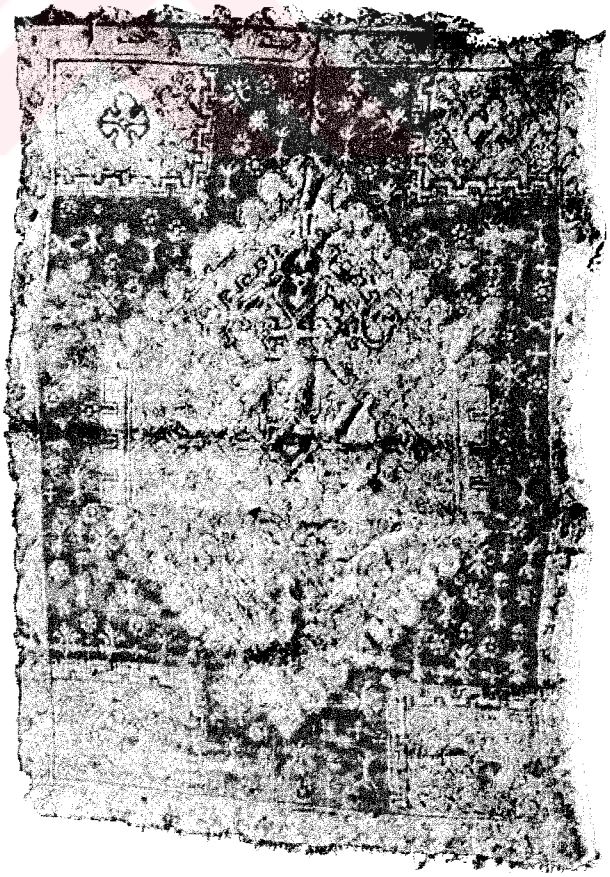

Resim 178- Madalyonlu halı, Uşak merkez Ali Ağa Camii. Demirbaş No: 73. 167x236 cm. ölçülerindedir. 15x18 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 179- Madalyonlu halı, Uşak İkisaray Köyü Camii. Demirbaş No: 61. 155x194 cm. ölçülerindedir. 18x22 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 180- Madalyonlu halı, Uşak merkez Çakaloz Camii. 97x158 cm. ölçülerindedir. 30x36 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 181- Madalyonlu halı, Uşak merkez Ali Ağa Camii. Demirbaş No: 69. 116x176 cm. ölçülerindedir. 18x22 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 182- Madalyonlu halı, Uşak merkez Deveci Camii. Demirbaş No: 91. 143x180 cm. ölçülerindedir. 14x16 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 183- Madalyonlu halı, Çarşı Camii Kula/Manisa. 215x300 cm. ölçülerindedir. 18x26 kalitede dokunmuştur. Atkı ve çözgü pamuk malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 184- Madalyonlu halı, detay. Uşak merkez Çakaloz Camii. 350x370 cm. ölçülerindedir. 24x25 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

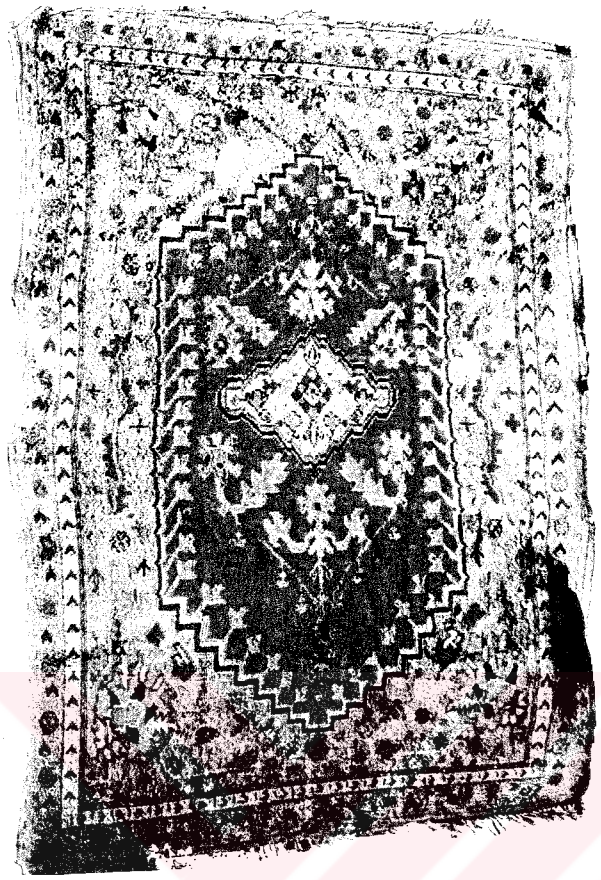

Resim 185- Madalyonlu halı, Uşak merkez Karaağaç Camii. Demirbaş No: 74. 180x275 cm. ölçülerindedir. 16x19 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 186- Madalyonlu halı, Uşak merkez Yamanlar Camii. Demirbaş No: 39. 116x187 cm. ölçülerindedir. 25x28 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 187- Madalyonlu halı, Uşak merkez Yeşil (Tahtalı) Cami. Demirbaş No:88. 156x180 cm. ölçülerindedir. 17x17 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 188- Göllü halı, Uşak merkez Çakaloz Camii. Demirbaş No: 96. 170x200 cm. ölçülerindedir. 16x18 kalitede dokunmuştur. Atkı ve çözgü pamuk malzemelidir. Temmuz 2001.

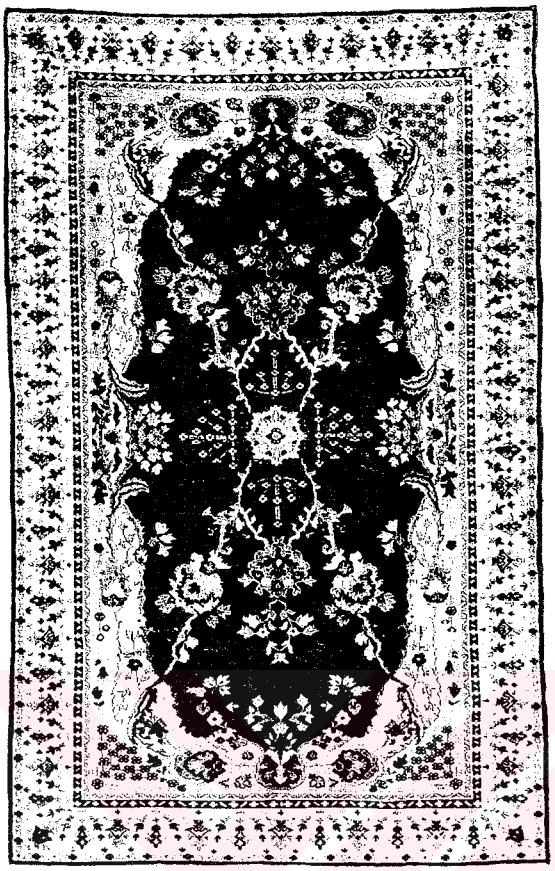

Resim 189- Göllü halı. Süreyya Çolak koleksiyonundan. İzmir 2001.

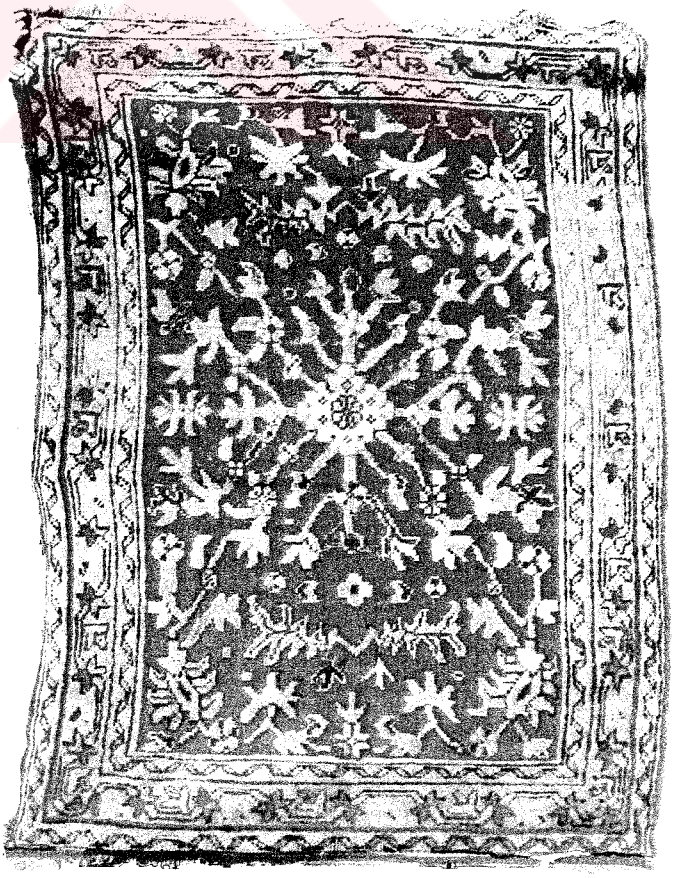

Resim 190- Bitkisel desenli halı, Uşak merkez Zümrüt Camii. Demirbaş No:37. 143x194 cm. ölçülerindedir. 16x18 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 191- Bitkisel ve geometrik desenli halı, Kendrick 1922, Resim 95.

Resim 192- Rozet şeklinde bitkisel ve geometrik desenli halı. 280x390 cm. ölçülerindedir. 1930'lu yıllara tarihlenir. Larson 1978, s.71.

Resim 193- Bitkisel desenli halı, Borlu/Gördes. 250x360 cm. ölçülerindedir. Larson 1978, s.71.

Resim 194- Zemini rozet şeklinde aynı motifin tekrarı ile doldurulmuş halı. Uşak merkez Zincirli Cami. Demirbaş No:36. 90x167 cm. ölçülerindedir. Atkı ve çözgü pamuk malzemelidir. Temmuz 2001.

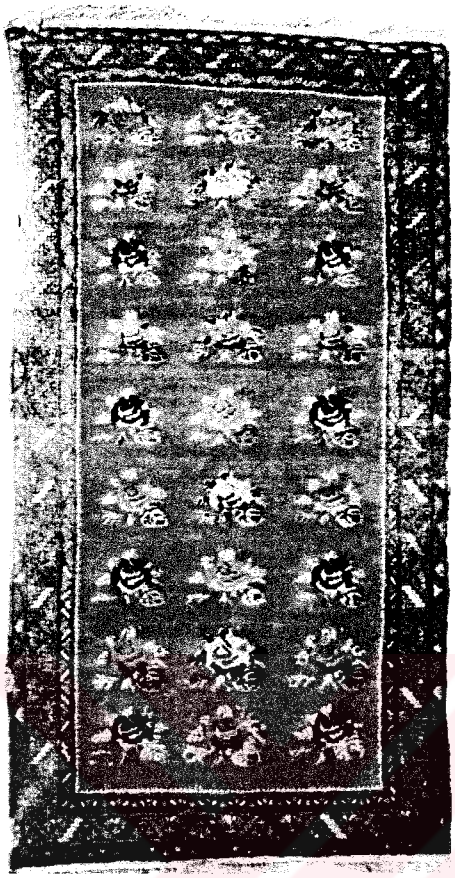

Resim 195- Zemini rozet şeklinde aynı motifin tekrarı ile doldurulmuş halı. Karakavuk Camii Kula/Manisa. Demirbaş No:61. 114x217 cm. ölçülerindedir. Yün malzeme ile dokunmuştur. Temmuz 2001.

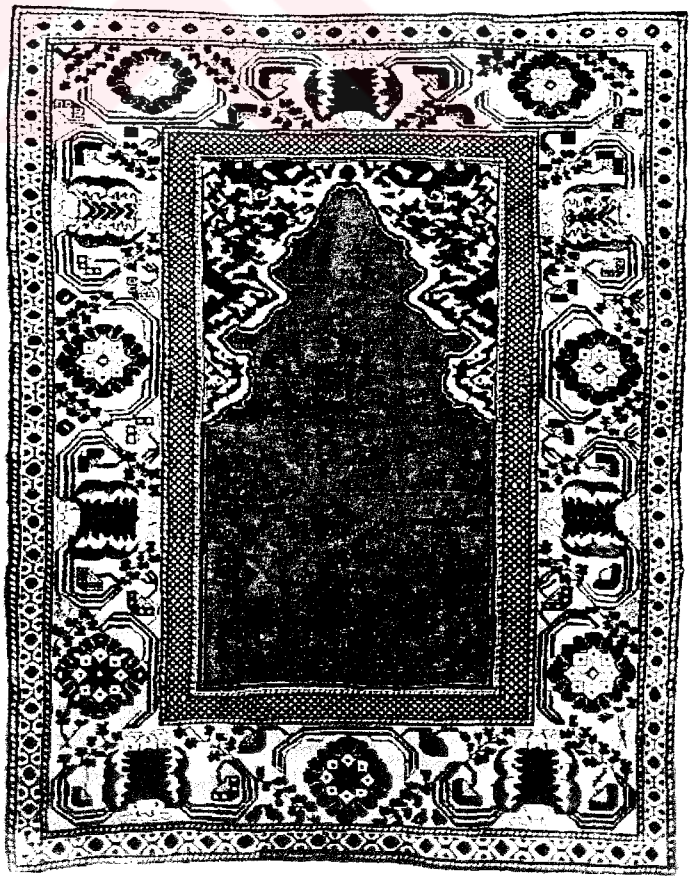

Resim 196- Seccade, Kula. 1960'lara tarihlenmektedir. Süreyya Çolak koleksiyonundan. İzmir 2001.

Resim 197- Seccade, Gördes. 1960'lara tarihlenmektedir. Süreyya Çolak koleksiyonu. İzmir 2001.

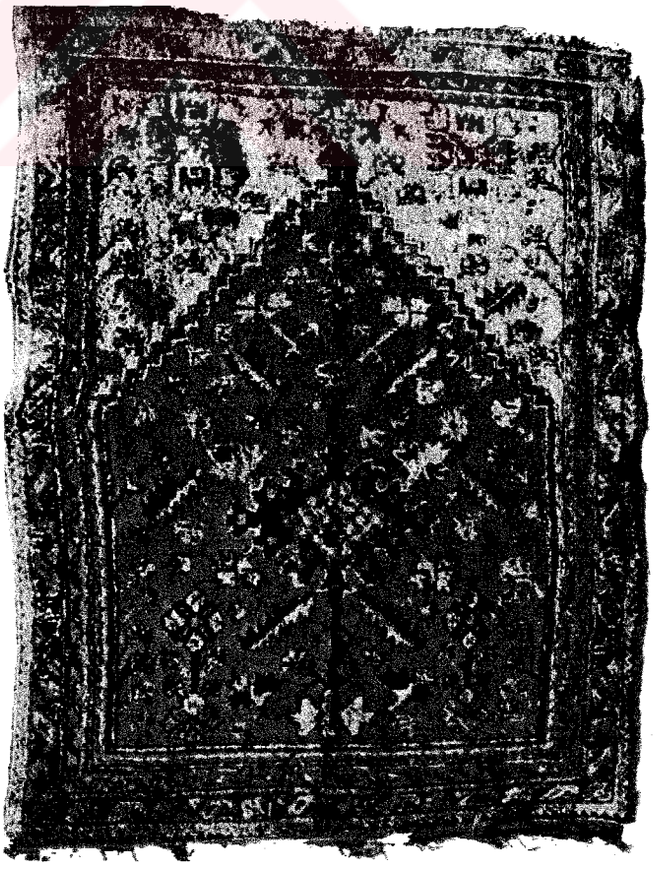

Resim 198- Seccade, Uşak merkez Karaağaç Camii. Demirbaş No: 69. 160x210 cm. ölçülerindedir. 16x18 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 199- Seccade (armutlu namazlağı), Kenan Evren Müzesi / Kula. 116x155 cm. ölçülerindedir. Yün malzemelidir. Ağustos 2001.

Resim 200- Seccade, Uşak merkez Ali Ağa Camii. Demirbaş No: 70. 156x215 cm. ölçülerindedir. 18x20 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

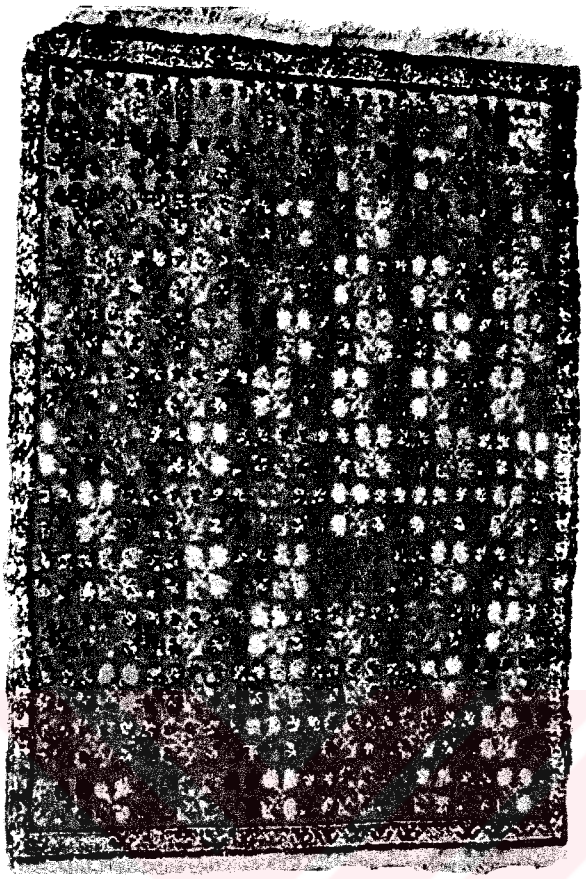

Resim 201- Çiçekli halı (Anadolu adıyla bilinmektedir). Hacı Abdurrahman Camii Kula / Manisa. Demirbaş No: 35. 125x185 cm. ölçülerindedir. 18x24 kalitede dokunmuştur. Atkı ve çözgü pamuk malzemelidir. Temmuz 2001.

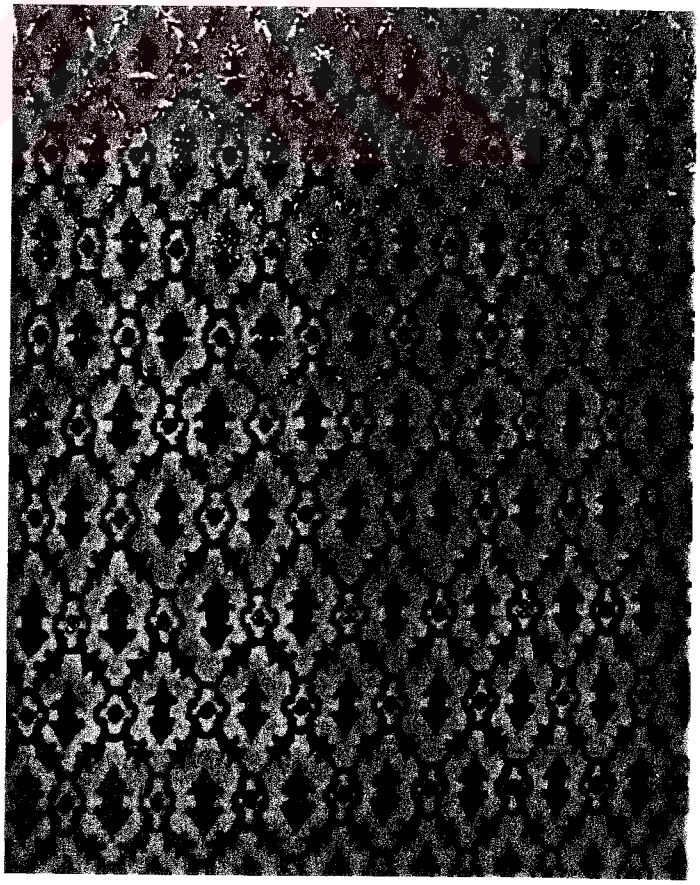

Resim 202- Karpuzlu halı (Anadolu adıyla bilinmektedir). Zincirli Cami Kula / Manisa. 150x260 cm. ölçülerindedir. 26x32 kalitede dokunmuştur. Atkı ve çözgü pamuk malzemelidir. Temmuz 2001.

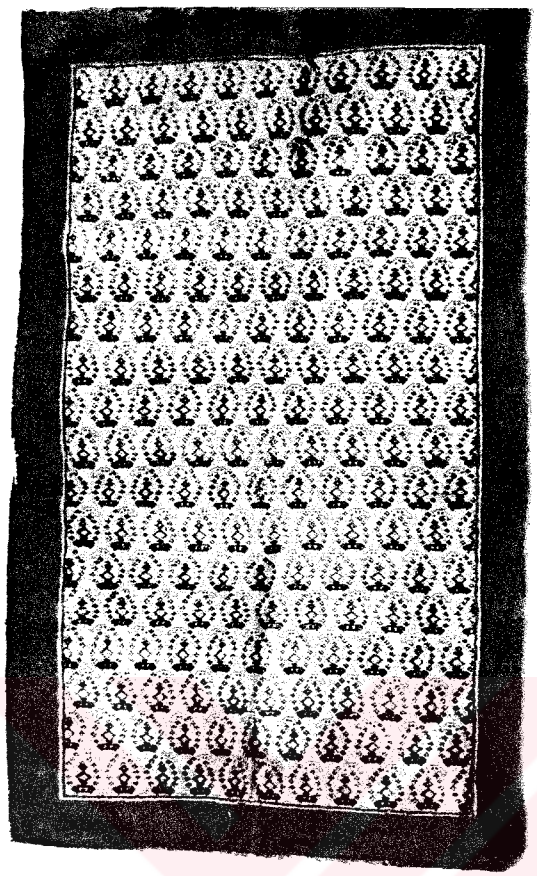

Resim 203- Armutlu halı (Anadolu adıyla bilinmektedir). Uşak merkez Çakaloz Camii. 110x180 cm. ölçülerindedir. 26x33 kalitede dokunmuştur. Atkı ve çözgü pamuk malzemelidir. Temmuz 2001.

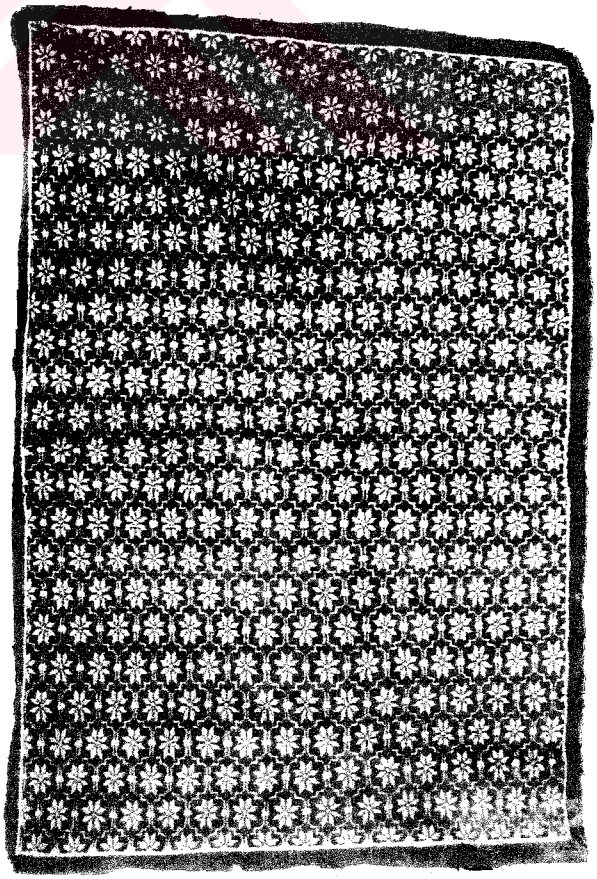

Resim 204- Demir kepenk motifli halı (Anadolu adıyla bilinmektedir). Uşak merkez Çakaloz Camii. 120x180 cm. ölçülerindedir. 26x33 kalitede dokunmuştur. Atkı ve çözgü pamuk malzemelidir. Temmuz 2001.

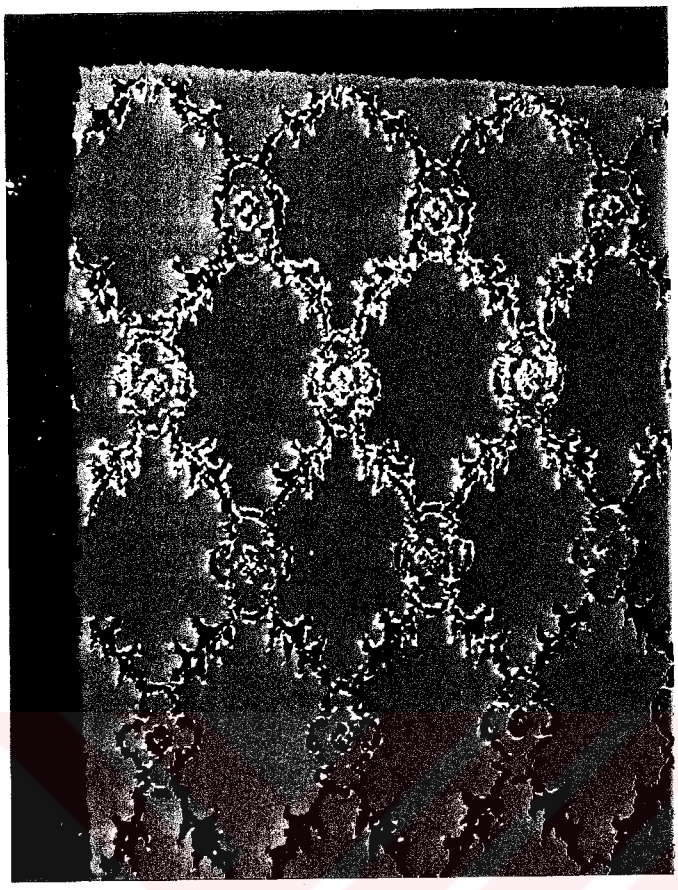

Resim 205- Demir kepenk motifli halı (Anadolu adıyla bilinmektedir). Çarşı Camii Kula / Manisa. 185x285 cm. ölçülerindedir. 18x26 kalitede dokunmuştur. Atkı ve çözgü pamuk malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 206- Çiçekli halı (Anadolu adıyla bilinmektedir). Uşak merkez Ali Ağa Camii. Demirbaş No: 72. 156x387 cm. ölçülerindedir. 14x16 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

Resim 207- Yapraklı yolluk halı (Anadolu adıyla bilinmektedir). Uşak merkez Ali Ağa Camii. Demirbaş No: 76. 77x310 cm. ölçülerindedir. 19x23 kalitede dokunmuştur. Yün malzemelidir. Temmuz 2001.

YÜKSEKÖĞRENİM KURULU DÖKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN	Merkezimizde Doldurulacaktır
Soyadı: ÜRER Adı: Harun	Kayıt No:

TEZİN ADI
Türkçe: YABANCI ŞİRKETLERİN BATI ANADOLU BÖLGESİ'NDEKİ HALICILIK FAALİYETLERİ VE BUNUN GELENEKSEL TÜRK HALI SANATINA ETKİLERİ

Yabancı Dil: THE CARPET INDUSTRY BY FOREIGN COMPANIES IN THE WESTERN ANATOLIA AND ITS EFFECTS ON THE TRADITIONAL TURKISH CARPET ART

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans [ ] Doktora [X] Doçentlik [ ] Tıpta Uzmanlık [ ] Sanatta Yeterlilik [ ]

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite: EGE ÜNİVERSİTESİ

Fakülte : EDEBİYAT FAKÜLTESİ

Enstitü : SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Diğer Kuruluşlar:

Tarih: 02. 07. 2002

TEZ YAYINLANMIŞSA:

Yayınlayan:

Basım Yeri :

Basım Tarihi:

ISBN:

TEZ YÖNETİCİSİNİN
Soyadı, Adı: ÜNAL, RAHMİ HÜSEYİN
Ünvanı: PROF.DR.

TEZİN YAZILDIĞI DİL: TÜRKÇE	**TEZİN SAYFA SAYISI**: 208

TEZİN KONUSU (KONULARI): HALI

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER:
1- HALI
2- TİCARET
3-
4-
5-
Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER: (Konunuzla ilgili yabancı indeks, abstrakt ve thesaurus'ları kullanınız.)
1- CARPET
2- TRADE
3-
4-
5-
Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin veriyorum [ ]

2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir [X]

3- Kaynak göstermek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir [ ]

Yazarın İmzası

Tarih
02.07.2002

ÖZET

"Yabancı Şirketlerin Batı Anadolu Bölgesi'ndeki Halıcılık Faaliyetleri ve Bunun Geleneksel Türk Halı Sanatına Etkileri" konulu bu çalışmada; ticari amaçlı halı üretiminin gerekçeleri ile söz konusu dönemde üretilen halıların teknik ve desen özellikleri ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

İlk etapta *Kula*, *Gördes* ve *Uşak* gibi geleneksel halı dokuma merkezlerinde eve iş verme yöntemi ile gerçekleşen, daha sonra doğuda Sivas'a ve güneydoğuda Harput'a kadar ilerleyen ticari halı üretiminin, 1880'li yıllara gelindiğinde farklı uygulamalara sahne olduğu görülmektedir. Örneğin, artan yün fiyatları karşısında maliyeti düşürmek amacıyla atkı ve çözgüde pamuk ipliği kullanılmıştır. Bunun yanı sıra, talebi karşılamakta yetersiz kalan kök boya yerine, Avrupa'da imal edilen sentetik boyaların kullanıldığı görülmektedir. 1890'lı yıllardan itibaren ise, batı toplumlarının zevkine hitap eden ve ağırlıklı olarak İran halılarının desen özelliklerini yansıtan guvaş boyalı modellerle halı üretimi gerçekleştirilmiştir.

Bugün, geleneksel yöntemlerle dokunan bazı örneklerde, zemin-bordür orantısızlığı, renk ve kıvrımlara uygun olmayan Gördes düğümü ile dokunduğu için asıl görünümünden uzaklaşmış bitkisel desenler, 1836'dan 1935'li yıllara kadar kesintisiz bir şekilde devam eden ticari halıcılığın mirasıdır.

SUMMARY

In this study entitled "The Carpet Industry By Foreign Companies In The Western Anatolia And Its Effects On The Traditional Turkish Carpet Art", the needs for commercial carpet weaving and the techniques and the designs of the carpets woven in this period in question have been studied.

On first stage it has been observed that commercial carpet weaving had initially been materialized by home ordering in Kula, Gördes and Uşak which then expanded to Sivas and Harput came to different practices in 1880's. For instance to reduce the cost due to higher wool prices, cotton was used in weft and warp thread. Besides in order to meet the needs of high quantity of dye, the synthetic dyes were started to be used instead of natural dyes. Starting from 1890's, depending on the taste of the western society the carpets dyed with "guvaş" dyes representing mainly Persian carpet designs were produced.

The lack of proportion between the central area and the border, the floral designs knotted by the Gördes knot which is not suitable for color and curves are the heritage of this commercial carpet weaving which continued without any interruption between 1836 and 1935.

ÖZGEÇMİŞ

1970 Ordu / Ünye doğumluyum. İlk, orta ve lise öğrenimimi Ünye'de tamamladım. 1989 yılında Üge Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat tarihi Bölümü'nde üniversite eğitimime başladım. 1993 yılında mezun oldum. 1994 yılında, aynı bölümde **Araştırma Görevlisi** olarak göreve başladım. 1997 yılında Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Yüksek Lisans eğitimimi tamamladım ve aynı programda doktora eğitime başladım. Halen, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü'nde görevimi sürdürmekteyim.

Yayınlar:

1 – Bekir Deniz – Harun Ürer, "Selçuk (İzmir) Yöresi Halı ve Düz Dokuma Yaygıları", **Birinci Uluslar arası Geçmişten Günümüze Selçuk Sempozyumu Bildirileri 4-6 Eylül 1997,** İzmir, 1997, s. 219-229.

2- Bekir Deniz – Harun Ürer, "Selçuk (İzmir) Çevresinde Yaşayan Tekeli Yörüklerinde Halı ve Düz Dokuma Yaygılar", **Erdem**, S. 28, (Halı Özel Sayısı - I), Ankara, Ekim 1999, s.125-133.

3- Harun Ürer, "Emirdağ (Afyon) Yöresi Düz Dokuma Yaygı Geleneği ve Bindallı Motifli Kilimler", **Erdem** (Halı Özel Sayısı- I), S. 30, Ankara, Ekim 1999, s. 647-657.

4- Harun Ürer, " Kemalpaşa ve Çevresindeki Türk-İslam Eserleri – I (Camiler ve Türbeler)", **Kemalpaşa Kültür ve Çevre Sempozyumu 3-5 Haziran 1999,** İzmir, 1999, s. 149-192.

5- Harun Ürer, "Pazırık Halısı Işığında Orta Asya'dan Anadolu'ya Halı Bölgeleri", **Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu (Prof.Dr. Gönül Öney'e Armağan)**, 10-12 Ekim 2001, İzmir, 2002, s. 591-597.

6- Harun Ürer, **İzmir Hamamları,** (baskıda)

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ